

Cap. XLIII.

Astures vnde dicti. Bellaces. Asturcones. Aurifera est. Bifaram diuisa Asturia.

Cap. XLIV.

Cantabri à Laconibus orti. Mores illorum. Mons hic ferreus. Tamarici fontes.

Cap. XLV.

Carpetani vbi olim siti. A Polybio *Carpesii* vocati.

Cap. XLVI.

Vaccæi vbi olim habitant. Gentis mores. Bellicosi.

Cap. XLVII.

Olcades vbi olim siti.

Cap. XLVIII.

Celtiberi *Celto scythæ*, & *Berones* dicti. Nominis etymon. Potentia illorum & opes. Mores. Simpliciter olim.

Cap. XLIX.

Illergetes non esse *Illurganoneses* Cæsaris, contra Fluium *Vrsinum*. Num *Eilora* Polybii sint.

Cap. L.

Cerretani dicti *Iuliani*. Cum Hercule in Hispaniam venerunt. Inscriptio vetus.

Cap. LI.

Bracara Augusta. A quibus condita. Inter quatuor præcipuas Hispaniæ vrbes. Sedes Regum Sueuorum & Gothorum. De primatu Hispaniæ cum Toledo certat.

Cap. LII.

Quonam modo olim vocata sit Compostella. D. Iacobi corpus quando detectum ibi. Quando in præliis nomen eius ceptum implorari.

Cap. LIII.

Aquæ calidæ *Amphilochia*, & *Aquæ Celine* dictæ. Vnde *Orense* hodie. Thermae hic salubres.

Cap. LIV.

Flauium Brigantium esse *la Corunna*. Fabula explosa de speculo mirando. Pauli Iouii lapsus de Herculis Columnis.

Cap. LV.

Burgos non esse *Augustobrigam*, nec *Aucam* veterem *Braunum* esse Ptolemæi. Vnde nomen muratum.

Cap. LVI.

Duplex Pintia. Pisoraca amnis. Inscriptio vetus. Vrbs descriptio.

Cap. LVII.

Legionensis vrbs ex Sublanciæ ruinis creuit. *Legio VII. gemina* vocata. Olim *Floris* cognomen habuit. Quando *Leon* cepta dici.

Cap. LVIII.

Zamoram non esse *Sisaporem* Ptolemæi, minus *Orceline*, vel *Numantiam*. *Senticam* esse. Vnde illi nomen.

Cap. LIX.

De Toleti conditoribus reiecta opinio. Carpetaniæ caput. Quando Primatis Hispaniæ dignitas eò translata. *Vrbs Regia* vocata. Fatale hic palatium.

Cap. LX.

Segouia Plinio, eadem cum Secubia Ptolemæi. Etymon reicitur. Aquæ ductus à Traiano exstructus.

Cap. LXI.

D. Virgo ad aquas Lupias. Quando sacra effigies huc delata, & miraculorum a-

Cap. LXII.

Oretum Germanorum num *Calatrua*. *Taraphæ* crassus error. Inscriptio vetus. Origo Calatrae Militum.

Cap. LXIII.

Talabricam non esse *Talauera*. Ptolemæi *Libora*, & T. Liuii *Eborâ* eadem cum *Talauera* sunt.

Cap. LXIV.

Castulo Oretanorum vrbs. A Phocensibus condita. *Appianus* deprauatè *Castaca* vocat. Variè à Plutarcho & Strabone vocata. Res ibi gestæ.

Cap. LXV.

Murgim non esse *Murtiam* ostenditur. Num *Oreola* vocata. Fabula de eius origine explosa. *Menlaria* Protenæi est *Murtia*. Alphonso X. Regi fidissima.

Cap. LXVI.

Appiani error de Carthaginis nouæ auctore. Opinio *Silii Italici* reiecta. A Carthaginensibus condita. Cur *Spartaria* vocata. Urbis situs ex *Liuiō*. Argenti fodinæ celebres.

Cap. LXVII.

Dianium & *Hemerofcopium* dictum. *Dianæ* fano nobilitatum. A Phocensibus exstructum. Promontorium *Ferrariz*, quod & *Tenebrium*.

Cap. LXVIII.

Setabis & *Augusta Valeria* dicta. Tenuissimum hic linum. *Silius* obiter correctus.

Cap. LXIX.

Valentia à D. *Iunio Bruto* condita. Cur *Veterani* & *Veteres* vocati. *Colonia Iulia* dicta.

Cap. LXX.

Saguntus olim vbi nunc *Moruicdro*. A *Zacynthis* & *Ardeatibus* condita. *Dianæ* hic templum vetustissimum.

Cap. LXXI.

Mantua *Carpetanorum* *Madritium* est. *Escuriacum*. Moles ibi regia.

Cap. LXXII.

Complutum hodie *Alcala de Henares*. Olim & *Alcala S. Iusti*. Academia hic illustris.

Cap. LXXIII.

Carraca eadem cum *Antonini Ariaca*. *Guadalajara*, hodie. *Tagonius* annis. *Sertorii Stratagema*.

Cap. LXXIV.

Seguntia hodie *Siguenza*. Variè olim vocata. Reiecta opinio, quæ à *Sagunto* ortum dicit.

Cap. LXXV.

Bibilim non esse *Calatind*. Municipium fuit. Cognominata *Augusta*. *Aquis Salonis elara* & *ferri temperie*. *Plinius* emendatus.

Cap. LXXVI.

Turiasso hodie *Tarazona*. *Ferri temperie clara*. *Mons Caunus*. *Martialis* emendatus.

Cap. LXXVII.

Clunia hodie *Crunna del Conde*. Municipium olim. *Sulpitia* dicta. *Plutarchus* emendatus.

Cap. LXXVIII.

Numantia diutissimè Romanis restitit. *Gerundensis Episc.* duplex error. Ridicula opinio de etymo. Non esse *Zamorram*, sed *Soriam*. *Pomponius Mela* defensus.

Cap. LXXIX.

Flauiobriga nunc *Bilbao*. Olim hic *Amanum portus*. Situs eius & descriptio.

Cap. LXXX.

Pompelon à *Pompeio* exstructa. Diuersa à *Pompeii trophæis*. Vbi hæc exstant. Occupatur à *Ferdinando Rege*.

Cap. LXXXI.

Duplex *Calaguris*. *Taraphæ* error. Fidissima suis ducibus. Egregia inscriptio.

Cap. LXXXII.

Cæsar Augusta Colonia immunis. *Salduba* vocata. Variæ opiniones & fabulæ de prisco nomine refelluntur. Colonia huc ab *Augusto* deducta.

Cap. LXXXIII.

Osca Victrix cognominata. A *Sertorio* hic scholæ institutz. *Velleius Paterculus* correctus.

Cap. LXXXIV.

Ilerda hodie *Lerida*. *Sardones* vbi. De origine *Ilerde*. *Sicani* nomen à *Sicori* amne traxerunt. Antiqua hic Academia.

De Tarraconis origine. Scipionum opus. Dicta *Colonia Iulia Victrix Tyrrhenica*. Strabonis lapsus. Circi vestigia. Inscriptiones veteres. Vino linoque nobilis.

Cap. LXXXV.

Emporiae hodie *Ampurias*. A Phocensibus condita. Incolae diuersi. Inscriptio vetus.

Cap. LXXXVII.

Montis Serrati descriptio. Quando D. Virgini hic exstructum templum.

Cap. LXXXVIII.

De Barcinonis origine reiectae fabulae. A Carthaginensibus condita. *Barcinus* & *Barcelona* dicta. *Fauentia Iulia Augusta* cognominata. Urbis descriptio.

Cap. LXXXIX.

De Gerundae origine varia. Hodie *Girona* dicta. Situs eius & descriptio.

Cap. XC.

Pyrenaei montes. De etymo varia.

Cap. XCI.

Ruscino olim Galliae annexa. Perpinianum veteribus ignotum. Opinio Annii Viterbiensis explosa. Descriptio eius.

Cap. XCII.

Salsulae hodie *Salsas*. Fontis ibi descriptio. De piscibus fossilibus multa.

Cap. XCIII.

Cassiterides stanno nobiles. De situ illarum disquisitio. Plinii lectio controuersa. *Oestrymnides* Festo, *Hesperides* Dionysio Alex. dictae. Festus Auienus correctus. Vbi nam hodie sint.

Cap. XCIV.

Pityusae insulae, *Ebusus* & *Ophiusa*. Serpentibus infesta *Ebusus*. Eiusdem nominis urbs. Colonia Carthaginensium. Isidorus emendatus. Plinii lectio defensa contra Suritam.

Cap. XCV.

Balcares insulae cur *Gymnesia* dictae. Antonini lectio stabilita contra Simlerum. Vnde nomen. Funditores optimi. Laticlauo primi vsu. Mores & ritus.

NOBILIORES HI
SPANIAE FLUVII.

Anas.

Betis.

Cinga.

Cogedus.

Durius.

Iberas.

Letha.

Minus.

Monda.

Salo.

Sicoris.

Sucro.

Turia.

Tagus.

LVDOVICI NONII.

HISPANIA.

CAPVT I.

DE HISPANIAE NOMINE, ET ETYMO. PLINIIUS explicatus. Stephanus Byzantinus emendatus. Variè olim vocata.

Entium primordia vrbiumque origines in obscuro esse, Scriptorum foeda adulatio, vanitasque plerumque facit. Dum enim gloriam ex ventustate auidi venantur, initia populorum augusta, splendidaque comminiscuntur, & Poetarum licentia, miscendo vera falsis ad inanes Deos & Heroes deducunt, Hinc fictæ vrbium origines, inauditæ Regum series nominaq; defluxere: ipsamq; antiquitatē dum anxie suis studēt asserere, fabulis mendaciisque misere defœdant. Largiter hac in parte deliquere Hispani Scriptores: nam cum prouinciam antiquitati sacrate conantur, ab Hispano Herculis filio, vel ab Hispalo Rege, Hispaniæ nomen fluxisse, vno consensu contendunt omnes. Sed citra 20 classici auctoris alicuius assensum. Ego vero veterū scriptis insistent, à Pane Dionysii comite, non vnus aut proletrarii scriptoris suffragio deriuatum esse euincam. Agmea mihi ducat C. Plin. lib. 3. cap. 1. *Lusum*, inquit, *Liberi patris aut Lysam cum eo bacchantem nomē dedisse Lusitaniae, Pana vero præfectum eius vniuersæ*. Vides clare duo hic dici, à Luso, vel Lysa Lusitaniã, à Pane vero vniuersam nominatã HISPANIAM; sed hoc vt fabulosū eliminabit aliq; nō ego qui sciã Pliniū subtexere: *At qua de Hercule, ac Pyrene, vel Saturno traduntur, fabulosa in primis arbitror*. Quid ni idē de Pane, aut Lysa dixisset, si cōmentitia iudicasset? Idem apertius longe docet Plutarchus libello de fluminibus & montib⁹ cap. XVI. *Mox cum Satyros & Panas in militiam delegisset, suo imperio Indos subiecit, atque de victa Iberia, Pana illis locis præfecit, qui Regionem de seipso PANIAM vocauit, at iuniores vocabulum inde deducentes SPANIAM dixerunt, uti voluit Sosthenes libro XIII. rerum Iberic.*

Clare hic ostendit, primo Paniam à Pane, deinde & Spaniã vocatã. In vsu etiã fuisse postremū hoc nomē, testis est vetus Iuuenalis Scholiastes ad Saty. 12. vbi *Spaniã Beticã*, pro Hispania Bætica vocat. Idē docet multæ eruditionis Ambrosius Moralis, notis suis ad D. Eulogiū Cordubensem. Facem hoc loco mihi præfert Plutarchus, ad illustrandū Stephani Byzantini locum, libro de vrbibus. Vidit illum diligentissimus Abrahamus Ortelius, sed corruptum præterit, cuius verba sunt in dictione *ἰσπανία: ἰσπανία, δύο ἴταλιαι ἐπιτοχίαι, ἡ μὲν μεγάλη, ἡ δὲ μικρά. ἐκλήθη δὲ καὶ ἰβηρία καὶ παννώνια*. Id est: *Hispania, duæ sūt Italiae præfecturae, maior & minor, vocatur etiã Iberia, & Pannonia*. Sed quis vnquam quæso, HISPANIAM, Pannoniam dictam scripsit? quæ tantum ab hac nostra,

Quantum Hypanis Veneto distat ab Eridano.

Apage ergo hanc vocem, quam nec per somnium quidem auctor scripsit, & eius loco substitute audacter *πανίων* HISPANIAM scilicet, olim dictam Iberiam & Paniam. Quod cum imperitis non arrideret, litteratum, Non, interiectione *Pannoniam* effinxerunt. Ioannes etiã Goropius Becanus lib. III. rerum Hispanicarum luculente satis docet, HISPANIAM primo fuisse dictam *Paniam*, & postea syllabæ, *His*, adiectione *Hispaniam*: quod Cimmerica seu Teutonica lingua, *occiduam Paniam* significat, ad discrimen Orientalis Panix, quæ Hesychio teste, Peloponnesus erat. Et cum constat Italiam olim *Saturniam* dictam, in Saturni memoriam, & *Latium*, quod in illa latuerit, quis mirabitur HISPANIAM in Panis Dei honorem, *Paniam* olim dictam? præsertim cum & 50 ipse Stephanus, Arcadiam *πανίων* quondam vocatam referat. Dicta etiã *Hesperia*, vel ab Hespero Rege, Atlantis fratre, vel potius ab *Hespero* Stella, quæ ibi primo conspicitur. Sed non simpliciter *Hesperia* dicta, vt Italia; sed, vt docet Isidorus lib. XIV. cap. III. *Flima Hesperia*. Vnde Horatius lib. I. carminum oda XXXVI.

Qui nunc Hesperia fosses ad vltima.

A Lucano tamen, citra vllam adiectionem, vocatur *Hesperia*:

Qui ferit Hesperiam post omnia flumina Bætis.

Diodoro vero Siculo lib. VI. Bibliothecæ, & Appiano Alexandrino *Celtiberia*, à præpotente Celtiberorum populo. A Græcis vero passim *Iberia* dicitur, ab *Ibero* fluuio,

vt Ste-

vt Stephano Byzantino placet, vel ab *Ibero* Tubalis filio, vt Pseudo-beroso & nugatori Anno Viterbiensi; sed vero propius est, ad *Iberis* Asiæ populis, qui in Hispaniam venire (si Varroni apud Plinium fides habenda) amni & regioni nomen inditum esse: licet Dionysio Alexandrino aliter visum sit, nempe Orientales Iberos, ab Hispanis ortum & nomen sumfisse, quod & Eustachio eius Cōmentatori, & Nicephoro Callisto Eccles. Historiæ Lib. VIII. Cap. XXIII. persuasum video. Auctor est Strabo sub finē libri tertii olim Hispaniæ incolæ, *Igletas* vocatos fuisse: qua de causa, me prorsus fugit, nisi cum Cl.^{mo} Caulabono placeat *Gletas* substituere. Teste enim Stephano. *Γλήτες* εἶδος ἰβηρικῶν μὲν τῶν κοινῶν. Id est: *Populus Hispaniæ apud Cynitas*: qui, eodem teste, & *Cynesi* vocantur, erantque ad Oceanum circa Herculis Columnas, vnde & *Cyneticum promontorium*: quod Ortelius non procul à Sacro collocat. Non multum ab his diuersus Festus Auienus in lambis, nisi quod Anam amnem per Cynetas dicat fluere:

*Anna amnis illic per Cynetas effluit
Sulcatque glebam.*

Vnde, vt in aperto est, hos populos in confinio Lusitaniæ & Bæticæ olim fuisse, ita etiã æque obscurum quinam illi fuerint.

CAP. II.

HISPANIÆ situs, & figura. Diuisio eius
sæpe mutata.

Extrema terrarum ad solis occasum est Hispania, quæ naturæ sollertis ingenio, vel ut alter orbis, partim Pyrenæis montibus, partim Oceani æstibus, & Tyrrheni maris littoribus coronata includitur. Corio bubulo humi protenso comparatur. Straboni lib. III. Iustino lib. XLIV. prope quadratæ est figuræ: Paulo vero Orosio lib. I. cap. II. & Æthico in Cosmographia sua trigona est: cuius longitudo, auctore Strabone, sex millia stadiorum, latitudo quinque millia complectitur, vt maximum. Appiano autem Alexandrino in Ibericis, tam longitudine quam latitudine sua decem millia stadiorum explet. Plinius non multum ab Appiani calculo discedit, nam mille & octuaginta duo M. P. habere in longitudine ostendit: latitudo inæqualis est.

In duas primum diuisa prouincias, *Citeriorem* & *Vlteriorem*, separante vtramque nobilissimo amne Ibero. Strabo in *Exteriorem* & *Interiorem* à Romanis diuisam dicit. Commodius tamen interpretes poterat, seruasse Romanorum nomina, tam ex illorum mente dicit Hispaniam diuisam in *την ἐκτός ἐν τῇ ἐντός*, cui ad amussim quadrant *Citerioris* & *Vlterioris* appellatio.

Stephanus vero Byzantinus in *Maiorem* & *Minorem*, quarum hæc *Vlterior*, illa *Citerior* commode dicitur. Labente tamen æuo, & prouinciarum terminis mutatis, tres effectæ sunt, *Vlteriore* in Bæticam, & Lusitaniam diuisa; *Citerior* vero etiam *Tarraconensis* nuncupata, à Tarracone vrbe primaria. *Betica* quidem à septentrione clauditur Ana fluuius; ab occasu Atlanticum; à meridie Balearicum prospectat mare (quod est inter fretum Herculeum, & Charidami promontorium, vulgo *Cabo de Gata*;) ab oriente terminatur linea ducta ab hoc promontorio per Castulonem, ad Anam vsque flumen. Lusitaniam terminat à septentrione amnis Durus (qui eam à Tarraconensi diuidit); à meridie Anas amnis à Bætica eam separat; ab occidente Atlantici Oceani ea parte, quæ inter Ana & Durii ostia est; ab oriente Tarraconensi prouincia distinguitur. *Tarraconensis* autem Prouincia à Septentrione in Oceanum Britannicum, ab Oeasone promontorio (quod Mario Aretico *Cabo Preton*, aliis *Fonterabia* est) ad Nerium promontorium vsque, vulgo *Finis terra*; ab occasu in Oceanum Atlanticum, à dicto promontorio ad ostium Durii amnis excurrit; à Meridie Lusitania, & Balearici maris ora; ab Oriente Pyrenæis montibus includitur. His tribus Hispaniæ prouinciis duæ sunt additæ, Cōstantini Magni tempore, vt cum Ioanne Magarino Gerundensi Episcopo, antiqua Hispaniæ testantur Concilia. Cathaginensis nempe, & Gallætia; sed non satis exacte. Nā è Sexto Aurelio Victore colligit recte Onufrius Panuinius, sub Hadriano Imperatore in VI. Prouincias diuisam, vt refert & Sextus Rufus, & Isidorus, in *Tarraconensem*, *Carthaginensem*, *Lusitaniam*, *Gallæciam*, *Beticam*, & trans freta Africæ *Tingitaniam*, liber etiã Notitiarum Imperii septimam addit, *Insularem*: quod demum sub magno Constantino accidisse, idem asserit exactissimus Romanæ Historiæ scrutator Panuinius. Superiori vero æuo diuisa erat in XII. regna *Legiones*, *Castella antiquæ & nouæ*, *Aragonie*, *Portugallie*, *Nauarrae*, *Granatae*, *Valentie*, *Toleti*, *Gallæcie*, *Algarbiorum*, *Murtie*, *Cordubæ*. Ex quibus priora quinque maioris famæ nominisq; fuere; quæq; continuam Regum seriem habuerunt.

Fabula de priscis HISPANIÆ Regibus exploditur. Berofus, & Annii Viterbiensis reiciuntur.

CUM passim Hispanicarum rerum Scriptores de primis HISPANIÆ Regibus multa tradant, pretium operæ fore credidi *παρεργον* hoc adtexere, & ab ovo hoc commentum refellere. Ferunt enim vnanimi consensu, Tubalem post cataclysmum vniuersalem, in HISPANIAS traiecisse, sui que nominis vrbes condidisse *Setubalem*, & *Tudellam*, postea & Noemum hisce litoribus appulsum, *Noelam* in Gallæcia, & in Asturia *Noegam* exstruxisse: à Tubalè longam Regum seriem fluxisse, nempe Iberum, Idubedam, Brigum, Tagum, Bætum, Sicorum, Sicanum, aliosq; quos recensere molestum esset. Huius choreæ, & fabulæ præfultor fuit Ioannes Annii Viterbiensis, homo non religiosissimæ fidei: illum secuti ceteri.

— *sicut grex totus in agris
Vnius scabie cadit & porrigine porci.*

Is Berofum Chaldæum primus in lucem dedit, & Commentario illustrauit, qui non solum de Chaldæorum, sed totius pœne orbis primordiis, Regibusq; agit. Sed nihil hæc cum Beroso illo, quem Athenienses *χρυσόγλωττον* vocarunt. Nam cum is ante Alexandri Magni ætatem vixerit, quo non solum Chaldæis, sed & Græcis Europæ res, & præcipuè HISPANIÆ, in occulto erant, multisq; demum post seculis latuerunt, donec victricibus Romanorum armis orbis passim detectus, & per commercia coniunctus fuit. Vnde ergo Beroso tam immenso terrarum spatio ab HISPANIA remoto, tanta illius Prouinciæ notitia contigit? sed demus hæc illi diuinitus fuisse cognita: cur posteriorum nemo Scriptorum, ad quos Berosi opera peruenerunt, horum meminit Regum? cur hoc ab Eusebio præteritum in Chronicis? Nihil agitis: puræ putæ nugæ sunt, nec genuini solum hoc esse Berosi opus ausim inficiari, sed Annii potius Viterbiensis, aut alicuius male feriatii commentum credo: cui sub specioso hoc titulo posteritati illudere lubido fuit, ratus posteros omnes ita fungos fore, vt lupinos hos ab eî nescirent discernere. Sed quis tam modesti splenis est, dū Hispanica nomina à Chaldæo homine auditè medio Latio peti, vt non risu diffluat. nec Lucilianus ille Crassus hoc sibi imperabit. Anne aliquid ineptius, vel audaciùs dici potest, quàm *Setubalem* à Tubale conditam, qui nunquam Hispaniæ pedem intulit, sed apud Ponti accolas Iberos habitauit? Nec *Setubalis* nomen Latino cælo aut fido alicui Scriptori notū, nisi sub Cztoprigis nomine, vt fufius suo loco patebit. An ideo dicemus *Noegam* aut *Noelam* à Noe fundatam, quia vocis aliqua affinitas intercedit? Sic Iberum Tubalis filium fabulantur, à quo postea annii, & toti prouinciæ nomen impositum: cum constet ab Asiaticis Iberis hoc nomen emanasse. Sic Brigum Regem somniant, quia multæ in Hispania vrbes in Briga desinunt, vt *Segobriga*, *Flauiobriga*, *Mirobriga*, quod idem ac Germanis *Burgum*, & Gallis *Dunum*, vt *Augustodinum*, *Noniodanum*. Sed piget his diutius immorari ineptiis, quare

— *ne me Crispini scrinia lippî
Compilasse putes, verbum non amplius addam.*

Præsertim vero cū Becanus noster, & Caspar Barrerius, dudum personam huic Pseudoberoso detraxere, multa que vero Beroso contraria habere ostenderunt. Quare auctor sum, vt cum interprete suo Annio

Aut Viticam fugiat, aut vnctus mittatur Ilerdam.

Sufficiant hæc de fabulosis HISPANIÆ Regibus: de veris verò Regibus, mirum, quam altum vbique silentium, & paucorum admodum nomen vel fama superest. Refert Iustinus *Gargoris* quendam vetustissimum Tartessorum Regem fuisse, qui mellis colligendi vsum primus inuenit, huic ex filix stupro nepos successit *Habis*, per admirabiles casus, & stupenda pericula diuinitus seruatus, non secus ac Romæ conditores. Hic populum legibus iunxit, & ex agresti ciuilem effecit: quo mortuo, regnum per multa secula à successoribus eius retentum est. Macrobius etiã *Theronis* meminit, Citerioris Hispaniæ regis. Mitto de Arganthonio & Geryone dicere: qui in Bætica angulo imperarunt, quia noti omnibus. Mandonius & Indibilis, etsi eos loquantur Historiæ, inter regulos potius & dynastas, quam inter Reges numerandi sunt.

C A P. IV.

Varii Hispania incola: Romani variè illam vixerunt, per Procos. Pratores, Legatos, Vicarios, Comites, Præsides.

Arios venisse in HISPANIAM populos, tamquam ad asylum aliquod, narrant historia: quorum nonnulli auitis fedibus pulsi, vt Phocenses, Rhodii, &

—Teucer Salamina, patremque
Cum fugeret.

10 Alii abundante multitudine, patriæ graues huc Colonias deduxêre, vt Celtæ. Aliqui verò prouinciæ opibus, & fertilitate allecti, & mercimonii caussa hic sedes fixêre: vt Phænicæ, Tyriiq; Mirum est quod Anneus Seneca seribat Germanos in Hispaniam venisse consolatione ad Heluiam. *Pyreneus Germanorum transitum non inhibuit, per inuita, per ignota versauit se humana lenitas. liberos coniugesq; & graues senio parentes traxerunt.* Sed quo tempore id acciderit, nemo est qui tradat, penes auctorem sit fides.

Imperii verò cupidinè, primi Carthaginenses; postea & Romani in illam traicere, & tamquam pro Helena aliqua pugnantes mutuis illam cladibus nobilitarunt. Causam, cur primùm in HISPANIAM Carthaginenses venerint, aperit Iustinus. lib. XLIV. *Gaditani, inquit, cum à Tyro, vnde & Carthaginensium origo est, sacra*
20 *Herculis per quietem iusti in HISPANIAM transtulissent, urbemq; ibi condidissent, inuidensibus incrementis noue urbis finitimis HISPANÆ populis, ac propterea Gaditanos bello laceffentibus, auxilium consanguineis Carthaginenses miserunt: ibi felici expeditione, & Gaditanos ab iniuriâ vindicauerunt, & maiorem partem prouinciæ imperio suo adiecerunt.* Postea quoque, hortantibus primæ expeditionis auspiciis, *Amilcarem Imperatorem cum magna manu ad occupandam prouinciâ miserunt: qui magnis rebus gestis, dum fortunam inconsultius sequitur in insidias deductus occiditur.* Occasione verò Saguntini excidii, traicere in HISPANIAM Romani, qui variè & inæqualiter illam administrarunt (nam de Carthaginensium imperio nihil, quod sciam, posteris transmissum.) Primus autem P. Scipio deuictis Carthaginensibus, in Prouinciâ redegit HISPANIAM, vt ex T. Liuiò, & Appiano in Ibericis est colligere. Per Procos. administrata primùm à primis Scipionibus, ad Corneliū Lentulum, & L. Stertinum, qui anno ab V. C. 1056. Procos. creati sunt. postea verò Prætores Prouinciâ obtinuerunt: C. Sempronius Tuditanus Citeriorem: M. Heluius Vltiorem, anno ab V. C. 1077. quo tempore primùm VI. Prætores creatos; crescentibus Prouinciis, & latè diffuso imperio Rom. testis est T. Liuius lib. XXXII. Anno verò 1089. gliscente bello, præter duos Prætores consulari duce & exercitu opus fuit, missusq; M. Porcius Cato Cos. Pro mole verò belli nunc Prætores, nunc Proconsules, nunc Consules prouinciâ administrarunt, vt cuiq; obuium erit legenti Romanas Historias: vnum sit multorum instar exemplum. Bello, quod aduersus Sertorium gestum est, Q. Metellus Procos. & Cn. Pompeius Quæstor cum potestate consulari
40 missi sunt, vt refert Liuii Epitome lib. XCI. Ipse etiam Pompeius HISPANIAM per Afranium, & Petreum legatos administravit. Augusti verò Cæsaris imperio, *Batica S. P. Q. R. commissâ fuit: Tarraconensis & Lusitania Cæsari seruata sunt, teste Dione lib. 43.* Tiberii verò Cæsaris æuo, teste Strabone lib. 3. plebis nomine, in *Baticam* Prætor mittebatur, qui Legatum & Quæstorem habebat, in reliquam verò prouinciâ Cæsar duos mittebat legatos, Prætorium, & Consularem. Prætorius quidem ius dicebat *Lusitania*: Consularis verò vniuersæ *Tarraconensi* imperabat, qui secum tres legatos habebat, quò commodius vastæ illi prouinciæ ius diceret. Appianus de bello Hispaniensi, à Dione & Strabone diuersus abit. Ab eo tempore; inquit, (quo Cantabros Augustus vicit) Romani Iberiam quæ hodie Hispania dicitur, in tres partes diuidere incēpisse mihi videntur, in quarum duas, antiuos magistratus Senatus mittit, in tertiam vero Præsidem Imperator. Mutatum tamen & hunc morem sub ipso Tiberio refert Tacitus lib. IV. Annalium, cum dicat Vibium Serenum Procos. vltioris Hispaniæ fuisse, quæ dignitas ad Gratiani Imperatoris tempora durauit, eiusq; demum æuo desisse videtur, vt apud Sulpitium Seuerum lib. 2. Sacræ historiæ videtur est. Vltimumq; fuisse Proconsulem Voluentium notat: in cuius locum vicarius substitutus fuit, nam iam Proconsulem habere desierat, vt ait. Postmodum verò nunc Præsidium, nunc Comitū, nunc Vicariorum nomen viguit. Sextus verò Rufus suo æuo dicit *Baticam & Lusitaniâ* Consulares fuisse prouinciâs, *Tarraconensem* verò Præsidialem.

HISPANIÆ laus à salubritate, fertilitate. Variæ metallorum
secturæ. Immensæ opes.

DE nomine, situ, & diuisione HISPANIÆ hæcenus: æquum nunc est de natiuis eius bonis, & largitricis naturæ opibus dicere, ne, vt Amyclæ olim, silentio pereant. C. Plinius, vltimis verbis vasti sui operis, Italiã exceptã, totius orbis primam laudem HISPANIÆ defert. Decumanum hoc testimonium, & præiudicatæ auctoritatis sit ad instar. Sed lubet singula inquirere, ne à fauore potius, quam merito emanasse hoc quis putet. An cæli temperiem quæris? tota ea vitalis, ac perennis salubritatis est, adeò vt beatorum hic felices sedes, & Elysios campos Homerus statuerit, Strabone teste. Quippe nec violento æstu excoquitur, aut nimio frigore tellus aduritur, non ventorum procellis, aut graui paludum nebulæ obnoxia; sed aura est suda serenaque fontium copia, nemorum frequentia, montium articulis, & portuosissimis litoribus egregie ornata. At de soli forsan felicitate dubitas? *In omnia*, inquit Iustinus *frugum genera secunda est adeo, vt non ipsis tantum incolis verum etiam Italie vrbique Romanæ, cunctarum rerum abundantia sufficiat.* Olei vero mellisque, & vini non abundans modo sed & prodiga. Lina, & nobilia pecoris vellera; vbi gentium meliora?

*Nec varios discit mentiri hic lana colores
Ipse sed in pratis aries iam suauis rubenti
Murice, iam croceo commutat vellera luto.*

Martialis hoc diferte libro IX. Epigr. LXII.

*Vellera natiuo pallent vbi flaua metallo,
Et linis Hesperium bractea vna pecus.*

Equorum vero tam pernices alit greges, vt non frustra vento conceptos antiquitus creditum sit. *Nihil deniq; in ea otiosum*, ait I. Solinus, *nihil sterile quidquid cuiuscumque modi negat messem, viget pabulis, etiam quæ arida sunt ac sterilia, rudentum materiam nauticis subministrant.* Dicam cum Marone, sed dicam verè:

*Hæc loca, non tauri spirantes naribus ignem
Inuertere, satis immanis dentibus Hyæri:
Nec galeis, densisq; virum seges horruit hastis:
Sed grauida fruges, & Bacchi Masticus humor
Impleuere: tenent oleæ armenta que læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert.*

Summæ hæc telluris bona & in aperto sunt; sed & operta eius viscera recludere, & scrutari lubet. Mirabere tam variis, & multiugis passim diuitiis fetam. Strabo lib. III. Aurum, argentum, æs, ac ferrum nullibi terrarum, neq; tantum, neq; tam probatum generari est auctor. vnde vt lepidè ita, & verè Posidonius refert; loca subterranea hic non à Plutone, sed ab opulentia Deo Pluto incoli. Plinius etiam lib. III. cap. III. *Metallis*, inquit, *plumbi, ferri, æris, argenti, auri tota ferme HISPANIA scatet. Ceterior & specularibus lapidibus. Bætica & minio. sunt & marmorum lapidina.* Magna hæc sunt, sed maius multo, quod præter Diodorum Siculum lib. VI. Bibliothecæ, refert Aristoteles, lib. de mirandis auditionibus: Phœnices tantam auri, argenti que copiam ex HISPANIA asportasse, vt, cum onustis nauibus argentum superaret, ex ipso anchoras conflauerint. Sed tam inexhausta erat argenti copia, vt asserat Strabo, Carthaginenses duce Barca (*Amilcare* forsan) in Turdetania Hispanos inuenisse vtentes præsepibus & doliis argenteis. Scio V. CL. Isaac. Casaubonum per vocem *Φάρμη* laquearia domus accipere, & non *præsepia*: vtrumque tamen immensam, & pœnè fastiditam argenti copiam ostendit. Sed de fide dubitabit non nemo, & dilutæ auctoritatis hæc queretur: videat quid Plinius dicat lib. XXXIII. cap. IV. *Vicena millia pondo [auri] ad hunc modum singulis annis Asturiam, atq; Gallæciam, & Lusitaniam præstare quidam tradiderunt, ita vt plurimum Asturia gignat, neq; in vlla parte terrarum, tot sæculis hæc fertilitas.* Sed quota hæc HISPANIÆ pars? quid vniuersam præstitisse dices? & ne videar, instar rorarii militis, eminus tantum tela spargere, lubet collato pede rem gerere, & per ipsas Romanorum triumphales prædas ire, vel ipso T. Liuii ductore. Iuuabit vidisse tot Iasones ad auratam hanc prædam confluisse, & tot spoliis auctos rediisse. P. Corn. Scipio, primus quod sciam, argenti pondo quatuordecim millia, trecenta quadraginta duo, & signati magnum numerum ærario intulit. L. Lentulus quadraginta quatuor millia argenti,

auri

auri verò bis mille quinquaginta pondo, præter pecuniam militibus diuisam. Corn. Lentulus, & L. Stertinius eodem pene tempore, argenti septuaginta millia, auri mille quingenta pondo. M. vero Heluius argenti infecti quatuordecim millia, septingenta triginta duo pondo, signati pigatorum septemdecim millia, viginti tria, Oscensis argenti centum viginti millia, quadringenta triginta octo, ex vltiore Hispania asportauit. C. Minucius ex citeriore, triginta quatuor millia octingenta argenti, bigatorum septuaginta octo millia, argenti Oscensis ducenta septuaginta octo millia arario intulit. Et cui cupido singulostriumphos colligere, ipsum Liuium consulat, & in aceruum contrahat triumphales has manubias, videbit exiguo annorum spatio populum Rom. de prædatum fuisse supra sexcenta millia argenti infecti pondo, argenti verò Oscensis quadringenta millia, auri verò circiter decem millia, signati verò infinitam copiam. Mitto nunc ducum militumque rapinas, donatiua, stipendia, quæ dubio procul summam hanc multo superant. Et ex hostica hæc. Quid ex pacata prouincia opum illis venisse censebimus? vel vnus Plinii locus sufficiet, qui lib. XXXIII. refert suo adhuc æuo per Hispanias durasse ab Hannibale inchoatos puteos, ex quib. qui *Bebelo* vocatur, CCC. Annibali pondo in diem subministravit, quæ Budæi calculo tria aureorum millia efficiunt. Potiori certè iure Auream messem quis HISPANIAM, quam cum Stratocle aut Dromoclida tribunal vocabit: vbi pace, belloq; tanta opum seges indies succresceret; adeo vt iure de illa animosus Poeta Claudianus cecinerit, lib. de laudibus Serenæ!

*Quid dignum memorare tuis HISPANIA terris
Vox humana valet: primo lauat æquore solem
India; tu fessos exacta luce iugales
Proluis, inque tuo respirant sidera fluctu.
Dives equis, frugum facilis, preciosa metallis,
Principibus sæcunda pijs.*

Sed hoc laudis agmen mihi claudant, Latini Pacati Drepani, Panegyrico suo ad Theodosium Augustum, verba: *Sint vt scribitur, Gargara prouentu lata triticeo, Mevania memoretur armento, Campania censeatur monte Gaurano, Lydia prædicetur amne Pactolo, dum Hispania vni, quidquid vbiq; laudatur, assurgat: hæc durissimos milites, hæc expertissimos duces, hæc facundissimos oratores; hæc clarissimos vates parit: hæc Iudicum mater, hæc Principum est.* Prisca etiam numismata luculente HISPANIÆ dotes loquuntur. in Hadriani enim Imp. nummo depingitur femina sedens cum oleæ ramo, & cuniculo ad pedes, olei vbertatem & cuniculorum frequentiam denotans: vel, vt suspicor, non absurde, ob metallorum vberes secturas, quæ cuniculis sub terram aguntur. Vnde Catullus vocat *Celtiberiam cuniculosam*. Galbæ vero Imp. nummus refert feminam militariter ornatam: quæ clypeum & bina iacula sinistra, dextera verò spicas frumenti gestat, vt bellacem, fertilemq; simul designet prouinciam. Sed vnde tantum à prisca fertilitate degenerauit: an occulti aliqui & noxii siderum positus genitalem telluris vim infecerunt? an effeta & lassa terra inani spe agricolas lactat? neutrum ego in causa putem. Æque enim ac 40 prisca seculis, in omnia frugum genera sæcunda est. Sed deest industria. nam cum natura sua in arma magis, quam aratra propensi sint Hispani, per longinquas in vtramq; Indiam expeditiones, & continuata bella, exhauritur iuuentus. Hinc agricolarum infrequetia; hinc agri neglecti potius quam steriles cernuntur. Nec desierunt hic metalla; sed Regum interdicto, HISPANIÆ parci nunc iubetur, donec India thesauros suos suppeditat.

C A P. VI.

*INCOLAE BELLICOSI. DIVTISSIMÆ ROMANIS
restiterunt. Fideles. Hospitales. Literis dediti.*

50 Sufficiat modo, folia hæc aut vmbas potius laudis, pendente manu attigisse. Sed quisbus se vere iactat Hispania, nunc dicenda. Incolarum virtutes & ingenia, quæ domi forisque egregie conspicua, in bellum tamen & arma magis propenta: adeo vt plurimis, Iustino auctore, *militares equi & arma, sanguine ipsorum cariora sint*. Ideo assueti *Net vitam sine Marte pati: quippe omnis in armis
Lucis causa sita; & damnatum viuere paci.*

Verissimū hoc Sillii dictum memorabili exemplo confirmarunt, dum M. Portius Cato quorundam rebellionem ictus, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit, quod adeo ægre passus scribit Liuius, vt multi mortem sibi met ipsi consciuerint, *nullam vitam sine armis rati*. L. Florus ideo *Bellatricem, viris armisque nobilem, seminarium hostilis exercitus, & Hannibalis eruditricem* appellat. Thucydides oratione, quæ Alcibiades ad Lacedæmonios

habuit, Iberos pugnacissimos barbarorum vocat; nec de Ponti accolis ibi sermo (ut non nemo forsan suspicatur) sed de Hispanis nostris. Indicio est Sicilia, & Carthaginensium cum HISPANIA vicinitas, à qua altera Iberia nimis quam remota. Imp. vero Claudius, apud Trebellium Pollionem, HISPANIAM vna cum Gallia Romani imperii vires esse dicit: T. vero Liuius, non quã Italia modo, sed quã vlla pars terrarũ bello reparando aptiorẽ locorum hominumque ingeniis esse ait: quod non sine suo periculo & clade sensere Romani. Nusquã enim diutius & maiori mole certatum est, nec vlla prouincia tantum Romani cruoris hausit. *Per ducentos enim annos, inquit Velleius Paterculus, in hac multo mutuoque ita certatum est sanguine, ut amissis P. R. Imperatoribus, exercitibusque, saepe contumelia, nonnunquã etiam periculum Romano inferretur imperio. Illa enim prouincia Scipiones consumserunt; illa contumelioso viginti annorum bello, sub duce Viriato maiores nostros exercuerunt; illa terrore Numantini belli P. R. concusserunt; in illis turpe Q. Pompeii fœdus turpiusque Mancini Senatus, cum ignominia dediti imperatoris rescidit; illa tot Consulares, tot Prætorios absumserunt duces, patrumque ætate, in tantum Sertorium armis extulit, ut per quinquennium, diiudicari non potuerit, Hispanis, Romanisne in armis plus esset roboris, & vter populus alteri pariturus esset.* Sed HISPANIÆ nunquam animus fuit, ait Florus, aduersus Romanos consurgere, nunquam conferre vires suas lubuit, neque aut impetare, aut tueri libertatem publice: alioquin ita vndiq; mari, Pyrenæoque vallata, ut ingenio situs nec adiri quidem potuerit; sed antea à Romanis obsessa est, quam se ipsam cognosceret, & sola omnium prouinciarum vires suas, postquam victa est, cognouit. Bellaces hos egregie fuisse, quis mirabitur? cum corpora hominum ad inediam, & laborem, animi ad mortem parati erant. ideoque in acie exultabant, tanquam gloriose vita excessuri: lamentabantur in morbo, tanquam turpiter & miserabiliter perituri. Nec defuere inuicto illi robori, & pugnaci animo, egregiæ pacis artes, & togæ decora. An fidem in Socios vel Principes quæres? nusquam pœne sanctius culta. Teltis ipsa Saguntus, vel maxime fidei infelix monumentum: quæ, potius quàm à societate P. R. defisceret, publico & cõmuni rogo se concremauit. Celtiberi nefas esse ducebant superare, cum is occidisset, pro cuius salute spiritum deuouerant. Hinc C. Iulius Cæsar, teste Suetonio, stipatores sibi elegit Hispanos, & Augustus Cæsar Calaguritanorum cohortem habuit. In aduenas vero quam hospitales fuerint, luculente testatur Diodorus Siculus: *Aduenientes externos benigne hospitio excipiunt, adeo ut quadam emulatione inuicem pro illorum honore certent: quos vero aduenas sequuntur, hos laudant, amicosque Deorum esse putant.* Literarum verò studiis & sapientia omni æuo claruerunt. Auctior est Strabo Turdetanos Bæticæ populos sapientia excelluisse, & memorandæ vetustatis volumina habuisse, & poemata ac leges à sex annorum millibus conscriptas versibus. Sed vetus hoc exemplum non nemo spernet. An & illud, ab vltimis Gadibus T. Liuii fama excitos Romam venisse Hispanos, ut illius aspectu fruerentur, cuius eloquentiam tantopere admirabantur? Ausim dicere Italia excepta, nullam prouinciam claris ingeniis magis fecundam fuisse, nec plura doctrinæ lumina genuisse. Loquantur duo Senecæ, Columella, Lucanus, Martialis, Iulius Hyginus, Pomponius Mela, Auerroes, aliiq; sexcenti;

*Quos aget penna metuente solui
Fama superstes.*

Nec inter postrema eius ornamenta censendum puto, Vespasianum Augustum, teste Plinio, procellis reip. iactatum, vniuersæ HISPANIÆ ius Latii tribuisse, prælagus forsan, orituros hinc quandoque Imperatores: quorum auspicio & virtute, eneruatam luxu, & intestinis discordiis Imperium, pristinas vires resumeret, & lacertos iterum moueret. Testes Traianus, Hadrianus & Theodosius, nullis Principibus virtute vel fortitudine inferiores. Vnde merito Claudians:

*Sola nouum Latii vesticæ Iberia rebus
Contulit, Augustos. fruges, æraria, miles
Vndique conueniunt, totoque ex orbe leguntur:
Hæc generat, qui cuncta regant.*

De religione quid attinet dicere? cum nuspiã pœne terrarũ plus sanguinis pro Christo sit effusum, nec purius alibi seruata, aut felicius in remotissimas orbis plagas propagata sit. Sed vberiori hæc dicenda essent stilo, mihi sufficiat leui hæc penicillo tantũ adumbrasse. Nunc institutum vrgeamus, ducto à Bætica initio.

CAP. VII.

BÆTICA

TURDETANIA DICTA MARTIANVS CAPELLA
emendatus. Oleis abundat. Minio nobilis.

- 10 **V**T ceteras prouinciarū, amœno cultu, & fertili nitore præcedit Bætica, ita etiā non immeritō ab illa mihi auspicandum duxi. Nomen habet à fluuio eam mediā secante Bati. Plinio etiā *ulterior* vocata, Straboni verò lib. 3. *Turdetania* etiā: *Regio ipsa, à flumine Batica, ab incolis Turdetania vocatur*, à præpotenti scilicet Turdetanorum populo. Hodie verò potior eius pars *Andaluzia* vocatur, corrupto nomine, à Vandalis olim incolis. A septentrione; clauditur Ana fluuio; ab occasu, Atlantico Oceano; à meridie, mare Balearicum; ab oriente, lineā ducta per Castulonem ad Anam vsque terminat. Aliiter Strabo diuidit. Anas ad septentrionem & occasum terminat: ad ortum autem nonnulli Carpetanorum & Oretani; ad Meridiem vero ex Bætetanis qui intra Calpen & Gades littus angustū incolūt. Eius longitudo, à Castulone
- 20 Gades vsq; teste Plinio, ex sententia M. Agrippæ, in CCCCLXXV. M. P. erat porrecta, latitudo verò eius à Carteiana ora CCXXIV. M. P. Diuerfus à Plinio est Martianus Capella, qui lib. VI. *Eadem verò [Bætica] longitudinis dimensione distenditur à Castulonis oppidi sine, in Gaditanum oppidum, CCL. M. P. amplior aestimatur, latitudo quoque in CCXXIV. M. P. excurrit.* Sed crassior hic error est, quā vt excusari possit. paulò enim inferiùs refellit perperam M. Agrippam: qui citerioris Hispaniæ longitudinem patere in CCCCLXXV. M. P. dicit, quod de Bætica Agrippam dicere ex Plinio patet. Iuridicos in ea quatuor conuentus, *Gaditanum, Cordubensem, Hispalensem, & Astigitanum* recenset Plinius: Fœdè hic iterum deprauatus Martiani Capellæ codex, qui duos tantum agnoscit *Gaditanum & Cordubensem*. Malim certè codicem utrobique accusare, quā docto Afro inscitæ notam inurere. Regio ipsa omnigena frugum copia mirè luxuriat, siue vinearum prouentus, siue arborarios fructus requiras. Oliuetis verò vnicè diues est, quod Plinius testatum reliquit lib. XVII. cap. XII. *Bætica*, inquit, *vberrimas messes inter oleas mittit*: & lib. XV. cap. II. post Italiam, inter Istriam & Bætiam, dicit par certamen de olei laude. vnde & Statius Papinius Silu. lib. II.

*Que Tritonide fertiles Athenas
Vinctis Bætica prouocas traperis.*

- Cumque omnium ferax sit, tum vel præcipuè inexhausta & diuiti metallorum vena scatet. Sed minio inter cetera felix, maximæ olim apud Romanos auctoritatis: indicio est cura diligentiaque, qua illud seruabant. vnde Plinius lib. XXXIII. cap.
- 40 VII. *Celeberrimum [minium] ex Sisaponensi regione in Bætica miniario metallo, vestigalibus populi Romani, nullius rei diligentiore custodia, non licet id ibi perficere excoquique: Romam perfertur vena signata, ad dena millia ferè pondo annua.*

- Vrbium etiā frequentia regionis felicitatē pandit. nam, teste Plinio, CLXXV. Strabone verò CC. memorabantur: quarum fama celebriores, quæ super amnes extructæ aut æstuariis adiacent: ad hæc litora vndique portuosa, orasque habet patentibus gremiis commercio aptissimas. Auræ hic ita lenes, anni que tempestates adeo imites, vt non frustra antiquitas hac potissimum Hispaniæ in parte elysios campos esse crediderit. Sed Bæticiæ illa pars, quæ Anam inter & Bætiam amnes porrigitur, vt soli felicitate & vbertate à Bætica superatur; ita etiā mutato nomine *Baturia* vocatur, in duas olim diuisa partes totidemque gentes, teste Plinio, *Celticos*, qui Lusitaniā attingunt, *Hispalensis* conuentus, & *Turdulos*, qui Lusitaniā & Tarraconensem accolunt, iura Cordubam petebant. Hodie plerisque *Estremadura* dicta. Ioanni verò Genesio Sepuluedæ doctissimo viro, *Petroche*, à petrarum, quæ ibi visuntur, frequentia, vocatur. Strabo macræ esse telluris regionem hanc, & immensæ siccitatis tradit.

C A P. VIII.

BÆTICAE NOBILIORES POPULI TURDVLII.

Turdetani, & ἑρται iidem. Bastuli, Bastitani & Basetani dicti.

Appianus emendatus. Cunei.

T U R D V L I.

PRiusquam ad Bæticæ vrbes se flectat oratio, non inutile erit, nobiliores olim pro-¹⁰ uinciæ populos in medium producere, vt, quorum sparsim mentio incidet, iuuet illos semel & vno obtutu cognoscere. Primi & magis illustres occurrunt *Turdetani* (qui & Bæticæ Turdetaniæ nomen dedere) iidem & *Turduli* vocantur: licet Polybius apud Strabonem, eos diuersos faciat & Turdulos finitimos esse Turdetanis ad septemtrionem dicat: T. autem Liuius lib. XXXIV. & Strabo nullum inter eos discrimen statuunt. Stephanus vero Byzantinus ex Artemidori sententia Turdetaniæ incolas *τούρτας, καὶ τυρτυπάνους* vocat. Ptolemæus inter Turdulos & Turdetanos discrimen ponit & confinia. nam Turdetanos dicit Lusitaniam attingere, Turdulos vero Tarracoensem. Plinius vero vtrosque *Turdulos* vocat his verbis: *Turduli, qui Lusitaniam & Tarracoensem accolunt, iura Cordubam petunt.* Liuius vero citato loco ait: *Omnium Hispanorum, maxime imbelles habentur Turdetani, freti tamen multitudinis sua, obuiam ierunt agmini Romano.* & subdit statim: *Nec tamen ea pugna debellatum est: decem millia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum.* Vbi clarum est vtroque nomen pro vno vsurpari. Auctor est Strabo, hos inter HISPANIÆ populos sapientia olim excelluisse, & litterarum studiis, leges quoque versibus à sex annorum millibus conscriptas habuisse. Incolebant olim potissima & mediterranea Bæticæ, & quasi totam Andalusiam, demtis maritimis.

B A S T V L I.

M Aritimam Bæticæ oram accolunt *Bastuli*, qui & *Bastitani*, seu *Basetani* vocantur. Strabo illos in ora illa, quæ Atlantico Oceano obuersa est, ad Anæ & Bætis ostia statuit: Plinius vero, non solam esse Bastulorum, sed & Turdulorum dicit. Cl. Ptolemæus eos *Pænos* cognominat, ad discrimen forsan Bastitanorum, qui Tarracoensem inhabitant: an quia ora ea vniuersa originis Pænorum est? vt Plinius ex sententia M. Agrippæ tradidit, & vt Pomponius Mela lib. II. cap. VI. *Transuecti ex Africa Phœnices habitant.* Hos ego *Bastulos* Pænos esse opinor, qui mendose ab Appiano in Ibericis vocantur *βλαστοφόνικες*, cum potius *βαστοφόνικες*, vel *βαστυλοφόνικες* deberent dici: quod vt asseram facit ipse Appianus. nam illorum originem ad Annabilem refert his verbis: *οἱς, φασιν, Ἀντίβαν τὸ κρηχιδόνιον ἐπικλήσασθαι τινὰς ἐκ Λιβύης καὶ ὅσους τοῦτο κληθῆναι βλαστοφόνικας.*⁴⁰ Ita vt ex Bastulis indigenis & Phœnicibus, seu Pænis aduenis nomen sit efformatum: ad quam forsan originem videtur Poeta Horatius allusisse lib. II. carm. oda II. vt bene obseruauit Abrahamus Ortelius

—quam si Libyam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pænus
Seruiat vni.

Vterque enim Pænus est, qui & Africæ & Hispaniæ maritimam oram colunt. Et cum hi Pænorum essent originis, mirum est, quod Strabo referat illos coniugia more Græcorum contrahere: ægrotos vero Ægyptiorū ritu in plateis deponere, vt qui eo morbi genere tentati fuerint, illis simili remedio subuenire possint.

C V N E I.

INtra Herculis columnas degunt *Cunei*, teste Polybio lib. X. vbi refert Magonem Ihyemasse, quo tempore P. Corn. Scipionem in HISPANIAM traiecisse constat. Vocantur autē *Cunei* à vicino Lusitanæ promontorio, quod *Cuneus* Plinio, Straboni vero in limine lib. 3. *ager Cuneus*, Græcis σφεν dicitur. Mela vero lib. 3. c. 1. manifesto promontoriū hoc etiā *Cuneū agrū* vocat: *Anæ proximū [promontoriū] quia lata sede procurrrens, paulatim*

paulatim se ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur. Appianus in Ibericis magnæ vrbis, quam *Conistorgim* vocat, meminit inter *Cuneos* sitæ, quam refert à Cauceno Lusitano vi captam. Strabo verò in Celticis hanc urbem recenter, & *Conistorim* vocat. vnde colligere licet *Cuneos* illos olim fuisse circa Bæturiam, vbi postea Celtici populi ex Lusitania aduenæ sedes fixerunt. Ambrosius Morales credit illos eum tractum coluisse, vbi nunc *Niebla* comitatus est, cum adiacenti territorio.

CAP. IX.

G A D E S.

G A D E S V N D E D I C T A E. O L I M A P H R O D I S I A E;
Erythia, Cotinusa, Iunonis insulæ, & Tartessus dicta. Frequens nobilitas, magna potentia. Multa de templo Gaditano. Finis olim navigationis.

10 **20** **30** **40** **50**
Infula est ad Bætis ostia, quæ Europæ ab Africa dirimitur, & vnde Tyrrheni maris faucibus, Oceani æstus immittitur, angusto spatio à cotinenti, & veluti flumine abscissa, *Gades* vel *Gadira* dicta, eo quod videatur *της γης δευρα*, id est, *Terræ collum*, vt refert Eustathius in Dionysium Alexandrinum: sed melius Hesychius, quod Phœnices *Gadira* *περίφραγμα* vocant, id est, *Septimentum*, vnde & Plinius lib. III. cap. XXII. *Pœni Gadira sua lingua sepem vocant*, eo quod mari vndique sit circumsepta. Plato vero in Atlantico, seu Critia dialogo, aliam nominis originem adducit: Neptunum ex Clitone, Euenoris & Leusippes filia, refert quinque geminos masculorum partus suscepisse, primogenitum vocasse *Atlantem*, vnde & pelagus *Atlanticum*; alterum vero eodem partu editum *Gadirum* vocasse, qui Græcis *εὐμηλος*, id est, *Dives onium*, dicitur, sortitum extremas Atlanticæ insulæ partes; ad columnas Herculis, suo nomine *Gadiricum* locum huncupasse. Duæ olim erant insulæ; nunc vnica tantum: variis olim nominibus dicta. ab Ephoro, & Philistide; referente Plinio, *Erythia*; à Timæo & Sileno *Aphrodisias*; ab indigenis vero *Iunonis* dicta. Dionysius Alexandrinus ante Tyriorum aduentum *Cotinusam* dictam ait, *ἀπὸ τῶν κερύων*, quod oleastris abundaret; Plinius vero à Timæo maiorem *Cotinusam* dictam refert; à Romanis vero *Tartesson*: cui adstipulatur Itacius Tzetzes, in Lycophronis Cassandram, qui scribit Tartesson insulam esse, & ciuitatem prope Herculis columnas: in qua Arganthonius regnavit. Ex Sallustio refert etiam Priscianus *Tartessonum* esse, quæ Punica lingua *Gadir* vocatur. Idem Festus Auienus in descriptione ore maritimæ:

Hic Gadir urbs est, dicta Tartessus prius.

Duæ in hac Insula olim erant vrbes, præter *Gaditanam*, teste Strabone: siquidem **40** **50**
L. Cornelius Balbus, vir triumphalis, alteram exstruxit: quam *Neapolim* vocarunt, & ex ambabus tertia deducta, *διδομή* dicta; Plinius vero Strabone posterior, vnius tantum meminit oppidi his verbis: *Oppidum habet ciuium Romanorum, quod appellatur Augusta urbs Iulia Gaditana.* Sed cur *Ciuium Romanorum* vocet oppidum, causam refert Dion Cassius lib. XLI. C. Iulium Cæsarem, pacata Hispania Gaditanos ciuitate Romana donasse; quam donationem deinde populus ratam esse iussit, atque ita eos somni ergo remunerasse, quod quæstor ibi habuit. Visus enim sibi cum matre rem habuisse, atque inde ferum potiundi spem hausisse. Municipium vero olim fuisse ostendit verulta inscriptio; quæ Medinæ Sidoniæ visitur:

M. ANTONIO. M. F. GARISIACO.
 II. VIRI. MVN. AVG. GAD. D. D.

Eo vero incrementi paulatim, Romanorum amicitia, vrbs hæc peruenit, vt inter quatuor Bætici conuentus annumeraretur. Tiberii vero Cæsaris tempore ad tantæ potentæ culmen euaserat, vt Strabo scribat lib. III. vno suo ætatis censu, equestris ordinis; Gaditanos viros, quingentos esse censos: quod in nulla Italicarum vrbium, præterquàm Patavii, reperti sunt. Nobilissimam certe olim fuisse urbem, vel ex eo liquet, quod Iuba Mauritanix Rex magni fecerit, huius vrbis se esse Duum virum. teste Festo Auieno: cuius versus ex ora maritima lubet hic adtexere: loquitur de Gadibus:

*At vis in illi tanta, vel tantum decus
 Aetate prisca, sub fide rerum fuit:
 Rex ut superbus omniumque præpotens
 Quos gens habebat forte tum Maurusia,
 Octauiano Principi acceptissimus,
 Et litteram semper in studio Iuba
 Interfluoque separatus equore,
 Illustriorem semet, urbis istius
 Dum viratu crederet.*

Fidem vero potentia facit, quod Macrobius Saturnaliorum lib. I. cap. XX. refert: *Theron, inquit, Rex Hispania ceterioris, cum ad expugnandum Herculis templam ageretur furore, instructo exercitu nauium, Gaditani ex aduerso venerunt prouecti nauibus longis, commissoque pralio, adhuc a quo Marte consistente pugna, subito in fugam verse sunt regie naues, simulque improviso igne correptæ conflagrauerunt. Paucissimi, qui superfuerant hostium, capti, indicauerunt apparuisse sibi leones, proris Gaditanae classis superstantes: ac subito suas naues immisis radiis, quales in solis capite pinguntur, exustas.* Cicero etiam oratione pro L. Cornelio Balbo, refert Gaditanos, Romanorum Imperatores commeatu, pecuniaque sæpe iuuisse, & populum Romanum in annonæ caritate, suppeditato frumento leuasse. Quod permagni faciet, qui sciuerit quanto frumento Romana vrbs olim indige-

bat. Inter celeberrima verò huius Insulæ opera templum erat Herculis, quo plures Romanorum duces, magnis rebus gestis vota soluturi ventitabant, ut auctor est Diodorus Siculus lib. VI. Hannibalem etiam refert Silius Italicus, priusquam in Italiam exercitum moueret, Gadibus vota exsoluisse. Hoc verò templum Herculi Ægyptio sacrum fuisse, testatur Pomponius Mela lib. III. cap. VI. Philostratus verò lib. V. De vita Apollonii Tyanæi scribit, duos ibi Hercules cultos fuisse, *Ægyptium, & Thebanum*, nullo prorsus intus simulacro, cæterum *Ægyptio* duas aras æneas, *Thebano* vnam tantum erectam, iuxta quam duodecim Herculis labores conspicerentur, quod & Silius Italicus lib. III.

*Sed nulle effigies, simulacraue nota Deorum
 Maiestate locum, & sacro impleuere timore.
 In foribus labor Alcida.*

Cur verò sanctum sit refert Mela Pomponius, *Templum, inquit, Ægyptii Herculis, conditoribus, religione, vetustate, opibus illustre, Tyrii condidere: cur sanctum sit, ossa eius ibi sita efficiunt: annorum, queis manet numerus, ab Iliaca tempestate, principia sunt: opes tempus aluit.* Eustathius refert in Dionysium Alexandrinum, ex Æliani sententia, Gadibus altare, *Anno & Mensi* dicatum, vnum videlicet breuiori tempori, alterum longiori: templumque *Senectutis* esse, quò reuereamur ætatem, quæ multa scit & d dicit: & aliud *Mortis*, ad honorem communis omnium otii, vel eorum qui præter naturæ legem obierunt. Est etiam altare *Penuria & Artis*. Ars enim Penuriam profligat. Eadem fetè Philostratus, additque, illos solos hominum, festis cantibus mortem collaudare. In Herculis quoque templo; auream *Pygmalionis oliuam* fuisse, idem auctor est: cuius præcipua pulcritudo in fructuum opere erat, qui ex smaragdo erant, veris oliuis simili. Persuasum etiam antiquis, Gades τὸν ἐχάτων πλοῦν esse, seu finem nauigationis, & ab ipso quidem Hercule constitutum refert Suidas in dictione Γαδεῖρα. *Hactenus, inquit, progressus Hercules, cum ob sonitum & tenebras ulterius tendere non posset, columnas ab indigenis sumtas erexit, quibus significaret eo usque peruiam esse terram & mare.* Vnde & Pindarus in Nemæis dicit Herculem columnas suas nauigationis terminum posuisse ode. III.

Ἡ ῥως θεὸς αἰς ἔθνηκεν
 Ναυτιλίας ἐχάτας
 Μαρτύρας κλυταῖς.

id est. *Quis diuinus heros posuit nauigationis vltimæ testes claros.* Et clarius ode IV:

Γαδεῖρων τὸ πρὸς ἑξόφου οὐ
 Πέρατον δότιρεπε
 Αὐτὶς εὐρώπην ποτὶ
 Χέρσον ἔντεα ναός.

Non esse

Non esse scilicet ultra Gadiram nauigandum, sed ad Europam esse reflectendam nauem. Sic & Silius Italicus lib. I.

Atque hominum sinem Gades, Calpemque secutus.

Hac in Insula Geryones vixisse, multorum fuit opinio, vt referunt Plinius & Solinus: nec iniuria, nam, Strabone teste, tanta hic pabuli est læticia, vt pascentium pecorum lac non ferescat, calcemque nisi multa affusa aqua non efficiant, &, ni mensuris quoque tempore vena illis tundatur, ne nimio abdomine suffocentur, periculum est. Hæc de Insula dicta sint: nunc de Incolis videamus.

L. Cornelius Balbus hac vrbe natus, ob res fortiter in HISPANIA gestas, à Cn. Pompeio, ciuitate non solum donatus est (vt videre est in oratione pro eodem à Cicerone habita) sed etiam *de Garamantibus triumphauit*, *primus omnium externo curru*, teste Plinio, lib. V. cap. V. Hunc & Cos. fuisse, & suæ ætatis homines tantum diuitiis & magnificentia superasse, auctor est Dion lib. XLVIII. vt populo Rom. moriens, in singula capita vicenos quinos denarios legauerit.

L. etiam Iunius Moderatus Columella, qui de re rustica eleganter & accuratè admodum scripsit, hinc oriundus fuit, vt de seipso hoc versu testatum reliquit:

Et mea quam generat Tartesi littore Gades.

Martialis etiam Gaditanum dicit *ὄψις γέγον* suum Poetam Canium, hoc Hendecasyllabo:

20 *Gaudent iocose Canio suo Gades.*

Hodierno die Insula hæc nauigationis beneficio & salinis fouetur, tum ex thynnorum piteatura multum emolumentum capit: omnis generis frugum & generosi vini feracissima. Non procul ab oppido collapsi Theatri ruinae complures, aliaque non spernenda vetustatis vestigia spectantur. Et cum Insula hæc olim à continente septingentis passibus, qua proximè distabat, diuisa esset, nunc, quæ rerum est vicissitudo, ponte cum continente coniungitur.

CAP. X.

COLUMNÆ HERCVLIS.

DE HERCVLIS COLUMNIS VARIÆ OPINIONES.

Saturni & Briarei dictæ. Abylæ & Calpes varia nomina. Festus Auentus emendatur. Strabonis lectio stabilitur.

40 **H**OC loco vicinas Gadibus vrbes recensere ordo postularet, nisi Hercules tantopere decantatæ columnæ me retraherent. Præsertim cum & Pindato *Γαδερῶναι πόλαι* vocentur, plurimisque persuasum sit, Gadibus illas fuisse: sed obtinuit vsus, Gaditano freto vtrumque impositos montes, Hercules columnas vocari, de quibus Martianus Capella eleganter lib. VI. *Europa*, inquit, *Calpe*; *Africa Abyla monte despicitur*, qui vtrumque prominentes, dici columnæ Hercules meruerunt, quod testimonio vetustatis, laboris Herculei limes in illis sit consecratus: siquidem ultra eum progredi, consumit a telluris iniuria prohibebant. Denique etiam hoc de eius sacræ virtutis possibilitate persuasum, quod cum antea natura terris maria dispararet, ac tanto cingi circuitu firmaret Oceani, montium prædictorum 50 effossis radicibus, diuisoque confinio camporum, deuexis lacunisque terrarum, improuisum pelagus in usum mortalitatis admisit, permutans orbis faciem naturæque discrimina. Idem referunt C. Plinius in proœmio lib. III. & Pompon. Melalib. I. *Africæ enim hæc fuisse olim HISPANIAM* inquit, & Ann. Seneca Quæst. Nat. lib. VI. cap. XXIX. *Hispanias*, inquit, *à contextu Africae mare eripuit.*

Diuerfam longè ab hac opinionem refert Diodorus Siculus lib. V. cap. II. non perfodisse Herculem hos montes, sed vtrumque congesta humo adeo ampliasse: vt eum longè lateque antea, inter vtrumque continentem se Oceanus effun-

deret, his, quasi claustris, vtrisque aëtarit, ne grandia cete in nostra maria possent penetrare: & ad nominis sui æternam famam, vtrique monti columnam imposuisse. Varia autem nomina his montibus indita, præsertim à Græcis. Isacius Tzerzes in *σχετηνών Lycophronis* poema, has columnas vocat *Alybam* & *Abennam*; Paulus verò Orosius lib. I. cap. II. *Abennam*, & *Calpem* vocat; Eustathius in Dionysium Alex. ait alteram, quæ Europam definit, à barbaris *Calpem*, à Græcis verò, *Alybam* vocari: illam verò, quæ Africæ imminet, ab illis *Abennam*, ab his *Cynegeticam*. sed contra omnium Geographorum mentem, *Alybam*, vel *Abylam* (vel, vt vocat Suidas, *Abylica*, vt vero Æthicus, *Abylenam*) cum *Calpe* confundit, cum palam sit diuersos esse montes. Ælianus lib. V. Var. hist. ex Aristotelis mente, refert columnas has primo *Briarei*, postea vero cum Hercules terrarum orbem monstris tyrannisque expiasset, tamquam de humano genere bene meritus, *Herculis* vocatas fuisse. Idem Pindari Scholiast. Nem. od. III. & Isacius Tzerzes, ex sententia Clearchi; Eustathius vero primo *Saturni*, postea & *Briarei* tandem *Herculis* fuisse dictas auctor est. Cur verò *Saturni* aut *Briarei* appellata fuerint, solerti Lectori indagandum relinquo, nisi placeat cum Zenodoto ex sententia Clearchi sentire, *Briarei* nomine etiam Herculem vocatum. Festus Auienus in descriptione oræ maritimæ *Abyla* & *Calpes* etymon explicat, ita vt Maurusius *Abyla* idem sit, quod *Mons altus* Latinis; *Calpe* vero Græcis, quod nobis *Cani vasis* & *teretis* species, cuius versus non pigebit in medium producere:

*Sunt parua porro saxa prominentia
Abyla atque Calpe: Calpe in Hispano solo,
Maurusiorum est Abyla. namque Abyla vocant
Gens Punicorum, mons quod altus barbaro est,
Id est Latino, dici vt auctor Plautus est.
Calpeque rursus in Græcia, species caue
Teretisque visu, nuncupatur, & iugi.*

Sed obscurum hoc esse *Calpes* etymon cuius manifestum, quamobrem ita legendum puto:

— species canis
Teretisque vasis nuncupatur, & iugi.

Notum enim est hydriam, vnam, & quod cauum protuberat, Græcis *κάλπη* dici. Ab hoc vasis genere Græci montem hunc *Calpem* dixere, quia teste Pomp. Mela lib. II. cap. VI. *Calpe mirum in modum concauus*; & *pæne totus in mare prominet*. Strabo lib. III. refert ex multorum sententia hasce *Herculis* columnas, Gadibus in templo fuisse ex ære cubitorum octo, in quibus construendi templi sumtus inscriptus erat; communi tamen opinioni subscribit, montes hos esse *Abylam*; & *Calpem*. Philostratus autem refert has ex auro, argentoque simul fusæ conflatas esse, litteris inscriptis, quæ à nemine legi possent, illasque esse terrarum, Oceanique vinculum, ab Hercule in domo Parcarum inscriptas, ne qua elementis contentio accederet, neque amicitiam disungerent; qua inuicem tenentur. Credidere nonnulli, referente Strabone & Eustathio, *Errantes scopulos*, vel *Symplegadas*, Herculei laboris metas, & celebres columnas fuisse. Hæc ideo adduxi, vt sciant quam varie de his senserit vetustas.

Ad radices autem montis *Calpes*, eiusdem nominis sita est vrbs, olim, vt ex Timothee refert Strabo, *Heraclea* vocata, in *Herculis* memoriam exstructa, vbi & Hispanorum armamentarium fuit: cuius adhuc sub æuo vestigia exstitisse refert. Scio Cl^m virum Casaubonum lectionem hanc Strabonis non recipere, & loco *κάλπη*, legere, *κασπεία*, quia nemo veterum *Calpes* vrbs meminit, præter Antonini Itinerarium, quod vt deprauatum etiam reicit; sed quam vere, viderit Lector. mihi parum firmæ eius rationes, vt à codicum omnium consensu recedam, videntur: præsertim, cum eo loci hodierno æuo vrbs sita est, *Gibraltar* dicta, qua Pæni primū in Hispaniam intrare, acciti à Iuliano Comite, nomenq; illius prisicum in Ducis *Tarif* memoriâ mutatū. Coniecturæ meæ fauet Amb. Morales lib. 12. c. 68. & P. Io. Mariana Rerū Hisp. lib. 6. c. 22. vocat *Gibraltar*, *Heraclea*. Eodē prorsus modo opposita columna, & montis & vrbs nomen præbet *Abila*, hodie *Ceuta*, vt Castaldo placet, adde Antonini Itinerariū *Calpæ* & *Carteia* (licet corrupte *Tarteiam* habeat) vt diuersa oppida recenseret. Sed ne longius abeam, multorum instar sit Hesychius in Lexico, qui dum varias, in dictione *σηλα*, de *Herculis* columnis recenset opiniones, dicit aliquos, vrbes sic vocatas, credidisse, verba eius lubet apponere: *ἔνιοι αὐτῆς νήσος εἶναι φασιν, οἱ δὲ περαχάσματι, οἱ δὲ τῶν ἠπείρων οἰκίαις, οἱ δὲ πόλεις, καὶ οἱ μὲν δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ μίαν, οἱ δὲ πέντε φασιν.* Id est: *Aliqui ipsas insulas esse dicunt, alii agere,*

geres, alii continentis promontoria, alii vrbes, alii duas, alii tres, alii vnā, alii quatuor. Circa has Herculis columnas, auctor est Aristot. lib. De mirandis auscultationibus, incendia erumpere, alia quidem iugi flamma, alia vero per interualla, & tantum noctu. Sed solus hoc, quod sciam: praterquam quod hoc æuo nulla ibi eructari incendia omnium ore constat. Non ab simile est, quod refert Festus Auienus columnas has Herculis,

—horre siluis vndique

Inhospitasque semper esse nauticis:

Inesse quippe dicit ollis Herculis

Et templa & aras: inuchi aduenas rates

Deo litare, abire festino pede,

Nefas putatum demorari in insulis.

10

CAP. XI.

CARTEIAM NON ESSE TARIFAM, AVT CARTHAGENAM, sed Algerizam. Colonia libertinorum dicta. Num eadem cum Tartesso. Dion & Pausanias emendati obiter.

20 **Q**uia superiori capite, in *Carteia* mentionem incidimus, opportunè hic mihi videor de illa acturus. Cl. Ptolemæus inter *Bastulos*, qui & *Pæni* cognominantur, ad fretum Gaditanum collocat. quænam hodierna die vrbs sit, fluctuant recentiores: Franciscus Tarapha, & Io. Goropius Becanus *Tariffam* esse; Carolus Clusius, & Iosephus Moletius, *Carthagenam*, opinantur; Ioannes Oliuarius in Pomponium Melam, *Cartaiam* credit, quæ non procul ab Ana fluuius est; sed à vero omnes deuiare paucis ostendam. Sita erat *Carteia* teste T. Liuiolib. XXVIII. illa in ora Oceani, vbi primum è faucibus angustis panditur mare, &, vt ait Pomp. Mela lib. II. cap. VI. illo in sinu, quem Calpe efficit. *Tariffa* verò nec in primis illis freti angustis, nec in Calpes sinu sita est. Adde si lubet *Tariffe* oram importuosam esse, & infidam nauibus 30 stationem; *Carteia* vero portum habet commodum. Hic enim Cn. Pompeius post sinistrum ad Mundam prælium, fugiens, conscendit naues, vt præter A. Hirtium testantur Appianus Alex. & Strabo. C. etiam Lælius pugnatus aduersus Hannonem *Carteia* naues soluit, & victor huc classe reuectus: Proinde luce clarius est, non esse *Tariffa*: sed potius, vt auctor est Ambro. Morales, vir de Hispaniæ antiquitate optimè meritis, *Algeriza*. Hæc enim & commodum habet portum, & in sinu ipso, quem Calpe efficit, sita est. Non esse *Carthagenam* clarius est, quam vt probatione indigeat, sola ipsa distantia redarguit: cum hæc in *Tarraconensi*; illa vero in *Batica* sit. Non esse *Cartaiam*, licet nominis similitudo suadere posset, situs differentia conuincit: si quidem *Cartaia* ad Anam flumen est. Alterius etiam *Carteia* T. Liuius lib. XXI. meminit, quam 40 Oleadum caput, & ab Annibale expugnatam dicit. Carolo Sigonio tamen hoc loci ex Polybio & Stephano placet *Alteiam* legere, licet aliquis dubitaret, quia apud eundem Liuium, *Carteia ad Oceanum* vocatur hæc nostra. Cur vero adiectio hæc, si huius nominis vnica tantum vrbs? Sed nihil ad Bacchum hæc:

Latinam hanc coloniam esse factam, & *Libertinorum* appellatam, auctor est T. Liuius lib. XLIII. quod eo noui coloni deducti essent: *Et alia*, inquit, *noui generis hominum ex Hispania legatio venit; ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cum quibus conubium non esset, natos se memorantes, super quatuor millia hominum. Orabant vt sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decreuit, vt nomina sua apud L. Cannuleium profiterentur, earumque si quos manumississet; eos Carteiā ad Oceanum deduci placerē.*

50 Neoterici nonnulli ab Arganthonio Rege conditam credunt hanc vrbem: ego illum regnasse hic ex Silio Italico lib. 3. adducor, vt credam:

Arganthoniacos armat Carteia nepotes;
Rex proauus fuit humani ditissimus aui;
Ter denos decies emensus belliger annos:

Anacreon verò (vt obiter hoc tangam) hunc CL. annis vixisse; Plinius verò lib. VII. cap. XLVIII. octuaginta regnasse, & quadragesimo incepisse auctor est, qui tantum CXX. anni sunt. Vrberem hanc eandem esse cum *Tartesso* Græcorum, idem Plinius

asserit lib. III. cap. I. Strabo dubitat: *Nonnulli, inquit, huius ætatis Tartesson appellant Carteiam.* Pomponius etiam Mela lib. II. ambigit: *In eoque [sinu] Carteia, ut quidam putant, aliquando Tartessus.* Illud tamen miror, cum Silius Arganthonium *Carteia* regnasse dicat, illam tamē à *Tartesso* diuersam eum facere, cum Græcis omnibus dicatur *Tartessi* regnasse, ut Anacreon testatur, aliique. Vnde & *campos Argantoninos* Sidonio dictos vocat Cl. Scaliger *Tartesiacum* hunc tractum Notis in Aufonium. Diuersam autem à *Carteia* esse *Tartessum* his versibus Silius declarat, cum de *Carteia* locutus esset:

*Armat Tartessus stabulanti conscia Phæbo,
Et Munda.*

Sed cum & Gades ostensum est, ex Plinii, Salustii & Tzetæ sententia *Tartessu* dici, non absurde quæri posset, an plures fuerint *Tartessi*, vel an totus ille tractus à Gadibus columnas ad vsque *Tartessi* nomen obtinuerit, quod curioso Lectori inquirendum relinquo. Vicinam vero Algerizæ urbem *Tariffam*, multi credunt olim *Tartessum* fuisse: quæ anno à Christo nato D. CCXIII. à Pœnorum duce *Tarif* (qui eo loci ex Africa ad occupandam Hispaniam traiecit) nomen sumsit, priori obliterato de quo inferius. Agnouit ergo Silius Italicus, pro diuersis urbibus *Carteia* & *Tartessum*; Strabo & Mela dubitarunt. *Algeria* hodierno die copiosus admodum est piscatus, ex quo incolis lucrum ingens, quo etiam superioribus seculis non caruisse crediderim. Auctor enim est Strabo, *Carteia* præter thynnorum frequentiam, murices & purpuras librarum X. esse. Quod ne cui mirum sit, lubet referre, quid Plinius de mirandæ magnitudinis *Polypo*, obtinente L. Lucullo Procos. Bæticam, lib. IX. cap. XXX. dicat: *Carteia, in certariis assuetus [Polypus] exire è mari in lacus eorum apertos, atque ibi salsamenta populari, conuertit in se custodum indignationem, assiduitate furti immodici. Sepes erant obiectæ; sed has transcendebat per arborem, nec deprehendi potuit, nisi canum sagacitate: hircedentem circumvasere noctu, concitique custodes, expauere nouitatem. Primum omnium magnitudo inaudita erat, deinde color muria obliui odore diro. Quis ibi polypum expectasset, aut ita cognosceret: cum monstro sibi dimicare videbantur. namque & afflatu terribili canes abigebat, nunc extremis criminibus flagellatos, nunc robustioribus brachijs, clauarum modo incussos, aggreg. multis tridentibus confici potuit. Ostendere Lucullo caput eius, dolii magnitudine, amphorarum quindecim capax, atque (ut ipsius Trebii verbis utar) barbas, quas vix utroque brachio complecti esset, clauarum modo thoros, longas pedum XXX. acetabulis siue caliculis vernalibus peluium modo, dentes magnitudini respondentes, reliquæ asseruatæ miraculo, pependere pondò DCC. Sepias quoque & lolligines eiusdem magnitudinis expulsas in littus illud, idem auctor est. Antiqua etiam numismata, gemitis thynnis insignita, hic reperta fidem faciunt, ut refert, Ambrosius Morales, & Antonius Augustinus Dialogis antiquitatum. Plinius vero lib. XXXI. cap. VIII. scombro hic incolas refert piscari, ad conficiendum garum. Monendum mihi hoc loco apud Dionem lib. XLIII. de præuate legi *Cranciam* pro *Carteia*: οὐρανὸν δ' ἔπειτα Διδίῳ τῷ ἐπιφανέϊ ἐναυτικῆς, καὶ εἰς τὴν ἀνατολήν ἐς τὴν γῆν. Id est: *Varus* vero à *Didio* apud *Cranciam* nauali prælio superatus in terram euasit. Substituendum vero esse *Carteia*, vel ex *Flora* colligi potest, lib. III. cap. II. Primum in ostio Oceani *Varus Didius* que legati confluxere: quo loco nusquam *Crancia* mentio ab assiduo aliquo proditur auctore, sed *Carteia*, ut ex *Liui*o patet. Similiter & apud *Pausaniam* lib. II. *Eliacorum* pro *Καρπία*, legendum puto *Καρθία*. nisi quis & ita dictam fuisse asserat.*

C A P. XII.

DE PRISCO TARTESSI SITV. NON EXSTARE
nostro aeo. Regnum Tharses hic fuisse.

Tartessus vrbs, & Græcis, & Latinis Scriptoribus notissima, sed, vt rerum est om-
nium orbis, ignorantia caligine nostro aeo latet. quare vt viatores, spissa nocte de-
prehensi, dubia spe, huc illuc lapsanti vestigio errantes, si procul gratæ lucis indicium
10 affulget, eo votis, pedibusque contendunt: ita ego ad veterum Scriptorum facem,
conabor accedere, vt *Tartessi* situm, locumque detegam. Variè autem *Tartessi* nomen
acceptum. nam & *Gades* ita dictas, & *Carteia* ostendimus; sed præter hæc urbem ab
his diuersam fuisse *Tartessum* nunc docebo. Strabo lib. III. refert inter gemina *Tartessa*
amnis (qui nunc *Bætis* est) ostia, situm quondã fuisse oppidum eiusdem nominis: quod
& Pausanias in *Eliacis* asserit. Idem Steph. Byzantinus: *Ταρτησος πόλις ἰβηρίας ὑπὸ πτε-*
μοῦ διὰ τὸ ἀργυροῦ ὄρους πέοντος. Id est: *Tartessus Iberia vrbs est dicta à flumine, qui ex argenteo*
monte fluit: qui ipse *Bætis* vel *Tartessus* est. Vnde cum palam sit *Tartessum* esse sitam ad
Bætum, nequit eadem cum *Carteia* esse: siquidem multis ab hoc amne passibus remota
20 est, in sinu illo scilicet sita, quem *Calpe* efficit. Quod vero non nemo credat *Tartessum*
esse priscam *Tartessum*, procul eos à vero aberrare in confesso est: cum *Tariffa* etiam ni-
mium à *Bæti* distita sit. quod vt indubitatum credo, ita maxime mihi dubium priscum
ipius *Tartessi* situm demonstrare. Nam cum *Bætis* olim geminis se ostiis mari mergeret
temporis decursu alterum illi oblitatum est, & aliquantulum ab antiquo se torfit iti-
nere, vt alii plerique amnes. Quo fit, vt quæ circa illa loca erant vrbes, nunc in ob-
scuro sint. Sed quid Suidam mouerit, quod *Tartessum* prope Auernum lacum fuisse
dicat, nulla mihi ratio occurrit. Nobilem vero & opulentam fuisse urbem, vel Poeta
ille apud Stephanum innuit, dum illam vocat *Ταρτησίων ὀλβιον αἶον*. Vnde & Anacreon,
inter opimas felicitates, quas respuit, *nolle se*, ait, *Tartessi* centum & quinquaginta annis im-
30 perare; Argantonium significans. Cum vero *Tartessus*, inter vltima occidentis loca
esset, ansam Poetis fabulandi dedit, vt Tartarum circa *Tartessum* fingerent, quod ex
Homero ostendit Strabo. Latinis etiam Poetis frequens est dicere, *Tartesso* solem se
mergere, Ouidius *Metamorph.* XV.

Presserat occidans Tartessia litora Phœbus.

Ausonius etiam cum stridore mergi dicit.

Condiderat iam solis equos Tartessia Calpe

Siridebatque freto Titan insignis Ibero.

Vnde & Statius Papinius *Siluarum* lib. II. de *Bætica* loquens:

Felix heu nimis & beata tellus:

Quæ promos Hyperionis meatus,

Summis Oceani vides in undis.

Stridoremque rotæ cadentis audis.

Haufere id ex Posidonio Philosopho Poetæ, qui solem circa hæc littora multo
maiores occidere affirmabat, & cum strepitu, perinde atque in profundum ibi inci-
deret, pelagusque ad eius contactum efferuesceret. Sed mitto has tellenas nugas, vbi
ne scindilla veri apparet. Io. Goropius Becanus lib. V. rerum Hispanicarum, non ob-
scure docet, *Tartessum* vocari in sacris litteris, regnum *Tharses*. quo rex Salomon simul
& in *Ophir* classẽ mittebat, ad aurum argentumque aduehendum. Nam quod hacten-
us plurimis persuasum fuit, *Tharses* vel mare vel Carthaginem denotare, viuis ratio-
nibus refellit, quas hic prætereo libens, ne actum agam. Sane regionis circum iacentis
50 felicitas, auri, argenti que perennis fecunditas, & scriptorum ea de re vnanimis
sententia facit, vt non inuitus illi assentiar: præsertim vero, cum ipsos Ty-
rios & Phœnices (qui cū Salomonis classe mittebantur) im-
mensam argenti vim ex vicina hac regione aspor-
tatie dicat Strabo & Aristoteles.

CAP. XIII.

Xeres olim dicta Asta regia. Colonia Romanorum. Num Æneg Stephani Byzantini fuit.

DE prisca *Xeres de la frontera*, appellatione dissentiunt auctores. Ioan. Magarinus Episcopus Gerundensis *Sisaponem* fuisse; Clusius *Afidonam*; Lucius Marineus celeberrimam illam funesto prælio *Mundam*: quæ sigillatim refellere; esset Lectorum opera abuti. Ego verò *Astam* puto, quæ à Plinio *Regia* cognominatur; Colonia Romanorum; inter Bætis æstuarium sita. Quod ut asseram multa faciunt. Strabo lib. 3. portum *Mnesthei* non procul ab *Asta* collocat: qui hoc ævo portus *B. Mariæ* indigetatur, capaci tutaq; nauium statione celebris, duabus tantum leucis à *Xeres* distat. Licet Ambrosius Morales credat locum esse inter *Xeres de la frontera*, & *Puerto B. Mariæ*, qui hoc ævo, *la Mesa de Asta* vocatur. Ptolemæus etiam ad *Astam* æstuarium collocat, quod Moletio aliisque *Salucar* est, non procul à *Xeres*, & ut Straboni, Plinio, & Ptolemæo, *Nebriſſa* & *Asta* vicinæ vrbes sunt, & inter Bætis æstuarium sitæ, ita etiam *Xeres* à *Nebriſſa* non totis quinque leucis distat. Stephanus Byzantinus *Ænegis* oppidi ad Herculis columnas meminuit, quod an *Xeres* nostrum sit, nominis situlq; vicinitas facit ut credam, suoq; forsitan tempore relicto antiquo nomine *Aste*, nouum assumerit, ut multis aliis urbibus accidit. A. Hirrius hanc urbem *Hastam* vocat, cum ceteri sine aspiratione legant: iuxta quæ refert duces Cn. Pompeii, qui funesto Mundenſi prælio superfuerant; omnes à Cæsare extra vallum concisos, cum coniuissent castrorum cædem. Strabo refert conuentum Turdetanorum fuisse. Hoc ævo vrbs est murorum ambitu conspicua: ager est, vineis, aruisque lætissimus: nulla eius portio inculta, aut otiosa; sed vel vitibus, aut frugiferis arboribus egregie constitus; aut oleo, segeteque ornatus. generosissima vina fundit, quæ non solum Europæi nostri, sed alio sub sole calentes Indi experunt. Equorum greges alit mira pernecitate laudabiles; quos incolæ *Ginettes* vocant. Moris hac in vrbe est ditioribus, immensæ altitudinis puteos defodere, quibus annoniam multos in annos conseruant, quos lapidum mole contactos, sine peculiari Senatorum consensu aperire vetitum: vnde cum an. 1561. arcta re frumentaria Germania premeretur, incredibili copia ab hac vrbe prouisum fuit. Auctor est T. Liuius lib. 39. C. Catinium post fusos Lusitanos in agro Astensi, urbem Astam expugnasse; sed dum incautius muros subit, ictum; post paucos dies obiisse. Refert Morales aliisque Historici, non procul à *Xeres*, luctuosum illud prælium, inter Arabes & vltimum Gothorum Regem Rodericum, commissum fuisse, vbi Gothi ad internecionem cæsi, & HISPANIA in Arabum potestatem & prædam cessit.

CAP. XIV.

NEBRISſA

Nebriſſa cognominata Veneria. A Bacchō & Satyris condita.

Turdetaniæ vrbs est *Nebriſſa*, teste Ptolemæo Romanorum colonia, cognomine *Veneria*, ut ait Plinius, hodie *Lebrixa* dicta, sita inter Bætis æstuarium; sed nunc à Bæti octo M. P. distat, oblimato altero illitis ostio meridionali; vna cum alueo. Conditam ferunt

Tempore quo Bacchus populos domitabat Iberos
ducentis prope annis, ante Troianum excidium; ut colligit Antonius Nebriffensis in Historiæ suæ præfatione; à quo & urbem conditam putat. Silius verò Italicus ad Satyros Dionysii, seu Bacchi comites; originem velle videtur referre, non abludente etymo. Nebris enim pellem hinnuli significat, qua Bacchantes induti sacrificare solebāt. Sed lubet Poëtam audire lib. 3.

*Ac Nebriſſa Dionyseis conscia Thyrsis,
Quam Satyri coluere leues, redimitaque sacra
Nebride, & hortano Manas nocturna Lyæo.*

Oppidum

Oppidum est peramicenum, cum vetusta arce, agro vndique beatissimo cinctum. Hoc enim præcipue Baticæ tractu lætissimas fruges, vina lectissima, mella optima, lapidissimos arborum fructus, tellus producit: vt non immerito tam luxuriosus ager à Baccho, aut à pëtulca Satyrorû manu, ad condendâ vrbem delectus videatur. Sed non tantum se iactat hæc vrbs, quod conditorê habuit madidû & lascium illum Deû, quâ quod ciuem produxerit *Ælium Antonium*, qui Vandalicis, Punicisque armis pulsas tota Hispania, Latinas Musas, primus reduxit, & extirpata passim barbarie, pristino illas nitori restituit. Rerum à Ferdinando & Isabella Regibus gestarum binas decades cum laudè conscripsit: tantumque HISPANIA Ælio Antonio, ob restituras postliminio literas, quantum Ferdinando Regi ob fusos fugatosque Mauros, se debere fatetur.

CAP. XV.

OSŒVNA OLIM VRSO. A HIRTIO VRSAO. APPIANO
Orsona. Situs eius ex Hirtio petitus.

NON p̄ocul à Nebriffa spectatur *Ossuna*, quæ Straboni & Plinio *Vrso*, & *Genua vrbano* vocata: Antonius August. legit, *Geminam vrbano* pro *Genua*, teste Ortelio. Ab A. Hirtio, *Vrsaonem*, ab Appiano in Ibericis *Orsonam*, à Ptolemæo *Oleastrum* dici auctor est Ios. Moletius. Conuentus olim Astigitani, distans à Singilia, quæ nunc *Antiquera*, circiter M. P. XXX. ab Astigi plus minus. Sed lubet A. Hirtii verba adducere, qui graphicè vrbem nobis eiusque situm ob oculos ponit: *Ad oppidum, inquit, recuperandum occasionem non præmittunt, & reliquos viuos capiunt, ac deinde Vrsaonem profiscuntur, quod oppidum magna munitioe continebatur, sic vt ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus ad oppugnandum hostem appeteret. Hoc acciderat, quod aqua, præterquam in ipso oppido non erat, nam circum circariuus nusquam reperiebatur, propius M. P. octo quæ res magno erat adiumento oppidanis. Tum præterea accedebat, vt agger materiesque, unde solite sunt turre agi, propius M. P. VI. non reperiebantur.* Ex quibus non solum patet vrbem fuisse egregiè munitam & magni momenti, sed etiam descriptionem quadrare optimè *Ossunæ*. Oppidum enim aqua caret contermina, arborum genus nullum præter oleam profert ager: quam etiam à Pœnis agriculturæ studiosis illatam fuisse crediderim. Quibus fidem etiam faciunt fragmenta quædam, & cippi cum vetustis inscriptionibus, in ipso oppido reperta, quæ nomen *Vrsaonis* ostendunt. Nostro ævo Illustrissimæ Gironum familiæ est, quæ relicto titulo Comitum *Vrenia*, Ducum *Ossunæ*, anno M. D. LXII. annuente Philippo II. nomen sibi vindicauit. Academia hic exstructa, anno M. D. XLIX. insignis, à Ferdinando Mattamoro. Ager est pecoris, messiumque vberimus: olei etiam fecundus, aer saluberrimus.

CAP. XVI.

HISPALIS:

HISPALIS COGNOMINATA ROMVLENSIS. ISIDORI
opinio reiecta. Vnde dicta. Eius descriptio.

VT ceteras HISPANIÆ prouincias Batica, & ita Baticæ vniuersas vrbes *Hispalis*, nobilitate, opibusque longè antecedit: Colonia fuit olim Romanorum, cognomine *Romulensis*, & ex quatuor eiusdem prouinciæ conuentibus, teste Plinio. De origine eius ambigunt Scriptorès: Franciscus Tarapha, aliique subleste fidei Scriptorès, ad *Hispalum* Herculis Libyci filium, ex Berosi mente, referunt; Isidorus verò lib. XV. Originum, Iulium Cæsarem refert *Hispalim* condidisse, eamque ex suo & vrbis Romæ nomine, *Iuliam Romuleam* nuncupasse. Sed cum veritate hoc pugnare, in aperto est. Nam apud Hirtium aliosque, frequens *Hispalis* mentio, eaque post Mundense prælium recuperata, dum beneficiorum memoriam *Hispalensibus* Cæsar refricat, non præterisset vrbis se conditorum. nec *Iulia Romulea* illi cognomen, sed *Romulensis*. Ego in re tam vetusta, & inter fluctuantes Scriptorum opiniones nihil certi ausim statuere: Sufficiat coloniam fuisse Romanorum, quæ à Philostrato in vita Apollonii Tyanaei lib. V. cap. I. *Ispula*; à Silio verò Italico *Hispal* vocatur, vnde ait:

Et celebre Oceano, atque alternis aestibus Hispal.

In antiqua verò inscriptione (quam Hispali repertam Ambrosius Morales) *Romulea* vocatur, nullo alio addito nomine:

M. AVRELIO. VERO. CÆS. IMP.
CÆSARIS. TITI. ÆLII. HADR.
AVG. PII. P. P. F. ANTONINO.
COS. II. SCAPHARI. QVI.
ROMVLEÆ. NEGOTIANTVR.
D. S. P. D. D.

Vocatam autem *Hispalim*, vult Isidorus à situ, eò quòd in solo palustri, suffixis r^o profundo palis locata, ne lubrico & instabili fundamento caderet. Arias verò Montanus apud Ortelium ait *Hispalim*, Phœnicum nomen esse, à *Spila* vel *Spala* deflexum, quod planiciem siue virentem regionem significat, quam suburbanus eius ager egregiè refert.

Vrbs certè est amœnissima, & in primis, non Hispaniæ modò, sed & Europæ, nobilis & opulenta, ad Bætiam amnem apposita, murorum ambitu, ædificiorum structura & cultu conspicua. suburbium habet amœnum & amplum, cui *Trianae* nomen, Bæti amne discretum, sed ponte sublicio vrbi coniunctum. Ager vicinus planus est, & lætissimus, summumq; hic Liberi Patris cum Cerere certamen, sed præcipuus oleæ proventus: nec vsquam generosior eius liquor. oliuas muria maceratas (quas Græci *λυσβάδας*, Romani *Drupas*, aut *Natantes* vocant) insigni tum magnitudine tum suavitate suppeditat. frugiferis arboribus, sed præcipuè vario citriorum genere felix: & ne in singula me effundā, naturæ gaudētis & lasciuientis opus est: vt nihil sit hic quod cultura præterierit. Erunt Scriptores, quo tempore D. Ferdinandus Maurorum illam iugo eripuit, circa annum M. CCXVII. plus quàm centum millia pagorum, Hispalensis territorii numerata fuisse: quod immensam agri vbertatem arguit, licet incolarum infrequentia, ad magnam raritatē delapsi sint. Iam à Strabonis ævo emporium fuit non incelebre, ita & hac tempestate, longè opulentissimum euasit. huc enim ex vniuersi orbis plagis, maximè verò ex occidua India, & Peruuiano orbe, incredibiles opes aduehuntur. Binæ quotannis classes auro, argento, gemmisque onustæ, noui orbis diuitias hic exponunt: vnde liberali manu in vniuersum orbem dispensantur. Ita vt non queratur HISPANIA defuisse sibi nobiles suas metallorum secturas, sed præbente India opes suas, gaudet visceribus ab auaris manibus parci. Hic iterum omnigenis mercibus ornata, milite & comœtu instructa Indiam petunt. Vnde opibus ita pollet, vt Regi suo ferant, annuo sesquimillionem aureorum obsequii & vectigalium ergo pendere, quantum vix integra alibi regna. Templum habet celeberrimum, & mole sua maximum, turremque egregiæ altitudinis illi adnexam: D. Virgini id sacrum, in cuius impensas annuas, triginta millia aureorum destinata ferunt. Archiepiscopatum habet opimum, splendidumque, & qui, Toletano excepto, nulli opibus & dignitate cedat; centum & amplius illi aureorum millia in annuos proventus suppetunt; qui tantæ erat olim auctoritatis, vt tempore Hormisdæ Papæ, tota vltior Hispania Bætica scilicet, & Lusitania illius obsequium agnosceret. Imò auctor est D. Illesonius, supplemento ad D. Isidori Chronicon, primatis HISPANIÆ dignitatem, Hispalensis primò Præsulis fuisse: donec Theodiscus, D. Isidori successor, regnante Chintilane Gothorum Rege, hæresi infectus, Archiepiscopatus honore deiectus fuit. Toletum sic dignitas translata, ibique in hoc æuum permansit. Mirum est quod Plinius refert, lib. II. cap. XCVII. *Hispali* puteum fuisse, qui crescente maris æstu minueretur, augetur verò decente, ceteris natura vulgaris.

Et licet vrbs hæc Mercurio magis, quàm Phœbo semper dedita, & commerciis quàm litteris notior fuerit, summa tamen ingeniorum fastigia edidit. Quem enim D. Isidoro præferas? vitæ enim sanctitate, litteris tum sacris, tum profanis paucis æqualis, inferior nemini. Satis eum superque doctum illud Originum opus posteris commendat. Nostra etiam memoria eloquenti philosophia, & philosophica eloquentia insignem virum *Sebastianum Foxium Morzillum*, & *Benedictum Ariam Montanum* Theologum, Poetam, linguarum peritia (Hebraicæ præsertim) nemini secundum protulit.

C A P. XXVII

I T A L I C A.

DE ITALICAE SITV DISQVISITIO. A SCIPIONE

Africano condita. Hodie Siuilla la vaia. Municipium Romanorum.

10

QVamvis *Italica*, nihil præter deformes ruinas, & diuulsa rudera ostendat; optimorum tamen Imperatorum manibus pauca hæc dentur, vt natale illorum solum cunctis innotescat: multis enim situs eius priscus ignoratur. Auctor est Appianus Alexandrinus in Ibericis, a Scipione Africano conditam, peracto bello Hispanico, vbi emeritos, & mutilatos membro aliquo milites reliquit, quo tamen loco illam condiderit, non exprimit. Ptolemæus illam in Bætica collocat, ex Plinio verò, *Ilipam* prius vocatam colligunt aliqui: ait enim: *Ilipa cognomine Italica*; collocat autem illam prope Hispalim. Eodem modo apud Strabonem legendum esse asserit doctis. If. Casaubonus: cuius verba sunt: *Post has Italica & Ilipa super Bæti*, emendat autem, *quæ & Ilipa*, sed quàm exactè, viderit Lector. *Italica* enim non est cognominata *Ilipa*, vt hæc præ se fert lectio; sed *Ilipa*, *Italica* postea dicta. Auctor est Vafæus ignorari a plurimis antiquum situm, aliqui *Nieblam* esse putant; Ambrosius Morales *Siuilla la vera* ostendit esse, & Hieronymus Surita. Multa enim hic indicia antiquæ vrbis, & Romanæ magnificentia impressa vestigia. Inter cetera non pœnitendæ Amphitheatri ruinæ visuntur. Antoninus in Itinerario, Hispali *Italica* nullum passuum apponit numerum, indicio exiguam fuisse distantiam, & cunctis notam; & hodierno die vix quarto lapide abest. Referunt Ioan. Vafæus, & Ambrosius Morales, bello, quod excitatum fuit inter Regem Leuigildum patrem, sed Ariana hæresi infectū, & Ermenegildū filium Catholicæ fidei assertorem, qui Hispali obsessus erat, anno Domini D. LXXXIV. vt Bætis commercia obsessis auferrentur, iussisse Leuigildum, mœnia *Italica* vetustæ vrbis restaurari, atque ita Hispalenses ad deditiōem compulisse; quæ certè omnia *Siuilla la Veia* quadrant. Bæti enim apposita, & leuca tantum ab Hispali distat. De qua Lucas Tudensis: *Inueni*, inquit, *in Chronicis*, *quod Italica est Hispali antiqua, unde populata fuit hæc Hispali quæ nunc est*; sed postremum hoc proffus a veritate alienum est. Addè quòd hodie circumiacentes campi, *los campos de Talca*, ab indigenis vocantur; mutilata voce, tamquam *Campi Italica*. Iuxta hanc vrbem refert Paulus Orosius lib. V. cap. XXIII. Herculeium Q. Sertorii legarum cum Metello congressum, viginti millia peditum perdidisse. Fuisse *Italica* Coloniam olim, videre est in fragmento basis Vulsiniis in Italia reperto: ITEM COLON. ITALICENSIVM IN PROV. BÆTICA. qui reliquam inscriptionem volet, consulat Smetii Antiquitates.

20

30

40

Municipium tamen fuisse auctor est Agellius lib. XVI. cap. XIII. ex oratione D. Hadriani, quam de *Italicensibus* habuit. Miratur enim Imperator; cur *Italicenses* & quædam alia municipia antiqua, cum suis moribus, legibusq; viuere possint, in ius Coloniarum mutari gestuerint.

50

Hac vrbe orti Imperatores *Traianus* & *Hadrianus*, vt testantur Appianus, Ælius Spartianus, Eutropius: Magnum etiam *Theodosium* hæc vrbs tulit, vt plurimorum fert opinio, & ne quid deesset, *Silium* etiam *Italicum* Poetam egregium, teste Petro Crinito, tametsi dissentiant Ioan. Camers Scholiis ad L. Florum, & Hieronymus Surita. Felicem *Italicam*, quæ virtutum, & doctrinæ hæc fastigia edidit. iactent sese aliæ vrbes, mutorum structura, situs opportunitate, agri cælique benignitate, illa vero (quamvis nihil horum illi defuisse olim crediderim) maximorum Heroum natalibus, qui nunquam ignorantia tenebris illam patientur latere, se attollat. Episcopalis vrbs fuit elapsis seculis, primum Episcopum D. Geruntium Confessorem habuit.

§

CAP. XXVIII.

ASTIGI COGNOMINATA AVGVSTA FIRMA, NVNC
Eceia. Conuentus Batica. Inscriptiones veteres.

VRbs olim clarissima, ne hodie obscura *Astigi*, hoc tempore consentientibus Hispaniæ Scriptoribus, *Eceia* dicitur, Romanorum quondam Colonia, cognomine *Augusta firma*, vt auctor est Plinius. Inter Turdetanos à Ptolemæo reponitur, à qua quartus Baticæ conuentus Astigitanus vocatus. Pomponius Mela urbem hanc inter præcipuas totius Baticæ recenset, his verbis: *Vrbium de mediterraneis in Tarracoenensi clarissima fuerunt Pallentia & Numantia, nunc est Casar Augusta: in Lusitania Emerita, in Batica Astigi, Hispalis, Corduba.* Conditam dicit Franciscus Tarapha ab *Astyre*, Memnonis auriga, qui amisso ad Troiam hero, in HISPANIAM venit, vbi & Asturibus nomen dedit: de quo Silius lib. III.

*Venit & aurora lacrymis perfusus in orbem
 Diuersum, patrias fugit cum deuitas oras,
 Armiger Eoi non felix Memnonis Astyr.*

Monendum hic obiter, quo loco apud Strabonem lib. III. *Astenas* reperitur, legendum *Astya*, vt auctor mihi est V. Cl. If. Casaubonus. In antiquis inscriptionibus nunc *Astigis*, nunc *Augustæ formæ* fit mentio. vtriusque exemplum ipsa vrbs nobis suppeditat:

P. NUMERIVS. MARTIALIS.
 ASTIGITANVS. SEVIRALIS.
 SIGNVM. PANTHEI.
 TESTAMENTO. FIERI. PONIQ.
 EX. ARGENTI. LIBRIS. C.
 SINE. VLLA. DEDVCTIONE. IVSSIT.

In hac verò Colonia etiam fit mentio:

BONI. EVENTVS.
 APONIA. C. F. MONTANA.
 SACERD. DIVAR. AVGVSTAR.
 COL. AVG. FIR.
 EDITIS. OB. HON. SAC. CIRCENSIB.
 ET. OB. DEDICAT. ALIIS.
 EX. ARG. LIBRIS. CL.
 D. S. P. D. D.

Vrbis solum vndique fœcundum, & compascuum, & pecori maximè pascendo idoneum: vnde incolæ lanificio maximam operam impendunt, hincque illis quæstus luculentus, cui maximè fauet Singylis fluuius, vulgo *Chenil*, urbem alluens, è niuosis prope Granatam montibus erumpens, cuius aqua perpurgandæ lanæ mirum in modum efficax. Olim Episcopalis vrbs erat, nunc Archidiaconatus Hispalensis est Ecclesiæ.

CAP. XIX.

CORDVBA.

CORDVBA PATRICIA DICTA. A QVO CONDITA. 50
Prima colonia in Hispaniam deducta. Urbis descriptio.

AD Bætis ripas apposita est *Corduba*, dicta *Colonia patricia*, teste Plinio, ceteris Baticæ vrbibus, excepta Hispali, preferenda. Ioan. Gerundensis Episc. dictam putat, tanquam *Cor Bætis*: sed tam ineptum hoc etymon est, vt huic peponem pro corde fuisse quis posset credere. Priscis temporibus fuit vrbs celeberrima, in qua & iuridicus conuentus agebatur. Strabo Marcelli opus esse asserit; sed cuius Marcelli dubitatur hætenus. Vasa illius putat esse, qui tempore ciuilibus belli, inter Casarem & Pompeium, res in HISPANIA gessit: cui coniecturæ suffragatur quod nusquam ante illud tempus,

tempus, *Corduba* mentio fiat. Nam & T. Liuius cum multas Bæticæ vrbes commemoret, hanc silentio transmittit, sed cum, eodem Strabone teste, prima hæc colonia sit, in HISPANIAM à pop. Rom. deducta, non potest illius Marcelli opus fuisse, cum quia mentio aliqua illius rei facta fuisset ab A. Hirtio, præcipue seditione illa orta inter Marcellum, & Cassium Cæsaris ducès prope *Cordubam*. Scio Casaubonum eius esse opinionis, vt dicat ideo *Cordubam* opus esse Marcelli, eò quòd Colonia eius tempore, aut ductu huc missa sit; sed cum ipso Strabone pugnat, vt ostendi. Non enim illo tempore prima potuit Colonia deducta esse, cum Scipionum tempestate nonnullæ fundatæ fuerint. Sed cur à Plinio *Patricia Colonia* vocatur. Strabò videtur causam aperire. *ὡς κεν- σάντε ἐξ ἀρχῆς ῥωμαίων τε καὶ τῶν Ἰπικωδελῶν Ἰπικεκτοὶ ἄνδρες.* i. quòd ab initio habitauerunt eam & Romanorum & indigenarum viri selecti. Cum enim promiscue solebant mitti in alias colonias, in hanc forsitan honestiores tantum, aut plurimi missi sunt.

Vrbs est agri nitore, & soli felicitate conspicua, vt non immeritò à Silio Italicò, *aurèam solum* vocetur:

Nec decus aurifera cessauit Corduba terræ.

Strabò etiam asserit, agri virtute, & magnitudine, fauente amne Bæti, primùm ibi nauigabili, vt ait Plinius, *Cordubam*, suo æuò, & nominis claritate & potentia polluisse. Huc facit, quòd idem Plinius lib. XIX. cap. VIII. asserat carduos apud Carthaginem nouam, & *Cordubam* præcipue, sestertia sena millia vt parcius reddere. Quid censebis cetera holeræ, horarios, ceterosque fructus, segetemque reddidisse, si carduorum prouentus centum quinquaginta millibus circiter aureorum æstimatus fuit.

Nobili etiam platanò ortata olim fuit, ob umbras tantum expetita arbore, & quòd ætate solem arceat, hyemè admittat: in quam Martialis peculiari lusit epigrammate, lib. IX. epigr. LVII;

*In Tartesiæ domus est notissima terris,
Qua diues placidum Corduba Bæti amat.
Vellera natio pallent ubi flaua metallo,
Et linit Hesperium bractæa viua pecus.
Aedibus in mediis totos amplexa penates,
Stat platanus, densis Cæsariana comis.
Hospitii inuicti posuit quam dextera felix,
Cæpit & ex illa crescere virga manu.*

Nec æris metalla *Cordubensi* agro defuerunt. Plinii siquidem tempestate maximo in honore erat: ait enim lib. XXXIV. cap. II. *Summa nunc gloria* (loquitur de ære) *in Marianum conuersa, quod & Cordubense dicitur.* Vocabatur autem *Marianum*, quòd in Marianis montibus, non procul ab hac vrbe reperiebatur.

Sed ingeniorum præcipue fecunditate se iactet *Corduba*, quæ cunctis HISPANIÆ vrbibus, non modò venit præferenda, sed paucissimis totius Europæ comparanda. Ac præcipuorum solum meminero, inter quos *Seneca* duo familiam facile ducunt, *Rhetor* pater, & filius *Stoicus Philosophus*, idemque Tragicus; vnà cum affine suo, *Annæo Lucano* Poeta heroici spiritus: inuidia omni maiores, & quorum opera

fama loquetur anus:

De quibus Martialis:

*Duosque Senecas, vnicumque Lucanum
Facunda loquitur Corduba.*

Porcius etiam *Latro*, cuius solum in *Catilinam* declamatio extat, hæc vrbe putatur oriùdus, vt & *Sextilius Hena* Poeta, cuius *Seneca* Rhetor lib. I. *Suasoriarum* meminit: *Sextilius Hena*, fuit homo ingeniosus magis, quam eruditus: inæqualis poeta, & pæne quibusdam locis talis, quales esse Cicero *Cordubenses* Poetas ait, pingue quiddam sonantes, & peregrinū. Quin occupata iam à Pœnis HISPANIA, proculcatis passim studiis, non defuere præclarissima ingenia huic vrbi, *Auenzoar*, *Auicenna*, *Auerroës*: quorum hic Philosophus acutissimus & Græcorum cuilibet comparandus; illè verò (licet multi pro *Cordubensi Auicennam* non agnoscant) Medicus præstantissimus, vt monumenta testantur. Patrum etiam memoria hac vrbe prodire: *Ioannes Menà*, Poeta vernaculi sermonis, magni ingenii, & *Ambrosius Morales* regius Historiographus: cuius diligentia & acri iudicio in Antiquitate indaganda, plurimum perpetuò debet Hispania, qui & prolixè patriæ suæ laudes descripsit. Hac vrbe etiam ortus *Gonzalvus Ferdinandus d' Aguilar*: qui florentissimum illud Neapolitanum regnum, è Gallorum manibus, summa virtute eripuit, & magna cum laude Hispanis stabiliiuit, vir maximis antiquorum ducibus comparan-

492
104
dus: ut non immeritò *Magni ducis* cognomen obtineat. Et ne solidæ laudis cumulo quidquam deesset, sola hæc vrbs tot Martyres constantissimos, tot Virgines castissimas tulit, quot vix alibi integræ prouinciæ. Quæ certamina B. Eulogius Cordubensis Episcopus descripsit accuratè, nostraque memoria latinè quoque *P. Martinus de Roa*, Cordubensis & ipse, & Societatis Iesv presbyter disertus.

Ambrosius Morales ex antiqua inscriptione ostendit etiam Cordubam, aliquando *Patriciam* tantum vocatam, quam lubet hic apponere.

L. LVCRETIO. SEVERO.

PATRICIENSI.

ET. IN MVNICIPIO. FLAVIO. AXATITANO.

EX. INCOLATV. DECVRIONI.

STATVAM. QVAM. TESTAMENTO.

S. PONI. SIBI. IVSSIT.

DATIS. SPORTVLIS. DECVRIONI.

.....M. F. AXATITANI.....

CAP. XX.

OBVLCO MVNICIPIVM PONTIFICENSE DICTVM.

Diuersa ab Antonini Bucula. Simleri error. Cur Porcunna dicta.

Inscriptio vetus.

TVrdetanorum in Bætica oppidum est *Obulco*, teste Ptolemæo, quod à Plinio etiam *Pontificense* cognominatur. A. Hirrio lib. IV. de bello Alexandrino *Obulcula*, Stephano verò *Ὀβύλων* vocatur, nulla pœnè olim de causa notius, quàm festino C. Cæsaris in Hispaniam aduentu, qui aduersus Pompeii liberòs properans, XXVII. die quàm Roma discessit, Obulconem peruenit, teste Strabone lib. III. Hoc æuo esse *Vbedam* credit Moletius; Marius verò Niger *Siguram*; sed Ant. Augustinus, Dialogo VIII. & Ambrosius Morales, esse *Porcunna* firmiter asserunt, quibus & ego lubens assentior. Adde quod Plinius *Obulconem* ab amne Bæti XIV. M. P. in mediterranea distare dicit, cui situs *Porcunnæ* ad amissim respondet, siquidem tribus, sed magnis admodum leucis, à Bæti distare *Porcunnam* in confesso est. An verò hæc eadem cum Antonini *Bucula* sit, credit Simlerus, & *Obulculam* restituit: sed à calore, non à iudicio hæc est emendatio. nam cum Strabo *Obulconem*, XXX. circiter stadiis à *Corduba* distare dicat, quæ non explent III. M. P. non video, qui cum Antonini *Bucula* cõuenire possit. Nam LII. M. P. à *Bucula* *Cordubam* numerat. Sed vnde *Obulconis* in *Porcunnæ* nomen mutatum, quæret aliquis? licet arduum sit in tanto ætatis decursu causam indagare; placet tamen Moralis opinio (quam & ab Ant. Augustino confirmatam video) à celebri & antiqua *Scrofæ* statua fluxisse, quæ triginta fætus enixa fuerat, in cuius memoriam, misso priori nomine *Porcunna* dicta fuit, non secus ac *Sarabris* à *Tauri* effigie, hodie *Toro* vocatur. Statuæ verò hæc *Πυραφί* inscripta est, ut hodie in D. Benedicti æde visitur.

C. CORNELIVS. C. F.

C. N. GAL. CÆSO.

ED. FLAMEN. II. VIR.

MVNICIPII. PONTIF.

C. CORNEL. CÆSO F.

SACERDOS. GENT. MVNICIPII.

SCROFAM. CVM. PORCIS. XXX:

IMPENSA. IPSORVM.

D. D.

Ex qua etiam inscriptione patet, vocatum fuisse hoc oppidum *Municipium Pontificense*, prætermisso *Obulconis* nomine. Exstat & ibidem alia inscriptio, in qua non solum proprium vrbs nomen, sed & cognomen inscriptum est:

L. POR-

L. PORTIVS. L. F. GALERIA. STILO:

OBVLCONENSIS. AN. LXV.

ÆDILIS. II. VIR. DESIGNATVS:

P. I. S. H. S. E. S. T. T. L.

HVIC. ORDO. PONTIFICENSIS.

OBVLCONENSIS.

LOCVM. SEPVLTVRÆ.

IMPENSAM. FVNERIS.

LAVDATIONEM.

STATVAM. EQVESTREM.

DECREVERE.

Urbem hanc frugū gloria & fertilitate fuisse quondā clarā, ostendūt prisca ab Ant. Augustino producta numismata: quorū quædam *Obulconis* nomen, vñā cum tritici & hordei spicis ferebant, alia verò aratrum cum spicis, & serpente in Cereris memoriam.

CAP. XXI.

ILLITVRGI ETIAM ILLVRGIS ET ILLVRGIA

dicta. Non esse Iacn, sed Anduxar.

PVnicis bellis nobilem validamque urbem fuisse *Illiturgim*, in confesso est: & licet hodierno die à prisca nobilitate declinavit, res tamen circa ipsam gesta verant illam silentio præteriri. Ptolomæus *Illurgim* nominat, & inter *Turdulos* collocat; Stephanus verò Byzantinus, & Polybius *Illurgiam*; T. Livijs & Plinius *Illiturgim* vocant. *Forum Iulium* cognominabatur, conuentus olim Cordubensis. Ant. Beuterus credit, *Iacn* urbem *Illiturgim* fuisse, sed rectius multo Amb. Moral. colligit fuisse, vbi nunc vicus *Anduxar el veio* vix leuca ab vrbe distans: quod confirmat tum cippus marmoreus, ibidem repositus, cum hac inscriptione:

ORDO. ILLITVRGITANORVM.

IMPENSAM. FVNERIS. DECREVIT.

Tum etiam Itinerarium Antonini, vbi enim Corduba Castulonem iter prosequitur, *Illiturgi* Castulonem. M. P. numerat, qui pœnè ipsas V. Leucas ab *Anduxar el veio* Castlonem vsque (vbi Castulo sita fuit) conficiunt. T. etiam Livijs *Illiturgis* & *Castulonis* simul semper mentionem facit, siue defectionem, seu excidia earum recenset. Cùm enim ad Romanos primum defecissent ducibus Magone, & Amilcare, à Pœnis obsessum fuit, à Scipionibus tamen magna cum hostium clade obsidione exempti fuerunt: postmodum iterum à Pœnis obsessis Cn. Scipio opem tulit, & cæsis XII. millibus hostium, recessum est ab obsidione, vt refert Livijs lib. XXIII. & XXIV. Post cladem verò Scipionum, non solum ad Pœnos defecerunt, beneficiorum immemores, sed defectionem scelere cumularunt: dum ex residua clade profugos Romanos hosti prodiderunt, qua de causa Africano Scipioni meritas perfidiae pœnas dedere, capta per vim vrbe, auctore Livijs lib. XXVIII

Oppidum ipsum hac tempestate, amplum, & opulentum, templis, cœnobiisque egregie ornatum, abundat vino, oleo, tritico, ferina carne, melle, fructibusque omnis generis: copiosum ibi sericum, nobilitas frequens, & illustis. Consentiant Hispani scriptores hac in vrbe floruisse, & nunc sepultum esse Sanctum *Euphrasium*, ex septem primis Episcopis, qui Apostolorum iussu in HISPANIA Euangelium propagarunt.

CAP. XXII.

GRANATÆ REGNV M.

GRANATA NEC ILLIPVLA, NEC ILLIBERIS OLIM dicta. Sed Maurorum opus: Vnde nomen habet. Diuisa in quatuor partes.

Nobilissimi regni caput *Granata*, & omnium totius HISPANIAE urbium maxima, teste L. Marinzo. *Illipulam magnam* Ptolemæi credit fuisse Gerundensis Episcopus,

sed toto cælo eum errare Strabo ostendit: qui auctor est ad Bætum appositam fuisse; inter Hispalim & Cordubam, qui *Ilipulam* eam vocat: *Granata* vero, à Bæti procùl distat. Ambrosius Morales ostendit *Illipulam* esse *Pennasflor*, exiguum oppidum inter Hispalim & Cordubam. Tarapha vero, aliique non pauci, *Illiberim* olim vocatam fuisse, quam Stephanus *Elibrigem* dicit. Sed probatur Vasæo aut Ambrosio Morali, qui monent *Illiberim* non procùl à Granata fuisse eo in colle, qui nunc *Eluire* vocatur, vnde & vrbs porta nomen sumsit, & non à fæmina, vt quidam somniant. Vrbs autem noua est Pœnorum colonia, quam ita dictam volunt nonnulli à Cocco, quem Hispani *Granam* vocant, qui insigni copia in hoc regno legitur; alii vero à mali punici similitudine, quod & *Granata* dicitur. Nam vt illud est granosum, & densissimis acinis refertum, sic & vrbs hæc, dehiscens granati in modum, confertissimas ædes habet: addè, incolas pro auitis insignibus mala punica gestare, quo nominis etymon referrent.

Vniuersa vrbs multis collibus distincta, inter quos gemini ceteris altiores conflurgunt, quos amnis Darrus per mediam vallem fluens intersecat, in quatuor primarias vrbs regiones, situ quasi separatas, diuiditur. Ea vrbs regio, quæ maximo decoratur templo, *Granata* nomine gaudet, vicos habet plurimos, & arctos ob insignem ædium frequentiam, licet à Christianis laxiores sint reddit. templum habet augustissimum, ea pæne forma, qua Pantheon Romæ: sacrarium continet sumtuosum, in quo Rex Ferdinandus cum Isabella coniuge (qui hanc vrbs à Pœnorum tyrannide anno Domini M. CCCC. XCII. vindicauit) sepulti sunt. Secunda regio *Alhambra* vocata, in qua regium est palatium vetus, vermiculato opere, & immensis sumtibus extructum: tantæ quidè magnitudinis, vt ciuitas potius quam domus dici posset, tota mœnibus, turribusque cincta. Nouum hic Palatium Hispaniarum Reges extruxere, cui ad magnificentiam nec architecturæ concinnitas, nec materiæ nobilitas, nec hortorum amœnus nitor, aut fontium vndique erumpentium iucundum murmur deest: quacumque enim prospexeris, multa sunt quibus oculos animumque pascas. Ab vno enim latere, vndique luxuriantis agri felicissima amœnitas; ab altero vero inaccessi montes, perpetua niue cahentes, vel flagrante Sirio, sese offerunt. Quantùm vero in Septentrionem se oculorum acies extendere potest, porrecta camporum æquora, floridis & irriguis distincta pratis occurrunt: hic passim confiti xysti, & silulæ frugiferarum arborum: hic leporaria frequentibus feris, in regium oblectamentum conspiciuntur: hic in ipsa Alhambra antiqua visitur inscriptio, quæ *Illiberis* nomen profert:

IMP. CÆS. M. AVRELIO.
PROBO. PIO. FELICI. INVICTO.
AVG. NVM. MAIESTATIO.
DEVOTVS. ORDO. ILLIBER.
DEDICAT. P. P.

Tertia vrbs regio, *el Aluesim* dicta, duobus collibus ornata. Magna hic ædium frequentia, solis olim Mauris incolebatur, agricultura & serici texturis hic victitant. Vltima regio est *Antiquerula* dicta, ædium frequentia & structura ceteris non inferior situ est plano. Passim hic bombycinus pannus elaboratur, vestis item serica, & holobera præstantissima. Opificum frequentia, qui serico texendo victitant, quanta sit, vel ex eo colligi potest, quod ex solis mori arboris foliis, quibus bombyces vescuntur, præter multas serici libras, Regibus triginta millia quotannis pæne aureorum in vectigal cedant. Ambitu suo vrbs circiter M. P. XII. complectitur: tota vndique muris cincta, & propugnaculis mille triginta ornata, aeris hic temperies saluberrima, nec nimis austriinis obnoxia æstibus, aut arctois frigoribus obiecta; sed media axis vtriusque, vernanteque gaudet temperie. vnde & fructuum præstantia, bonitasque, & aquæ saluberrimæ insignis copia. Est præterea Episcopali dignitate insignita, Illiberitana vicina sede, vt multorum fert opinio, huc translata: iuridicus etiam hic celeberrimus conuentus habetur. Ludum hic parentum memoria aperuit (quis credat?) *Ioannes* Æthiops

genere, *Latinus* hinc dictus, at præstanti forma; & Musicæ ac Poeticæ

in paucis petitus. Lusit enim carmen gratulatorium in Ioannis Austriaci victoriam ad Echinadas insulas, de Turcis anno c. l. IC. LXXI. nauali prælio partam.

C A P . X X I I I .

A B D E R A A P O E N I S , A V T P H O E N I C I B V S C O N D I T A .

*Franciscus Tarapha refellitur. Vnde
Almeria dicta.*

10 **M** Aritimum Baticæ oppidum, non procul à Charidami Promontorio, est *Abdera*: Gerundensis Episcopus hoc ævo credit *Veram* esse; potior tamen Scriptorum pars *Almeriam* dicit: cui & ego subscribo. Inter Bastulos, seu Bastitanos populos à Ptolemæo recensetur, & *Abdara* illi vocatur. Franciscus Tarapha à Thracibus conditam putat, nominis similitudine motus, quam habet cum Democriti patria: sed vnde id Tarapha? quod neque fictum, neq; pictum, neq; scriptum vspiciam est. Melius Strabonis, aut Plinii vestigiis institisset, quorum ille à Phœnicibus, hic vero ex opinione M. Agrippæ à Pœnis originem trahere, vt & oram illam vniuersam, dicit. *Almeria* vero cur postea vocata sit, dicit Tarapha ab Almarico Gothorum Rege: qui anno Domini 15. XV. vel, vt alii, 15. XXX. HISPANIIS præfuit, nomen habuisse: qui cum à Childeberto Francorum Rege bello peteretur, propriis diffusis viribus, fuga salutem

20 quærens, hic interfectus fuit. Vibs hæc an. 615. C. XLVII memorabili illa expeditione ab Alphonso VIII. Aragonum Rege, S. P. Q. Genuensi, & Raymondo Comite Barcinonensi suscepta, Mauris erepta fuit. Occupata vero vrbe, Genuensibus in præmium nauatæ operæ, catinus ex solido sinaragdo, immensi pretii, oblatus fuit, vt auctor est Rodericus Ximenius, Toletanus Archiepiscopus, Rerum Hispa. lib VII. cap. XI. Ligurum tamen Annales, non *Almeriæ*, sed *Cæsareæ* in palæstina, Guilielmo illorum Duci, qui primus muros ascenderat, obtigisse illum referunt. Antiquissimum hic fuisse Episcopatum, docent Concilia in Hispania celebrata: cuius primus Episcopus S. Ctesipho, B. Iacobi Apostoli discipulus fuit, vt auctor est Ioannes Valæus.

C A P . X X I V .

M A L A C A A L I Q V I B V S M Æ N A C E .

Veteres inscriptiones.

Q VA mediterraneum mare prospectat Batica, fecunda est vrbs *Malaca*. hodie vix mutato nomine *Malaga* appellatur; licet Mario Aretio aliter visum sit qui *Malacam* olim fuisse, vbi nunc *Caput Maduce*; *Salaubam* vero fuisse, que nunc *Malaga*. Sed hoc est ex meridie tenebras facere: nam & situs, nomen, ceterique Scriptores contra

40 asserunt; inter Bastulos à Ptolemæo memoratur. Primarium fuisse oppidum auctor est Strabo, qui nonnullos credidisse refert, olim *Manacem* dictam: quam Stephanus videtur *Μαλινη* vocare, nisi *Μελανηνη* illam esse scriberet; sed perperam, cum hæc Phœncensium vrbiū vltima, quæ ad occasum vergunt; & longius à Calpe distat, quam *Malaca*, quæ Phœnicum ciuitatis propiorem retinet formam. Licet Festus Auienus, in descriptione sua oræ maritimæ, vnam eandemque vrbem esse dicat, his versibus:

*Hos propter autem mox iugum Barberium est
Malacheque flumen, vrbe cum cognomine;
Manace priore que vocata est seculo.*

Fluuius vero hic *Malaca*, de quo Poeta, idem est cum Ptolemæi *Saduca*, qui hodierno

50 ævo ab accolis *Guadalqueuireio* indigetatur, teste Floriano lib. I. c. II. licet perperam Marius Aretius *Saldubam* hunc vocet, Dialogo suo, cui *Calipho* nomen, cum nemo Cosmographorum illius meminerit.

Plinius à Pœnis originem trahere asserit; Franciscus Tarapha à Phœnicibus ante Christi aduentum annis 15. III. exstructam putat, quo auctore, nescio. Hoc tempore vrbs est non obscura. nam emporium est satis frequens, agro vndique felici, & amcenissimo cinctum: huc statis temporibus, vndiq; mercatores magna copia confluunt, præcipue Belgæ, vt lapidissimos & passos autumnales fructus, ad Septentrionales plagas auchant. Vini & olei copia fecunda, vnde luculentum incolis lucrum. turribus, propugnaculisque egregie instructa, vt facile omnes hostiles minas contemnat. Indicio

est, longa obsidione à Ferdinando & Isabella Regibus vexatam, nec nisi urgente fame captam fuisse. Armamentarium omni telorum, & machinarum bellicarum genere, longe instructissimum habet, vnde limitaneis Africæ locis, vt Madauro (quod vulgo *Oran* appellatur) necessarii commeatus telaq; suppeditantur. Episcopalis vrbs à multis annis fuit, Martyresque habuit SS. Cyriacum & Paulam, sub Diocletiano passos. Non possum hoc loco preterire inscriptionem, quam Malacæ in honorem Imp. Septimii Seu. Pert. extare refert Morales:

IMP. CÆS. L. SEPT. SEVERO.
PIO. PERTINACI. AVG.
PARTH. ARAB. ADIAB.
PACATORI ORBIS.
ET. FVNDATORI IMP. ROM.
IN. EIVS. HONOREM. RESP. MALAC.
TEMPLVM. MARTI. D.D.

10

Non procul à Malacæ vicus est *Cannetè*, olim *Sabora* dictus, vbi superioribus annis, ænea tabula vna cum insigni inscriptione reperta, quæ quia Imperatoriam breuitatem refert, & scire operæ pretium erat, religiosum putavi hic omittere:

IMP. CÆS. VESPASIANVS. AVG.
PONTIFEX. MAXIMVS.
TRIBUNICIAE. POTESTATIS. VIII.
IMP. XIX. CONSVL. VIII. P.P.
SALVTEM. DICIT. IIII. VIRIS.
ET. DECVRIONIBVS.
SABORENTIVM.

20

CVM. MVLTIS. DIFFICVLTATIBVS.
INFIRMITATEM. VESTRAM. PREMI. INDICETIS.
PERMITTO VOBIS. OPIDVM. SVB. NOMINE. MEO.
VT. VOLTIS. IN. PLANVM. EXSTRVERE.
VECTIGALIA. QVÆ. AB. DIVO. AVG.
ACCEPISSE. DICITIS. CVSTODIO.
SI. QVA. NOVA. ADIICERE. VOLTIS.
DE. HIS. PROCONSVLEM. ADIRE. DEBEBITIS.
EGO. ENIM. NVLLO. RESPONDENTE.
CONSTITVERE. NIL. POSSVM.
DECRETVM. VESTR. ACCEPI. VIII. KAL. AVG.
LEGATOS. DIMISI. IIII. KAL. EASDEM.
VALETE.

30

II VIRI. C. CORNELIVS. SEVERVS.
ET. M. SEPTIMIVS. SEVERVS.
PVBLICA. PECVNIA. IN. ÆRE. INCIDERVNT.

40

CAP. XXV.

CARTIMA. DIVERSA. A. T. LIVII CERTIMA. 50
Egregia vetus inscriptio.

Non procul à Malaca, amœnũ est oppidum *Cartima*, olim vero *Cartima*, vel *Municipium Cartimitanum* vocatum, vt ex antiqua mox patebit inscriptione: quæ multum diuersa est à T. Liuii *Certima*, cuius lib. XL. meminit, nam in vltima illam Celtiberia statuit, à Tib. Sempronio Graccho obsessam, ad deditiõemque compulsam: nostra vero hæc *Cartima* ad maximi montis radices sita (qui num Ptolemæo *Ulpula* vocetur, aliis investigandum mando) qui quantum in aquilonem patet sterilis est, & aspretis siluisque horridus, sed aduersa parte culturæ patiens & passim vinetis confitus,

Græcas nuces, seu amygdala, ficusque sapidissimas magna copia producit, quæ in Boreales regiones magno emolumento incolarû asportantur. Adiacent frequentes siluæ glandiferae, & gallæ feraces, quarum tum ad atramentum conficiendum, tum ad densanda hircorum capratumq; coria (vulgo *Corduana*) magnus est vsus. Pulcerrimam hoc loco exstare inscriptionem refert Ambrosius Morales, qua Lectorem defraudandum non putauit.

10
 20
 30
 IVNIA. D. F. RVSTICA.
 SACERDOS. PERPETVA. ET. PRIMA.
 IN. MVNICIPIO. CARTIMITANORVM.
 PORTICVS. PVBLICAS.
 VETVSTATE. CORRVPTAS.
 REFECIT.
 SOLVM. BALINEI. DEDIT.
 VECTIGALIA. PVBLICA. VINDICAVIT.
 SIGNVM. ÆREVM. MARTIS.
 IN. FORO. POSVIT.
 AD. BALINEVM. SOLO. SVO.
 CVM. PISCINA. ET. SIGNO. CVPID.
 EPVLO. DATO. ET. SPECT. EDITIS.
 D. S. P. D. D.
 STATVAS. SIBI.
 ET. C. FABIO. IVNIANO. F. SVO.
 AB. ORDINE.
 CARTIMITANORVM. DECRETAS.
 REMISSA. IMPENSA.
 AVIÆ. STATVAM. ET. C. FABIO.
 FABIANO. VIRO.
 D. P. S. F. D.

C A P. X X V I.

SINGYLIA NVNC ANTIQVERA. AB ANTONINO
Anticaria dicta. Inscriptio vetus. Fons ibi medicatus.

40
 50
 Granatensis regni venustum est oppidum *Antiquera*, Plinio olim *Singylia* dictum, ut
 ex antiquis probant inscriptionib⁹ Amb. Morales, & Car. Clusius. Nomen illi for-
 san, à vicino amne *Singyli*, qui Bæti infunditur, hodie *Xenil* dictus. num vero eadem sit
 cum Antonini *Anticaria*, quam itinere à Gadibus Cordubam statuit, incertus sum. Sed
 nominis vicinitas, parum discrepante situ, suadet ut idem, cum Ortelio, credam esse op-
 pidum cum *Singylia*. Quid enim miri à Plinii ætate in Antonini æuum nomen mutatum
 esse? cum plerisque id euenisse palam est: hinc vix duo Scriptores idem nomen effe-
 runt. Situm est oppidum in colle leuiter vndique aspero, & inæquali, sed amœno, &
 fecundo, firmum satis & munitû. Castrum habet in vertice cum portis ferreis, vbi Gra-
 natensium Regum frequens, & tutus olim erat secessus. Iucundus in subiectos agros
 prospect⁹; hinc per proiectos agros latissimè vagatur, hinc cædis montibus coercentur:
 adest fontium perennium, & egelidorû frequentia, quorum inter cõfragosa loca ebul-
 lientium suauissimû murmur aures demulcet: & limpidæ vndæ visui grate. Salinas ha-
 bet copiosas, vnde ingens quæstus exiguo labore venit. non enim, sicut in Germania &
 Zelandia, ignis adminiculo coquitur, sed æstiuus mensibus, fontana vel cælesti aqua in
 stagnum collecta, multo sole concrefcit. Vnde & vicini montes candidissimi salis gru-
 mos præbent: habet etiam non contemnendas latumias, ad incolarum ædificia. Egre-
 gia hic inscriptio seruat, quæ prisce nominis, & vetustatis memoriam refert:

GALLO. MAXVMIANO. PROCCOS. AVG.
 ORDO. SINGILIENSIVM.
 OB. MVNICIP. DIVTINA. BARBAR. OBSID. LIB.
 PATRONO.
 CVRANTIVS. C. FAB. RVSTICO.
 ET. L. ÆMILIO. PONTIANO.

Secundo ab vrbe milliari medicatus est fons, ad multa morborum genera, sed præcipue ad calculorum vitia celeberrimus, indigenis dictus *Fuente de Antequera*. Superiori etiam æuo in honorem fuisse prisca inscriptio ab Amb. Morales producta testatur, quam hodieque Singylæ dicit conspici:

FONTI. DIVINO. ARAM.
L. POSTVMIVS. STATVLIVS.
EX. VOTO. D. D. D.

CAP. XXVII.

ARTIGIS IVLIIENSIS COGNOMINATA. DE EIVS

Thermis pauca.

Singylæ fontis salubritas in memoriam mihi reducit *Alhamâ* nobiles, & vicinas thermas, quarum occasione de ipsa vrbe pauca dicenda erunt. Credit Iosephus Moletius, *Alhamam* esse *Artigim* Ptolemæi, quam Plinius *Iuliensem* dicit cognominari. Turdulorum oppidum quondam, sed quibus coniecturis fultus hoc asserat, incertus sum: quare neq; confirmare argumentis, nec reiicere mihi in animo est. Distat nunc à Granata septem milliariibus: immensis vndique præcipitiis, & asperrimis rupibus ambitur, agrò tamen lætissimo fruitur: in pratis, hortis, aruisque mira passim luxuries Granatensibus olim Regibus amœnissimum otium, & delicias præbebat. Sed salubres, & vberissimi hic ebullientes fontes, locum præcipue commendabant: qui secreto quodam naturæ miraculo ex intimis terræ visceribus, secum calorem beneficum ferunt, nullius exteræ flammæ indigi, vt calefiant. Cum enim multis in locis terra opertos ignes tegat, quibus iuge pabulum aluminis, sulphuris, aut bituminis vena præbet, fit vt eorum ardore incalescens tellus, ferdum vaporem in superiora emittat loca, quò offensi vicini fontes efferuescunt inter venas suas, atq; ita profluunt calidi; incorrupto interdum sapore, si remotiores ab ignis pabulo fontium ortus. Quod si vero per ipsa loca sulphure, aliave materia plena fluant aquæ, calorem non solum illius contactu, sed & saporem, & odorem trahere in confesso est. Sed cum studio hæc inquirent, qui naturæ arcanis nobiles curas intulerunt: instituti enim mei minime est exactè hæc persequi. Temperatum adeo huius fontis calorem prædicant, vt nudo corpori nullâ inde noxa. ipsa vero aqua pacata adeo, & limpida fluit, vt numerare iniectas stipes, & relucentes calculos facile quis possit. Epotam variis agritudinibus, & neruorum præcipue ferunt conferre; Martio præsertim & Septembri vtilis mensibus. Adauget etiam structuræ elegantia natiuam loci amœnitatem. Regum enim cura, & liberalitate, thermæ hic excitatæ magnis impensis, adeo vt inter Hispaniæ balnea nobilissimæ habeantur, & cum Statio Papinio I. Sylu. libere dicam.

*Nec si Baianis veniat nouus hospes arboris,
Talia despiciat (fas sit componere magnis
Paruâ) Neronea nec qui modo lotus in vnda,
Hic iterum sudare neget.*

CAP. XXVIII.

MVNDA ANTIQVVM NOMEN RETINET. IN-
scriptio vetus: Metropolis olim Turdetania.

Ætatis iniuria, & posterorum incuria effecit, vt, quo loco quondam fuerit *Munda*, pene ignoretur. alii enim *Rondam*, alii *Mundecaram* hodie vocari credunt. Sed P. Ioan. Mariana, & Amb. Morales, ostendunt incorruptum nomen, post tot secula seruatam, & *Mundam* esse, quæ viginti millibus à Malaca distat. Suffragatur vetus inscriptio templi foribus præfixa:

IULIVS.

IVLIVS. NEMESIVS. NOMENT.

VICE. M. AVRELII. IMP.

SACRA. BÆTICAM. GVBERNANS.

PRÆTORIVM. IN. VRBE. MVNDA.

QVO. PATRES. ET. POPVLVS.

OB. REMP. RITE. ADMINISTRAND.

CONVENIANT. F. MAND.

Erat autem *Munda*, teste Plinio, Colonia immunis, sita editiori in grumo, modico præterfluente amne, palustri & voraginoso solo, ad dextram partem (vt refert A. Hirtius) quem lata planicies excipit, vbertate & amœnitate conspicua, & in vniuersa frugum genera facilis, vt nihil sit quod natura negauerit, nihil quod cultura præterierit. Sed nulla re notior, quam ciuento, & ancipiti circa illam commisso prælio, inter Pompeii liberos, & Dictatorem Cæsarem: vbi tanta Pompeianorum strage bellatum fuit, vt, cum se *Mundæ* profugi recepissent, & Cæsar obsideri victos imperasset, aggeriq; exstruendo deesset materia, congerie hostilium cadauerum, pilis tragulisque confixa (quia roboreæ fudes deerant) urbem vallarent. Auctore est Dion lib. XLIII. hoc loco statim à victoria palmæ germen enatum esse. Sed magis mirandum quod & Plin. lib. 36. c. 18. refert, palmatos circa *Mundam* lapides reperiri, idq; quoties fregeris: Strabo lib. III. refert *Mundam* quasi metropolim fuisse vniuersæ Turdetaniæ.

C A P. XXIX.

LVSITANIÆ REGNVM.

LVSITANIA. DICTA ETIAM LYSITANIA. LIMITES eius. Strabo diuersus à ceteris. Stephani Byzantini hallucinatio. Lusitania & Portugalia diuersa olim prouinciæ. Martiani Capelle error.

HISpaniæ vltioris altera prouincia est *Lusitania*, cui *Lusum* Liberi patris, aut *Lysam*, cum eo bacchantem nomen dedisse auctor est Plinius lib. III. cap. I. vnde & promiscuè apud veteres nunc *Lusitania*, nunc *Lysitania* scriptum est. Terminatur secundum Ptolemæum, à Septentrione amne Durio (qui illam à Tarraconensi diuidit;) à Meridie flumine Ana (qui illam à Bætica;) ab Occidente Oceano Atlantico; ab Oriente à Tarraconensi separatur, linea ducta ab Oretania veteri vsque ad pontem Durii, è regione *Septimancas*. Strabo verò lib. III. diuersus à Ptolemæo, ceterisque Geographis, *Lusitaniæ* limites describit: *Huius regionis Australe latus Tagus cingit; ab Occasu vero, & Septentrione Oceanus; ab Aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, fama maioris populi.*

Ex quibus patet, Strabonem *Lusitaniam* à Tago inchoare, regionem verò, quæ inter Tagum & Anam est, *Lusitania* excludere, ab altera verò parte ultra Durium illam extendere: siquidem & Minium amnem, & Artabros *Lusitania* comprehendit, qui à Ptolemæo in Tarraconensi statuuntur; sed cum Plinius etiam Ptolemæo suffragetur, & Durio Anaque fluminibus *Lusitaniam* includat, missa Strabonis descriptione, Ptolemæi vt veriori magisque receptæ adhærendum. Quid Stephanum Byzantinum lib. de urbibus motuerit, quod *Lusitaniam* Bætici partem asserat, melater: quemadmodum etiam, quod dicit ex Artemidori sententia, *Belitanos* eosdem esse cum *Lusitanis*. Nam Plinius lib. III. cap. III. prope Cæsaraugustam *Belitanos* Ciuium Romanorum collocat, & Ptolemæus eodem penè loco urbem *Celiam* recenset, satis procul à *Lusitania*: nisi forsan dicamus *Belitanos* à Lusitanis originem trahere, & idè eosdem esse cum Lusitanis. Martianus Capella *Lusitaniam* dicit permeari sui cognominis fluuiò, sed vbi gentium hic fluuius, mihi prorsus ignotum, nisi Anam quis suspicetur esse. Sed terminat amnis hic *Lusitaniam*; non transit. Quare mittamus Sybillina hæc folia: Hodierna die *Portugalia* dicitur, non tamen satis propriè: siquidem nec tota *Portugalia* *Lusitaniæ* finibus circumscripta est, nec etiam totam *Lusitaniam* complectitur; licet potissima eius pars *Portugaliæ* subiaceat. nam tota interamnis prouincia, vulgò *entre Douro & Minho*, extra *Lusitaniam* erat, secundum Plinium; & Ptolemæum: nisi Straboni accedamus, qui ait maximam Callaicorum partem *Lusitanos* appellari; & alibi dicit, Minium omnes *Lusitaniæ* amnes magnitudine superare. Eadem etiam ra-

tionē Lusitaniæ pars, quæ Tarracōnem spectat, *Portugalia* non comprehenditur, vñ *Castra Cecilia*, *Castra Iulia*, *Placentia*, *Abila*, *Salmantica*; tum non pauca vrbes, quæ circa Anam sunt, & inter illas *Augusta Emerita*, olim conuentus Lusitaniæ. Nomen verò *Portugalia*, teste Andrea Relendio, à *portu Calis* circa Durii ostia deducitur, & non à *portu Gallorum*, vt insulsè L. Marineus Siculus, alique: vnde leuiter inflexo nomine *Portugale*. Paulatim ad Braccarios Galleciæ partem diffusum, vt auctor est Rodericus Ximenius Archiepisc. Tolet. lib. V. cap. XII. *Interea Alcorexi Rex Agarenorum eam partem Gallecia, quæ nunc Portugalia dicitur, & vsque ad S. Iacobum, non veritus Apostolum, deuastauit.* Et lib. VI. cap. XI. *Lusitania, & Portugalia*, vt diuersarum prouinciarum, simul meminit, vbi de Ferdinando I. agit: *Cumque in tranquillitate secura gauderet, congre-* 10
gato exercitu processit, vt Lusitaniam & Portugaliã occuparet, quas tunc temporis Arabes detinebant.

Lusitania autem omnis in tres iuridicos conuentus, auctore Plinio, distincta erat, in *Pacensem*, *Scalabitanum*, & *Emeritensem*: tota vndique magnis nobilibusque fluuiis irrigua, Durio, Munda, Callipode, Minio, & ab omnibus ob auriferas arenas celebrato Tago: fontium peteanium tanta copia, vt, testæ Vasæo, vltra viginti quinque milia, in ea numerentur, inter quos mirandi aliquot. Refert enim Plinius lib. II. cap. III. *In Carinensi* (seu vt Relendius emendat, *Cetinensi*) *Hispaniæ agro, duos fontes iuxta fluere, alterum omnia respuentem, alterum absorbentem.* postremum hunc fontem, non procul à Tentugalenfi municipio, loco dicto *Cadima*, conspici ait Vasæus, & coram Rege Io-

 20
anne III. periculum factum, non solum in arborum truncis, ramisque, sed etiam in iumento, quod fonti admoto pede paulatim absorberi cœptum, ægrè tandem à famulis extractum est. octo leucis à *Conimbrica* abest hic fons, & indigenis nunc *Feruentia* vocatur

Præter auriferum verò Tagum, tellus etiam auri ferax, ita vt Lusitaniam, Galleciam, & Alturiam, vicena millia pondo annis singulis præstitisse dicat Plin. lib. XXXIII. cap. IV. plumbi, & crysalli etiam fecundam esse, aliis locis idem est auctor. Huius prouinciæ vbertatem, cultum, amœnitatem quid opus est multis efferre? multorum instar erit Athenæi VIII. Dipnosoph. de illa encomium: qui ex sententia Polybii Megalopolitani post multa: *Sus*, inquit, *qui ad centum librarum pondus accedit, quinque drach-* 30
mis in cœnas emitur, ouis duabus, ficuum talentum tribus obolis, vitulus drachmis quinque, bos iugo aptus decem: siluestrium verò animalium carnes neque pretio villo dignæ putantur; sed has inter se conferunt, benigneque admodum vicissim largiuntur, ac mutant.

De incolarum verò virtute, ingenio, & bellica gloria quid attinet multa dicere? Diodorus Siculus fortissimos omnium Celtiberorum *Lusitanos* ait. Strabo etiam lib. 3. *Lusitaniam* ait plurimis annis Romanorum armis oppugnatam. Abunde etiam Florus Lusitanorum virtutem ostendit lib. II. cap. XVII: *Totam certaminum molem cum Lusitanis fuisse, & Numantinis: nec immerito, quippe solis gentium duces contigerunt.* Vnus Viriatus sufficet, qui annos quatuordecim, varia victoria Romanos fatigauit, & si fortuna fauisset, meritis, qui HISPANIÆ Romulus fuisset.

Nec emarcuit nostra tempestate Martius ille vigor. nam patrum memoria, felici ausu, & audaci felicitate, superato Bonæ spei promontorio, ignotum antea vastissimū illud Atlanticum mare primi nobis aperuere Lusitani, detexere latentes Africæ immensas oras, & secunda nauigatione penitissima Indiæ penetrarunt: vbi non cum inermi, aut fugaci Mauro, sed cum potentissimis Indiæ penetrarunt: vbi non cum potentissimis Indiæ Regibus, vniuersi orientis robore, cum Persis, inquam, & Turcis maxima bella felicissimè, terra, marique gesserunt.

CAP. XXX.

LVSITANIÆ POPVLI DVPLICES TVRDVLI. IIDEM
cum Turdetanis Ptolemæi. Celtici vnde fluxere. Vettones nunc Lusitania exclusi,
nunc inclusi. Prouincia Vettonia.

TVRDVLI

INter Lusitaniæ incolas, numero famaue notissimi fuere *Turduli*. Diuisio olim in *Turdolos veteres*, & *Turdulos* citra adiectionem dictos: celeberrimi erant *veteres*, & quasi ceterorum parentes, tam eorum qui Lusitaniam, quam qui Baticam incolebāt. Pomponius Mela eos habitasse à Tagi ostio ad Durium vsque lib. II. cap. I. refert; Plinius

nus verò circa Durium amnem eos collocat, his verbis, lib. IV. cap. XXI. *A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Prasuri. flumen Vacea.* Vnde parum exacte Abrahamus Ortelius in veteris suæ Hispaniæ descriptione, circa promontorium sacrum *Turdulos veteres* ponit, cum multis hinc millibus Durius amnis remotus sit. Ceteros verò Turdulos circa Anam flumen degere testatur Plinius lib. IX. cap. XXII. *Ab Ana, inquit, quo Lusitaniam à Batia discreuimus, C. XXI. M. P. à Gadibus CI. M. P. additis gentes Celtici, Turduli & circa Tagum Vettones.* Ita enim legit Andreas Resendius, cum prius legeretur *Varduli*, qui citerioris prouinciæ circa Vascones sunt populi.

10 Hos ego *Turdulos* eosdem crediderim, cum *Turdetanis*, quos Ptolemæus in Lusitania recenset, ab Anæ ostiis ad promontorium Barbarium, vulgò *Cabo de Pixeles*, vbi nunc Regnum Algarbii est: & cum ceteri Scriptores de *Turdetanis* in Lusitania sileant, & *Turdulorum* situs cum Ptolemæi *Turdetanis* idem prorsus sit, eosdem ausim afferere. Præter verò hos *Turdulos* meminit Plinius citato cap. XXII. *Turdulorum*, qui *Partuli* & *Tapori* vocantur, de quibus quid dicam plane anceps sum, cum nemo hos præter illum agnoscat.

C E L T I C I.

20 **P**Ræpotens in Lusitania *Celticorum* populus, à Gallis Celtis, vt fama est, originem ducens: iuxta Anam, teste Plinio, habitabant, ad *Turdulos* & *Vettones* longe lateque diffusi, eo pene loci qui hodie *Alemteyo* vocatur, multas præclarasque vrbes occupantes, quas inter auitum pene & gentilitium nomen seruarunt *Helua*, nostro æuo non obscura vrbs, ab Heluiis Galliis conditoribus sic vocata.

Varii ab his Celticis fluxere populi, inter ceteros vero, qui *Beturia* partera incolabant, *Celtici*, teste Plinio lib. III. cap. I. *Celticos, à Celticis ex Lusitania aduenisse manifestum est, sacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ cognominibus in Batia distinguuntur.* ita enim legendum, & non à *Celtiberi*, vt vulgati codices, monet Resendius. nulli enim *Celtiberi* in Lusitania. Sed etiam in citeriori prouincia *Celtici* cognomine *Neria*, & *Celtici Pasamarici* qui omnes circa promontorium *Nerium*, aut *Celticum* dictum habitant: quorum Strabo luculente meminit lib. III. loquitur verò de promontorio *Nerio*: *Circum habitabant Celtici, qui colentes Anam fluium cognatione contingunt. Nam cum* 30 *pariter atque Turduli, sociis eo armis peruenissent, seditionem egisse ferunt, postquam Limiam fluium traiecerunt: ceterum post seditionem, eorum amisso duce, palantes ac dissipati ea regione defecerunt: hac de causa flumen λήθης, id est, Obluionis appellatum.*

V E T T O N E S.

40 **F**requentem maxime fuisse, & diffusam *Vettonum* nationem, nemo vel obiter in Geographis, & prisca Historia versatus inficiabitur: hinc pugnantia inter sese mutuo Scriptorum sunt testimonia. Nunc enim illos inter Lusitanos recensent, nunc excludunt. Ptolemæus illos Lusitaniæ adscribit, & maxime orientales facit (licet antiqua exemplaria *ὄβερρονες* habeant;) Plinius autem lib. IV. cap. XXII. circa *Tagum* statuit *Vettones*; Cæsar vero primo belli Ciuilis Commentario, illos Lusitania videtur excludere: vbi enim *Afranii*, *Petreii*, & *Varronis*, *Pompeii* legatorum præfecturas diuisit 50 subdidit. *Vt Petreius ex Lusitania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur.* Strabo etiam lib. III. Lusitania illos videtur excludere: *Huius regionis (Lusitaniæ) latus australe Tagus cingit, ab occasu verò & septentrione Oceanus; ab aurora Carpetani, Vettones Vaccæ, & Gallaici famæ maioris populi.* Idem tamen statim subdit Strabo: *Contra vero nonnulli & hos Lusitanos nominant.* Vnde alterutrum sequi necessum est, vel duos diuersos populos fuisse; aut, vt exordio dixeram, frequentem admodum fuisse gentem, quæ angustis suæ prouinciæ terminis non cõtenta in citerioris prouinciæ partem, aggrauante copia, se distuderat. Quod & *Andræ Resendio* probari video, q̄ addit, separatã illos etiã prouinciã effecisse, occupatis vicinorũ agris, cui⁹ caput *Augusta Emerita* à *Prudentio* statuitur. Confirmat hoc vetusta inscriptio, ab eodẽ producta, quæ *Emeritæ* visitur.

D. M.

P. ÆLIO. VITALI. AVG. LIB. TABVL.

PROVINC. LVSITANIÆ. ET. VETTONIÆ.

STEPHANVS. LIB.

ET. HERES. PATRONO. FECIT.

Vnde verum esse comperimus, quod Plinius iam suo æuo conquerebatur: *Aliunde alius exordium mensuræ est, & alia meatus, ita sit, vt nulli duo concinant.*

Ab his populis *Vettonicam* laudatam, & nunc notissimam herbam nomen summissè refert Plinius lib. XXV. cap. VIII. auctor est Strabo lib. III. *Vettones*, cum primum

Romanorū castra intuentes quosdam centuriones, deambulationis causa deflectere viam cernerent, insanire homines sunt suspicati: itaque eis præcedentes, viam ad tabernacula commonstrabant, perinde ac, aut fixos per quietem manere, aut pugnare necessarium arbitrarentur.

CAP. XXXI.

EMERITA.

AVGVSTA EMERITA AB AVGVSTO CONDITA. LVSITANIA¹⁰
na quondam metropolis. Reliquia hic Theatri, & Naumachia.

Post deuictos Cantabros, pacatamque Hispaniam ab Augusto Cæsare, ab emeritis militibus, *Augustam Emeritam* conditam urbem, præter Dionem lib. LIII. & D. Isidorum, sentiunt Scriptores, inter quinque Lusitanix colonias Plinio recensetur: celebremque eius ætate fuisse, vel ex eo patet quod inter tres conuentus Lusitanix ab eo reponitur. Pomponius etiam Mela suo æuo celeberrimam Lusitanix urbem fuisse ostendit. Non defuere inter recentiores, qui nugis suis omnia inuoluentes, dicant, vel à *Myrmidonibus*, vel in Herculis memoriam tamquam *Memoridam* dictam. quis non ridebit tam inficetas etymologias? Ptolemæus inter Celticos; Strabo vero illam inter Turdulos collocat; poeta vero Prudentius, hymno in S. Eulaliam Emeritensem, inter Vettones recenset:

*Nunc locus Emerita est tumulo,
 Clara Colonia Vettonia,
 Quam memorabilis amnis Anas
 Præterit, & viridante rapax
 Gurgite, mœnia pulcra alluit.*

Et licet auctores hi dissentire videantur, facile lis hæc componi poterit, si temporū decursu variè mutatas prouincias reputauerimus, de quo & Plinius suo æuo conquirebatur lib. III. cap. I. *Quæ causa*, inquit, *magnos errores computatione mensuræ sæpius parit, alibi mutato prouinciarum modo, alibi itinerum auctis & deminutis passibus; incubuere maria tam longo æuo, alibi processere littora, torsere se & fluminum aut corrèxere flexus.* Proinde non erit mirum, Strabonis tempestate, qui sub Tiberio Cæsare floruit, Turdulos viribus opibusque claruisse; Prudentii verò æuo, qui sub Theodosio, Arcadio & Honorio viguit, Vettones superiores fuisse, partemq; Turdulorum agri occupasse, atque ita *Emeritam* inter Vettones annumeratam, cum prius inter Turdulos esset:

Urbem hanc Lusitanix caput fuisse, non solum reliquix antiquorum ædificiorum, sed & Poeta Aufonius testatur.

*Iure mihi post has memorabere nomen Iberum,
 Emerita, aquoreus quam præterlabitur amnis,
 Submittit cui tota suos Hispania fasces.*

Prudentius etiam dicto hymno luculentè id testatur:

Lusitanorum caput oppidorum Vrbs.

Sita est *Emerita* loco campestri, iuxta flumen Anam, vulgò *Guadiana*: qui pulcherrimo stratus ponte, vt ex architecturæ concinnitate coniecere licet, Romanam magnificentiam refert. hac in vrbe olim duo erant aquæductus, quorum adhuc hinc inde sparsi arcus visuntur, qui operis splendorem præ se ferunt. Vrbi etiam contigua moles est, quam incolæ *Septisolum* vocant, quòd referant statò tempore, septem Pænorum Reges hac in vrbe conuenire solitos fuisse, & his sedibus sedisse. sed germanæ nugæ sunt, cum sedilium ne umbram quidem hæc moles referat; sed theatrum fuisse, ait Gasparus Barrerius, quod arcus planè habet collapsos, parietes verò diuersis in locis integros, ruderum adgestione planè deformatum. Arcus etiam hic prope D. Iacobi ædem spectatur, quem incolæ plurimique Scriptores triumphalem fuisse putant: sed præterquam quod falsum sit, triumphales arcus alibi quàm Romæ fuisse, structuræ quoq; sunt magis illustres & operosæ: res gestas, fusos hostes, victoriasq; insculptas habent; vnà cum titulo Imperatoris, vt Romæ videre est in arcu Imp. Septimii Seueri, & Titi Vespasiani. Emeritenfis verò arcus nihil horum præ se fert, ideoq; non abs re Barrerius suspicatur, fuisse tropæum aliquod. insigne præterea antiquitatis opus conspicitur hic, Naumachia. Figura campi est oualis, M. CCCC. pedes in longitudinem potrecta,

porrecta, latitudo verò longitudini respondet: circumdata est magno muro in arcus fornices deducto, vt nonnullis in locis adhuc vestigia monstrant. Vrbs hæc olim nobilissima ad magnam incolarum infrequentiam delapsa est, & præter prisæ claritatis ruinas nihil ostendit.

Auctor est Plinius lib. IX. cap. XLI. circa Emeritam coccum esse maxima in laude. Idem lib. XV. cap. III. prædulces oliuas per se tantum siccatas vuisque passis dulciores, admodum raras circa Emeritam Lusitaniæ esse refert. Gothorum tempestate Episcopalis vrbs erat, postea & Archiepiscopatum obtinuit, nunc vtroque spoliata. Metropolitana verò dignitas à Callisto II. Pont. Max. translata fuit Compostellam, vt refert Vasæus Brugenfis. Hac vrbe orta est *D. Eulalia*, vt supra citatis versibus meminit Prudentius. eadem oriundus Poeta *Decianus*, vt testatur Martialis:

*Gaudent iocose Canio suo Gades,
Emerita Deciano meo.*

CAP. XXXII.

EBORA.

EBORA DICTA LIBERALITAS IVLIA. IN-
scriptiones veteres. De situ eius pauca.

PER antiquam fuisse Lusitaniæ urbem Eboram, vt nemo dubitat, ita de primo eius conditore, cuncti pœnè ambigunt: quod in tanta vetustatis caligine mirum non est. Iacobus Mœnetius Vasconcellus IC. Lusitanus, non ineptè suspicatur, hanc urbem nominatam fuisse, ab *Eburonibus*, seu *Eburonicibus* Galliæ Celticæ populis, cum compertum sit tractum hunc Celtas incoluisse: vnde forsitan & *Eburobritum*, & in Bætica *Ebura* ad finem Gaditanum, & in Carpetania T. Liviio *Eboræ* nomen sumserunt. Viriati certè magni illius Lusitani Ducis tempore floruisse, constat ex antiqua inscriptione, quam ab Andrea Resendio libello, de antiquitate Eboræ desumptam, Lectori hic propono.

L. SILO. SABINVS.
BELLO. CONTRA. VIRIATVM.
IN. EBOR. PROV. LVSIT. AGRO.
MVLTI TVDINE. TELORVM
CONFOSVS.
AD. C. PLAVT. PRÆT.
DELATVS. HVMERIS. MIL.
H. SEP. E. PEC. M. M. F. I.
IN. QVO. NEMINI. VELIM. MECVM.
NEC. SERV. NEC. LIB. INFERRI.
SI. SECVS. FIET.
VELIM. OSSVA: QVORVMCVMQ.
SEPVLCRO. MEÔ. ERVI.
SI. PATRIA. LIBERA. ERIT.

A Q, Sertorio habitam & peculiariter dilectam, muris cinctam, & aquæ ductu ornata fuisse, testatur vetus hæc inscriptio, quam, licet mutila, non pigebit adducere.

Q. SERTOR:
HONOREM. NÔMINIS. SVI.
ET. COHOR: FORT. EBOR. MVNIC.
VET. EMER. VIRTVTIS. ERGO.
DON. DON. BÊLLO. CELTIBER.
DEQVE. MANVBIIS.
IN. PVBLIC. MVNIC. EIVS.
VTILITATEM:
VRBEM: MOENIVIT.
EOQVE. AQVAM.
DIVERSIS. IN. DVCT: VNVM.
CONLECTEIS. FONTIBVS.
PERDVENDAM. CVRAVIT.

Cognominata postea hæc vrbs *Liberalitas Iulia* datumq; illi ius veteris Latii, vt testatur Plinius lib. III. cap. XXII. *Oppida*, inquit, *veteris Latii, Eboræ, quod Liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia*: quis verò veteris Latii ius primùm *Eboræ* concesserit incertum. Non absurdum erit suspicari, id C. Iulii Cæsaris beneficio obtinuisse, ideoque etiam cognominata *Liberalitas Iulia*, cui fauet antiqua hæc inscriptio, à Resendio producta:

DIVO. IVLIO.
LIB. IVLIA. EBORA.
OB. ILLIVS. IN. MVN.
ET. MVNIC. LIBERALITATEM.
EX. D. D. D.
QVOIVS. DEDICATIONE.
VENERI. GENETRICI. CÆSTVM.
MATRONÆ. DONVM. TVLERVNT.

10

Sita autem est *Eboræ* loco campestris, situ planè amœno. Finge tibi amphitheatrum aliquod immensum, quale rerum natura sola opifex possit effingere: lata & porrecta est planicies, quæ impendētibus vndiq; montibus clauditur: ipsi montes non inuestes aut steriles, sed densis vetustisque nemoribus ornati: campi subiacentes fertilissimi, & optimæ messis feraces. at tantæ felicitati solus amnis deficit. Fidem Christi ²⁰ amplexa est in ipsis nascentis Ecclesiæ primordiis, auctore D. Mancino, Domini nostri Discipulo, qui sub Traiano, aut, vt alii, sub Nerone martyrio affectus fuit. Hac vrbe oriundi *D. Vincentius, Sabina, & Christetis* sorores ipsius, qui *Abulæ* sub Daciano Præfide martyrio affecti fuere.

Vrbs hæc ab Arabibus circiter CCCC. annis possessa fuit, & tandem regnante Alphonso Henrico primo Lusitanæ rege, à Christianis occupata fuit, opera & virtute fortissimi viri Giraldi cognomine *Intrepidi*. Episcopalis vrbs fuit, sub Paulo verò III. Pont. Max. Archiepiscopali dignitate ornata, vt & Academia omnium disciplinarum illustrata. viros habuit doctrina conspicuos, *L. Andream Resendium*, diligentissimum antiquitatis indagatorem: cui quantum, non solum patria *Eboræ*, sed & vniuersa ³⁰ beat Lusitania, restantur eius opera. habuit etiam *Thomam Rodericum à Veiga*, Medicum doctissimum, qui pauca, sed erudita, sed elaborata in lucem edidit.

CAP. XXXIII.

PAX IVLIA HODIE BEIA. IOSEPHVS MO-
letius & Tarapha reiecti. Inscriptio vetus.

Inter celeberrimas Lusitanæ ciuitates, numerata est *Pax Iulia*, vna ex quinque ⁴⁰ *Coloniis*, in qua & Iuridicus olim conuentus, vt auctor est Plinius lib. IV. cap. XXII. à Iosepho Moletio, & Francisco Tarapha, censetur *Badaioz* esse; sed longè hos errare vel Antonini docet Itinerarium, qui numerat ab Esuri per compendium *Pacem Iuliam* M. P. LXXVI. hoc modo: *Myrtilim* M. P. XL. *Pacem Iuliam* XXXVI. Esuris verò, vt hoc obiter moneam, oppidum est, non procul à Marianis montibus, hodie dictum *Xeres*, vt docet Resendus: *Xeres* verò à *Badaioz* tantùm XV. M. P. abest, & non LXXVI. vt ostendit Antoninus. quamobrem meliùs cum L. Andrea Resendio, & Gaspare Barrerio sentiendum, *Pacem Iuliam*, esse *Beiam* hodie dictam. Primò enim competit passuum numerus Antonini, à Myrtili *Pacem Iuliam* vsquè M. P. XXXVI. cum nouem leucis, quæ *Mertolam Beiam* numerantur. Hac in vrbe non pauci antiqui cippi ⁵⁰ marmorei eruuntur, qui *Pacis Iuliæ* nomen ostendunt, inter ceteros cippus hic integer & non inlegans:

L. ÆLIO. AVREL. COMMODO.
IMP. CÆS. ÆLII.
HADR. ANTONINI. AVG.
PII. P. P. FILIO.
COL. PAX. IVLIA. D. D.
C. PETRONIO. MATERNO:
C. IYLIO. IVLIANO. II. VIR.

Apud

Apud historiographos etiam superioris ævi, & barbaros passim legitur *Pacca. i. Beia*, ut latius videre est apud Resendum. nam quod obiiciunt, *Badiozæ* Episcopum, *Pacensem* nuncupari, leuius est, quam ut quempiam mouere debeat. cui enim ignotum post funestam illam HISPANIÆ illatam à Pœnis cladem, magnam circa sedes Episcopales mutationem accidisse? Emerita enim Augusta, olim Lusitaniæ metropolis, omni nunc honore spoliata iacet. Egeditanorum Episcopatus, in urbem Gardiam translatus, veterem retinet appellationem, sic *Badaiozæ*, quæ prius forsan se ex illa clade collegit, *Pacensis* pontificatus titulo ornata fuit: quorum exempla in Hispaniæ Annalibus

— adeò sunt multa loquacem ut

Delassare queant Fabium.

Hac in vrbe aquæductus Romani operis multa vestigia, nec paucæ veteres inscriptiones extant, pristinæ claritatis indicia. Floruit hic olim *Isidorus* cognomine *Pacensis*, cuius opera mendis referta circumferuntur. *Apringius* etiam Episcopus, non ineruditus, cuius in Apocalypsim explicationes ceteris omnium præfert *Isidorus*, & *Sisenandus Iunior*, qui Cordubæ martyrio affectus fuit, hic viguere.

CAP. XXXIV.

SETUBAL A CETOBRIGA, NON
à Tubale dicta.

Oppidum est Turdetanorum, teste Ptolemæo, *Cetobrix*, vel *Cetobrica*, ut Antonini habet Itinerarium, ad ostia fluminis Callipodis (qui hodie, ut auctor est Resendius, *Iadan*; Becano verò in Hispanicis, *Palma* dicitur:) *Setubal* nunc vocatur, ut Gaspari Barrerio, & And. Resendio visum. Florianus verò Occampo, Antonius Beuterus, alique Annalium Hispaniæ confarcinatores, ex Annio Viterbiensi asserunt *Setubal*, non corruptum adulteratumque esse nomen, sed antiquum & purum putum putant esse, à conditore suo *Tubal* inditum, dictumque *Setubal*, quasi *cætum Tubalis*, quod ibi sedes fixerit in Hispaniam veniens: sed ridiculum est nimis ad *Tubalem* etymon referre ob nominis exiguam affinitatem; cum constet facilius multò à *Cetobriga* defluxisse corruptum vocabulum *Cetobala*, & inde *Setubal*. *Cetobriga* enim dicta à *cetis* & *briga*; veteri namque Hispanorum sermone *Briga* urbem designat: ut in *Lacobriga*, *Medobriga*, *Talabriga*, videre est. magna autem cetaceorum, utpote thynnorum, & ceterorum magnorum piscium hic luculenta piscatura, ita ut nomen designare videatur, urbem *cetaceorum*. Iosephus verò Moletius, & Carolus Cladius, putant *Setubal* esse *Salaciam*, quæ Plinio *Imperatoria urbs* cognominatur, sed diligentissimus Barrerius ostendit *Salaciam*, esse urbem vicinam *Alcazer de sal* dictam, corruptè admodum, cum primùm *Alcazer de Salacia* vocata fuerit à Pœnis, quasi *Castellum Salacie*: insequentem verò æuo *Alcazer de sal* vocari cœpit (ex qua magnus ille Mathematicus *Petrus Nonius* oriundus fuit, quo illustriorem non vidit HISPANIA.) Hodierna die urbs est non incelebris. portu enim gaudet commodo, & nobilium piscium piscatura abundat: qua de causa mercatores ex penitiori Hispania gregatim huc confluunt. Accedit ingens candidissimi salis inexhausta copia, ob insignem toto illo sinu salinarum frequentiam: cuius gratia ab usque Septemtrione magnus huc nauium numerus confluit, ita ut oppidum breui redditura sit opulentissimum, nec magnarum urbium inuideat claritati. Accedit ager vini, triticique feracissimus. Laudatus hic etiam Iaspis, & Porphyrites effoditur. Arbuti hic etiam genus est, ex quo coccus colligitur, ad tingendam purpuram, Emeritenfi, quam Plinius adeò extollit, vix inferior.

CAP. XXXV.

OLISIPO.

DE OLISIPONIS NOMINE. FELICITAS IULIA

cognominata. Equa vento concipiunt. Varronis lectio firmata. Vbi mons Tagrus.

Triton hic visus. Urbis descriptio.

Olisiponis prima incunabula, post tot annorum decursa spatia, anxie nimis velle inquirere, vt operosum duco, ita etiam ex vetustissimis Lusitaniæ urbibus esse, facile est asserere. Melior Scriptorum pars ab Ulysse conditam dicit, hinc Straboni Ὀδυσσεΐα; Stephano vero Byzantino Ὀδυσσεΐς; dicitur; Solino verò *Ulyssippo*; Plinio & Varroni *Olyssippo*; apud Ptolemæum autem corrupte Ὀλισίππων, pro Ὀλισίππων legitur; vt verò ex antiquis inscriptionibus licet colligere, *Olisipo* est scribendum, testis illa quæ hac in vrbe visitur:

IMP. CÆS. M. IULIO.
PHILIPPO. FEL. AVG.
PONTIF. MAX.
TRIB. POT. II.
P. P. CONS. III.
FEL. IVL. OLISIPO.

Municipium autem erat olim ciuium Romanorum *Olisipo*, cognominata *Felicitas Julia*, teste Plinio. Miror ego Iosephum Moletium, Franciscum Tarapham aliosque, tam fluxo, & supino animo fuisse, in Plinii lectione, vt ausint asserere, ab illo *Olisiponē* cognominatam esse *Salaciam*: cum puncto interiecto legendus sit textus, alias in latinatate peccaret nimis crasse. subiungam eius verba ex lib. IV. cap. XXII. *Oppida memorabilia à Tago, in ora Olisipo, equorum è vento Fauonio conceptu nobile; Salacia, cognominata vrbs Imperatoria.* Adde Plinium eodem capite, *Salacia* seorsum mentionem facere: *Oppida, inquit, veteris Latii, Eboræ, quod item Liberalitas Julia, & Myrtylis ac Salacia, quæ diximus.*

Sita autem est hæc vrbs in promontorio Magno, quod & *Olisiponense* vocatur, ad Tagi amnis ripas, vbi Sociennis stipatus aquis, latissimo alueo Oceano se immiscet; cuius beneficio quotannis maximas classes in Atlanticum & Indicum mare emittit, quibus immensæ vndique opes ab Indis, Afris & Americis aduehuntur, quas deinde magno emolumento, per vniuersam Europam, liberali manu dispensat, quibus non immerito videtur Tagus iacturam auriferæ arenæ refarciisse: licet hanc potius incolarum inertia, quam fluminis sterilitati tribuendam puto. Vrbs tota quinque collibus distincta iacet, ita vt pars eius in cliuos amœnos blande assurgat, pars vero in valles pendula porrigatur, quæ varietas intuentium animos mire recreat. Vniuersus vrbs ambitus VII. M. P. complectitur. Soli, cœliquæ mira felicitas: ager suburbanus in omnia frugum genera mira luxuria se effundit, quæ magna copia, & rara bonitate profert. Interioris vrbs magnificentia & amplitudo tanta est, vt vix vlli Europæ vrbi cedat, sed cum præcipuis contendat: ædificia tam publica quam priuata pleraque elegantis, & sumtuosæ structuræ: fontes habet complures, & rara aquarum præstantia conspicuos: cœnobia habet plurima, & ornatissima. Et ne singula huius vrbs recenseam, vnum tantum adducam, ex quo & munificentiam, & pietatem incolarum quivis colligere potest. Templum est *Misericordiæ* vocatum, saxo quadrato, nobilique exstructum, quod non copioso prædiorum censu, aut numerosis prouentibus instructum est, sed sola piorum hominum liberalitate fouetur, fidem tamen penè superat, quantum in singulos annos, ex gratuita hac & collatitia stipe, in egenos erogetur. à fide dignis accepi, superare sæpius expensæ summam, quadraginta & quinquaginta millia aureorum. Huic præ sunt viri electi, nominis claritate, & vitæ integritate conspicui, qui *Sodales* seu *Fratres Misericordiæ* vocantur: horum opera omnium inopiæ consulitur, nefasque ducunt, ultra annum quidpiam pecuniarum in hoc ærario seruari. Nosocomium etiam est pauperum, quod est structura, diuitiis, amœnitate loci, nulli totius HISPANIÆ valetudinario secundum. Tanta vero hic munditia, diligentiaque curantur agri; vt optimates plurimi eo curandi se gratia conferant.

Armamentarium habet vrbs, omnium armorum telorumque genere instructissimum,

10

20

30

40

50

simum, qualia pauca Europa: ita vt hinc quadraginta millia peditum, equitum vero tria millia armari olim potuerint, teste Damiano a Goes. Mitto de nautico apparatu, in mensæque magnitudinis nauibus dicere, pictores enim imitari cogor, qui dum exigua tabella plurima volunt exprimere, reluctantis loci angustiis, rerum tantum apices ob oculos ponunt.

Constans inter veteres est opinio, circa huius vrbs confinia, equarum feturam ventis maritantis inolescere. Vnde Silius Italicus lib. III.

*Hic adeo, cum ver placidum, flatusque tepescit,
Concubitus seruans tacitos, grex prostat equarum,
Et Venerem occultam genitali concipit aura.
Sed non multa dies generi, properatque senectus,
Septimaque bus stabulis longissima ducitur etas.*

Luculente idem confirmat Plinius, lib. VIII. cap. XLII. sed de ætate multum à Poeta diuersus: *Constat in Lusitania, circa Olisiponem oppidum & Tagum amnem, equas fauore flante obuersas, animalem concipere spiritum, idque partum fieri & gigni perniciosissimū ita, sed triennium vita non excedere.* Sed suspectæ fidei apud nonnullos erit Plinius: qui tamen ex M. Varrone hæc hausit, lib. II. De re rustica, cap. I. *In fetura, inquit, incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione, vbi est oppidum Olisipo, monte Tagro, quadam è vento certo tempore concipiunt equæ, vt hic Gallinæ quoque solent, quarum dua vniuersæ appellant: sed ex his equis, qui nati pulli, non plus triennium viuunt.* Sed vbi gentium mons hic Tagrus? V. Cl. Ios. Scaliger coniectaneis suis in Varronem, asserit legendum *Monte sacro*, ex Columellæ verbis lib. VI. cap. XXVII. sed, pace tanti viri dixerim, Columella potius ex Varrone emendandus, vnde locus desumptus est. nam cum facer mons Iustino in Galletia sit, quem incolæ ferro violare nefas habent, clarum est de illo neque Varronem, neque Columellam loqui: procul enim ab Olisipone, & extra Lusitaniæ terminos est. Quod verò quidam per sacrum montē, *Promontoriū sacrū* intelligunt, hodie *Cabo de san Vincente* dictum, magis ab Olisipone remotū est, quam vt Varronis verbis quadret. Quare Varronis lectionē retinendā putem: præsertim cum Damianus a Goes, & And. Resendius Lusitani doctissimi, dicant montē Tagrum esse, incolis dictū *Sintrā*, à quo Lunæ promontoriū in mare prorūpit; vbi pernicitatis mirandæ equorū greges aluntur, vt idem refert Resendi⁹. Circa Olisiponis littora cōspectos non semel, tantopere Poetis decantatos Tritones & Nereides, refert Plinius lib. IX. cap. V. *Tiberio Principi nunciassè Olisiponensium legationem ob id missam; visum auditumque in quodam specu, concha canentem Tritonem, qua noscitur forma.* Hic in cathedrali templo corpus D. Vincentii Leuitæ & Martyris, ex sacro promontorio allatum, summa cum reuerentia asseruatur. D. etiam Antonius (vulgo *de Padua* dictus) hic natus, cuius natalibus iure merito se hæc vrbs iactat. Episcopalis olim tantum vrbs, nunc Emeritensi, postea & Braccateni Ecclesiæ parebat, donec Ioannis primi Portugalix Regis tempore in metropolitanam Ecclesiam euecta fuit. Labet hic Cl. V. Iulii Cæs. Scaligeri nobile hac de vrbe præconium adtexere:

*Ergo grauis grumus quo pallidus emicet auri,
Insomni tellus scissa ligone gemit.
Cernis; vbi aduectus peregrinis flatibus orbis?
Cernis, vbi in paruo est India tota sinu?
Pressa maris facies, domita est violentia cæli:
Quid reliqui est, nisi te carpere sceptræ poli?
Haud potis esse Deus, non vis homo viuere, fors te
Ex homine egressum tertia quando capit?*

G A P. XXXVI.

SCALABIS DICTA PRÆSIDIVM IVLIVM.

Cur vocata Santaren.

Oppidum peruetustum, Tagi ripis appositum, quinquagesimo ab Olisipone lapide, aduerso flumine distans. Colonia fuit Romanorum, dicta *Scalabis* Plinio, Ptolemaeo vero *Scalabiscus*: sed perperam, vt primus monuit Hier. Surita. nam cum forsan scriptum esset, *σκαλαβις κολ.* seu *Scalabis Colonia*, legerunt coniunctim *Scalabiscus*; postea

Præsidium Iulium vocatum, hodie *Santarenum*. scio Tarapham ea in opinione esse, vt *Scalabim* credat dictam urbem *Trugilho*; sed conuincitur à Barreio, qui *Castraiulia* esse *Trugilho* ostendit, vnam ex contributis Coloniis.

Vrbs prisca temporibus non ingloria, siquidem teste Plinio inter tres Lusitanię conuentus annumerata. Mutationis nominis causam refert Vasaus in Chronico suo. Nam cum anno Domini D C. LIII. D. Irene in oppido *Tomar*, procorum libidini pudicitiam Deo votam prostituere noller, ab iisdem interfecta, & in Nabanis fluuenta corpus proiectum à sicariis, per Tagum *Scalabim* secundo flumine delatum fuit, ibique magno cum honore sepultum: vrbs relicto prisco nomine, cœpta dici *S. Irenes*, & labente xuo in *Santaren* corruptum fuit. Vrbs ipsa editiori in colle sita, præterlabentem aureum Tagum despicit: ager olei viniq̄ maxime fœcundus, tritici feracissimus: & licet arctis limitibus conclusum sit territorium, ingentes tamen tritici aceros fundit. Testis est luculentus *Damianus* à Goes, in *Olisiponensis* vrbs descriptione, tantam esse soli vberatem, vt sexagesimo à semente iacta die, segetes momento fere temporis aultæ & præmaturæ demetantur. Admiretur nunc quis felices Africę messes: extollant beatam Campanię oram: iactitet se *Cereris* dono *Sicilia*; nihil video cur *Santaren* præferantur. hinc vrbs incrementum, hinc sanctæ & innoxie incolarum diuitiæ.

C A P. XXXVII.

C O N I M B R I C A.

C O Y M B R A N O N E S S E L A C O B R I G A M. C O N T R A

Oliuariam & Tarapham. Error Gerundensis Episc. Non esse

Æminium antiquorum. Academia nobilis.

DE antiquo *Coymbra* nomine variant scriptorum sententiæ. Ioannes Oliuarius Scholiis suis in III. Melæ, & *Tarapha Lacobrigam* olim fuisse autumant; sed toto celo eos errare certum est: siquidem *Mela Lacobrigam*, & *Portum Hannibalis* in promontorio sacro numerat, quod hodie *Cabo de S. Vincente* dicitur, à quo multis millibus distat *Coymbra*. Adde peritissimo Lusitanicarum antiquitatum Resendio *Lacobrigam*, esse *Lagos* nonnihil deflexo nomine, oppidum nostro xuo non infrequens, quod eo in promontorio situm est, & pharo à Ioanne III. Lusitanię Rege ornatum. Gerundensis verò Episc. non semel dicit *Colimbricam* olim dictam fuisse *Mundam*, illam celebrem funesto prælio, inter Iulium Cæsarem, & Pompeii filios: inductus, vt videtur, quod *Colimbricam* flumen *Munda* præterfluat, à quo *Munda*, oppido nomen inditum putat: sed mirandum, hominem Hispanum, & non indoctum, tam turpiter lapsus, cum *Munda* in Bætica sit, non procul à Corduba; *Colimbrica* verò, in extrema pene Lusitania. Plurimi verò putant Plinii *Conimbricam* nostram esse *Coymbram*, non abludente nomine: sed illa fuit, vbi hodie *Condexa vetus*, eodem teste Resendio, Vasa, aliisque tersæ auris scriptoribus, quæ nihil præter miserandas antiquitatis ruinas ostendit: ab Alanis (quibus Lusitania in barbarorum illa illuue obtigit) diruta, ex cuius ruinis vicinam *Coymbram* enatam ferunt, vt & plurimis HISPANIÆ urbibus euenisse palam est. Non defuere, qui *Coymbram* olim *Æminium* dictam crediderint, cuius Plinius, & Ptolemæus meminere. Sed cum Plinio pugnat hæc coniectura, ait enim lib. IV. cap. XXXII. *Oppidum & flumen Æminium* (non vt vulgata lectio; *Minium*;) *Coymbra* verò flumen *Munda* est: nec poterat *Munda* & *Æminium* idem flumen esse. subiungit enim Plinius: *A Durio Tagus CC. M. P. interueniente Munda*. At *Æminium* Vasa, & lac. Mœnetio Vasconcello est oppidum vulgo dictum *Agada* vel *Aguida*, quod eiusdem nominis fluuii alluitur. Sit igitur pro rato, *Coymbram* ex antiquæ *Conimbrica* cineribus excitatam, quæ, vt multis placet, *Colimbria* aut *Golibria* vocanda: de nomine enim solo parum anxius sum.

Vrbs est loco sita amœnissimo, in rupe vndique oliuarum siluis, vinerisque cincta, ad *Mundam* amnem Ptolemæo & Plinio: *Mulidam* vero Straboni, vulgo *Mondego* dictum posita: qui duas vrbs partes diuisas pulcerrimi operis ponte coniungit. Distat autem à fluuii ostio VIII. leucis. vicina arua omnis generis fructus magna copia proferunt: multis & limpidiſſimis fontibus rigatur, præcipue vero aquæductu celebri, à Rege Sebastiano

bastiano an. clō. lō. Lxxii. maximo sumtu perfecto. Hinc enim ad editiorem vr̄bis collem, qui pone Regiam est, vbi studiosorum forum est, tanta optimæ aquæ copia in marmoreum stagnum erumpit, vt per omnes plateas, torrentis instar, in varios incolarum vsus deriuetur.

Sed præcipuum illi decus & ornamentum, ex vniuersali disciplinarum Academia, cuius prima fundamenta ferunt anno m. cc. xc. à Dionysio Rege inchoata; Olisiponem postea translata, tandem vero circa annum M. D. L. à Ioanne eius nominis
 10 Ill. luxuriante nimis per Indica commercia Olisipone, ne teneros iuuentutis animos contages hæc vitiorum atroderet, iterum Conimbricam, tanquam ad natiuum solum, deducta fuit. Vbi incredibile dictu, & Regum profusa liberalitate, & genio loci adiuta vberimos ingeniorum fructus effudit quibus breui, non modo Lusitaniam, sed & Hispaniam vniuersam ditauit. iuuentus hic studiosa & frequens, & prisco more togata.

CAP. XXXVIII.

SALMANTICA.

SALMANTICA NON A TEUCRO CONDITA.

Elmantica, Hermandica, & Salmaris vocata. Academia
 quo anno instituta.

30 **S**almantica Lusitaniæ vr̄bis, Academia toto orbe illustris, licet extra Portugaliz terminos hodie sita, & Castellæ veteris sit; tamen, quia Ptolemæus illam inter Vettones Lusitaniæ populos recenset, non erit mihi hic prætereunda. Io. Marrinus Episc. Gerundensis, alique non pauci, à Teucro conditam volunt, in Salaminis memoriam: sed exigui apud me ponderis est hæc opinio. Iustinus enim lib. XLIV. auctor est Teucrum
 40 ea loca occupasse, vbi nunc Carthago noua est, inde Galliciam transiisse, nusquam Salmantica mentionem faciens. Adde solitos fuisse Græcos relictis mediterraneis maritima occupare, commercii causa, vt videre est Olisipone, Emporiis, aliisque mille locis, vbi sedem fixere.

Dubitant non pauci, num hæc eadem sit vr̄bis cum Elmantica Stephani, & T. Liuii Hermandica. Ego eandem ausim asserere: nec me mouet quod Stephanus dicat citra Iberum esse, cum Salmantica non longe à Durio amne sit; sed error hic cum aliis plusculis, Græco homini & Hispanicarum rerum imperito condonandus. Sed vnde colligam easdem esse vr̄bes, quæres? Liuius lib. XXI. refert post vastatas Hermandicam & Arcabalam Carteiorum vr̄bes (seu, vt Sigonius ex Polybio emendat, *Vaccæorum*) Carpetanos, Vaccæosq; incitatos ab exulibus Hermandicæ & Olcadum, adortos Hannibalē
 40 non procul à Tago. Vnde colligere licet, Hermandicā non procul à Carpetanis, & Vaccæis fuisse. Vettones autē, inter quos sita est Salmantica, his populis vicinos fuisse testis est præter Strabonē, Plin. lib. 3. c. 3. his verbis: *Primi in ora sunt Bastuli, post eos, quo, dicitur ordine, intus recedēte, Mētēsani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccæi, Vettones, & Celeriberi.* Cōiecturæ nostræ fauet Plutarchus, qui lib. De mulierū virtutibus vr̄bē hanc Salmanticā nominat: *Cum Hannibal, inquit, priusquā in Romanos moueret, Salmanticā obsideret, & promissis CCC. obsidibus & totidē talentis, obsidionē soluit, quæ cum incolæ soluere recusassent, reuersus Hannibal militibus vr̄bē diripiendā dedit. perterriti Salmanticenses vr̄bem liberis corporibus saluis tradiderunt, cumque vr̄bem exirent, coniuges arma clam asportarunt, quibus postea opportunè viris traditis, non solum libertatis eorum, sed & recuperandæ patriæ causa exstiteret.* Polyænus Stratagematum lib. VII. idem narrans, vocat vr̄bem *Salmatidem*, quam Plutarchus *Salmaniticam* appellat. Non imērito itaque dicemus, *Elmanticam* Stephani *Hermandicam* Liuii, & Polyæni *Salmatidem* esse Salmanticam nostram, cum res circa illas gestæ eandem ostendant esse.

Vr̄bis est fluuiio *Tormis* apposita, qui se in Durium amnem exonerat, non solum læto agrorum prouentu felix, sed & Episcopali dignitate, & Equitum frequentia conspicua: quibus accedit Academia, omnium disciplinarum genere instructissima, iurisprudentiæ potissimum sacrata. quæ cum primum esset Pallentiæ, tandem à Ferdinando tertio Castellæ Rege, anno Domini clō. cc. xl. huc translata fuit, quod aptior hic Musarum locus videretur. nec opinione sua frustratus Rex: siquidem vr̄bis hæc nunc totius H I S P A N I Æ ornamentum, & alteræ Athenæ. Hinc enim tamquam ex Oceano,

in vniuersam HISPANIAM; ingeniorum & virtutum riuuli deducuntur, hinc populi iura & leges petunt; hinc ad Regis curiam Senatores, Doctores, & cuiuscumque scientiæ lutaina mittuntur. ad hoc etiam Gymnasiū magna frequentia, non solum Hispani, sed & exteri, tamquam ad celeberrimum Mineruæ emporium indies confluunt, quæ urbem præclaram & nobilem aliōquin, opulentiorē & clariorem efficiunt. In D. Pelagii templo non inelegans marmoreus cippus visitur cum hac inscriptione, quæ quod vrbis nomen referat, hic adducitur:

D. M. S.

L. IVLIO. CAPITONI.
SALMANTIC.
ANN. LXX.
IVLIA. RVSTICELLA.
SOROR. PIENTISSIMA.
H. S. E. S. T. T. L.

16

C A P. XXXIX.

20

ALCANTARA.

AN NORBA CÆSARIENA SIT ALCANTARA.

Pœnorum opus creditur. Pons à Traiano exstructus. Inscriptio vetus.

Quando Alcantara milites vocati.

AD Tagi ripas sita est *Alcantara*, mirandi operis ponte præcipue spectanda. hanc præfiscis seculis *Norbam Cæsarianam* (vnam ex quinque Lusitaniæ Colonis, teste Plinio) dictam asserunt Gaspar Barrerius, Iosephus Moletius, aliique non obscuri nominis scriptores. Scio Episc. Gerundensem credere *Norbam Cæsarianam* bello ciuili à Pompeianis ducibus solo æquatam fuisse, quod Cæsari impensius fauerē, cuius locum Augustum Cæsarem, postea vicinam Emeritam condidisse; sed non est, quod hæc figmenta quispiam admittat, præsertim cum Ptolemæus, nec Plinius de illa vt euerfa loquantur. And. verò Resendius, & Ambr. Morales negant *Norbam* fuisse, vbi nunc est *Alcantara*: at hic ingenue profiteretur se ignorare, vbi olim illa sita fuerit, creditque nullam fuisse urbem olim; vbi nunc est *Alcantara*, sed nomen hoc illi Pœnis inditum fuisse quod pontem significat. quia cum pons hic militari viæ esset appositus, illius commoditatibus & pulcritudine inuitatos vicinos, paulatim hic domos exstruxisse, atque ita in urbem excreuisse. nam si hoc loco fuisset vrbs aliqua, iniquū fuisset illā præteriri, in tabula illa, vbi recēsentur Municipiorū nomina, quæ collata stipe pontē hunc perfecērūt: imo in ipso frontispicio memorantur *Igeditani*, quorum vrbs hodie vocatur *Idanha la veia*, quæ non procul admodum Alcantara diitat. Nobilitatur præcipue vrbs hæc magnifico & imperatoria maiestate digno ponte, quem plerique Traiano ascribunt, non secus ac Segobiensem aquæductum: licet proletarii scriptores, ad Hispanum, vel Herculem vanissime referant. longitudine sua DC. LXX. pedes, latitudine circiter XXVIII. pedes complectitur: altitudo vero aqua tenus CC. pedum est, totus autem pons sex concamerati operis pilis subnititur. Traiani vero Imperatoris opus esse confirmant inscriptiones antiquæ, quæ inibi visuntur, quas non pigebit recensere, vt nausæatem forte Lectorem hoc nouo ferculo recreem, vt in cubitum iterum se reponat. Ex vtraque arcus parte:

IMP. CÆSARI. D. NERVE. F.
NERVÆ. TRAIANO. AVG.
GERM. DACICO.
PONT. MAX. TRIB. POTEST. VIII:
IMP. VI. COS. V. P. P.

30

In ipso pontē quatuor erant magnæ & marmoreæ tabulæ, in quibus Municipiorum erant inscripta nomina, quorum ope & pecunia opus hoc erat perfectum, trium vacuæ apparent sedes: quarta vero cum hac inscriptione visitur:

MVNICIPIA.

PROVINCIAE. LVSITAN.

STIPE. CONLATA.

QVÆ. OPVS.

PONTIS. PERFECERVNT.

IGÆDITANI.

LANCIENSES. OPIDANI.

TALORI.

INTERAMNIENSES.

COLARNI.

LAOCIENSES. TRANSCVDANI:

ARAVI.

MEIDVBRIGENSES.

ARABRIGENSES.

BANIENSES.

PÆSVRES.

In ipso pontis limine, exiguum est sacellum, D. Iuliano sacrum, ex ipsa rupe excisum, in cultis frontispicio, vna cum his versibus, hæc visitur inscriptio:

IMP. NERVÆ. TRAIANO.

CÆSARI. AVG.

GERM. DACICO. SACRVM.

Templum in rupe Tagi superis, & Cesare plenum;

Ars ubi materia vincitur ipsa sua.

Quis, quali dederit voto, fortasse requiret

Cura viatorum, quos noua fama inuat.

Ingentem vasta pontem quod mole peregit,

Sacra litaturo fecit honore Lacer.

Qui pontem fecit Lacer, & noua templa dicit;

Ille se sola..... vota litant.

Pontem perpetui mansuram in secula mundi

Fecit diuina nobilis arte Lacer.

Idem Romuleis templum cum Cesare diuis

Constituit, felix utraque causa sacri.

C. IVLIVS. LACER. H. S. F.

ET. DEDICAVIT. AMICO.

CVRIO. LACONE. IGÆDITANO.

Vrbs hæc ab Alphonso VIII. Mauris erepta, anno circiter cl. XIII. & Calatrana militibus dono data; vnde tanquam ex munitissima arce in hostium fines incurrerent, & in posterum propugnaculum esset ad hostiles impetus eludendos: anno demum cl. CCCC. XI. à Calatrana militibus auctoritate Benedicti XIII. Pont. Max. cruce viridi se distinxere: cum antea cucullo & rubra fascia tantum distincti essent, & nunc milites *Alcantara* vocantur.

CAP. XL.

TARRACO.

TARRACONENSIS PROVINCIAE LIMITES QUANDO mutati. *Martianus Capella emendatus.*

Tarraconensis prouincia angustis magis limitibus olim erat arctata: Pyrenæis enim montibus, & Ibero amne claudebatur, vnde & *Citerior* olim dicta quod cis Iberum esset, licet Isidorus Orig. lib. XIV. cap. IV. *Citeriorem* dictam putet, quasi *circa terras*. Florenti enim Pœnorum imperio quidquid à freto Gaditano Iberum vique terrarum erat, Vltiori Hispaniæ ascribatur, cetera Citeriori; sed postquam vniuersa Hispania pulsus Carthaginensibus, populi Rom. victoriis cessit, longè latiores terminos habuit, adeo vt, qui olim Citerioris Hispaniæ limes & finis erat Iberus, umbilicus penè

effectus fuerit. vnde & Plinius in limine capitis tertii lib. III. ait Citerioris Hispaniæ, vt & complurium prouinciarum, veterem formam mutatam esse. A Meridie enim Lusitanæ, & Balearici maris ora terminata fuit; à Septentrione Oceanum Britannicum, ab Oeafone (seu *Olaifone* vt Plinius, non, vt Martianus Capella lib. VI. *Iarfone* aut *Gerfone*) ad promontorium Nerium; ab Occasu Oceanum Atlanticum, à dicto promontorio ad ostium amnis Durii; ab Oriente Pyrenæos montes pro limitibus habuit.

Longitudo eius, teste Plinio, à Pyrenæo ad finem Castulonis DC. VII. extensa; M. P. latitudo verò à Tarracone, ad Olarfonis litus CCC. VIII. M. P. Diuisa fuit, pro eius magnitudine, in iuridicos conuentus septem, quot Bætica, & Lusitania simul habent, *Carthaginensem, Tarraconensem, Casar Augustanum, Cluniensem, Asturum, Lucensem, Braccarum*. Non prætereundum puto, apud Martianum Capellam, vbi de Hispania agit, lib. VI. lacunam esse supplendam. Ita enim ait: *At vniuersa prouincia, habet conuentus septem, Carthaginensem, Tarraconensem, &c.* quæ enim vniuersa prouincia habet septem conuentus? an Hispania? sed superius dixerat Bætica duos habere conuentus, atque ita erunt nouem. quare ita legendum puto: *At vniuersa citerior prouincia conuentus habet septem.* nam de Bætica & Lusitania egerat, restabat de Tarraconensi dicere.

Vniuersa hæc prouincia omnis generis metallis abundat, marmorum latumiis, & speculari lapide, messibus, oleo, vinoque fecunda admodum, sed bellaci præcipue populo nobilis. Testes Celtiberi, Cantabri, Vascones & exitio suo clari Numantini. hoc æuo in multa regna diuisa est: siquidem complectitur *Murcia regnum, Valentia, Aragonum, Cataloniam, Castellam veterem, Gallaciam, Nauarram, Biscaiam.*

CAP. XLI.

TARRACONENSES POPVLI GRAVII ORIGINEM A
Græcis trahunt. Plinius obiter emendatus.

Varii Tarraconensem prouinciam incolunt populi, sed immensi operis & laboris esset, singulos è vetustatis latebris protrahere: nobiliores tantum & memoratu digni dicentur, ceteri verò, vt ignobiles, silentio inuoluentur. nam verbis indulgere, in rerum inopia quid attinet? citra fastidium verò nominentur primo loco *Gravii*, nam Lusitanæ collimitanei sunt, ad flexum enim Durii amnis eos Pomp. Mela statuit. A Græcis illos originem trahere auctor est Plin. lib. IV. cap. XX. *Heleni, Crauii, Castellum Tydæ, Græcorum sobolis omnia*: quo tamen loco malle geminato L. *Helleni* legere, vt originem suam exprimerent. præit mihi Strabo lib. III. *In Callaicis, inquit, quosdam ex Teucris commilitonibus habitasse, ibique oppida fuisse, quorum Έλληνες, alterum Αμφιλοχοι nominatum est.* Vocantur verò hi *Gravii*, à Mela *Gronii*, à Ptolemæo autem *Γεωροι*, corruptè vt credo vtrobique. Fama est Diomedem ab Ægiale vxore adultera, patria domoque prohibitum, Hispaniæ littoribus, supra Lusitaniam appulisse, in ibique urbem in patris memoriam *Tydem* condidisse, quæ à Ptolemæo *Tude* vocatur, & hodie *Tuy* dicta (vnde Lucas Tudensis Episcopus, non vltimus rerum Hispanicarum Scriptor originem habet.) confirmat hoc Silius Italicus lib. III.

*Et quos nunc Grauios violato nomine Graium,
Oeneæ misere domus Aetolaque Tyde.*

CAP. XLII.

GALLÆCIA.
GALLÆCI DICTI ET CALLAICI. Vnde nomen
sumsere. Gallæcia sexta prouincia effecta. Mores illorum.

Gravios attingunt *Gallæci*, frequens nec ignobilis populus, amne Durio à Lusitania diuisi, qui etiam *Callaici* vocantur, hodie verò *Gallegos*. Antonius Beuterus à Gallis & Græcis, in vnum commixtis populis, nomen & originem illos trahere commiscitur; Frânciscus Tarapha à Galathe Herculis filio dictos putat; Iustinus verò l. 4. *Gallæci, inquit, Græcam sibi originem asserunt: siquidem post finem Troiani belli, Teucrum morte Atacis fratris, inuisum patri Telamoni, cum non reciperetur in regnum, Cyprum concessisse, atque ibi urbem nomine antiqua*

antiquæ patriæ, Salaminam condidisse, inde accepta opinione paternæ mortis patriam repetisse: sed cum ab Euriface Aiæ filio accessu prohiberetur, Hispania litoribus appulsum, loca, ubi nunc est Carthago noua, occupasse, inde Gallæciam transisse, positisque sedibus genti nomen dedisse.

Isidorus Orig. lib. IX. cap. II. Gallæcos à candore dictos putat, vt & Gallos, quia ceteris Hispaniæ populis candidiores sunt. Ptolemæus hos in binos populos diuidit, nempe in *Callaicos Braccarios, & Lucenses*: illi inter Minium & Durium amnes ad mare habitabant, hodie tractus ille *entre Douro & Minho* nuncupatur, quorum primaria vrbs, *Augusta Braccara*: *Lucenses* verò prope Artabrum promontorium erant, vnde & conuentus Lucensis, teste Plinio, quò XVI. populi conueniebant, qui hodie soli *Gallæci* vocantur. Lapsu verò ætatis diffusum fuisse, & numerosum populum constat, vt pote cum tempore Imp. Hadriani, quo veteris Hispaniæ termini mutati sunt, vni è sex prouinciis nomen dedit *Gallæcia*; imò Pauli Orosii tempestate (qui sub Honorio & Arcadio floruit) *Gallæcia* termini Numantiam vsque, quæ Pelendonum vrbs erat, extensi erant. Strabo etiam refert sua ætate maximam Lusitanorum partem *Callaicos* vocatos esse. Incolæ bello dediti, pacis verò munia vxoribus committebant, vnde Iustinus: *Femina res domesticas, agrorumque culturam administrant, ipsi rapinis & armis seruiunt.* Strabo illos bellacissimos vocat, & subiugatu difficiles, quos tandem D. Iunius Brutus magno prælio vicit, vnde & *Callaicus* dici meruit, vt refert L. Florus lib. II. cap. XVII. Silius verò Italicus lib. III. graphicè illorum mores & viuendi normam his versibus depingit:

*Fibrarum, & penna, diuinarumque sagacem
Flammarum, misit diues Gallæcia pubem:
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussa verbere terra,
Ad numerum resonas gaudentē plaudere cætras:
Hæc requies, ludusque viris, ea sacra voluptas.
Cetera femineus peragit labor, addere sulco
Semina, & impresso tellurem vertere aratro
Segne viris, quidquid durum sine Marte gerundū
Callaici coniux obit irrequieta mariti.*

Strabo ab aliquibus *Gallæicos adæcos* vocari refert, quod miror, cum Poeta illos auguriis & extispiciis deditos dicat.

Regio ipsa, olim auri & plumbi feracissima, vt non semel ostendit Plinius. Iustinus verò lib. XLIV. Auro quoque ditissimam dicit, adèo vt etiam aratro frequenter glebas aureas excindant. In huius gentis finibus Sacer mons est, quem ferro violare nefas habetur. sed si quando fulgure terra procissa est (quæ in his locis assidua res est) detectum aurum velut Dei munus colligere permittitur. Nobilis etiam hic Poetarum fabulis est amnis Limaia, qui & *Obluionis & Lethes* vocatur, de quo & Silius Italicus lib. III.

*Quique super Grauios lucentes voluit arenas,
Infernæ referens populis obliuia Lethes.*

Romanis hic militibus adèo formidatus erat, vt bellantē D. Iunio Bruto in Gallæcos, milites eius nollent fluuium transire, donec raptum à signifero signum ipse Brutus transtulit, & sic vt transgederentur persuasit, vt refert Liuii epitome lib. LV.

C A P. XLIII.

ASTVRIÆ REGNUM.

ASTVRES VNDE DICTI. BELLACES ASTVRCONES.

Asturia bisariam diuisa. Aurifera est.

Qua Pyrenæi iugum, haud procul secundo Oceano, sub Septentrionem deducitur, habitant *Astures* Gallæciæ portio, vt auctor est Paulus Orosius lib. VI. cap. XXI. ita dicti ab Astura fluuio, qui regionem illam alluit, teste Isidoro lib. IX. cap. II. Silius verò Italicus ab Astyre Memnonis auriga dictos credit, lib. III.

*Venit & Aurora lacrymis persusus in orbem
Diuersum, patrias fugeret cum deuus oras,
Armiger Eoi non felix Memnonis Astyr.*

Diuisi erant olim, in *Transmontanos & Augustanos*: teste Plinio lib. 3. cap. 3. in duo-

decim populos distincti. caput gentis erat *Asturica*, vrbs magna, quam Ptolemæus *Asturicam Augustam* vocat; hodie verò *Astorga* dicta.

Regio vniuersa aspera, montibus siluisque horrida, incolæ bellaces, & libertatis, apprimè tenaces, qua de causa non semel à Romanis defecere, & Augusti Cæsaris præsentia necessaria visa, vt arma ponerent. Vnde L. Florus sub calcem operis, periculum illius belli his verbis exaggerat: *Astures per idem tempus, ingenti agmine à montibus suis descenderant, nec timere subitus, vt barbaris impares; & positis castris apud Asturam flumen trifario diuiso agmine, tria simul Romanorum castra aggredi pararunt: fuisset & anceps, & cruentum, & vtinam mutua clade certamen, tunc tam fortibus etiam subito, tam cum consilio venientibus.* In plana ab Augusto deducti, quo fera illa ingenia non secus ac siluestres plantæ mutatione soli mitescerent. Regio ipsa, minii, chryfocollæ, & auri præcipuè fecunda. Plinius auctor est lib. XXXIII. cap. IV. *Asturiam, Lusitaniam, & Galleciam singulis annis vicena millia pondo auri præstare, ita vt plurimum Asturia gignat.* Vnde & Silius lib. I.

— *Astur auarus,
Visceribus lacerata telluris mergitur imis,
Et redit infelix, effosso concolor auro.*

Asturcones equos laudatos etiam admodum gignit *Asturia*, quibus non vulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio, de quib⁹ Silius lib. 3.

*His paruus sonipes, nec Marti notus, at idem
Aut inconcusso glomerat vestigia dorso,
Aut molli pacata celer trahit esse da collo.*

Martialis verò epig. lib. XIV. *Asturum equum:*

*Hic breuis ad numerum rapidos qui colligit ungues
Venit ab auriferis gentibus Astur equus.*

Hoc æuo diuisa est *Asturia* in duas partes, in *Asturiam de Ouiego*, & *de Santillana* dictas: nomen illis vrbes hæ duæ præcipuæ dederunt.

Asturiæ verò debet vniuersa *HISPANIA*, & Christianam religionem, & auitam nobilitatem conseruatam: nam post fatalem illam à Pœnis Hispaniæ illatam cladem, quæ supererat nobilitas, & Gothici sanguinis reliquiæ vnà cum clero, in *Asturiam* profugere, vbi naturæ loci fisi, Maurorum impetus primum hebetarunt: demum ductu Pelagii, excusso Maurorum iugo, continuis bellis vniuersam Hispaniam recuperarunt.

C A P. XLIV.

CANTABRIA.

CANTABRI A LACONIBVS ORTI. MORES ILLORUM. Mors hic ferreus. Tamarici fontes.

Vicini Asturibus sunt *Cantabri*, ita dicti ab vrbis vocabulo, & Ibero Amne, cui insident, teste Isidoro lib. IX. cap. II. prope Iuliobrigam enim in Cantabris oriri Iberum testatur Plinius; sed vbi gentium vrbs illa sit, vnde nomen deducitur, est qui referat nemo. Incolas à Laconibus originem ducere, auctor est Asclepiades Myrlianus apud Strabonem lib. III. partem enim Cantabriæ illos quondam habuisse, fortitudo egregia, & innata illis in laboribus patientia, & pertinax libertatis defendendæ animus indicio sunt. hinc verè & egregiè Silius Italicus lib. III.

*Cantaber ante omnes, hyemisque, aestusque, famisque
Inuictus, palmamque ex omni ferre labore,
Mirus amor populo, cum pigra incanuit atas
Imbelles iam dudum annos peruertere saxo,
Nec vitam sine Marte pati; quippe omnis in armis
Lucis causa sita est, & damnatum viuere paci.*

Quum Augustus Cæsar magno tandem labore illos debellasset, ne seruitutem seruirent, potior pars igne, ferro, aut ueneno se à captiuitate vindicauit, vt refert L. Florus lib. IV. cap. ultimo. Strabo verò lib. III. refert matres bello hoc Cantabro, priusquam in hostium potestatem venirent, proles suas necasse: & puerum quendam, accepto à patre ferro, parentes, & fratres captiuos interemisse: nonnullos verò in crucem ab hostibus suffixos, lætitiæ Pæana cecinisse, quasi nihil iuris in illorum libertatem haberent.

Regio

Regio vbi que montuosa & aspera, & Hispaniæ penè dissimilis, Baccho prorsus inimica, Marti verò, & Vulcano adeò amica, vt non immeritò quis illius Dei officinam vocet, ex qua plena manu natura Martio huic populo arma largiatur. Nam præter plumbū, & magnetem lapidē, (quem nonnulli *ferrum viuum* vocant) copiosas adeò ferri venas fundit, vt auctor sit Plinius lib. XXXIV. cap. XIV. *Cantabriae maritima parte, quam Oceanus alluit, montem esse præruptè altum, incredibile dictu, totum ex ea materia [ferro.]* Inexhausta hæc ferri copia & in nostram vsque ætatem durat, quam per Hispanias, Galliasque incolæ magno quæstu distribuunt. Mirum est, quod de *Tamaricis* fontibus in Cantabria pròdit Plinius lib. XXXI. cap. II. his verbis: *In Cantabria fontes Tamarici in augurio habentur, tres sunt, octonis pedibus distantes, in unum alueum coeunt, vasto amne, singulis diebus siccantur duodecies, aliquando vicies, citra suspicionem vllam aquæ, cum sit vicinus illis fons, sine intermissione largus: dirum est non profluere eos aspiciere volentibus, sicut proxime Lartio Licinio legato post præturam, post septem dies accidit.*

Vniuersa hæc regio hodie in *Biscaiam* & *Guipuscoa* diuisa est, immunitatibus gaudet maximis, quas & acerrimè incolæ propugnant.

CAP. XLV.

CARPETANIA.

CARPETANI VBI OLIM SITI. *A*
Polybio Carpesii vocati.

NON ignobiles in Citeriori Hispania olim fuere *Carpetani*, qui teste Cl. Ptolemæo; à Septentrione confines erant *Vaccæis*; ab Oriente *Celtiberis*; à Meridie *Oretanos* attingebant; ab Occidente verò *Vettones*. *Polybius* libro III. auctor est, illos ferocia & hominum multitudine, ceteros eius prouinciæ antecellere. vnde magna pugna deuictis ab *Hannibale* circa *Tagum Carpetanis*, nulli vltra *Iberum* *Carthaginensium* armis restitere populi, vt fuse narrant T. *Liuius* lib. XXI. & *Polyb.* lib. III. At circa illorum nomen aliquantulum dissentiunt *Scriptores*. *Plutarch.* in *Hannibale* & *Strabo* lib. III. *Carpentanos* vocant; *Liuius* verò passim *Carpetanos*; sed tenue est discrimen: maius verò *Polybii*, qui *Καρπητιους* hos vocat, solus quod sciam. Nam quos *Liuius* lib. XXIII. *Carpesios* vocat, diuersi sunt à *Carpetanis*, quos tamē *Henr. Glareanus* *Tartesios* credit esse. attamen si *Stephano* credimus, circa *Iberum* amnem siti sunt, vnde diuersi erunt, non solum à *Carpetanis*, sed etiam à *Tartesius*. Mihi incertum, quo loco olim fuerint. C. *Plinius* lib. XIX. cap. VIII. refert in *Carpetania* laudatissimum *cuminum* prouenire, vnde & *Vicus cuminiarius* *Antonino* in *Itinerario* dictus, itinere quodam *Emerita* *Cæsaraugustam* vsque, quem *Ambrosius Morales* credit esse, *Sanctæ*

Crus de la carza; eò quòd toto illo tractu nullus *cumini* prouentus, quam in hoc vico. *Carpetania* autem hoc æuo *regnum Toletanum* vocatur; cuius caput, vel *Plinii* tempore; erat *Toletum*.

CAP. XLVI.

VACCAEI VBI OLIM HABITARINT.

Gentis mores. Bellicosæ.

INTER *Carpetanos*, & *Celtiberos* siti sunt *Vaccæi*, quos *Stephanus Byzantinus* vocat *Βακκαίους*, eò olim tractu, quem nunc *Castellam veterem* appellant, bellica virtute quondam clari. Motis inter illos erat olim, teste *Diodoro Siculo* lib. VI. *Biblioth.* singulis annis, sortitos inter se agros colere, fructusque cum ceteris communicare, cuiusque sua portione assignata, qua de causa & agricolis illata iniuriæ morte multabantur. Auctor est *Appianus Alexandrinus* in *Ibericis*, *Licinium Lucillum*, quem *Liuiana* *Epitome* L. *Licinium Lucillum* nominat, inconsulto senatu, & iniusto bello *Vaccæos* lacessuisse: qui cum illorum urbem *Cauciam* in deditiōnem recepisset, militibus diripiendam dedisse, incolasque omnes trucidasse, nullam habitam ætatis sexusue ratione.

Quare ceteræ eius regionis vrbes ad bellum se pararunt, & ab Intercatia, & Pallentia cum damno & ignominia eum repulerunt: iidem etiam Metellum Nepotem, obsidentem Cluniam Areuacorum urbem prælio fuderunt, & urbem obsidione soluerunt, teste Dionel. lib. XXXIX. Insigni etiam clade Lepidum affecisse eos, testatur Paulus Orosius lib. V. cap. V. nam cum prohibente etiam Senatu Romano innoxios oppugnare pergeret, ad sex millia militum à Vaccæis cæsa sunt, ceteri castris exuti euaserunt. Appianus *Aemilium* vocat, non *Lepidum*.

CAP. XLVII.

OLCADES VBI OLIM SITI.

Non procul à Vaccæis erant *olcades*, vt apud T. Liuium & Polybium videre est. Stephanus Byzantinus Carthagini nouæ finitimos facit. Auctor vitæ Hannibalis post Plutarchum, & Liuius vltra Iberum illos statuunt. P. Io. Mariana non malè suspicatur illos olim fuisse, vbi nunc est *Occanna*, regni Toletani vrbs, non multum ab ludente vocabulo, nec situ repugnante. Illorum urbem *Carteiam* refert ab Hannibale Liuius expugnatam, quam tamen Polybius, & Stephanus *Altheiam* vocant. Quare & Car. Sigonio magis placet pro *Carteia*, *Altheiam* substituere.

CAP. XLVIII.

ARAGONIÆ REGNUM.

CELTIBERI CELTOSCYTHÆ, ET BERONÈS DICTI. *Nominis etymon. Potentia illorum, opes, mores. Simples olim.*

Diffusum & potens olim, per HISPANIAM *Celtiberorum* nomen. Nam cum, teste Strabone lib. III. plurimam fortunæ ac dignitatis accessionem Celtiberi sibi vindicassent, finitimam omnem regionem eodem nominatam vocabulo reddiderunt, adeò vt tota Hispania *Celtiberia* vocata fuerit, vt supra dictum. Vocati etiam olim *Celtoscythæ* rudi seculo, eodem Strabone auctore lib. I. *Berones* etiam dictos idem refert lib. III. Postea verò, quia teste Isidoro lib. IX. cap. II. ex Gallis Celticis defluerunt, & circa Iberum fluuium confederunt, mixto vtroque vocabulo *Celtiberi* vocati sunt. Diod. autem Siculus lib. VI. diuersus est ab hoc etymo. ait enim *Iberos* quondam *Celtasque* pro agris bello certasse, pace demum firmata, communicasse inuicem patriam, & mutua sanxisse connubia: vnde & commixtum nomen, & cum essent duæ validæ nationes, in vberi regione coniunctæ, effecere vt magnum esset *Celtiberorum* nomen, vnde & Lucanus *Pharfaliæ* lib. IV.

— profugique à gente verusta
Gallorum *Celta* miscentes nomen Iberis.

Martialis etiam lib. IV. Epigr. LV.

Nos Celtis geniti & ex Iberis.

In quatuor olim populos diuisi fuere, testibus Plinio, & Strabone, qui tamen populorum nomina prætereunt, nisi quòd ille *Peledones* recenseat. Prouinciæ verò caput *Segobrigam* Plinius: at Strabo nobilissimam ciuitatem *Numantiam* dicit fuisse. Constat frequentem & vsque eò populosam olim fuisse, vt Polybius scribat apud Strabonem CCC. illorum vrbes à Tib. Graccho subuersas fuisse, quod tamen Strabo, ritu comico, in Gracchi gratiam dictum putat; quod agri natura tantæ urbium frequentie capax non sit. moderatiùs certè L. Florus, qui lib. II. cap. XVII. CL. urbium subuersione illos à Graccho multatos scribit. Bellica inprimis gloria clari fuere, vt Florus citato loco *Celtiberos Hispaniæ robur* nominet. In acie exultabant, vt ait Val. Maximus lib. II. cap. VI. tanquam gloriose & feliciter vita excessuri; lamentabantur in morbo, quasi turpiter & miserabiliter perituri. addit & Silius Italicus lib. III.

*His pugna cecidisse decus, corpusque cremari
Tale nefas; calo credunt superisque referri,
Impastus carpat si membra iacentia vultur.*

Iidem nefas esse ducebant, vt idem refert Val. Maximus, prælio superesse, cum
 is occidisset pro cuius salute spiritum deuouerant. opibus verò etiam adeo abundasse
 illos constat, vt referat Strabo ex Posidonii sententia, M. Marcellum ex Celtiberia ta-
 lentum DC. tributi nomine exigisse. Nam licet ager illorum sterilis esset, auri, argenti-
 que tamen egregiè facundus erat. Armis verè ferroque abundabant raræ bonitatis.
 Nam præter Salonis ad Bilbilem aquas, quibus inuictam armorum temperiem para-
 bant, peculiaris ipsis erat ratio ferri temperandi: siquidem, teste Diod. Siculo lib. VI.
 cap. IX. ferreas laminas in terram abscondentes, ibi tam diu esse sinunt, quoad infir-
 miori parte ferrugine exesa, validior superfit, ex eo tum enses fortissimos, tum cetera
 10 ad belli vsus arma necessaria componunt: hoc pacto fabricatis cedunt omnia, vt neq;
 scutum, neque galea, neque aliud vim eorum remoretur. Idem refert præter Strabo-
 nem lib. III. circa victus munditiem illos esse elegantes, nisi egregia illos spurcicies fœ-
 daret, quòd corpus vniuersum lauant vrina, & dentes fricant: vnde eleganter Catul-
 lus Epig. XL.

*Nunc Celtiber in Celtiberia terra
 Quod quisque minxit, hoc sibi solet manere
 Dentem, atque ruffam defricare gingiuam:
 Vt quò iste vester expolitor dens est,
 Hoc te amplius bibisse prædicet loti.*

20 Et rursus Epigrammate XXXVIII.

Et dens iberæ defricatus vrina.

Tangit hoc & Appuleius in Apol. Quem, inquit, multo æquius erat spurcissimo ritæ
 Iberorum, vt ait Catullus, sua sibi vrina dentem atque ruffam pumicare gingiuam.

Gentem hanc olim, non vt pleriq; Hispanorum, pro callida & vafra non esse ha-
 bitam, ostendit T. Liuius lib. XXX. agens de Graccho obsidente Certimam: Vbi, in-
 quit, cum iam opera admoueret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquæ simplicitatis
 fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. Petierunt enim, vt sibi in castra Celtiberorum
 ire liceret, ad auxilia accipienda, si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos: per-
 mittente Graccho ierunt, & post paucis diebus alios legatos decem secum adduxerunt. Meridia-
 30 num tempus erat, nihil prius petierunt à Pratore, quam vt bibere sibi iuberet dari, epotis primis
 poculis, iterum poposcerunt, magno risu circumstantium, in tam rudibus & moris omnis ignaris.

CAP. XLIX.

ILLERGETES NON ESSE ILLVRGAVONENSES

Cæsaris, contra Fulvium Vrsinum. Num Eilotæ Polybii.

40 CIs Iberum sunt *Illergetes*, frequenti olim à populo Rom. defectione celebres duci-
 bus Indibili & Mandonio, donec Indibilis à L. Lentulo, & Manlio Acidino in ac-
 cie cæsus, & Mandonius illis traditus, vt refert T. Liuius lib. XXIX. Fulvius Vrsinus
 apud Ortelium credit *Illurgauonenses* Cæsaris hos esse *Illergetes*, sed cum Plinius præter
Illergetes, etiam *Illurgauonensium* ineminerit, non facilè illi assentior, nec quadrant ver-
 ba Cæsaris cum Fuluii opinione. Siquidem *Illurgauonenses* ad Iberum statuit, à quo *Il-
 lergetes* remoti sunt. Credo hos Cæsaris & Plinii *Illurgauonenses*, vocari ad T. Liuii *Il-
 lercæonenses* lib. XXII. *Castra Punica in agro Ilercæonensium*, *Castra Romanorum ad classem no-
 uam* erant. Num vero *Eilotæ* Polybii sint, non immeritò quæri potest. nam lib. X. refert
 P. Scipionem cum primum in Hispaniam venisset in *Eilotis* hyemasse: T. vero Liuius
 lib. XXVI. Tarracone hyemem transegisse refert, vnde certum est *Eilotas* non procul
 50 à Tarracone fuisse, vt nec *Illergetes*; sed cum idem Polybius lib. III. *Illergetum* memine-
 rit, non potest idem esse populus, nisi mendum subesse dicamus. nullus enim Scri-
 ptor horum meminit, præter vnum Polybium. Festus Auienus in ora maritima recen-
 set *Ileates* populos, qui non multum à Polybii *Eilotis* videntur discrepare, sed æquè mi-
 hi obscuro. Credo etiam mendum subesse apud Polybium, citato loco, vbi vocat, An-
 dobalum τῶν λεχητῶν βασιλέα. Cum luce clarius sit substituendum esse *ιλερητῶν*. Si-
 quidem *Indibilis*, quem deprauatè vocat *Andobalum*, *Illergetum* erat regulus, vt &
 Mandonius. vt patet apud Liuium. Refert Hieronymus Paulus Barcinonensis, *Iller-
 getes* eum olim tractum coluisse, qui nunc *Vrgellensis* nuncupatur.

CAP. L.

CERRETANI DICTI IULIANI. CVM HERCVLE IN
Hispaniam venerunt. Inscriptio vetus.

Illegitibus esse conterminos *Cerretanos*, auctor est Ptolemæus. Incolebant autem Pyrenæi conualles. Plinius illos *Iulianos* appellat, an forsan ab vrbe *Iulia Libyca*, quam Ptolemæus ibi statuit? suspicari licet præsertim cum nulla manifestior occurrat ratio. Cum Hercule illos olim in Hispaniam venisse innuit Silius Italicus lib. III.

*Nec Cerretani quondam Tyrinthia castra
Aut Vasco insuetus galea, ferre arma morati.*

Dion. lib. XLVIII. refert *Cerretanos* cum à Pop. Rom. defecissent, à Domitii Caluini legato superatos, postea tamen ab illis circumventum fuisse, & desertum à propriis militibus; sed decumato prius milite, iterum à Domitio Caluino debellatos. Strabo lib. III. apud *Cerretanos* pernas optime, & variis modis cõndiri refert, vnde & Val. Martialis lib. XIII.

*Cerretana mihi fiet, vel massa licebit
De Menapis: lauti de petasone vorent.*

Eodem etiam libro Poeta Cerretana vina commendat;

*Cerretana nepos ponet, Setina probabis
Non ponit turba, cum tribus illa bibit.*

Incolebant autem loca illa Cathalonix, Galliam versus; vbi hodie Comitatus Certanix est, vt notat Ambr. Morales lib. VIII. cap. II. qui etiam hanc inscriptionem in Pyrenæis alibi extare scribiturque tantum ynico R. nomen Cerretanorum:

AVGVSTO.

TERRA. MARIQ. VICTORI.

ELIMINATIS. SACERDOTIBVS.

BONÆ. DEÆ.

ET. COLLEGIO.

VII. EPVLONVM.

COMMVNI. POP. SENTENTIA:

EXCLVSO:

CERRETANI. TEMPLVM.

VICTORIÆ. AVG. D. D.

CAP. LI.

BRACCARA.

BRACCARA AVGVSTA A QVIBVS CONDITA. INTER
quatuor præcipuas Hispaniæ vrbes. Sedes Regum Sueuorum & Gothorum.
De primatu Hispaniæ cum Tolæto certat.

Cvm *Braccara* ea in Portugalix parte, quæ *Interamnis* dicitur, hoc æuo sita sit; cuius tamen à me nulla est facta mentio inter Lusitanicas vrbes; eo quod Lusitaniæ limitibus antiquis exclusa esset; ideo non abs re me facturum puto; si vbi Lusitania desit, Tarraconensem prouinciam aspicias fuero. Ptolemæus *Braccaram Augustam* vocat, & inter *Gallaicos Braccarios* recenset; Antonini Itinerarium *Bragaram* vocat; hinc forsan hodiernum nomen *Braga* mansit: ex vetustissimis Hispaniæ urbibus esse vt nemo ambigit, ita omnes penè de conditore eius dubii: Episcopus Gerundensis lib. III. à Pœnis conditam ait, & in memoriam annis *Bragada* (apud quem M. Regulus portentosæ magnitudinis serpentem confecit) nomen *Braccara* inditum alii probabilius forsan, ad Gallos Braccatos originem referunt. Constans enim est auctorum opinio, Gallos totam illam oram occupasse, vnde *Celtici* populi, & *Galleci*. luridicum ibi fuisse conuentum testis est Plinius, à quo XXIV. ciuitates iura petebant. In antiquis inscriptionibus *Bracaraugusta* vnica voce, non semel legitur Tarracone: M. VL-

M. VLPIO. C. F.

QVIR. REBVRRO.

EX. BRACARA VG.

OMNIBVS. H.

IN. RE. P. SVA. FVNG.

FLAM. P. H. C.

P. H. C.

In ipsa vero Bracaraugusta hanc extare ferunt:

ISIDI. AVG. SACRVM.

LVCRETIA. FIDA.

SACERDOS. PERP.

ROM. ET. AVG.

CONVENTVS. BACARA VG.

V. D.

Aufonius Poeta, suo ævo inter quatuor præcipuas Hispaniæ vrbes, in Catalogo illustrium urbium recenset hoc versu:

Quæque maris sinu iacet se Braccara diues.

Priscis etiam Annalibus constat, Regum Sueuorum sedem fuisse circiter CLXX. annis, sub Gothicis vero Regibus CLXX. annis floruisse. Sita autem est ad Alestem amnem quinque leucis à mari, insigni agri cælique clementia prædita: Archiepiscopatu nobilissimo claret. De primatu Hispaniæ cum Toletana Ecclesia dudum certat, & indecisâ lis in hodiernum ævum pendet. Cum enim præcipuæ Hispaniæ vrbes & metropoles in Maurorum essent potestate, ab Alphonso I. cognomine Catholico, anno DCCC. XL. prima omnium in libertatem vindicata est, omnesque Hispaniæ Episcopi Braccarensem, pro Metropolitanano agnoscebant. Hac in vrbe Lusitaniæ Regum primus fator Henricus Comes, pater Alphonso Henriquez I. Lusitaniæ Regis, in summo templo est sepultus. Christi fidem, edocta ab D. Petro Martyre S. Iacobi discipulo amplexa est, multo cum sanguine constantissime conseruauit. Varia hic Patrum Concilia celebrata.

C A P. LII.

C O M P O S T E L L A.

QVONAM MODO OLIM VOCATA SIT COMPOSTELLA. D. Iacobi corpus quando detectum. Quando in præliis nomen eius ceptum implorari.

Nunc sese offert *Compostella*, non fluxæ antiquitatis vestigiis, aut rerum gestarum titulis tumens, sed Hispaniæ Tutelaris D. Iacobi reliquiis ornata: quibus ceteris urbibus merito præferenda. de antiquo nomine variant scriptores. Episcopus Gerundensis *Compostellam* dictam putat: cum enim prisca Hispaniæ cultores his in locis Hesperum oriri vidissent, quam regioni illi salubrem stellam credebant, *Compotem stellam* nominarunt; vnde & *Compostellam* urbem dictam. Insulsa hercule & inepta etymologia, quæ cassam nucem non meretur. Franc. vero Tarapha & Ios. Moletius *Flauium Brigantium* Ptolemæi credunt, quod inter Callaicos Lucenses, in magno portu statuit. Guilielmus Soonus libello, de orbis terrarum nouis incolis, putat *Flauium Brigantium* idem esse oppidum cum *Flanionania*, sed egregie hallucinatur: siquidem *Flanionania* à Prolemeo inter Pælicos collocatur; *Flauium* vero *Brigantium* inter Gallaicos Lucenses. Non absurde suspicatur Tarapha in honorem Vespasiani esse exstructum, aut certe prænomen assumpsisse. Paulus Orosius lib. I. cap. II. solum *Brigantium* nominat, ibique altissimam esse pharum asserit; Io. Oliuarius Valent. Schol. in Melam, credit *Inasum* oppidum inter Artabros esse *Compostellam*: sed in re tam dubia quid certi statuere meum non est; nisi *Flauium Brigantium* non esse, vt suo loco dicitur. D. verò Iacobi corpus quo pacto primum à discipulis *Iriam Flauiam*, postmodum verò *Compostellam* allatum sit, fuscè referunt historiæ. Cum vero multis seculis latuisset, non solum Pænorum tempestate, sed & ante Gothorum aduentum, anno demum DCC. XCVIII. regnante Alphonso Casto, cœlesti indicio, Theodomiro Iriensi Episc. detectum fuit; quo tempore Imp. Carolus Magnus eo, religionis ergo, iter suscepit: qui à

Leone III, Pont. Max. obtinuit, vt Episcopali dignitate ornaretur, ita tamen vt Iriensis Episcopi titulum reineret, quod & obseruatum fuit vsque ad annum circiter D. CCC. LXXVII. quo tempore Ioannes VIII. Pont. Max. Compostellanam Ecclesiam, ab Archiepiscopatu Braccarensi exemit. An. vero clo. C. xxiv. referente Cesare Baronio Ecclesiast. Annaliū tomo IX. Callistus Pont. Max. Emeritensis Ecclesie Metropolitanū ius, efflagitante Hispaniæ Rege, Compostellam transtulit, tum quia Emerita Sarraceno- rum iugo premebatur: tum quia peregrinorum concursū & religione Compostella in melius semper cresceret. nam ad illa vsque tempora exiguum tantum facellum fu- erat. Increbescente vero fama, D. Iacobi hic latere corpus non solum Hispani, sed omnes pœne nationes excitæ frequentes cum votis, donisque venerunt. ¹⁰ Templum donariis variorum Regum splendide ornatum. Aucta reli- gio, cum paulo post anno D. CCC. XLVI. Ramiro Regi ad Clauigium, intercedente Apo- stolo, de innumera barbarorum multitudine, victoria concessa. vnde cœptum est in præliis nomen eius patrociniūque implorari, victorque exercitus vniuersam Hispaniam voto astrinxit, vt ex singulis agri vineæque iugeris, Compostellano templo fru- menti modium, aut vini amphoram quotannis omnes penderent.

C A P. LIII.

20

AQVÆ GALIDÆ AMPHILOCHIA, ET AQVÆ
Celinæ dictæ. Vnde Orense hodie. Therma hic salubres.

INter Cilenos populos in Gallæcia, Ptolemæus *Aguas calidas* oppidum recenset, inco-
lis hodie *Orense*: quod & *Amphilochiam* dictum prius credunt Aluarus Gomezius, & Beuterus, ab Amphilocho Teucrici Comite, qui hic, Strabone teste, diem clausit: ab An- tonino vero in itinerario, *Aque Gallina* vocatur. Declinante autem imperio Romano & irrupentibus in Hispanias Gothorum populis, Gallæcia Sueuis in sortem & sedem obrigit, & patrio idiomate urbem hanc *Vvarm see*, quod *lacum calidum* denotat, appel- larunt: postmodum vero *Orense* (quasi *VVarense*:) corrupte nimis dictum est. Sed in scii ³⁰ etymologiæ vocarunt Latine *Auriam*, quasi ab auro nomen illi esset.

Sita autem est ad amnis Minii ripas vrbs, agro fruitur non amœno solum, sed & felici: sapidissimis vndique fructibus egregie ornatur, præter generosi & nobilissimi vini copiam: templa habet, structura, & Religione exulta, Cathedralè præsertim: ornatur id signo Christi crucifixi, mira arte & vetusta incolarum pietate venerabili, & miraculis crebris clarò. Sed præcipue urbem nobilitant non vno loco erumpentes ca- lidi, & salubres fontes; vnde & vrbi nomen: quorum nonnulli ita moderati sunt ca- loris, vt innoxie corpus eum queat perferre. alii vero tam intense feruent, vt tactus ca- lorem aspernetur, & oua in illis facile coqui possint. tantus vero circa hos fontes æstus erumpit, vt vel rigente bruma, & operta tellure niuibus, vicinæ fontibus ædes nun- ⁴⁰ quam niue vel pruina albere conspectæ sint: diceres vna in vrbis regione hyemalem, altera vero vernalem & tepidam auram regnare. Mira etiam hic naturæ providentia elucescit: nam cum suburbanus ager raras siluas ferat, nec cedux materiæ multum sit ferax, quantū vrbi ad focum opus esset, calidarum hanc copiam diuite vena effudit, qua incolæ ignis beneficio sine igne fruerentur. Cum vero calidi omnes fontes, à latē- tibus sub terram aluminis, sulfuris & bituminis venis originem trahunt, vt refert Vi- truius lib. VIII. cap. III. Vnde Poeta de illis.

Sine bitumine rapiunt incendia vires

Lucearve exiguis ardescunt sulfura fumis.

Discriminat naturam arcani metalli sapor, vel odor aquæ impressus: huius ta- ⁵⁰ men fontis aqua nulla peregrina qualitate adulterata, ex terra erumpit calida, quod mirum est.

Siues pares flammæ vndarum lance rependens

Arbiter in fœdus mons elementa vocat.

Ne cedant superata sibi, sed legibus aquis

Alterius vires possit vtrumque pati.

Vt Claudianus elegans Poeta. Pro comperto enim habent incolæ à sulphuris ve- nis vires sumere, vnde & multis medetur malis. quæ sulfurea curant balnea. Sed remo- tum esse caloris fomitem extra dubium est. vnde nullum eius vestigium secum vehunt aquæ.

C A P. LIV.

FLAVIVM BRIGANTIVM ESSE LA CORVNNA.

Fabula explosa de speculo mirando. Pauli Iouii lapsus de Herculis Columnis.

Relicto celebri illo promontorio *Artabro*, vel *Celtico*, vt Plinius, vt vero Ptolemaeus vocat *Nereio*, hoc æuo *Cabo de finis terre*, inter Gallaicos Lucenses, in magno portu *Flauii Brigantium* à Ptolemæo recensetur: Dion etiam lib. XXXVII. vocat *Brigantiam*; ab Æthico vero & Paulo Orofio *Brigantia* vocatur: altissima pharo memorandi operis ornata. Antonius Beuterus *Betancos* esse; Florianus vero Occampo, & diligentissimus Gaspar Barrerius, *la Corunna* vocari asserunt. Magnæ cuiusvis classis capaci portu ornata: in honorem gentis Flauix olim exstructam nomen ipsum ostendit, Domitiani forsan æuo. Nam à Plinio nulla eius mentio, qui sub Vespasiano vixit. Incolæ ab Hercule conditam referunt, turrimque hic esse ab eodem exstructam, in qua speculum arcana arte fabricatum erat, vnde naues vel longissimo spatio distantes contemplari liceret. In tam ridiculam opinionem vocum ignorantia, & antiquitatis imperitia lapsi sunt: nam cum turris illa specula dicatur, speculum illud mirandum, sine opifice villo confinxere, & vt ex inscriptione licet videre in Augusti honorem exstructa fuit, à Lusitano architecto; sed lubet illam apponere.

MARTI. AVG. SACR.

G. SÆVIVS. LVPVS.

ARCHITECTVS.

A. F. DANIIENSIS.

LVSITANVS. EXVL.

Ab hac fabula persuasi nonnulli, credidere arcem Herculis fuisse, & alteras columnas ab illo hic fixas, non secus ac circa Gades, dictamque urbem hanc *Corunna* tanquam *columnam*: quod egregium etymon apud Paulum Iouium virum alias grauem & doctum, tantum valuit, vt ab imperito aliquo Hispaniæ antiquitatis persuasus, huic opinioni etiam subscriberet, cum in vita Gonsalui Ferdinandi d' Aguilar, agens de aduentu Regis Philippi I. in Hispaniam, ita scriberet: *Nec diu Philippus amicorum suorum studia, vota que frustratus, vt sua regna ex arbitrio administranda susciperet, in Cantabriam Oceano deuectus, peruenit in portum, qui vocatur ad Columnas, fortasse quod ibi quoque altera Herculis Columnæ, sicuti Gadibus posita fuerunt, quum eo externo littore terra Hispanica finis.* Sed opinio hæc infirmiori tibicine fulta, quam vt rationibus conuelli mereatur. Non procul ab hoc oppido præstantissimi lapidis sunt fodinæ.

C A P. LV.

BVRGOS. NON ESSE AVGVSTOBRIGAM, NEC

Aucam veterem. Brauum esse Ptolemæi. Vnde nomen mutatum.

Celebris admodum, & Castellæ veteris Metropolis *Burgos*, quam Florianus olim *Augustobrigam* dictam putat, quamque Ptolemæus in *Vettonibus* collocat; sed cum Geographis pugnat hæc opinio: siquidem, teste Plinio, *Durius lapsus per Arcuacos Vaccasque, determinatis ab Asturia Vettonibus, à Lusitania Gallæcis, ibi quoque Tardulos à Braccaris arceat.* At *Burgos* Asturiæ terminis contineri luce clarius est, atque ita *Vettonum Augustobriga* esse nequit. Lucio vero Marinao & Francisco Taraphæ *Auca* olim dicta. Duplicet tamen non immerito Ioan. Vaseo. nam XX. circiter M. P. supra *Burgos* fuit *Auca*, in monte *Iubeda*, qui & hodie saltus est *Aucensis*, in loco qui hodie *Neustra Sennora de Oca* vocatur, & in Hispaniæ Conciliis, non semel *Auxitanus* Episcopus legitur. Idem tamen & *Brauum Murbogorum* Ptolemæi aiunt esse, & olim *Masburgi* dictam; sed auctores vellem protulissent. *Brauum* etiam fuisse Ios. Moletius, & Villanouanus asserunt, à Germanis oblitterato priori nomine *Burgam* fuisse vocatam, auctor est Tarapha, & anno. D. CCC. XLVI. regnante Castellæ Comite Didaco Porcelli, nouis incolis habitari cceptam. Licet Rodericus Ximenius Archiepisc. Toletanus lib. V. cap. XXV. dicat Comitem Castellæ Didacum Porcellum, ex multis pagis castrisque, vulgo *Burgi*, ciuitatem Burgensem frequentasse, atque inde nomen *Burgos* inditum.

Vrbs est magnis concinnisque ædibus ornata, incolæ summa cum fide mercaturæ student, templa, & cœnobia habet frequentia. Inter cetera D. Augustini est monasterium, vbi asseruatur magno honore imago Domini nostri Iesu Christi crucifixi, quam à Nicodemo factam perhibent, & à mercatore quodam, tempestate iactato in mari repertam. Multis certe miraculis claret. Extra urbem alterum est monasterium Virginum monialium, vulgo dicunt *de las huelgas*: cuius auctor Alphonfus VIII. Castellæ Rex perhibetur, nullis accessus patet, nisi Principum patriciorumque filiabus. Huic monasterio XIV. non ignobilia oppida, & XVII. monasteria, præter alia obscuriora XL. oppidula parent. Hanc in urbem etiam anno cl. XCVII. Episcopalis sedes, quæ Aucæ erat, translata fuit auctoritate Urbani XI. quo tempore Alphonfus VI. Christianis Toletum restituit. 10

CAP. LVI.

DVPLEX PINTIA PISORACA AMNIS. INSCRIPTIO
vetus. Urbis descriptio.

DVplices *Pintia* meminit Ptolemæus, quarum vnam inter Callaicos Lucenses statuit, quam Villanouanus *Chirogam*, Moletius vero *Puerto magnò* vocant: alteram in Vaccæis collocat, quæ hodie ab omnibus *Valladolid* dicitur, nobilissimum Hispaniæ oppidum, situm ad ripas *Pisurgæ* fluuii, quem ex antiquis inscriptionibus *Pisora-* 20
cam vocari constat, vt indicio est illa, quam ab Amb. Morale desumfi:

NERO. CLAVDIVS.

D. CLAVD. AVG. F.

GERMANICI. CÆS. AVG. N.

TI. CÆS. AVG. PRON.

DIVI. AVG. ABN.

CÆS. AVG. GERM.

PONT. MAX.

TRIB. POT. IMP. COS.

A. PISORACA. M. I.

Quod est, à *Pisoraça* milliære vnum, vel mille passibus à *Pisoraça* viam statuit.

Hieronymus vero Surita Notis ad Antonini Itinerarium negat *Pinciam* esse *Val-* 30
lisoletum, Sed cum passim opinionem priorem inualuisse videam, non est quod citra effi-
caces rationes illam relinquam. ædificiis tam sacris quam profanis, publicis ac priua-
tis ornatissimum: omnium scientiarum nobilissimo Lyceo honestatur, ex quo præcla-
rissimi ingeniorum riuuli in vniuersam Hispaniam deducuntur: mercatorum com-
merciis, & mechanicis artibus egregie excultum: aere item saluberrimo, nisi inter-
dum obscuris *Pisurgæ* amnis nebulis fœdaretur. Et cum in vniuersa Hispania tantum 40
quatuor sint Iuridici Conuentus, quos *Cancellarias* indigetant, *Pintia* vnus est, qua de
caussa magna hic hominum frequentia. siquidem hinc iura petunt populi omnes, qui
à *Tagi* ripa, Castellam vsque comprehenduntur: vnde urbem alioqui claram adue-
narum concursus clariorem multo efficit. hortis fontibusque amœnissima est, rerum
omnium copia ditissima: ita vt vna hæc contineat, quidquid præcipuè aliæ vrbes sin-
gulæ, Reges tamquam placidissimum domicilium illam libenter frequentant, & plu-
rimi Hispaniæ Principes ædes hic habent proprias. inter cetera vero forum habet re-
rum venalium amplissimum & pulcherrimū, quod ambitu suo septingentos passus com-
plectitur: tanta hic rerum copia varietasque venalis, vt non imèrito quis *Amaltheæ* hic
cornu copiarum esse diceret. Non exiguum splendorem *Philippi II.* potentissimi Monar- 50
che incunabula huic vrbi dedere. Natus & hic *Ferdinandus Nonius*, vulgo *Pintianus* à pa-
tria cognominatus: qui vt *Mela*, ac *Senecam* Scriptores Hispanos egregie illu-
strauit, sic & *C. Plinii Naturalis Historiam* integre post *Hermolaum*
Barbarum (bone Deus, quem & qualem virū!) emendauit.

C A P. LVII.

LEGIONENSE REGNUM.

LEGIONENSIS VRBS EX SVBLANCIAE RVINIS CREVIT.

Legio VII. gemina vocata. Olim Floris cognomen habuit. Quando Leon
capta dicitur.

Legionensem urbem eo tempore exstructam ferunt, Franciscus Tarapha, & Petrus Medina, qua Imperator Nerua Cocceius conscriptis XIV. legionibus ad prouincialium motus compescendos, duas in Hispaniam misit, ut in arduis & montuosis sitas locis vrbes dirtuerent, & in planitiem deducerent, quod facilius Hispanorum seditio- nibus in posterum prospicerent, quos & suo pte ingenio, & natura loci ad seditiones paratos nouerat: atq; inter ceteras Sublantiã solo æquatam fuisse, cuius adhuc ve- stigia exstant, sesquileuca ab vrbe, loco incolis *Sollanco* vocato, ex cuius ruinis Legio- nensem urbem creuisse fama est. Sita est inter Astures. A Ptolemæo *Legio Germanica septima* vocatur; Ioannes verò Vasaus in Chronico suo, non *Legionem septimam Ger- manicam*, sed *Geminam* legendum putat: quod nusquam tota Hispania in vetustis in- scriptionib⁹ *Legionis septimæ Germanicæ* mentio occurrat, *Geminæ* verò frequentissimè. Vna hæc inscriptio multarū erit instar Aquilauiz in Lusitania (vulgò *Chauis*) reperta:

IMP. CÆS. VESP. AVG.
PONT. MAX. TRIB. POT. X.
IMP. XX. P. P. COS. IX.
IMP. VESP. CÆS. AVG. F.
PONT. TRIB. POT. VIII.
IMP. XIII. COS. VI.
.....
.....
C. CALPETANO. RANTIO.
QVIRINALI.
VAL. FESTO. LEG. AVG. PR. PR.
D. CORN. MÆCIANO. LEG. AVG.
L. ARRVTIO. MAX. PROC. AVG.
LEG. VII. GEM. FEL.
CIVITATES. X.
AQVILAVIENSES:
AOBRIGENSES.
BIBALI:
COELERNI:
EQVÆSI:
INTERAMICI:
LIMICI.
ÆBISOCI:
QVAROVERNI:
TAMAGANI.

Cui adstipulatur Ambr. Morales, P. Ioan. Mariana, aliique non imi subfellii viri. Illud mirari subit, quid Franciscum Tarapham mouerit, quod hanc urbem dicat à XIV. Germanorum legionibus exstructam, quæ non urbem aliquam, sed orbem pos- sent exstruere: idem ait olim *Regiam legiam* vocatam fuisse. Refert & Hieronymus Su- rita, auctores esse, qui ante CCC. annos prodiderunt Legionem VII. geminam, *Floris* cognomen habuisse. Gerundensis verò Episcopus lib. III. urbem hanc primo à Pœnis ait conditam fuisse, & *Eleonam* dictam, à prouincia Eleona, Libyæ propinqua, in qua leonum magna copia: quam opinionem vnde hauserit, me prorsus fugit; sed *ἀπὸ τῆς δούρυος* hæc mittamus.

Annorum verò decursu in Leouigildi Gothorum Regis honorem *Leon* vocari cepta est, ut refert Isidorus libro II. Chronicorum his verbis: *Leouigildus Rex Romanos*

militēs apud Legionem urbem bello exstinxit, & ipsam eorum urbem cepit, quam ex suo nomine Leonem vocauit. A qua postea vniuersi regni Legionensis nomen manauit. Anno 722. Pelagius Rex, à Mauri, illam sibi vindicauit.

Vrbs est hoc æuo nobilissima, & inter cetera templo pulcerrimo conspicua, teste Lucio Marineo; qui, ne Hispalense templum quidem magnitudine sua, nec Toletanum, diuitiis ornamentisque illud superare affirmat. Nam artificio, & concinna architecturâ illa longè vincit. Augustum sacrarium habet, in quo XXXVII. Reges, & vnus Hispaniæ Imperator sepulti sunt. Nullius pœnè rei indiga, sed incolis suis liberaliter omnia suppeditat. Præcipuè autem Sanctorum meritis, & reliquiis opulenta, inter ceteras verò D. Isidori Hispalensis Episcopi, qui anno Christi 656. obiit, Hispali verò in Legionensem urbem à Ferdinando Magno translatus est. Dignitate Episcopali ornata vrbs, & singulari priuilegio, iam à Gothorum temporibus sedi tantum Apostolicæ obnoxia: nec Metropolitanum agnoscit. Auctor est Isidorus hac vrbe natos esse *S. Marcellum* Centurionem & *Nonam* vxorem eius, qui XII. filios Christi Martyres habuerunt.

C A P. LVIII.

Z A M O R A.

20

ZAMORAM NON ESSE SISAPONEM PTOLEMAEI.
Minus Orcelim vel Numantiam, Senticam esse. Vnde illi nomen.

NON obscurum hoc æuo oppidum est *Zamorra*, Maurorum verò tempestate celeberrimum fuit. de cuius prisco nomine discrepant auctores: conabor succinctè variantes opiniones recensere, vt illis euentilatis, probabiliori subscribam. Villanouanus credit esse Ptolemæi *Sisaponem*, sed cum illa inter Oretanos collocetur, *Zamorra* inter Vaccæos potius sita videatur, non quadrabit *Sisapanes* situs, immò si Plinio, & Straboni fides, in Beturia *Sisapone* locanda erit. (nisi aliam à Ptolemæi *Sisaponem* esse dixeris;) Antonius verò Nebrillensis *Orcelim* credit esse, sed & hæc vrbs inter Oretanos refertur, quam multi *Oriolam* putant, nec potest cum Zamorrensi situ conuenire. Non defuere, qui *Numantiam* illam celebrem fuisse suspicantur; sed nimis frigide. Carolus verò Clusius, & Iosephus Moletius *Sarabrim* Ptolemæi dicunt; Ioannès Mariana, aliique *Senticam* Ptolemæi aiunt esse, in Vaccæis, non procul à Pintia, at cum *Sarabrim* & *Senticam* Ptolemæus, vt vicinas recenset, non secus ac *Toro* & *Zamorra*, non facile erit asserere, quænam illarum sit *Zamorra*. Ego pluriū & doctiorū opinioni accedā, vt si falli contingat, erroris patronos habeā. *Senticā* itaq; Ptolemæi esse cum Resendio aliisque asserā: *Zamorra* autē etymon refert Vaseus in Chronico ex Floriano Occampo, ab Arabibus olim *Medinā Zamorathi* appellatā, atq; ea voce significasse ciuitatem *Turquesarum*. nam *Zamorathi* Pœnis lapis cyaneus, vulgò *Turquesa* dicitur. totus enim *Zamorrensis* tractus scatet diuite vena lapidis cyanei, quæ passim in vicinis rupibus se frequentē ostendit. Postquam ab Almanzore Rege funditus diruta fuit, ab Alphonso Magno, vel eius patre Ferdinando instauratam ferunt, & propugnaculis ita egregiè munitam, vt omnem ferè hostilem impetum eluderet, nec nisi fame ad deditionem compelli posset. Vnde Hispani patriis rythmis, epithetum illi *labien cercada*, seu egregiè munitam addunt. Episcopo hæc vrbs circa annum cl. C. XIX. donata fuit, à Callisto II. Pont. Max. vt refert Vaseus. Verusta hic inscriptio visitur, nec ex triuio, quam lubuit hic adtexere:

DEO. MENIVM.

VIACO.

M. ATTILIVS.

SILONIS. F.

QVIR. SILO.

EX. VOTO.

CAP. LIX.

TOLETANVM REGNVM.

DE TOLETI CONDITORIBVS REIECTA OPINIO.

Carpetania caput quando. Primatis Hispanie dignitas eò translata. Vrbs Regia vocata. Fatale hic palatium.

VT Romanorum ævo *Toletum*, neque magnâ admodum, neque clara vrbs fuit, ita Gothorum seculo, ad summum incrementum pertuenit, vt nulli Hispaniarum vrbi inferior sit. Liuius certè lib. XXXV. partiam urbem fuisse dicit, anno ab Vrbe Condita D. LVI. quando M. Fulvius Proconsul illam expugnauit, his verbis: *Ad Tagum ire pergit. Toletum ibi parua vrbs erat, sed loco munita. Eam cum oppugnaret, Vettonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit, cum his signis collatis prosperè pugnavit, & fuis Vetonibus, operibus Toletum cepit.* Plinii verò tempore clarior fuit, nam & Carpetaniæ caput erat. Quo tempore condita fuit, non constat inter auctores: Rodericus enim Ximinius Toletanus Archiepiscopus lib. I. C. III. & ex eo Tarapha, aliq; aiunt C. VIII. annis, priusquam C. Iulius Cæsar rerum potiretur, Coss. Tolemone & Bruto extructam fuisse: quorum nomina cum nusquam in Fastis reperiantur, meritò prætereunda hæc est opinio. Episcopus Gerundensis lib. V. dicit à D. Iunio Bruto, qui ex deuicta Gallæcia, *Gallaici* nomen meruit, conditam esse; sed ex T. Liuii verbis constat, ante Bruti ætatem multo tempore conditam fuisse, proinde hæc vt incerta mittamus.

Sita est autem in *Carpetanis*, in totius penè Hispaniæ umbilico, loco aspero & cliuoso; maioriq; ex parte nobilissimo amne Tago ambitur, à reliqua vero parte muris validissimis, & CL. propugnaculis egregiè munita: cæli, agrique insigni felicitate fruitur: lanificii, sericique commercio opulenta admodum: equitum nobiliumque virorum insignis frequentia, sacerdotum magna opulenta. Aquæ ductus hic est mirandi operis. nam cum vrbs editiori sit loco sita, quam vt Tago aquis commode frui posset, qui humiliorem vrbs partem alluit, ingenio & arte Ianelli Turiani Cremonensis, celeberrimi Mathematici, facta est hydraulica machina, quæ magna versatili rota aquam magno impetu per tubos ductiles & sillanos in editissimam vrbs partem pertrahit, vnde in multos riuulos vrbs commodo deriuatur.

Augustissimo & splendidissimo templo nobilitatur, quod reliquas Hispaniæ sacras ædes longè superat: Archiepiscopo paret, qui dignitate opibusque omnes Hispaniæ procures antecedit, quem Urbanus II. totius Hispaniæ Primatem constituit, XVII. illi oppida stipendiaria, præter alia minoris famæ, quæ annuo plusquam ducenta millia coronatorum pendent. Anno D. LXXXIX. tempore Regis Flauii Recaredi, III. Toletano Concilio vocata fuit *Vrbs Regia*, quia sub Leouigildo Reccaredi patre, Gothorū aula & Regia sedes Toletum migravit. qua de caussa insequentibus Reges variis operibus exornarunt. Primus vero Rex Wambapomærium eius dilatauit, ampliorique muro cinxit, variisq; edificiis illustrauit, quod testatur epigraphè vrbs portis inscripta:

Erexit fuaore Deo rex inclytus urbem

Wamba, sua celebrem proiendens gentis honorem.

Extra muros septentrionem versus, vestigia magni olim theatri sparsa visuntur. Auctor est Rodericus Toletanus Archiepiscopus, ante Arabum in Hispanias irruptionem, hic fatale palatium fuisse, quod inuicti vectes, æterna ferri robora claudebant; ne referatum Hispaniæ excidium adferret, quod in fatis non vulgus solum, sed & prudentissimi quique credebant: sed Roderici vltimi Gothorum Regis animum infelix curiositas subit, sciendi quid sub rot vetitis claustris obseruaretur: ingentes ibi superiorum Regum opes & arcanos thesauros seruari ratus. seras & pessulos perfringi curat, inuitis omnibus: nihil præter arculam repertum, & in ea linteum, quo explicato nouæ & insolentis hominū facies habitusq; apparuere, cum inscriptione Latina, *Hispaniæ excidium ab illa gente imminere*, vultus habitusque Maurorū erant. Quam orbem ex Africa tantam cladem instare regi ceterisque persuasum; nec falso, vt Hispaniæ Annales etiamnum queruntur. Venit autem in Maurorum potestatem anno. DXV. Iudeorum prodicione, dum Christiani Dominica Palmarum, pro veteri more securi extra muros ad D. Leocadię des supplicat. Ab Alphonso verò VI. iugi obsidione, in Christianorum potestatem redactum Etangelica luce donatum fuit à D. Eugenio martyre,

B. Dionysii Areopagitæ socio, qui & primus vrbis Episcopus fuit. habuit & Archiepiscopus vitæ sanctimonia, & eruditione conspicuos *S. Iulianum*, & *S. Illephonsum*, quorum hic à B. Virgine ipso Annuntiationis festo, ornamentis ad sacrificandum donatus fuit: hodiernoque die altare in rei gestæ memoriâ ostenditur. D. etiam Leocadiæ, martyrio sub Deciano affectæ, magnus hic cultus, cui tria diuersa templa dicata sunt. Illud certè memorabile XVII. hic Concilia Toletana celebrata fuisse, quot alibi nusquam. Non pigebit referre *Aloysiam Sigæam* virginem Toletanam, quæ cum sui æui doctissimis viris conferri posset, fuisseque quinque linguarum ad eò peritam, vt non immeritò Paulus III. Pont. Max. litteras illius ad se scriptas videns Latine, Græcè, Hebraicè, Syriacè & Arabicè, admiratus fuerit in tenella hæc & mustea virgine tam multiplicem ingenii fructum, in viris etiam rarum. Mitto nunc Toletanos insigniter doctos, linguarumque in primis peritos, bina fratrum paria, *Ioannem & Franciscum Vergaras*; *Didacum & Antonium Couarruias*, Iureconsultos egregios. Duos item taceo *Aluaros Gomezios*, Poetam alterum domi nobilem, alterum Historicum. Eleganti in marmore insculpta hæc inscriptio visitur, quæ, quia refert antiquum nomen, non pigebit hic adponere:

IMP. CÆS.
M. IVLIO. PHILIPPO.
PIO. FEL. AVG.
PARTHICO.
PONT. MAX. TRIB. POT.
P. P. CONSVLI.
TOLETANI. DEVOTISS.
NVMINI. MAIEST. QVE. EIVS.
D. D.

CAP. LX.

S E G O B I A.

SEGOVIA PLINIO, EADEM CVM PTOLEMAEI Secubia. *Etymon reiicitur. Aquaductus à Traiano exstructus.*

Quod paucissimis Hispaniæ vrbibus, id *Segobia* accidit, vt incorruptum nomen inter tot barbaras gentes posteritati transmitteret. Plinius in *Areuacis*, cum *Vxama*, & *Seguntia* collocat, *Ptolemæus* *Secubiam* vocat; *Iosephus Moletius* eandem putat esse cum *Segortia Lactea* *Ptolemæi*, eodem in populo; sed *Villanouanus* dicit esse *Septuveda*; *Ant. Augustinus* ex vetusto numismate, *Coloniâ Latinam* cognominatam fuisse docet; *Rodericus Archiepisc. Toletanus* lib. I. cap. VII. ab Hispano Rege exstructam putat, iuxta promontorium, quod *Cobiam* vocat, ideoque vocasse *Secobiam* tanquam *secus Cobiam* sita. Sed ridiculû hoc etymon, & ἀγέλας ille *Crassus* rideret. *Ioan. Vasæus* auctor est, à *Celtiberis*, dum in *Lusitaniam* pars eorum patriæ grauis transfirer, conditam esse, & in *Segobrigæ* memoriâ vocatam esse *Segouiam*.

Est & *Segonia* in *Bætica* ad *Silicense* flumen *A. Hirtio* auctore, non procul ab *Astigi*, quam hoc æuo vocari *Segouia la menor*, testatur *Vasæus* inter *Hispalim* & *Cordubâ*.

Vrbs est nostro æuo non ignobilis, editiori in loco sita, turribus vndique & propugnaculis munita, lanificio præcipuè clara. nec nobilior tota Hispania pannus, quam *Segouia* texitur, vnde incolis magnæ opes. Quodque mirandum magis, refert *Vasæus* vix tota hæc vrbe mendicum inueniri, nisi quem atas aut morb⁹ ab opere excusant. Atrium hic est visendum in quo omnium pene Hispaniæ Regum effigies conspiciuntur. Præcipuum verò vrbis ornamentum, aquaductus est mirandi operis, quem *Rodericus* idem, & *Alphonsus de Carthagera*, ab Hispano Rege exstructum somniant: sed eruditioribus & antiquitatis peritis, *Traiani* Imp. opus perhibetur, in quo facile, Romanæ architecturæ maiestatem, & magnificentiam intueri licet: tantæque firmitatis est moles, vt, cum sæpè particula aliqua reficiatur, vix ad decennium illa perduret, cum prisca structura in hodiernum æuum illæsa seruetur: vrbi hinc de aquarû copia prospicitur, non publicè solum, sed & priuatim. Nostra hic memoria Germanorû opè, & aquarum, inuenta ratio est cudendæ moneta; non malleis colliso, sed fuso

fuso ac liquato, demumque impresso ductili ære, auro & argento. Priscis ea res inuisa seculis atque inaudita. Solum habet secundum admodum, nihil ut incolis desit, quo commode lauteque viuunt: templa habet & cœnobio piè & egregiè instructa: quibus accedit Episcopatus splendidus & opimus, utpote qui in annuos reditus plusquam quattuordecim ducatorum millia numeret. Patronum agnoscit *S. Fructuosum Confessorem.*

16 CAP. LXI.

D. VIRGO AD AQUAS LVPINAS. QVANDO SACRA EFFIGIES HUC DELATA. *Miraculorum aliquot series.*

CVM hæc vrbs ob imaginem D. Virginis toto orbe celeberrimam excitata sit, operæ pretium me facturum arbitror, si paucis retulero, vnde primum imago hæc allata, ubi postmodum reperta, quando coli cæpta. Sæuiente per vniuersam Europam circa annum Domini DC. grauissima peste, regnante Riccaredo Hispaniarum Rege, Gregorius Magnus Pont. creatus, prius quam inaugurandus esset, solemnè indicta supplicatione, frequententem iussit clerum populumque adesse, ut Dei iram, patrocinate D. Virgine, (cuius peculiarè effigiem manu gestabat) deprecaretur: nec morâ, piissimi Pontificis precibus pestis elanguit, & sedata fuit. Hanc postmodum effigiem D. Leandro Hispalensi Præsuli, vnâ cum Moralibus in Iob libris, aliisque reliquis dono misit. In Cathedrali templo summo cum honore seruata fuit, donec luxu libidineque enervatâ HISPANIAM, Pœni impunè vastarēt, Christianis vndique fugientibus. Hispalenses aliquot sacerdotes, infidelium manibus elapsi Toletum fugerunt, ablatis aliquot Sanctorum reliquiis, vnâ cum sacra hac effigie, qui cuncta hæc prope amnem *Guadalupe*, barbarorum metu, in marmoreo sepulcro, adiunctis literis in rei gestæ memoriâ, ingesta tellure cõdidere. Multis demum elapsis seculis, tempore Alphonfi XI. accidit, ut bubulcus amissum bouem aduerso amne *Guadalupe* inuestigaret, quem mortuum reperiens, dum parat corio nudare, reuixisse videt attonitus: cum se illi D. Virgo augusta specie de repente obtulit, imperans ut clero significaret, ut eò loci occultam sacram effigiem effoderent, ibique dedicata æde collocarent. Pastor hic domum rediens, inuisitata in Deum flamma, & D. Virginem religionè accensus, ut cælestibus mandatis obtemperaret; ecce tibi familiam omnem luctu & mœrore obsitam, ob filii mortem, sed ipse insolita quadam in D. Virginem spe, preces tanto animi feruore fudit, ut iterum cunctis stupentibus vitalis cerneretur. Statimque vniuerso clero rei gestæ seriem omnem retulit, recenti miraculo confirmatam. omnes ilicò ad indicatum locum conuolant, repertamque imaginem, tumultuaria excitata ædícula reponunt. Miraculi huius fama vniuersam momento Hispaniam peruasit: magnus eò statim cõcursus fieri, frequentes se D. Virgini commendare, vniuersi opem auxiliumque ærumnis suis experiri. Rex ipse Alphonfi XI. fama rei excitus huc venit, multumque agri, Castrî Iulii & Talabricæ, templo & cœnobio assignauit, ut Deo contmodius obsequium præstarent: templum etiam maiori ambitu exstruxit, variisque ornamentis decorauit. nec in cassum. Nam vix elapso triennio D. Virginis præsens numè sensit. Memorabile enim aduersus quinque potentissimos Pœnorum Reges, prælium commisit, prope Amnem Salsum, non procul à Tariffa, & adiuuante Alphonso Lusitanæ Rege, socero suo, victor euasit. Circa annum clō CCC. XL. ipse Rex hostium spolia Deo obtulit, inter quæ adhuc magni ex ære tripodes templi parieti affixi visuntur.

Templum vndique variis donariis, & frequenti anathemate septum est, columnæ votiuis tabellistectæ. hæc inter conspicuus est cereus immensæ magnitudinis ex cera alba, quem Olisiponensis populus, sæua pestilentie lue D. Virginis ope liberatus, anno clō. CCCC. XC. offerendum curauit: nam vasa sacra, tam aurea quam argentea recensere immensum foret. Argentæ lampades XXX. perpetuo lumine visuntur, inter quas aliqua opere & magnitudine conspicua. Inter multa Regum Principumque donaria videre est maioris tormenti bellici ferreum globum, quem Alphonfus Albuquerqueius, aorum memoria, Indiæ Prorex, in monumentum miraculi, quo cum D. Virgo in Goensi obsidione tutata est, misit: nam cum scapha flumen subiret, comes quidam eius ita tormenti globo discerptus fuit, ut illius cerebro fœdatus fuerit: quo ille periculo commotus, in D. Virginis Guadalupix se tutelam com-

mendat. Vix orationem finierat, cum tormento excussus globus pectus illi percussit, sed innoxie & ad pedes eius delapsus fuit, licet vix à XL. passibus excussus fuisset, nunc argenteis incrustatus bracteis hic seruetur. cum quo monile misit, multis gemmis & adamantibus ornatum. Effigies hæc D. Virginis ex ligno est, quod cum cariei obnoxium admodum est, mira tamen Dei prouidentia, per DC. annos sub terra incorruptum duravit. Fusci vero coloris est, & vultui maiestas inest tanta, ut referant æditui, se fixis oculis non posse illam intueri. reuerentia enim sentiunt sibi oculorum aciem præstingui. Multa essent hoc loco de sacra hac æde dicenda, quæ spatiis exclusus iniquis, præterire cogor.

Oppidum est exiguum, amœnum, fontiumque frequentia irriguum admodum. 10
Flumen *Guadalupe* (nam *Guada* Mauris aquam notat) muros eius præterfluit, cuius utramque ripam, bicolores vndique & proceræ populi obumbrant, alicubi in tantam altitudinem enatæ, ut nauium malis inferuiant; nonnullis in locis luci instar ita densæ, ut vel flagrantissimi solis radios non admittant. Ager suburbanus vini, mellisque, & cuiusque generis fructuum ferax, cetera copiose à vicinis suppeditantur.

CAP. LXII.

ORETVM GERMANORVM. NYM CALATRAVA. TA-20
rapha crassus error. Inscriptio vetus. Origo Calatrana militum.

Calatraua non obscuri nominis oppidum, ad flumen Anam situm, & sacre militiæ nomine præcipue clarum. Ptolemæo *Oretum Germanorum* dictum, teste Car. Clusio, Ios. Molerio & Tarapha, inter Oretanos situm, Stephano vero Byzant. *ωρεσία*, quam cum Castulone inter Oretanos etiam recenset. num Strabonis *Oria* sit inter Oretanos, non abhorret animus: præcipue cum & Casaubonus & Ortelius eo inclinent. Addit Tarapha nominis etymon: Imp. Valeriani inquit, *temporibus, superiores Germani, abrasa potiti Hispania, à quibus, Oretum Germanorum, Estremadura oppidum hodie vero Calatraua, conditum.* Sed ô Lucumonis acumen! 30

Bæotum in crasso iurares aere natum.

Cum videat à Cl. Ptolemæo *Oreti Germanici* mentionem factam, qui teste Suida, M. Antonini temporibus scripsit: Plinius etiam, qui sub Vespasiano vixit, *Oretanos* hos cognomine *Germanos* vocat, vnde constat Tarapham nimis supino animo hæc scripto mandasse; cum Valerianus multis post sæculis rerum potitus sit. Ambr. Morales *Calatrauam* negat *Oretum Germanorum* fuisse; sed non procul ab vrbe ædiculam esse quam incolæ *Neustra Sennorum de Oreto* vocant, atque hic antiquum *Oretum* fuisse. nam & templum illud Romanam architecturam præ se fert, pontemque habet vicinum eiusdem operis. Indicat hoc vetus inscriptio, quæ ab hoc ponte in vicinam urbem *Almargo* translata fuit: 40

P. BÆBIVS. VENÏSTVS.

P. BÆBII. VENETI. F.

P. BÆSIS CERIS. NEPOS.

ORETANVS.

PETENTE. ORDINE. ET. POP:

IN. HON. DOMVS. DIVINÆ.

PONTEM. FECIT.

EX. HS. XXC. CIRCENS. EDITIS: D. D.

Vrbs hæc *Calatraue* militibus à Rege Sanctio III. cognomine *Desiderato*, data fuit circa annū clb. CLVIII. cuius militiæ primordia non pigebit ab ouo, quod aiunt, breuibus enarrare. Quo tempore Mauris erepta fuit *Calatraua*, Templariis militibus (quorum magna tunc temporis erat virtutis opinio) munienda data est, ut firmum aduersus barbarorum insultus propugnaculum esset: illi, quod Mauros magnis copiis eo venturos fama erat, oppido diffisi, Regi id restituere; nec erat inter proceres, qui se periculo exponeret. Aderant forte Toleti, duo Cistercienses monachi, Raimundus Fiterii ad Pisoracam Abbas, & Didacus Velascus, spectata olim virtutis miles (nunc Christo militabat) qui monendo, suadendoque Abbatem tandem impulit, ut oppidi muniendi in se curam susciperet, gloriosum id illi, reip. vero Christianæ utilissimum futurum: consilium specie erat temerarium, annuit tamen. Regi Sanctio id gratissimum fuit, Præfili-

Præfulque Toletano: qui quoniam eius ditionis esset, pecuniam de suo suppeditauit, & auctoritate sua orationeque, multos tum nobiles, tum populares exciuit, vt vna cum Abbate pro Christiana rep. discrimini se obiicerent. Multi vndique co mortales confluxere, omnes lubenter difficultates subituri. diligētia hac oppidum aduersus omnes hostiū iniurias egregie munitum fuit. Mauri spe deiecti, an aliis difficultatibus implicati, obsidionem non tentarunt. id faustum militiæ eius omen fuit. Rex in laboris præmium, oppidum Abbati cum subiecto agro & ordini Cisterciensi dono dedit. Is militibus suis vestem rubra cruce insignitam attribuit. Equitum Magistro quadraginta millia aureorum quotannis cedunt. his initiis sacram hanc militiam in hoc, quod videre est, fastigium excretam Alexander III. pont. Max. suo diplomate confirmauit.

C A P. LXIII.

TALABRICA.

TALABRICAM NON ESSE TALAUERA. PTOLEMÆI Libora, & T. Liuii Eburæ eadem cum Talauera sunt.

10 Non obscurum *Talauera* municipium, nisi priscum nomen in obscuro esset. Cl. Marius Aretius, & Ant. Nebriffensis, nuda nominis similitudine allecti *Talabricam* olim dictam credidere; sed cum Antonino Aug. in Itinerario *Talabrica* à Conimbrica distet L. M. P. qui sunt paulo plus XII. leucis, quæ Conimbrica Caciæ vsque numerantur, vnde diligentissimus Barrerius *Talabricam* Caciæ esse non male colligit. Plinius etiam lib. IV. cap. XXI. clare *Talabricam* in Lusitania collocet: *A Durio*, inquit, *Lusitania incipit, Turduli veteres, Pæsures, flumen Vacca, oppidum Vacca, oppidum Talabrica.* Cum autem *Talauera* sit ad Tagum sita in Tarraconensi prouincia, non poterit *Talabrica* esse, quæ in Lusitania est. Rod. Ximenius Toletanus antiquitus *Aquis* nomen illi fuisse dicit; sed cum apud classicum scriptorem hoc non constet, non potest probari eius opinio. Ioannes Mariana Societatis IESV Theologus Hist. De rebus Hispaniæ lib. IV. cap. XIII. *Liboram* Ptolemæi & T. Liuii *Eburam* esse cõtendit. Qua in re suffragatur illi Ant. Beuterus, quæ tam Ptolemæo, quam Liuius in *Carpetania* non procul à *Toleto* sita est, non secus atque *Talauera*. Quod vero idem Mariana, *Elboram* vocat, & Diuorum Vincentii, Sabinæ & Christetidis Martyrum patriam asserit, omnique ope adnitatur probare, parum efficit. Nam doctissimus Andr. Resendius, tamquam pro aris & focus, in Epistola ad Bartholomæum Kebedium, omnia eius argumenta refellit, a que *Eboræ* in Lusitaniæ hæc quadrare, & non *Talauera* docet. T. Liuii *Eburam* credamus esse, quæ cum Ptolemæi *Libora* eadem est. Auct̄or est Liuius, lib. 30. anno ab Vrbe Condita 573. Fuluium Flaccum Prætorem Celtiberos memorabili prælio ad *Eburam* Carpetaniæ vrbem fuisse. Diligentiores Hispani prælii locum à Liuius explicatum, cum suburba-
no *Talauera* conuenire affirmant.

Vrbs sita est loco plano, in valle, IV. M. P. ea in parte lata, ad amnem Tagum: mœnia sunt opere firmissimo, altitudine & latitudine paucis cedunt. Pœnorum tempore aut Gothorum restaurata videntur, quod indicant lapides, Romanis inscripti literis, nullo ordine dispositi. turribus egregie & propugnaculis distincta. Contributus oppido ager egregie felix, vini mellis pecorisque admodum ferax: cœnobiis & templis ornatur: nobilitas ibi frequens. Vocatur autem *Talauera de la Reyna*, quia vna erat vrbium, quas Reginæ in quotidianos sumtus obtinebant: qua postea Gome-
sius Toletanus Archiepiscopus, ob egregiam nauatam operam Reginæ vxori Henrici II. Castellæ Regis, donatus est. & deinceps Toletano Præfuli attributa fuit.

CAP. LXIV.

CASTULO ORETANORVM VRBS A PHOCENSIBVS condita. Appianus deprauate Castaca vocat. Variè à Plutarcho & Strabone vocata. Res ibi gesta.

Constans est Scriptorum opinio, *Castulonem* olim fuisse, vbi nunc *Caslonà*: nec multum ab antiqua appellatione, licet à splendore, & nobilitate, multum deflexit. Ptolemæus illam inter *Oretanos* collocat. Stephanus Byzantinus deprauatus hoc loco, vt aliis multis, ait enim: *Καστέλων μέγιστη πόλις ῥηταινίαις*: cum ex Ptolemæo legendum sit *ῶρηταινίαις*, vt bene notauit Hieronymus Surita. Conuentus vero erat Carthaginensis, teste Plinio, qui addit Castulonenses populos, ex Colonia Salariensi, Latii veteris esse, qui Cæsari *Venales* appellantur. Olim valida vrbs erat & nobilis. condita fuit à Phocensibus non quidem ab illis qui Ioniam incolebant, sed qui Bæotiam, vnde & in fontis *Castalii* memoriam *Castulonis* nomen impositum. Hinc Silius Italicus lib. III.

Fulget præcipuis Parnassia Castulo signis.

Nec immerito, nam quo monte sita est, non obicuram Parnassi imaginem præfert. Siquidem & duplici vertice erat, quem vallis angusta intersecabat, ab vno latere 20 fons tenui scaturigine manabat, vt licet hac in re *Castalio* fonti dispar. Sed liceat.

— magnis componere parua.

Originem hanc probant plurima argentea numismata, ante paucos annos hic reperta; vt luculentus auctor est Ambr. Morales, quæ alatum Pegasus ab vna parte ostendebant; litteris iniuria temporis profus deletis. Olim etiam Municipium fuisse antiqua inscriptio ostendit, quam Ambr. Morales non procul ab vrbe, loco dicto *Linares* conspici auctor est, notatq; aspiratione præter omnium Scriptorum mentem habere:

VALERIE. CIPATINÆ.

TVCITANÆ. SACRVM.

COL. PATRICIÆ:

CORDVBENSIS. FLAMINICÆ.

COL. AVG. GEMELLÆ.

TVCITANÆ: FLAMINICÆ.

SIVE. SACERDOTI.

MVNICIPII. CHASTVLONENSIS.

Vrbs ipsa ingenio, & natura loci egregie munita, siquidem & monte & conualibus profundis ambitur, ita vt tantum ab occidua parte commodus in urbem ingressus pateret; sed angustus admodum, & si ex priscis vestigiis coniecere licet tuto, turribusque egregie tutus Appianus Alex. deprauate admodum in Ibericis vocat hanc urbem *Καστακα*: nec me mouet patrociniū Stephani Byzantini, qui *Καστέλωνα*, & *Καστακα*, vt diuersas vrbes enumerat. nam quæ circa Castacem Appianus refert accidisse. T. Liuius Castuloni adscribit, vt liquido apparebit conferenti vtrumque locum. Plutarchus vero in Sertorio *Caslonem*, Græcorum more, qui vocalem ante A sæpe elidunt, vt videre est in dictione *Τασκλόν* & *Ασκλόν*, Strabo vero sæpe voce *Clastonis*, & *Castalonis* vtitur, sed mendose, vt monet If. Casaubonus, & Surita. Agrum habet non fecundum modo sed & diuitem: cum prope hanc urbem, teste Polybio, Plinio, T. Liuius & Strabone, argenti fodinæ erant, quarum adhuc vestigium exstat; plumbi etiam fodinas habet in hodiernum ætatem. Vestigia hic aquæ ductus exstant, Romanæ munificentia. Auctor est T. Liuius lib. XXVIII. hanc urbem post cæsos Scipiones in Hispania, à Romanis ad Carthaginenses defecisse, & ex prælio profugis portas vrbs oclusisse, motus tamen vicinæ Illiturgis excidio, ad priores dominos rediisse, tradito etiam Punico præsidio.

Hac etiam vrbe oriunda erat *Imilce* Hannibalis vxor, auctore T. Liuius lib. XXIV. *Castulo*, inquit, *vrbs Hispania, nobilis & valida, & adeo coniuncta societate Pænis, vt vxor inde Hannibalis esset.* Et Silius Italicus his versibus.

— at contra Cyrrhei sanguis Imilce

Castalii, cui materno de nomine dicta

Castulo Phæbei seruat cognomina vatis.

Hoc oppido citerioris Hispaniæ longitudinem finiri auctor est Plinius, quam à Pyrenæis montibus huc vsque dicit comprehendere DCC. VII. M. P. Episcopatu olim ornata

ornata fuit, qui tamen Toletano subiectus erat, vt ostendunt Annales Regis Alphonfi Prudentis. nunc, quæ rerum sunt vicissitudines, Episcopo caret.

C A P. LXV.

MVRTIÆ REGNVM.

MVRGIM NON ESSE MVRTIAM OSTENDITVR. NVM

Oreola vocata. Fabula de eius origine explosa. Menlaria Ptolemæi est Murcia.

Regi Alphonso X. fidelissima.

Obscurum olim oppidum, nunc regni caput *Murtia*, & magni nominis: quam Clusius, alique *Murgim* esse opinati sunt, quamque Ptolemæus inter Turdulos inter Turdulos in Batica statuit, Plinius vero Baticæ finem esse dicit, ita vt vel hac sola ratione *Murtia* esse nequeat, vt pote quæ inter Carthaginem nouam & Valentiam, procul à Baticæ limitibus sita. Rodericus Archiepisc. Toletanus lib. III. cap. XXIII. qua tempestate Mauri vniuersam Hispaniam deuastabant, dictam fuisse *Oreolam*, postmodum vero *Murtiam* affirmat; quod vnde hauserit, me quidem fugit. Scio Ptolemæum *Orcelis* in Bastetanis meminisse, quam hodie *Hortiguela* vocant, non procul à *Murtia*: Antonius vero Beuterus, ceterique fabularum patroni, à *Morgetibus* populis deriuant, quos aiunt cum Atlantis filio Morgeto in Italiam primo traiecisse; dein reduces *Murtiam*, aliasque eius nominis vrbes condidisse. Ego vero Ioan. Marietæ Dominicani, & Iosephi Moletii potioem opinionem duco, qui *Menlariam* Ptolemæi hodiernam esse *Murtiam* asserunt: siquidem inter mediterraneas Contestanorum vrbes recensetur, non procul à Valentia, quo in loco *Murtiæ* Valentieque regna sunt: & si Abrahami Ortelii Hispaniæ veteris descriptioni fides aliqua danda, nemini erit dubium eodem prorsus loco *Murtiam* nostram, quo *Menlaria* olim, sitam esse.

Alphonfus X. cognomento *Sapiens* hanc è Pœnorum manibus eripuit; qua de causa illi obnoxia admodum & fidelissima, vel in maximo illo Hispaniæ æstu, quo vrbes omnes, Hispani vna cum excepta, ad Sanctium Filium descuerant; qua de causa illam septem coronarum insignibus, in fidei memoriam honestauit. Sita est in planicie, amoenissima regione, quam *Straberum* amnis interfluit (alii *Setabim* vocant) & deriuatis hinc inde riuis, agros irriguos facit: malis citreis consiti campi: sed bombycùm præcipuus prouentus, & sericæ vestis copia.

C A P. LXVI.

APPIANI ERROR DE CARTHAGINIS NOVAE AV-

Etore. Opinio Silii Italici reiecta. A Carthaginensibus condita. Cur Spartaria dicta. Urbis situs. Argenti fodinae celebres.

Inter principes olim Hispaniæ vrbes, *Carthago noua* locum tenuit, quæ & prouinciæ vni nomen dedit. nunc tepue tantum clarissimæ vrbis vestigium superest; proinde conabor illam ex cinere & ruihis excitare. Appianus Alex. in Ibericis putat ab Hannibale, ex Saguntinæ vrbis reliquiis exstructam esse. Sed mirum non est, Græcum in Hispanicis lapsum esse, cum & Romanis, quibus notior erat Hispania, non semel id acciderit. Silius Italicus ad Teucrum eius originem refert:

Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto.

Sed cum historica veritate pugnat. Nam vetus Carthago, à qua noua nomen sumsit, teste Velleio Paterculo, annis tantum 65. prius quàm Roma cōderetur ab Eliissa Tyria, quàm & Didonē nominant, cōdita est: ita vt à capta Troia an. 361. exstructa fuerit. Nulla ergo erat Carthago, cum Teucer Hispaniæ littorib⁹ appulit. Iustinus certe non dicit Teucrum condidisse Carthaginem, sed Hispaniæ littorib⁹, vbi nunc *Carthago noua* est, appulisse, indeq; in Gallæciam transisse. Polybius, Strabo, & Pomp. Mela ab Hasdrubale Hamilcaris genero, cui Hannibal in imperio successit, exstructam dicunt. Isidorus lib. XV. Orig. cap. I. ab Hannibale conditam auctor est. Plinius vero Pœnorum opus esse, vt & Tarraconem Scipionum: à Polybio libro Secundo. κρηνη πόλις. i. *Noua vrbs*, similiter & à Stephano Byzantino. non secus ac Libyca Carthago vocatur;

ab aliis vero *καρχηδωνία*; ab Antonino Augusto & Appiano, & Plinio lib. XXXI. *Spartaria* nominatur, ob insignem, quam habet, sparti copiam: inter Contestanos à Ptolemaeo recensetur. Iuridicum olim conuentum habebat, quo LXII. populi iura petebant, exceptis Insularum incolis, auctore Plinio. nam teste Strabone lib. III. cum murorum munitione, structura, & pulchritudine, tum portus commoditate, & lacus amoenitate ornatissima. Huius urbis situm cum T. Liuius lib. XXVI. graphicè admodum describat, non pigebit hic adducere, vt hanc purpurâ lacinię meę adnectâ: *Sita*, inquit, *Carthago sic est. Sinus est maris media ferme Hispania ora, maxime Africo vëto oppositus, & quingentos passus introrsus redactus, paululo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus, parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquam Africo tutum facit; ab intimo sinu peninsula excurrit: tumulus is ipse in quo condita urbs est, ab ortu solis, & meridie, cinctus mari; ab occasu claudit stagnum, paulum etiam ad septemtrionem fustum, incertæ altitudinis vitcumque exastuat aut deficit mare. continenti urbem iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit.* Polybius lib. X. tumulum illum, in quo urbs condita est, *Cherronesicum* vocat, totamque ciuitatem in quinque tumulos ait diuisam: è quibus maximus ab oriente adiacet prominens in mare, in quo structum est templum Asclepii. E regione huius ab occidente alius est situ similis, cui imposta est regia, magno sumtu ab Hasdrubale exstructa. Ceteri tres minores colles septemtrionale latus claudunt, quorum qui magis orienti obuersus est *Ἡφαιστος*, seu *Vulcani* dicitur: huic vicinus *Aleti*, qui argenti fodinas detexisse videtur, quare diuinos honores illi decreuere: vltimus vero *Σάουρος*, seu *Saturni* vocatur. T. vero Liuius lib. XXVI. refert extra urbem fuisse tumulum quendam, quem *Mercurium Theutatem* vocabant. Vbi forsitan ad imitationem magnæ Carthaginis humanis hostiis litabant, non secus ac illi Saturno: vnde Lucretianus:

*Et quibus immitis placatur sanguine dirò
Theutates, horrensque feris altaribus Esus.*

Sed quam graphicè urbis situm exprimat Silius Italicus lib. XV. nunc videamus:

*Carthago impenso naturæ adiuta fauore
Excelsos tollit pelago circumflua muros,
Arctatas ponti fauces modica insula claudit,
Qua Titan ortu terras aspergit Eoo.
Et qua prospètat Phœbi iugâ sera cadentis.
Pigram in planitiem stagnantes egerit undas,
Quas auget veniens, refluxusque reciprocatur astus.
Sed gelidas à fronte sedet sublimis ad Arctos
Vrbs imposta iugò, pronumque excurrit in aquor,
Et tuta æterno defendit mania fluctu.*

Portus urbis quantævis classis capax; nec tota quidem Hispania tutiorem inuenias, & ex Liuii descriptione eundem patet esse, quem Virgilius Maro I. *Æneid* expressit:

*Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum; quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In calum scopuli.*

Hanc urbem cum Carthaginenses in belli sedem & armamentarium elegissent, atque huc vniuersæ Hispaniæ obsides pecunias, & quidquid ad vsus bellicos necessarium erat contulissent, vno die à P. Scipione per vim capta fuit, vt latius apud Polybium & Liuium legas licet.

Circa hanc urbem plurimas argenti fodinas fuisse refert Strabo, quibus erant occupatæ quatuor hominum myriades, qui P. R. indies XXV. drachmarum millia referebant, seu secundum Budæum lib. IV. De asse 2500. coronatos. Sed per barbarorum in Hispaniam inuersiones, à Vandalis primo, mox vero à Gothis, solo æquata fuit, non totis sexcentis annis decursis, postquam exstructa fuit; atque inter miserandas ruinas, multis seculis sepulta iacuit. Donec eam Philippus II. Hispaniarum Rex potentissimus, parentum memoria, instaurandam curauit, ne Turcæ & Africani piratæ portus præstantia alleciti eundem occuparent. Quod à Vespasiano Gonzaga summa diligentia & industria curatum fuit, ita vt nunc egregiè munita sit.

Episcopalis urbis in hodiernum diem vsque primum autem Episcopum habuit

Sanctum *Escium* martyrem : habuit & Episcopos *D. Eugenium*, & *Fulgentium*, qui DD. Leandri & Isidori, frater fuit. Et si verò hæc vrbs totius Carthaginensis prouinciæ caput erat, cui etiam Toletum parebat, ipse tamen Episcopus Toletano subditus fuit : quæ res non paucos induxit, vt crederent Toletanum Archiepiscopatum primò Carthagine fuisse, post verò Toletum translata esse sedem. Inter quos Ioannes Vafæus ; sed errare eos crediderim, cum nusquam apud probatæ fidei Scriptorem hoc reperias. Illud tantum, Iuridicum conuentum, post euersam Carthaginem, Toletum migrasse, qua de re plura apud Ambr. Moralem lib. XI. Annaliu[m] Hispaniæ cap. XIX. videbit curiosus Lector.

10 Hac in vrbe ladatissimum olim garum parari solitum fuisse, refert Plinius lib. 31. cap. 8. *Nuxæ*, inquit, *laudatissimum ex scombro pisce in Carthaginis Spartaria cetariis : sociorum id appellatur, singulis millibus nummum permutantibus congios penè binos.* Auctor est & Strabo circa Carthaginem nouam arborem esse, quæ de spina corticem emittat, ex quo telæ pulcerrimæ conficiantur.

CAP. LXVII.

20 *DIANIUM ET HEMEROSCOPIUM DICTVM. DIANA fano nobile. A Phocensibus exstructum. Promontorium Ferrariæ, quod & Tenebrium.*

30 **O**ppidum est *Denia*, prius temporibus Dianæ fano celeberrimum, à quo *Dianium* vocatum. Plinius stipendiarium esse dicit, & conuentus Carthaginensis, Ptolemæus inter Edetanos recenset. ad Balearicum mare situm, inter Carthaginem nouam, & Sucronem amnem. Strabo lib. III. *ἡμεροσκοπίον*. i. *diurnam speculam* dicit vocari. in extremitate habebat Dianæ Ephesiæ templum, frequenti religione cultum, vnde & *Artemisium* dictum; & adhuc, teste Antonino Beutero, promontorium vrbs huius, tribus leucis distans, *Artemus* vulgo dicitur. Stephanus Byzant. ex Artemidori sententia Phocensium Coloniam esse dicitur; Strabo verò à Massiliensibus conditam, qua in re exigua est diuersitas. Nam & Massilienses à Phocensibus originem duxere, vt Phocenses primò Massiliam appulerint : deinde verò aggrauante multitudine, in Hispaniam colonias deduxerint (quæ tamen ad Phocentes etiam referri possunt) vt Emporias, Hemeroscopium : vbiq; tamen auitæ religionis memores, Dianæ Ephesiæ templa erexere.

40 Oppidum est ad rem maritimam peropportunum. Cum enim in colle exstructum sit, speculam etiam habet mari imminentem ; quæ longinquum nauigantibus prospectum præbet, qua de causa Q. Sertorius hoc oppido ad res maritimas, vt receptaculo vsus est, teste Strabone, qui locus & ante pauca lustra, vulgò *Attalaia de Sertorio* dicebatur. Huc illa Ciceronis pertinent V. Verrinarum : *Quicumque accesserant ad Siciliam paulo pleniores, eos Sertorianos milites esse, atque à Dianio fugere dicebat.* Festus verò Auienus suo æuo dirutam urbem dicit :

— *Hemeroscopium quoque
Habitata pridem hic ciuitas, nunc iam solum
Vacuum incolarum languido stagno madet.*

50 Promontorium hoc à Pomponio Mela *Ferrariam* vocari putat Ioachimus Vadianus in Melam, & Florianus Occampo : cui suffragatur ipse Strabo, qui *Dianium* in propinquo habere ferrarias effossiones admodum feraces scribit : vnde verisimile est promontorio nomen inditum. Abrahamus verò Ortelius in veteri sua Hispaniæ descriptione idem promontorium, à Cl. Ptolemæo *Tenebrium* vocati auctor est. miror ego quid Strabonem mouerit, quòd paulo inferius scribat Sertorium, postquam ex Celtiberis eiectus esset, aduersa valetudine diem suum clausisse *Hemeroscopii*, cum apud ceteros assiduos Auctores constet, à Perpenna esse interemtum, idq; Osciæ, teste Velleio Paterculo. Episcopalis olim vrbs fuit, sed dignitate illa per Maurorum tempora spoliata fuit, nunc Marchionem habet :

C A P. LXVIII.

SETABIS AVGVSTA VALERIA DICTA. TENVIS-
simum hic linum. Silius Italicus obiter correctus.

SETABIS, quam nunc *Xatina* vocant, vrbs est regni Valentiae; non procul ab ipsa Valentia: inter Contestanos refert Ptolemæus, qui etiam fluminis eiusdem nominis meminit. conuentus Carthaginensis est Plinio. Hanc Franciscus Tarapha ab Augusto Cæsare cognominatam *Augustam Valeriam* tradit, quod ex Plinio colligere est, licet ob distinctionem importune interiectam aliter videatur. Habet enim sic Pliniana dictio: *Setabisani qui Augustani, Valerenses*, cum citra interunctionem legendum esset.

Sita est editiori in colle, & flumine Sucrone alluitur: fontibus saluberrimis, arborum fructibus, & præcipue malis punicis abundat: laudatissimi tenuissimi que lini prouentu celebris, adeo vt Plinius lib. XIV. cap. I. primam illi palmam deferre videatur his verbis: *Similiter & in Italia, ratione alia inter Padum Ticinumque amnes, ubi à Setabi tertia in Europa lino palma: secundam enim in vicino capeffunt Retonina, & in AEmilia via, Fa mentina.* Silius etiam Italicus lib. III. egregiam eius mentionem facit.

*Sedentana cohors, quam Sucro rigentibus vadis
 Atque altrix celsa mittebat Setabis arce,
 Setabis, & telas Arabum spreuisse superbas
 Et Peleusiaco filum componere lino.*

Quo in loco obiter mihi notandum videtur, non esse legendum cum vulgo *Sedentana cohors*, sed *Sedetana*: siquidem *Sedetani* (qui Ptolemæo *Hedetani*) Tarraconensis erant prouinciæ; *Sedetani* vero nuspiam leguntur. Hoc in populo Silius Setabim statuit, licet Ptolemæus inter Contestanos, illi vicinos locet. eadem etiam ratione, Catullus commendat sudaria Setaba hendecasyllabo illo in Agnium:

*Nam sudaria Setaba ex Iberis
 Miserunt mihi muneris Fabullus
 Et Veranius.*

Horum etiam Strabo meminisse videtur, licet mendose apud eum legatur (vt primus monuit Doctissimus Casaubonus) *Σαλτινήται*: *Telarum*, inquit, *summa tenuitas atque copia, quas Setabite conficiunt*: nusquam enim gentium *Saltiasa* sunt. Hinc & Poeta Gratius in Cynegetico suo circa initium:

Hispanique alio spectantur Setabes usu.

Nimis enim tenuia lina sunt, quam vt retibus couenire possint.

C A P. LXIX.

VALENTINVM REGNVN.

VALENTIA A D. IVNIO BRVTO CONDITA. CVR
 Veterani & Veteres dicti. Colonia Iulia appellata.

HISPANIAE citerioris nobilissima, & amœnissima vrbs est *Valentia*; à mati teste Plinio III. tantum M. P. distans, quam inter Contestanos populos Ptolemæus; inter Edetanos recenset. hanc ab Hispaniæ Rege Romo, non solum secundum Annum Viterbiensem in Manethonem, sed & præcipuos Hispaniæ scriptores, conditam esse ferunt dictamque ab illius nomine *Romam*, idque CCC. pene annis ante orbis caput Romam: postea vero nomen in *Valentiam* mutatum. Sed miror ego ineptum illum Annum cum spurio suo Manethone & Beroso, multorum animis ita se insinuassee, vt quicquid ille effutiat, tamquam ex tripode dictum putent. Manifestum enim ex Liuii epitome lib. LV. Iunium Brutum circa annum V. C. DC. XVI. militibus, qui sub Viriato militauerant, oppidum dedisse, quod *Valentia* nuncupatum est. Hieronymus vero Surita in Antonini Imp. Itinerarium credit, non hanc *Edetanorum Valentiam*, sed illam, quæ in Lusitania prope Tagum, Viriati militibus à D. Iunio Bruto datam. sed cum apud clas-
 ficos

ficos Scriptores huius *Valentia* ad Tagum, nusquam mentio fiat, nulla ratio euincet, hanc à Viriati militibus habitatam. nullius etiam momenti est, quòd vrgent *Valentiam Edetanorum*, nimis à Lusitania distare (vbi bellum cum Viriato gestum) quàm vt eò Colonia mitteretur. non enim in sola Lusitania, sed & Carpetania, & Celtiberia, bellum circumtulit Viriatus, & vt refert Appianus in Ibericis, etiam post mortem Viriati, milites eius duce Tantalò, à Sagunto auspiciis Q. Seruili Cæpionis repulsi sunt: & exiguo intercedente tempore, deditionem fecere, agrique illis assignati & sedes, quibus habitarent: quæ certè omnia *Valentia* nostræ fauent, & Liuianæ Epitomæ consonant. Opinioni meæ subscribit Andreas Resendius, in D. Vincentio heroico sanè

10 poëmate:

— *haud ita multis*
Millibus à pelago seiuncta Valentia surgit,
Bruti opus, Hesperiam Viriati cade madentem
Ille petens, acies palantes urbis honor
Donauit, positisque diu victricibus armis,
Exauctorato compleuit milite.

Qua de causa forsan in antiquis inscriptionibus incolæ *Veterani* & *Veteres* nuncupantur, vt indicium facit illa, quæ *Valentia* spectatur:

C. VALENTI. HOSTILIANO.

MESSIO. QVINCTIO.

NOBILISSIMO. CÆS.

PRINCIPI. IUVENTVTIS.

VALENTINI.

VETERA. ET. VETERES.

Eandem verò Coloniam fuisse testatur Plinius. antiquus verò nummus à Goltzio productus, referente Ortelio, *Coloniam Iuliam Valentiam* vocat. Sed quo tempore Colonia effecta fuerit, in tanta antiquitatis caligine latere quis meretur?

Sita autem est ad amnem Turiam, licet Pomp. Mela lib. II. *Duriam* vocet, tamen, monente doctissimo Hermolao Barbaro, *Turia* legendum; quamvis Gerundensis Episcopus dicat *Palentiam* vocari flumen, quod per *Valentiam* decurrit, *Turiam* verò Saguntum præterfluere: sed crassior est error, quàm vt refelli postulet. Vrbs hæc cæli, solique miti temperie nulli cedit, nec felici, ac superbæ Campaniæ inferior. Toto hic anno floribus abundant prata, hortique, vernante semper aura. Hyemis hic rigor exulat: equitum splendore nobilis, mercimoniis opulenta, opificum numerosa turba in-

30 strueta egregiè: lanificium hic diligentissimè excolitur, vt panni Valentini, & ipsa lana inter ceteras Hispaniæ palmam ferant. Incolæ elegantis, & festiui sunt ingenii, nec à Musis alieni. Auctor est Beuterus urbem à Cn. Scipione maximis cloacis donatam, & publicis priuatisque ædificiis excultam; sed more suo, citra testes. Bello Sertoriano à Cn. Pompeio deletam fuisse, auctor est Salustius lib. IV. Historiarum in Epistola eiusdem Pompeii ad Senatum his verbis: *Castra hostium apud Sucronem capta, prælium apud flumen Turiam, & dux hostium C. Herennius, cum vrbe Valentia & exercitu deleti, satis clara vobis sunt.* quam tamen postea à Sertorio restitutam dicunt. E Maurorum verò feruitute eam Rodericus Biuar, cognomine *Cid*, anno c. l. XXV: asseruit, rei bellicæ vir peritissimus qui cum maximis numerosissimisque hostibus collatis signis, frequenter dimicauit, victor tamen semper euasit, in cuius memoriam *Valentia del Cid* vulgò dicitur: sed illo vita functo, iterum à Pœnis occupata fuit, donec anno 1238. Iacobus I. Aragonum Rex eam iterum Christianis restituerit.

Hac in vrbe D. *Vincentius* Diaconus sub Diocletiano martyrio affectus est. Duos Pontifices Max. Ecclesiæ dedit, Calistum III. & Alexandrum VI. vtrumque ex stirpe Borgia. Archiepiscopatum habet celebrem & opimum. Sed non
 50 vltimo loco duxerim ciuem habuisse *Ludovicum Viuem*, virum doctissimum, quem ingenii sui fetus posteritati faciunt interesse.

C A P. LXX.

SAGUNTUS OLIM, VBI NUNC MOIVIEDRO. A
Zacynthiis, & Ardeatibus condita. Diana hic Templum vetustis-
simum. Theatri reliquæ.

Reliquias esse Sanguntiaë cladis *Moruedro*, nemo Hispanicarum rerum gnarus igno-
rat, quasi *muri veteres* dicta. non procul enim à Valentia Edetanorum, vt & olim
Saguntus, distat, à mari aliquantulum magis. Olim enim tantum mille passibus, nunc
verò II. M. P. mare remotum habet: siue quòd olim tanta vrbs magnitudo fuerit, &
eò vsque protensa excurrerit, siue quòd pelagus arenarum adgestione in tantum re-
cesserit, ne tantæ vrbs calamitates ex propinquo aspiceret. De origine eius & primo
conditore multa effutiant Hispani, Franciscus Tarapha à Saga filio Chus, nepote
Cham, qui cum Tubale in Hispaniam venit, nomen habuisse asserit. Alii à Sagis Iberi-
cis conditam esse fabulantur. T. Liuius lib. XXI. à Zacyntho insula oriundos dicit,
quibus etiam misti ab Ardea, Rutulorum generis. Recentiores Hispaniæ Scriptores ad
Herculis comitem Zacynthum originem referunt, auctore Silio Italico lib. I.

*Hand procul, Herculei tollunt se littore muri,
Clementer crescente iugo, queus nobile nomen
Conditus excelsò sacrauit colle Zacynthus.
Hic comes Alcide remeabat in agmine Thebas
Geryone extincto.*

10

Idem tamen Poeta mox subnectit, & à Zacynthiis & Ardeatibus auctam urbem,
cuius non pigebit versus producere:

*Mox profugi, ducente noto, aduertere coloni,
Insula quos genuit Graio circumflua ponto,
Atque auxit quondam Laertia regna Zacynthus,
Firmauit tennes ortus mox Daunia pubes
Sedis inops, misit largo quem diues alumno
Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen.*

30

Vrbs olim opulentissima, maritimis & terrestribus fructibus felix, sanctitate disci-
pline, & sociali fide in primis illustris, quam vsq; in perniciem suam pertinacissimè co-
luit. Potius enim quàm à Romanis ad victorem Hannibalem desciscerent, communi
rogo sese ciues superiecere, cuius excidio secundum bellum Punicum excitatum, &
innumeris cædibus illi parentatum est. Octauo demum anno quàm à Pœnis capta est,
à Cn. Scipione, depulso Punico præsidio recepta, & antiquis cultoribus, quos belli vis
reliquerat, est restituta, teste Liuius lib. XXIV. vnde manifesto Appianum Alexandr.
in Ibericis lapsum videre est, qui Spartariam Carthaginem ex Saguntinis ruinis exci-
tatam crediderit. Templum hic erat Dianæ sacrum, magna religione, quod & ad
Plinii ætatem perdurauit, eodem teste lib. XVI. cap. XL. his verbis: *In Hispania, Sagun-
ti aiunt templum Dianæ à Zacyntho aduectæ, cum conditaribus, annis ducentis ante Troæ exci-
dium, vt auctor est Bocchus, infraque oppidum id haberi, cui pepercit religione inductus Hanni-
bal; iuniperi trabibus etiam nunc durantibus.* Hoc verò æuo ruinæ eius indicio sunt, qualis
olim vrbs fuerit; inter quas Amphitheatri vestigia spectantur. Huius hemicycli ambi-
tus est pedum Rom. CCC. LIV. latitudo parietis obuersi pedum CC. vomitoriorum
crassitudo pedum XII. cum dimidio in L. gradus etiam confurgebat. Laudatissimos
olim calices parabat *Saguntus*, teste Plinio lib. 35. cap. 12. vnde & Martialis lib. 14.

40

*Quæ non sollicitus teneat, seruetque minister
Sume Saguntino pocula ficta luto.*

50

Exstat etiam hac in vrbe vetusta admodum Claudio Cæsari, Galieni successori
dicata inscriptio:

SENATVS. POPVLVSQVE.
SAGVNTINORVM.
CLAVDIO.
INVICTO. PIO. FEL. IMP.
CÆS. PONT. MAX.
TRIB. POT. P. P.
PROCOS.

CAP.

C A P. LXXI.

MANTVA CARPETANORVM MADRITIVM

est Escuriacum moles regia.

10 **I**nter Carpetanos, non procul à Toletò, Ptolemæus *Mantuam* urbem collocat. *Viteriam* etiam dictam referunt Moletius & Tarapha: sed ab illis tantum. hodie *Madritium* esse in confesso est, licet nonnulli non hoc loco, sed vbi vicus est *Villamanta* dictus, olim *Mantuam* fuisse dicant. *Mantuae* conditorem dicit Tarapha, Ocnium Tiberini Latinorura Regis filium, qui à nomine matris *Mantus*, Tiresiæ vatis filiae, aliamque in Italia urbem appellavit: sed huic Palæphato, quis aurem præbeat?

Hodie oppidum est ex totius Toletanæ diœcesis felicissimum: situm est editiori in cliuo, & Septentrioni maiori ex parte expositum, cuius radices alluit modicus amnis, vulgò *Gadarrama* dictus, qui saxeo ponte transitur: non procul à Madritio oritur, & Tago se admiscet. Situs amœnitate, aëris insigni salubritate, & soli egregia fecunditate, inter primas totius Hispaniæ vrbes, non iniuria potest adnumerari. Aiunt Imp. Carolum V. diuturna quartana affectum, sola aëris huius clementia, breui molestissimo morbo liberatum. Saltus habet umbrosos, & frequentes, silvas Regum venationibus dedicatas. In Madritii etymio multa & insulsa vulgò feruntur, quæ cum inepta sunt, silentio premam. Ioannes de Menna Cordubensis, Poeta vernaculus, sed non insulsi ingenii, *Madritium* igne cinctum suis rythmis prædicat, quia tam murorum fundamenta, quam priuatorum ædes pleræque pyrite lapide constant, cuius copiosus toto territorio prouentus est. Frequens hic recessus & habitatio Regum, præfertim Philipp. II. qui variis illud operibus exornauit, vt nunc in splendidissimum oppidum euaserit: siquidem toto regno huc excita nobilitas, sumtuosa sibi ædificia extruxit. Nefas duxerim, si Madritio relicto, de vicino illi sexto inde lapide *Escuriaco*, Hieronymianorum monasterio ad S. Laurentium tacerem. Visitur ibi mirandi operis egregia moles, & plane Regia, quam maximus HISPANIÆ Regum Philippus II. regio sumtu dedicauit. Celeberrimo enim illo prælio ad oppidum S. Quintini Veromanduorù caput, D. Laurentio ædem vouit, cuius die anniuersario & tutelari patrono, florem Gallicæ nobilitatis fudit, & firmissimam urbem expugnauit, anno Christi Seruatoris M.D.LVII. Iactitet Roma licet Amphitheatra sua, Pantheon, Capitolium, palatia, & vanis numinibus sacrata templa: dum sese Hispania hac mole cetera orbis miracula non iniuria superare contendat. nam præter templum, & monasterium rarissimæ structuræ, Bibliothecam habet omnis generis librorum, & præcipuè manuscriptorum copia instructissimam: vt vnicâ Vaticanâ exceptâ, inter ceteras palmam ferat; qua in se cum Ptolemæo Philadelpho certare videtur. De regio verò palatio, quid attinet dicere, nisi quòd

Ars ibi materia vincitur ipsa sua.

An architecturam requires? ne Vitruuius quidem aliam. an marmora & nobiles lapides? nusquam rariotes. Nam hortorum nitore, fontium amœnitate, silularum umbraculis nec ipsa Antiochiæ Daphne huic se comparauerit. magnitudo eius tanta, vt vel in quatuor Regum vsus commodè sufficiat. qui singula huius molis scire desiderat, Abrah. Ortelii parergon editionis vltimæ adeat.

CAP. LXXII:

COMPLVTVM.

COMPLVTVM HODIE ALCALA DE HENARES.

Olim & Alcalá S. Iusti. Academia hic illustris.

50 **V**icinum Toletò etiam inter Carpetanos est *Complutum*, Cæsaraugustani olim conuentus teste Plinio, hoc æuo *Alcalá de Henares*, ab amne *Henares*, qui vrbis muros præterfluit. Elapsis seculis trans flumen sita erat, teste Barrerio, vbi adhuc priscae vrbis vestigia. Tempore Regis Alphonfi Sapientis vocabatur *Alcalá S. Iusti*, quia is Sanctus vnâ cum frate suo S. Pastore, sub Daciano Præside extra vrbis pomerium martyrio affecti sunt: quorum his versibus memoriam celebrat Poeta Prudentius:

Tomus IIII.

Pp 2

*Sanguinem Iusti, cui Pastor heret
Ferculum duplex, geminumque donum
Ferre Complutum gremio iuuabit
Membra duorum.*

Vrbs est in planicie sita, figura ouali, concinnis ædificiis, agro feracissimo: vnde nescio quis sciolus *Complutum*, tanquam *Complementum* dictum somniat, sed
Res est ridicula & nimis iocosa.

Plateam habet insignem, in longitudinem porrectam, porticibus vtrunque ornatam, sub quibus frequentes, diteseque mercatorum tabernæ sunt. Sed præcipuè se iactat insigni Academia, quæ merito Hispaniarum Athenæ dici posset, ex qua tanquam ex Durateo illo equo, præclarissima ingeniorum lumina prodierunt, quæ doctrina sua totam Hispaniam, depulsa barbarie illustrarunt. debet hoc insigni heroi Francisco Ximeno Cisnerio, Præsuli Toletano, & S. R. E. Cardinali, instituti S. Francisci, qui Lyceum hoc excitauit, & magnis præmiis viros doctos vndique euocauit: atque ibidem multa collegia (vnum verò augustissimum) & Cœnobia & templa excitauit. Sacra Biblia hic Hebraicè, Chaldaicè, Græcè, Latinè, accuratissimè & proprio ære excudenda curauit: qui præter doctrinam, vitæque sanctimoniam, consilio prudentiaque incomparabili fuit, vt non immeritò à Ferdinando rege, Hispaniæ gubernandæ præfectus sit, dum nepos eius Carolus V. adolesceret: qua de causa inter præcipua HISPANIÆ lumina meritò adnumerandus. Cuius tumulo Compluti hi versus inscripti leguntur:

*Condideram Musis Franciscus grande Lycaum:
Condor in exiguo nunc ego sarcophago.
Prætextam iunxi sacco, galeamque galero,
Frater, Dux, Præsul, Cardineusque pater.
Quin virtute mea iunctum est diadema cucullo:
Quam mihi regnanti paruit Hesperia.*

Vrbs hæc Archiepiscoporum Toleti est: tempore enim Alphonfi VI. Castellæ Regis, & Legionis, post ereptum Pœnis Toletum, Bernardo cuidam inculpatæ vitæ, Archiepiscopatus à Rege delatus fuit, qui postmodum coactò milite *Complutum* diuturna obsidione fatigatum, ad deditionem compulit, vnde in hoc æuum Toletanæ est dioceseos. olim tamè florente Gothorū imperio, Episcopalis sedes fuit, vt ex Toletanis Conciliis docet Valseus. Ciuem habuit inter ceteros *Christophorum à Vega* medicum præstantissimum, vt eius testantur opera.

C A P. LXXIII.

CARRACA EADEM CVM ANTONINI ARRIACA
Guadalaiara hodie. Tagonius amnis. Sertorii stratagema.

NON procul Compluto vrbs est *Guadalaiara* vulgò dicta, Punico sermone flumen lapidum signare; plerisque Hispaniæ Scriptoribus persuasum, vt Lucio Marineo Siculo, & Mario Aretio. Sed fœdè illos hallucinari ostendit Gaspar Barrerius, qui vnà cum Ambr. Morales Ptolemæi *Carracam*, & Antonini Imp. in Itinerario *Arriacam* esse asserunt (licet Iosias Simlerus *Atriacam* legendum suspicetur) vnde Pœni primò *Guadariaca* deflexere, posterior verò ætas, magis corruptè, *Guadalaiara*, quasi *flumen Arriacæ* dixerunt. moris enim illis dictionem *Guada* frequenter præponere, vt *Guadalupe*, *Guadiana*, aliisque sexcentis. *Arriacam* verò, vel *Carracam* esse, suadet passuum numerus, quo Antoninus Compluto *Arriacam* XXII. M. P. distare dicit, qui V. cum dimidia leucas conficiunt, licèt Compluto nunc *Guadalaiara* tantum IV. sed maximas incolæ numerant: rarè enim exequantur milliaria cum leucarum numero. Sed scrupulum omnem adimit, æquari distantiam, quam *Arriaca* vsq; *Cessatam* Antoninus numerat, cum ea quam *Guadalaiara* *Hitam* vsque (ea enim *Cessata* est) XXIV. M. P. sex leucis respondent.

Sita est modicè accliu in tumulo ad ripas *Henares* amnis, quem Ambr. Morales à Plutarcho *Tagonium* olim dictum putat. modica, sed non spernenda vrbs, sedes olim præcipua Mendozæ familiæ, & Ducû *de Infantado*, quorū splendidis ædibus & amœnissimis hortis egregiè ornata. Præcipuè vero nobili Q. Sertorii stratagemate celebris. refert n. Plutarchus in eius vita, pulsum à Metello Sertorium, non procul à Characitanis

(ita enim vocat) ad amnem Tagonium castra habuisse, qui vt seculi illa barbaries erat, non oppida colere, nec per vicos habitare, sed antra & speluncas adiacentis montis incolere norant, & naturæ hoc munimine freti, Sertorium vt victum despicere: ille ægrè contumeliam ferre, excidium ipsis minitari; sed frustra: obseruat interim speluncas omnes in Boream obuersas patere, vicinumque latè solum puluereum esse, illicò iubet milites adiacentem terram suffodere, quasi aggerem admoturus. Barbari conatus eius risere: sequenti die spirante valido Aquilone, iubet milites aggerem quater, equitesque magis tellurè concutere, quò ventus excitati pulueris nubes in ipsorum ora oculosque volueret, quibus cum nullum effugium pateret, repletis faucibus; 1º spiritusque meatibus præclusis, tertia se illi die tradidere: magna Sertorii fama & gloria. quod non tam hostium, quàm naturæ victor esset.

CAP. LXXIV.

SEGVNTIA

SEGVNTIA HODIE SIGVENZA. VARIE OLIM VOCATA. Reiciuntur qui à Sagunto ortam dicunt.

20 **S**eguntia olim Celtiberorum vrbs non obscura, nunc leuiter deflexo nomine, *Siguenza* vocatur, Plinio *Saguntia*, Ptolemæo *Segobriga* Antonino in Itinerario *Segontia*, T. verò Liuius *Seguntia* dicta est. Est & altera *Segontia* versus fretum Herculeum, à Plinio nominata. Cuius vestigia hodie circa Gaudete fluminis ripam conspici, & *Gisgonca* locum vocari, auctor est Ambrosius Morales. Antoninus etiam præter has inter Nertobricam & Cæsaream Augustam, *Secontiam* urbem recenset, quam Gaspar Barrerius *Muellam* dictam scribit, non dubiis coniecturis fretus: lubuit has ita strictim vrbes recensere, ne nominis affinitas Lectori erroris ansam præbeat. Statuit autem Antoninus *Segontiam*, inter Complutum & Bilbilim, & à Cessata M. P. XXIV. distare ait, qui sunt septem leucæ ab Hita (quæ Cessata est) *Siguentiam* vsque; licet hic parum exactè M. P. leucis respondeant. sed hoc mirari subiit, nonnullos, nulla mensuræ habita ratione, in meta meridie ita cæcutiisse, vt crediderint hanc urbem, *Saguntum* olim fuisse, nobilem illam memoriâ seruata in Romanos fidei. Sed magno à se mutuo interuallo distare quis ignorat? Ad Iberum enim *Saguntus* est, vt apud Liuium ceterosque Geographos videre est, à quo *Seguntia* plusquam XXX, leucarum interuallo distata est; alii vero à Saguntinis reliquiis conditam ferunt, inter quos est Ioannes Gillius Zamorrensis: sed citra probati alicuius Scriptoris suffragium. Nam & T. Liuius in bello Macedonico *Seguntia* meminit, quod extincto secundo bello Punico statim enatum est: dubio procul originis *Seguntia* meminisset, cum recens apud omnes miserandæ illius cladis memoria vigeret. Ambr. Morales auctor est veterem *Seguntiam* non eò loci fuisse, vbi nunc *Siguenza*, sed media ab hinc leuca; loco vulgò dicto *villa veia*, vbi multa circumiacentia rudera urbem olim fuisse testantur.

30 Sita hæc vrbs est in cliuo, muris egregiè vallata, & adiuncta arce, collis pedem flumen *Henares* alluit: Episcopali dignitate ornata est iam pridem, vt frequentes in prouincialibus Hispaniæ Conciliis subscriptiones *Seguntinensis Episcopi* testantur. Templum habet non vulgaris operis, binis turribus conspicuum: multa hic marmorea sepulcra Præfulum, & illustrium virorum se offerunt spectantibus: inter cetera *S. Liberatæ* affabrè ornatum visitur, quod ibi magna in religione habetur. Episcopo in annuos vsus supra XX. aureorum millia cedunt. Habet etiam *Seguntia* liberalioris disciplinæ, & Theologiæ Collegium non spernendum.

50

C A P. LXXV.

*BILBILIM NON ESSE CALATAIUD. MUNICIPIUM
fuit. Cognominata Augusta. Salone amne clara & ferri temperie.
Plinius emendatus.*

SIta est *Calataiud* in Celtiberis, quam plerique festiuissimi Poetae Martialis (quem *Aelius* verus Imperator suum appellabat *Virgilium*) credidere patriam, *Bilbilim* inquam; sed refellit receptam hanc opinionem diligentissimus Gaspar Barrerius. potissima illa ratio à situ petita: *Calataiud* enim in conualle; *Bilbilis* verò in monte posita erat, ut non semel testatur Martialis. ita enim ad Lucianum:

*Videbis altam Liciane Bilbilim
Aquis, & armis nobilem.*

Ita enim felicissimè emendauit primus Hieronymus Surita Cæsar Augustanus, homo doctissimus, cum passim legeretur, *Equis & armis nobilem*. *Bilbilitanos* enim equos, magno in pretio fuisse non vidi qui scriberet: non enim est

Aptus equis Ithacalocus,

dicebat ille, cum in aspero monte sit: aquis verò nobilitatam esse Salone amnis, quibus optimum hodieque armis ferrum temperetur, & incolæ testantur, & Trogus Pompeius, ac Plinius auctores. clariùs verò *Bilbilis* situm exprimit S. Paulinus ad Ausonium præceptorem hisce versibus:

*Montanamque mihi Calagurim, & Bilbilim acutis
Pendentem scopulis, collemque iacentis Ilerdæ
Exprobras.*

Idem verò Martialis patriæ suæ situm alibi clariùs explicat:

*Municipes Augusta mihi, quos Bilbilis acris
Monte creat, rapidis quos Salo cingit aquis.*

Ira enim legit ibidem doctissimus Surita, & Ant. Augustinus, cum antea passim legeretur *Agri*, loco *Acris*, quæ verè agrestis, & insulsa erat lectio. cum itaque *Bilbilim* editiori loco sitam fuisse constet, non poterit esse *Calataiud*, quæ humiliori loco est. Adde *Bilbilim* vniuersam pœnè Salone cinctam fuisse, ut ex versu superiori constat: *Calataiud* verò Salone tantum alluitur. mons etiam, vbi olim *Bilbilis* fuit, nunc corrupto nomine *Baubula* vocatur ab incolis, media leuca distans à *Calataiud*, vbi multa antiquarum ædium vestigia visuntur. Frequentia hic etiam Romanorum numismata eruuntur, quæ, quia rudi plebi ignoto, mille figmentorum occasionem præbent. Illud pro rato saltem habent, his in locis quondam inclytam, & populosam urbem fuisse. Minimè etiam prætereundum, *Bilbilim* olim municipium fuisse, & *Augustam* cognominatam: cuius rei licet à Plinio non fiat mentio, innuere satis clarè videtur Martialis supra citato versu:

*Municipes Augusta mihi quos Bilbilis acris
Monte creat.*

Idem antiqua numismata ostendunt, quorum vnum adducit Ant. Augustinus cum hac inscriptione, in medio inscriptum habet: II. VIR. & circumcirca: M. AVGVSTÆ. BILBILIS. M. SEMP. TIB. L. LICI. VARO. Amne autem Salone olim inclyta, cuius mirifica vis in durando ferro est, ut diximus, & non semel innuit Martialis, præcipuè hoc versu lib. IV. Epig. V.

*Grato non pudeat referre versu
Sæuo Bilbilim optimam metallo:
Quæ vincit Chalybasque, Noricosque,
Et ferro Plateam suo sonantem:
Quam fluctu tenui, sed inquieto
Armorum Salo temperator ambit.*

Locus hic me monet, Plinium à mendo aut à Scriptoris potius incuria vindicandum lib. 34. cap. 14. de ferro agentem: *Alicubi, inquit, vena bonitatem hanc præstat, ut in Noricis, alicubi factura, ut Sulmone aqua: ut diximus.* Sed quis quæso *Sulmonem* aquam ferro bonitatem præstare scribit? non licuit vidisse hætenus. Et quod mirum, ipse *Sulmonensis* Poeta nihil hac de re, solum ait:

Sulmo mihi patria est, gelidisque uberrimus undis.

Quare

Quare secundo Delio legerem, *Salone aqua*. ipse hoc auctor ostendit, cum ait, *Vti diximus*: nusquam enim toto hoc capite de *Sulmone* verbum, de *Salone* satis clarè: paulo enim superius dixerat: *Sunna autem differentia est in aqua, cui subinde candens immergitur, hæc alibi atque alibi utilior, nobilitavit loca gloria ferri, sicuti Bilbilim in Hispania, & Turiaffonem; Comum in Italia*. Sed quæ aqua *Bilbilim* nobilitat, præter *Salonem*? cur *Sulmonem*, si idem faceret, præterisset Plinius, in *Italia* alioquin laudes satis effusus? tanta autem temperaturæ illius erat gloria, ut teste Iustino ex Trogo Pompeio, inter Hispanos nulla arma in pretio fuerint, præter ea quæ *Bilbilis* aut *Chalybis* aquis erant temperata. Sed præter ferri gloriam, auro etiam gloriabatur olim, teste Martiale lib. XII. Epigr. XVIII.

Auro Bilbilis, & superba ferro.

Sed satis extra carceres euagatus sum; Manibus hoc optimi Poetæ datum sit, ne patria eius hominum memoria exfularet. *Calataiud* verò ex *Bilbilitanis* ruinis accreuisse vicinitas loci facit ut credam. Dimidia enim leuca tantum ab illa distat. Ex præcipuis *Aragonæ* hoc ævo urbibus est, subdita *Turiaffonensi* Episcopo: solum habet fecundum, frumenti, vini, olei, frugiferarumque arborum patiens: omnis generis opifices alit. Quod ad nominis originem spectat. *Beuterus* auctor est, quendam è *Punicis* Regibus nomine *Aiub*, *Bilbilim* bellis dirutam restituisse, & nomine suo vocasse *Calataiub*. Veritas sit penes auctorem. *Incolæ* quoque etiamnum hodie armorum se ferrique præstantia, & gloria iactant.

CAP. LXXVI.

TVRIASSO HODIË TARAZONA. FERRI TEMPERIE clarus. Mons Caunus. Martialis emendatus.

Non incelebris est *Tarazona*, in *Aragonæ*, & *Castellæ* limitibus sita, quam *Ptolemæus* inter *Celtiberos*, *Turiaffonis* nomine collocat; *Plinius* *Cæsaraugustani* illam conuentus facit. Urbis huius incunabula *Lucius Marineus*, *Rodericus Toletanus*, aliique *Hispaniæ* Scriptores ad *Tyrios* & *Ausonios* referunt, qui cum *Hercule* secundo in *Hispaniã* venerunt. *Beuterus*, *Ioannes Marieta*, aliique non ad *Tyrios*, sed ad *Turios* *Italia* populos in *Tarentino* sinu (quo loci *Herodotum* suam scripsisse *Historiam* auctor est *Plinius*) originem referunt: sed quia hæc nullius classici auctoris sunt firmata suffragiis, penes Lectorè sit iudiciũ. Romano ævo non obscuri nominis urbs: siquidem egregia ferri temperies, quam aquæ illi subministrant (non secus ac *Bilbili*, ut modo diximus) tenebris illam exemit, ut auctor est *Plinius* lib. XXXIV. cap. XIV. loquitur autem de aquis: *Hæc alibi atque alibi utilior nobilitavit loca gloria ferri, sicuti Bilbilim in Hispania & Turiaffonẽ, Comum in Italia: cum ferraria metalla in his locis non sint*. Hanc *Alphonfus VII.* vnã cum *Calataiud* aliisque urbibus *Mauris* eripuit circa annum d. C. CX.

Sita est urbs non procul à monte *Cauno*, quem incolæ *Moncayo*, recentiores verò montem *Caci* vocant, à *Caco* illo *Vulcani* filio, qui ab *Hercule* postea in *Italia* cæsus fuit, nomen obtinuisse ferunt: sed meras nugas effundere hos, qui *T. Liuium* obiter legerit deprehendet: qui lib. XLIX. refert, *Gracchum* cum *Celtiberis* à prima luce ad sextam horam diei signis collatis ad montem *Caunum*, incerta victoria pugnasse. An verò hic mons *Caunus* idem sit cum monte *Cano*, vel *Cato*, (variant enim exemplaria) apud *Martialem*, lib. I. Epigr. ad *Licianum*:

*Sterilemque Canum niuibus & fractis sacrum
Vadaueronem montibus.*

non abhorret animus ut credam, & *Caunum* potius legendum. nam *Cani* vel *Cati* montis, in *Celtiboria* non vidi qui meminerit.

Camporum glebis felicissima, & annonæ copia abundans: Episcopali dignitate à multis seculis ornata, atque inter suos Præsules *B. Prudentium* habuit, imperante *Gratiano*, ut refert *Tarapha*: qui à Poeta *Prudentio* diuersus fuit. Scripsit non pauca aduersus *Sabellianos*, & *Iudæos*, quo etiam tempore claruisse

Rufum Festum Auienum, eruditum Poetam *Hispanum*, auctor est *Ioannes Vascus* in *Chronico*.

C A P. LXXVII.

CLVNIA HODIE CRVNA DEL CONDE. *MUNICIPII-
um olim Sulpitia dicta. Plutarchus emendatus.*

Romanorum tempestate, præclarum fuisse oppidum *Cluniam*, nemo vel leuiter in historiis versatus negabit; utpote in quo iuridicus Conuentus agebatur, ut auctor est Plinius, qui in Aeuacis illud esse, & Celtiberiæ finem ait. ut & Ptolemæus, qui & *Coloniam Cluniam* vocat. Ant. Augustinus Dialogo VIII. ex Tiberii Cæsaris nummo docet olim etiam Municipium fuisse *Cluniam*. Cl. vir Læuinus Torrentius in Suetonium ex antiquo numismate, *Cluniam Sulpitiam* dictâ refert. In Antonini Itinerario mendose legebatur hoc nomen, *Raudacluniam* coniunctim, cum duæ sint mansiones, & separatim legendæ, ut monet Hieronymus Surita. Apud Plutarchum etiam in Galba deprauate legitur *Κολωνία* pro *Κλυνία*, cuius hæc sunt verba: *αὐτὸς δὲ μὲν τὸ Φίλων εἰς Κολωνίαν Ἰβηρικὴν πόλιν ἀναχώρησας. i. Rursus vero cum amicis in Coloniam Hispaniæ urbem recessit.* Ex Suetonio enim in Galba *Cluniam* esse legendû in aperto est, ubi loquitur, quod secundisimis auspiciis ad imperium capessendum confirmaretur Galba: *Tanto magis*, inquit, *quod illa carmina sacerdos Iouis Cluniæ, ex penetrati, somnio monitus eruerat: ante ducentos annos similiter à fatidica puella pronuntiata.* Auctor est Dion lib. XXXIX. Metellum Nepotem à *Vaccæis*, oppugnans *Cluniam*, superatum fuisse, & urbem obsidione liberatam.

Hoc æuo *Ciudad real* esse antiquam *Cluniam* credit Iosephus Moletius, sed perperam; siquidem *Ciudad real* prope Alcantaram est, quæ procul admodum ab Aeuacis distat; Antonio vero Nebriscensi, Floriano Occampio & Ioan. Vasæo *Crunna del conde* vocatur (ad differentiam *Crunna*, quæ est in Gallæcia) quæ ab *Vxama*, seu *Osma* sex leucis differt, nec abludente multum vocabulo. Facilis enim lapsus est à *Clunia* in *Crunnam*, licet nonnulli suspicentur locum vrbi vicinum, ubi nunc D. Virginis ædicula est, & *Castro* vocatur, *Cluniam* olim fuisse. Fidem faciunt dirutæ vrbis vestigia, & sparsetæ quædam amphitæatri, aliæque non spernendæ antiquitatis reliquiæ. Auctor est Ioannes Vasæus hoc in loco repertum fuisse ante paucos annos sigillum conuentus *Clunienfis*: quod penes oppidi comitem adseruatur. Non procul ab hac vrbe feruntur laudatissimi iaspidis feraces esse latumiæ.

C A P. LXXVIII.

NUMANTIA DIVTISSIME ROMANIS RESTITIT. *GERUNDENSIS* Episc. duplex error. *Ridicula opinio de etymo. Non esse Zamoram sed Soriam. Pomponius Mela defensus.*

Occurrit nunc summum illud Hispaniæ decus, & urbium, si viros spectes, princeps *Numantia*; quæ licet multis Hispaniæ urbibus, murorum ambitu, opibusque inferior fuerit, bellica tamen gloria, & vera virtute cunctis superior. nam sine muro & turribus ciues patriæ erant propugnaculo, non secus ac præsci Spartani. Et cum tantum quatuor armatorum millia essent, teste L. Floro; seu ut Appiano placet, octo millia, maximos exercitus P. Romani, non solum per viginti annos, Strabone teste, sustinuit fortissime, sed magnis cladibus, & pudendis fœderibus frequenter affecit: ita ut Numantini viri non vocem, non conspectum ferret Romanus miles. Sed tandem à fatali vrbi-um euersore Scipione Africano victa fuit: si victa dici posset, quæ nullum de se hostibus gaudium, nec spolia quidem reliquit. Vnde Florus: *Vnus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur: præda, ut de pauperibus, nulla arma cremauerant: triumphus fuit tantum de nomine.* Græci tamen Scriptores à Romanis hac in re dissentiunt, Strabo paucos superuisse dicit, qui cedentes murum dederunt, Appianus vero: se suaque Scipionis arbitrio permisisse, eumque quinquaginta triumpho reseruasse, ceteros sub hasta vendidisse. mulieres vero etiam libertatis retinendæ adeo pertinaces fuere, ut referat Petronius Arbitrator in Satyrico: *Inuentas esse matres captæ vrbe, quæ liberorum suorum semesa corpora in sinu tenerent.* Sed satis extra orbitam.

Sita erat in Pelendonibus Celtiberiæ populis, teste Plinio non procul ab amnis Durii

Durii exortu, modice edito in tumulo: Ptolemæus in vicinis Areuacis statuit. Ambitu suo, teste Appiano in Ibericis, complectebatur M. P. bis mille octingenta & octuaginta; Orosius ad tria millia extendit. Non possum non mirari Io. Margarinum Epif. Gerundensem, hominem Hispanum, tam soluto animo fuisse, ut asserat, *Numantiam* ad oram Iberi fluminis sitam, & vrbis radices ab hoc amne rigari, repugnantibus omnibus classicis auctoribus. Idem asserit à Numidis conditam, quæ opinio ne scintillam quidem veritatis præ se fert, præter nominis aliquam affinitatem: cuius farinae est, quod ab Ant. Guevara Imp. Caroli V. Historiographo dicitur, à Numa Pompilio II. Rege Romanorum, conditam.

- 10 *Numantiam* olim fuisse, vbi nunc Soria est, melior Scriptorum pars asserit: licet nonnulli credant fuisse, vbi nunc ignobilis vicus est *Garay* dictus, ibique perantiqui pontis vestigia adhuc seruantur, ut adstruit Ambr. Morales; sed cum exigua sit admodum distantia, nolim de re nauici anxie rixari. Sufficiat in Soriano agro fuisse nobilem illam urbem. Nam quod Lucas Tudensis aliique imi subsellii auctores asserant, *Zamorram* eo loci nunc esse, quo prisca seculis *Numantia*, præterquam quod Plinio nimis clare repugnet, qui dicit prope Durii exortum illam fuisse, à quo *Zamorra* procul admodum distita est, refellit hos diligentissime Ant. Nebrissenis decadis I. lib. V. cap. IV. Non possum, quin hoc loco Pomp. Melam optime de Hispania meritum à stigmatate malè illi ab Epitopo Gerundensi iniusto, vindicem: ait enim lib. I. Paralipomenon, Melam
20 asserere, *CæsarAugustam* nunc esse, quæ olim *Numantia*; cum ne per somnium hoc illi exciderit. Sed lubet tabulis resignatis agere: sic enim hic lib. II. cap. VI. *In Tarraconense vrbes clarissima fuerunt Pallentia & Numantia. Nunc est CæsarAugusta.* Non dicit *CæsarAugustam* esse *Numantiam*, sed suo æuo clarissimam esse urbium Tarraconensis prouinciæ, ut olim fuere *Numantia & Palentia*. Quis ferat tantam oscitantiam in tam graui auctore reprehendendo. Paulus quoque Orosius, *Numantiam* Metropolin olim vniuersæ Gallæciæ fuisse asserit. Zamorrenses testimonium hoc Hispani scriptoris sibi patrocinari credunt, sed toto cælo aberrare eos facit diuisio Hispaniæ, tempore Orosii, quo Gallæciæ termini *Numantiam* vsque extensierant: ut bene obseruauere Hieronymus Surita & Ambr. Morales.

C A P. LXXIX

FLAVIOBRIGA NUNC BILBAO. OLIM HIC AMANVM
portus. Situs eius & descriptio.

- QVÆ vernacule *Bilbao*, antiquorū *Flauiobrigam* credunt esse, Moletius & Tarapha: quā Ptolemæus inter Autrigones recenset. Io. Marietta carpit Ant. Nebrissensem, quod *Bilbao* putarit *Flauiobrigam* olim dictam; dicitque non antiquam esse, utpote ex-
30 structam à Didaco Lopez de Haro, Cantabriæ Domino, an. M. CCC. eo loci, vbi olim Amanum portus fuit, nescius à Plinio statui *Flauiobrigam*, vbi Amanum portus olim fuit, lib. IV. cap. XX. auctor est Tarapha, in Vespasiani honorem prænomen *Flauii* inditum. non defuere qui hanc urbem Martialis patriam *Bilbilim* nimis impudenter asseruerint: sed hos somniare clarū; quare hos ad Atlantes relegandos auctor sim, vbi memorantur somnia non videri.

- Vrbs est Cantabriæ præcipua, non solum ob situs opportunitatem, sed & ob verberem annonæ copiam, & mercatorum insignem concursum. Sita est loco plano: à mari distat duobus milliaribus, loco egregie portuoso: aere vitur temperato & salubri admodum, qua parte continentem spectat. Magnos habet obiectos montes, ut nec frigori nimio obnoxia sit, nec calori: annonam hic tanta affluere copia aiunt, ut nulla pene
50 in Hispania vrbs sic hac in re illi comparanda. Piscium omne genus vicinum mare larga manu suppeditat. Lanæ hic commercium summopere viget, ut quotannis circiter quinquaginta naues, in varias partes hic onerentur: puellæ hic passim incedunt capite nudo, & tonso capillitio. nec virginib⁹ fas est, antequam nuptæ sint, aut capillum alere, aut caput peplo velare: Lacedæmoniorum pene more, quæ intacto corpore, donec nupserant, incedebant.

C A P. XXC.

POMPELON POMPEIO EXSTRUCTA. DIVERSA A
Pompeii trophæis. Vbi hæc exstant. Occupatur à Ferdinando Rege.

Svblato per domesticas insidias Q. Sertorio, sedatisque Hispaniæ motibus, Cn. Pompeius ad optatum triumphum festinans, *Pompelonem* urbem inter Vascones condidit, quasi *Pompeopolim* vocans, teste Strabone lib. III. quam etiam à Ptolemæo ¹⁶ putant quidam *Martuam* dictam, hodie regni Navarrae metropolis est. ridiculum est Lucæ Tudensis figmentum, de urbis etymo. Refert enim *Pompelonam* dici, quasi *Bamba Lunam*, quod Rex Bamba civitatem ampliavit, nomenque antiquum *Martuæ* obliterratum. Conventus erat olim Cæsaraugustani, teste Plinio, qui cum initio capituli III. lib. III. dixerat Pompeium in Pyrenæo trophæa statuisse, quibus testabatur DCCC. XLVI. oppida ab Alpibus, ad fines vltioris Hispaniæ in ditionem à se redacta, credidit Pet. Antonius Beuterus, hæc trophæa Pompeii nihil aliud fuisse, quam à Pompeio exstructam urbem *Pompelonam*, in memoriam rerum ab se gestarum: sed comentitium hoc esse quis non videat? cum eodẽ modo cõstet, Augusto Cæsari victis Alpinis gentibus, in ipsis Alpibus erecta trophæa: cuius inscriptionẽ videre est apud Plinium lib. III. ²⁰ cap. XX. Adde Pompeii trophæorum adhuc hodie non obscura vestigia exstare. Refert enim Ioannes Mariana lib. III. cap. XVI. & Ambr. Morales lib. 8. c. 22. in *Andorre*, & *Altauaca* Pyrenæi conuallibus, exstare circulos ferreos, liquato plumbo rupibus affixos, decem amplius pedum ambitu, quibus affigi trophæa solent: cui rei fauent triumphalium fornicum imagines, vt Emeritæ conspiciuntur. qua de causâ diligentissimus Abr. Ortelius in antiquæ suæ Hispaniæ descriptione, *Pompelonem* inter Vascones, trophæa vero Pompeii, prope Ruscionem & Salsulas collocat; Strabo trophæa Pompeii prope Iuncarium campum statuit, qui non procul à Ruscione est.

Sita autem est urbs, non procul à Pyrenæi radicibus, in fertilissimis Navarrae campis, ad flumen Argam vocatum: ciuitas est magna, & opulenta. Auctor est Beuterus, ³⁰ & Ioannes Vasæus urbem hanc Christi religione, in ipsius Ecclesiæ primordiis imbutam esse, idque à *S. Saturnino*, qui à D. Petro Roma missus, XL. amplius hominum millia, septem dierum spatio, ad Christum traduxit, & in his *S. Firminum*, ciuem Pompelonensem, quem & Ecclesiæ præfecisse, & Ambionensi in urbe postea martyrio affectum ferunt sacræ Martyrum tabulæ. In hunc vsque diem Episcopalis dignitas permanfit. Urbs hæc cum vniuerso Navarrae regno, anno c15. D. XII. à Ferdinando Castellæ & Aragoniæ Rege occupatur: Ioanne primum Rege à Iulio II. Pont. Max. habito pro schismatico.

C A P. XXCI.

DVPLÈX CALAGVRIS. TARAPHÆ ERROR. FIDISSI-
ma suis ducibus. Egregia inscriptio.

D Vas in Hispania citeriore *Calaguris* nomine fuisse vrbes, auctor est Plinius; quarum vna *Nascica* cognominata, inter Nascicos populos collocata, prope Oscam, quam & *Municipium Calagurim Iuliam Nascicam* ex antiquo nummo dicunt vocari, Amb. Morales & Hieronymus Surita: cuius hodie ne vestigia quidem supersunt. Altera vero *Calaguris fibularia* vocata *Calagorina* vero Ptolemæo; nostro æuo *Calahorra* dicta. Conventus erat ⁵⁰ olim Cæsaraugustani: Franciscus Tarapha hoc nomen à C. Caligula illi inditum putat. non credidissem Tarapham, tam obesæ naris fuisse, vt tales tricas adstrueret: cum legerit apud Iulium Cæsarem bello quod aduersus Petreiam & Afranium gessit, *Calaguris* mentionem. T. Liuius etiam lib. XXX. meminit magni prælii prope Calagurim commissi, inter Celtiberos & Romanos, duce L. Manlio Acidino, Prætoris citerioris Hispaniæ: in quo ad XII. Celtiberorum millia cæsa, capta ad duo M. fuere. quæ sane omnia multis lustris ante Caligulam gesta fuere.

Sita autem est urbs ad Iberi amnis ripas, & quidem in monte, vnde Paulinus ad Aufonium:

Monta-

*Montanamque mihi Calagurim, & Bilbilim acutis
Pendentem scopulis, collemque iacentis Iberdæ
Exprobras?*

Rara in primis in duces suos fide, sed in Q. Sertorium clara admodum, quæ nec morte eius interrupta fuit. qui, ut auctor est Val. Maximus lib. VII. cap. VI. *Quo perscherantius interemti Sertorij cineribus, obsidionem Cn. Pompeii frustrantes, fidem præstarent, quia nullum iam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas, natosque ad usum nefario dapis verterunt, quos, diutius armata inuentus, viscera sua visceribus suis aleret, infelices cadauerum reliquias salire non dubitavit.* Hoc etiam Iuuenalis Satyra XV. innuit his versibus:

10 *Vascones: ut fama est, alimentis talibus usi
Produxere animas: sed res diuersa: sed illic
Fortuna inuidia, bellorumque ultima, casus
Extremi, longæ dira obsidionis egestas.*

Iugi tandem obsidione eam Afranius Cn. Pompeii legatus occupatam, cede incendiog; deleuit. Publicum illud & infelix exemplum, & cum quouis prisici cui comparandum, peculiare Bebricii Calaguritani confirmat: quod prope Lauronam (*Logroño* hodie) antiquus cippus, referente Ambrosio Morales, ostendit.

DIIS. MANIBVS.

Q. SERTORII.

20 ME. BEBRICIVS. CALAGVRITANVS.

DEVOVI.

ARBITRATVS.

RELIGIONEM. ESSE:

EO. SVBLATO.

QVI. OMNIA.

CVM. DIIS. IMMORTALIBVS:

COMMVNIA. HABEBAT.

ME. INCOLVMEM.

RETINERE. ANIMAM.

30 VALE. VIATOR. QVI. HÆC. LEGIS:

ET. MEO. DISCE. EXEMPLO.

FIDEM. SERVARE.

IPSA. FIDES.

ETIAM. MORTVIS. PLACET.

CORPORE. HVMANO. EXVSTIS.

Cuius fidelitatis memor Aug. Cæsar *Cohortem Calaguritanorum*, in corporis sibi custodes delegit, ut auctor est Suetonius in Augusto.

Fabii Quintiliani Rhetoris præstantissimi natalibus nobilitata; qui sub Nerone, à Galba Romam fuit adhuc adolescens perductus. Is cum caussis agendis magnum sibi
40 nomen comparasset, primus Romæ publicam scholam instituit, atque ex fisco salarium accepit, ut testatur D. Hieronymus ad Eusebii Chronicon his verbis: *Quintilianus ex Hispania Calaguritanus, primus Romæ publicam scholam tenuit, & salario cohonestatus publico claruit.* vnde & Ausonius in commemoratione Rhetorum Burdigalensium:

*Afferat usque licet Fabium Calaguris alumnus,
Non sis Burdigala dum cathedra inferior.*

Episcopatum habuit non incelebrem olim, nec hodie eo caret. Non defuere, qui crederent *Calagurim*, B. Dominici patriam, vocum affinitate decepti: nempe *Callarogæ* illius patriam, & *Calahorre* eadem oppida putantes. Martyres patronos habuit SS.

50 *Emetrium & Chelidonium*, milites legionarios, Marcelli Centurionis filios, quos Aurelius Prudentius Hymno peculiari prosequitur.

C A P. XXCII.

CÆSARAUGVSTA.

CÆSARAUGVSTA COLONIA IMMVNIS. SALDVBA
*vocata. Variæ opiniones & fabulæ de prisco nomine refelluntur. Colonia
 huc ab Augusto deducta.*

Inter nobilissimas totius Hispaniæ vrbes, iure referetur *Cæsaraugusta*, Aragoniæ Metropolis: quam Ptolemæus in Edetania collocat, vt & Plinius; qui etiam Coloniam immunem, & primo *Saldubam* vocatam dicit. Pomponius vero Mela, suo tempore nobilissimam Tarraconensis prouinciæ urbem, ex Mediterraneis dicit fuisse. De antiqua eius appellatione multa neoterici comminiscuntur, quæ libet breuiter refellere, ne aliis officias diutius faciant. Lucius Marineus, quia apud Plinium legerat, *Saldubam* olim vocatam, dicit à Rege Mauritanæ Iuba exstructam fuisse, vnde illi nomen *Salduba*, tamquam *Iubæ domus*. Sed nullius hæc opinio momenti est. Nam cum duos tantum Iubas constet fuisse, patrem scilicet, qui à C. Iulio Cæsare vna cum Corn. Scipione, fuis fugatusque seipsum interemit: & filium eius, qui Romanis litteris ita liberaliter initiatus fuit, vt clarissimus apud Afros sui æui scriptor sit habitus, & ab Augusto Cæsare in autum regnum restitutus. quorum neutrum in Hispania quidquam possedisse constat, quo sublato totum Marinei commentum in auras euanescit. Io. Margarinus Episcopus Gerundensis hanc urbem primo *Agrippam* à conditore suo dictam asserit, & in suam sententiam vocat vel inuitos, Strabonem & Plinium, apud quos tamen ne verbum quidem hac de re. Rodericus vero Ximenius Toletanus Archiepisc. lib. I. cap. III. *Cæsaraugustam* primo *Auripam* vocatam fuisse autumat. Sed pari in errore cum Gerundensi versatur. Io. Annius Viterbiensis *Saldubam* principem urbem fuisse tradit, quam Tubal in Hispania exstruxit. Addit etiam in Bætica ab eodem urbem exstructam, quam Pomponius Mela *Dubal* vocauit. Non tam anxie ab Hercule quæsitus Hylas, quam mihi hic locus; sed frustra. nam passim *Salduba* legitur. Quamobrem credo Annio Viterbiensi glaucomam ob oculos obiectam fuisse, vt quod non viderit, id se vidisse putarit. Nisi forsan deprauato codice vsus fuerit. Gaspar Barrerius elimenatis hisce fabulis portius à salinis frequentibus nomen fluxisse credit: montes enim salis fecundos, non procul ab hac vrbe distare in confesso est: D. vero Isidorus à Cæsare Augusto exstructam & nominatam dicit. Vero tamen propius est, ante Augusti tempora ignobile oppidum fuisse, & postea Coloniam huc deductam. Probat hoc æreus Augusti nummus, in quo vexillum erectum, hasta in base adfixa visitur (quod signum erat deducendæ Colonix) ab vna parte Augusti effigies, cum hoc titulo: AVGVSTVS. D. F. auersa vero parte: CÆSARAUGVSTA. M. POR. CN. FAB. II. VIR.

Sita est ad amnem *Iberum* (à quo vniuersa prouincia nomen sumsit) loco campestri, & patenti, in qua siue soli vbertatem, siue situs amœnitatem, urbis nitorem, & ornamenta requiras nihil in ea deesse comperies, ædium splendore, nulli Hispaniarum vrbi secunda: quam tamen Barcino audet æmulari, è laterculo coctili plurimum sunt. vicos, plateasque latas, & apertas, ac pontem habet egregii operis, quo Iberus transitur. Inter multa templa, quæ 17. maiora numerantur, præter 14. Monasteria, & alia minora *fana* & *Sacella*, celeberrimū est & magnæ religionis, q̄ D. Virgini ad columnā, incolæ, *Nuestra Senora del pilar* vocant. Posteris transmissum est, ædem hanc sacram primā esse, quæ in orbe in Seruatoris nostri honorem exstructa fuit, idq; quo tempore D. Iacobus Hispanias obibat, cui ferunt D. Virginem hac in vrbe apparuisse, cælesti fulgore cinctam, dedisseque Apostolo ex iaspide columnam, vna cum sacra effigie, vtque hoc in templo locaretur mandasse. Conspicitur hic imago exigua Deiparæ Virginis, vndique cancellis inauratis septa; coram vero quindecim argenteæ lampades perpetuis lucent ignibus. frequentia hic edita miracula loci pietatē auxere. hac in vrbe martyrū frequentia tanta quanta vix alibi integris in prouinciis, vt innumerabiliū massa, & eius nominis monasterium ostendit. Diocletiani enim & Maximiniani temporibus, Præses Dactian⁹ vt funditus Christianorum in Hispania nomen deleteret, per præconem denuntiavit, vt qui vellent Christiani, Cæsaraugusta stata hora excedere, tuto & illæsos discessuros: qui cum summo gaudio continuo se portis effunderent, repente militum copiis cincti, ad vnum omnes pro Christo obruncati sunt. Credebat nimirum immanis ille Dei hostis hoc Christiani sanguinis torrente, nouæ ardorem fidei se instincturum. at frustra fuit tyran-

tyrannus. Celebrati enim hi martyres innumerabiles, quos Prudentius libro de Coronis decorandos putauit, Hymno, quo Cæsaraugustæ vrbis sic meminit:

*Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas Domino parasti,
Sola prædiues pietate multa
Luce fruieris.*

*Omnibus portis sacer immolatus
Sanguis, exclusit genus inuidorum
Demonum, & nigras pepulit tenebras
Vrbe piata.*

Hac etiam vrbe D. Encratis (vulgò Engratia) Dynastæ cuiusdam Lusitaniæ filia, & duci limitaneo Rhodani, prouinciæ Narbonensis Gallia desponsa, cum XII. comitibus, ab eodem Daciano martyrio affecta fuit: quorum etiam omnium ibidem meminit Prudentius: postea verò ita subdit de S. Encratide:

*Hic & Encrati recubant tuarum
Ossa virtutum, quibus efferati
Spiritus mundi violenta virgo
Dedecorasti.*

D. etiam Lambertus indigena, hic martyrio affectus fuit. Episcopatus est antiquissimus: tempore vero Alphonfi XI. à Ioanne XII. Pont. Max. in Metropolitanam dignitatem mutatus: cui quatuor subditi parent Episcopi, *Oscensis, Turiaffonensis, Pampelonensis, Calaguritanus*. Inter Episcopos habuit S. Braulionem, cui Isidorus libros viginti Originum eruditum sane opus inscripsit: doctrina verò conspicuos viros protulit *Antonium Augustinum* Archiepiscopum Tarraconensem, de Hispania omniq; ad eò antiquitate optime meritum, & *Hieronymum Suritam*, qui Antonini Itinerarium emendauit, & Aragoniæ concinnauit. D. verò Vincentii martyris natalibus præcipue se tollit hæc vrbs, licet aliqui Oscæ natum volunt, qui & sub Daciano Abulæ martyrio affectus. clarè enim Prudentius & ipse Cæsaraugustanus eum pro ciue agnoscit hymno citato:

*Noster est, quamuis procul hinc in vrbe
Passus ignota, dederit sepulcri
Gloriam victor prope litus altæ
Forte Sagunti.*

CAP. XXIII.

OSCA VICTRIX COGNOMINATA. A SERTORIO
hic scholæ instituta. Velleius Paterculns correctus.

QVÆ prisca Geographis *Oscæ*, recentioribus *Huescæ* leuiter flexo nomine dicitur: vrbs erat olim regionis Vescitaniæ (Surita verò *Vascitaniæ* vult legi, Notis ad Antonini Itinerarium) Conuentus verò Cæsaraugustani, teste Plinio: Ptolemæus autem Illergetum esse, Franciscus Tarapha ex Manethone, dicit ab Osco Vetulonensi, qui Italiæ imperabat, exstructam fuisse: Episc. verò Gerundensis lib. II. Paralipomenon à Caco conditam credit, & *Oscam* vocatam, tanquam *Os caci*, multo ante Herculis in Hispanias aduentum eundemq; asserit Cacam, qui ab Hercule interfectus sit in Italia.

Spectatum admissi risum teneatis amici.

Sed cum de illius origine nihil liquidò mihi constet, fatius de illa tacere putem, quam nugæ asserere. Antonius Augustinus & Hieronymus Surita ex antiquis nummis aiunt urbem *Victricem* cognominari. Hac in vrbe olim Q. Sertorius Latinæ, Græcæque linguæ Academiam erexit, teste Plutarcho in vita Sertorii, quo nobilissimos Hispaniæ adolescentes, eruditionis causa euocauerat; re ipsa verò vt obsides haberet, erudiendi prætextu, quasi cum maturuisset ætas, in partem administrationis, & imperii eos admissurus: qui eadem in vrbe inter epulas à Perpenna aliisque coniuratis occisus, teste Velleio Paterculo lib. II. *Tum M. Perpenna pratorius, è proscriptis, generis clarioris, quàm animi, Sertorium inter cœnam Aetoscæ interemit. Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctorauit facinore.* quo loco *Oscæ* legendum clarum est. Nusquam enim *Aetoscæ* mentio; licet Plutarchus Ap-

pianus, & Sallustius in Historiarum Fragmentis vrbis nomen prætereant, vbi Sertorius interfectus fuit. Claudius Ptolemæus, quo loco Strabo dicit Sertorium morbo extinctum, ἐπέλευται καὶ νόσῳ, feliciter ex Velleio emendat ἐπέλευται δ' ἐν ὄσκη. i. *Extinctus est Oſca.* apud Strabonem etiam lib. III. corruptè *Ileosca* legitur, loco *Oſca* his verbis, loquitur de Iaccetania: *Hæc à Pyrenæis radicibus inchoans, in campos vsque latius extenditur, & Ilerda ac Ileosca, Illergetarum locis adiungitur, non procul ab Ibero.* Nusquam enim apud Ptolemæum, aliumve classicum scriptorem, *Ileosca* mentio inter Illergetas, sed *Oſca* passim. Hoc æuo ex Catalonia præcipuis vrbibus, Episcopali dignitate prædita, Tarraconensi Præfule, ex Constantini diuisione subiacet. Academiam etiam habet antiquam, & à Sertorio, vt dixi, institutam: sed nulla re magis gloriantur incolæ, quàm *D. Laurentium* ciuem habuisse, inuictum illum Christi Athletam, qui Romæ sub Decio Imp. martyrio affectus fuit. *D.* etiam *Orontium*, *D. Laurentii* fratrem.

CAP. XXCIV.

I L E R D A.

ILERDA HODIE LERIDA. SARDONES VBI. DE ORIGINE Ilerda. Sicani nomen à Sicori amne traxerunt. Antiqua his Academia.

Ilerda non ignota vrbis, ob res maximas circa illam à C. Iulio Cæsare, contra Afranium & Petreium Pompeii duces gestas. Ptolemæus inter Illergetes annumerat, quos Fuluius Ursinus apud Abr. Ortelium, eosdem esse cum Illurgauonensibus Cæsaris facit. Sed exactius rimanti, non subsistit Fuluii coniectura: dicit enim Cæsar Illurgauonenses flumen Iberum attingere, quo Illergetes non pertingunt, vt ex Ptolemæo liquet: potius credo hos *Illurgauonenses* eosdem esse, cum Ptolemæi Illergaonibus, qui ad Iberi ostia sunt. Plinius libro tertio capite tertio: *Ilerdenses*, ait, *Surdaonum gentis, iuxta quos Sicoris fluius.* Sed quo loco Surdaones? aut quis illorum præter Plinium meminit? Feliciter Gaspar Barrerius mendosum hunc locum sanat, ab Hermolao Barbaro, & Ferdinando Nonio Pintiano maximis viris præteritum, & *Sardonum* legendum censeat. Erant enim *Sardones*, Ruscinonensis comitatus incolæ, qui hæc in partes forte se effuderant, vt etiam monet Beuterus. Pomponius sanè Mela horum meminit lib. II. cap. V. *Inde est, inquit, ora Sardonum, & parua flumina Thelis, & Thicis, vbi accreuerunt per seua: Colonia Ruscino.* Plinius etiam lib. III. cap. IV. his verbis: *In ora regio Sardonum, intusque Consuarnorum, flumina Thelis, & Obri:* quorum regionem etiam hodie, *Campos de Cerdania* nuncupari idem auctor est Barrerius: huius vrbis originem Ioannes Gerundensis Episc. lib. II. ad Illyricos refert, satis herculè remotè, & more suo ineptè. Nonnulli ex Stephani Byzantini obscuris verbis, ad Troianos referunt, quod addat, *Ileus autem Troianis Apollo dicitur.* Vibius Sequester ab *Ilerda* amne vrbis nomen inditum dicit, sed vbi gentium hic amnis? vel quis Sicorim *Ilerdam* vocatum scribit? viderint alii.

Sita verò est modico in colle, qui paulatim in vallem desinit, ad Sicoris amnis ripas, ob auriferas, quas vehit arenas, celeberrimi, vt ferunt Tarapha, & Lucius Marineus lib. XV. sed quia graphicè eius situm Lucanus exprimit, non pigebit eius versus ex lib. IV. adducere:

*Colle tumet modico, lenique excreuit in altum
Pingue solum tumulo, super hunc fundata vetusta
Surgit Ilerda manu, placidis prælabitur undis
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes.
Saxæus ingenti quæm pons amplectitur arcu;
Hybernas passurus aquas.*

Aufonius etiam ad Paulinum *Ilerda* sic meminit:

*Aut quæ delectis iuga per scruposa ruinis
Arida torrentem Sicorim despectat Ilerda.*

A quo amne nonnulli credunt Siculos primum *Sicanos* appellatos: testis est Thucydides lib. VI. qui amnem hunc *Sicanum* appellat.

Vrbis muri ex viuo saxo structi: ædes non contemnendæ: suburbano agro Bacchus, Ceres & Pomona mirum in modum fauent; nec Pallas fecundâ oleam inuidet. Cathedrale templum affabrè exstructum, editiori vrbis loco situm. Vnde iucundus in subiectos campos prospectus patet. Episcopali dignitate à multis seculis ornata fuit, & sub Sergio huius vrbis Episcopo an. 528. prouinciale Concilium celebratum fuit,

sub Theodorico rege. Antiqua etiam Academia hic excitata an. cIo. CCC. quæ licet nec opulentiæ reditibus tumeat, nec splendidis ædificiis superbiat, vberes tamen hinc ingeniorum riuuli emanant, qui vniuersam Cataloniam fecundant. Et licet vrbs felicitatis sit solo, vberes etiam quæstus ex falsamentis, & salitis piscibus, qui vndique huc aduehebantur, percipit, vnde Horatius librum suum alloquens:

Aut fugies Vticam, aut vnctus mitteris Ilerdam,

quasi diceret, vbi neglectui habebitur, folia eius cessura in piscium aut falsamentorum tectoria: non tecus ac Persius alibi scribit,

Linquere nec scombro metuentia carmina nec thus.

10 Refert Lucius Marineus lib. X. Ilerdenses Valentini pondera, mensuras, & monetam dedisse; idque quo tempore Iacobus I. Aragonum Rex anno cIo. CC. XXXVIII. Valentiam obtendisset, sanciens ut cuius ciuitatis ciues primò urbem irrupissent, illorum moneta ponderibusque Valentini vterentur. Ilerdenses ante omnes in urbem irruentes cò Coloniam deduxere, vnde in hodiernum diem Valentia publicis in litteris *Ilerdam* matrem vocat.

CAP. XXCV.

TARRACO.

20 DE TARRACONIS ORIGINE. SCIPIONVM OPVS. DI-

cta Colonia Iulia Victrix Tyrrenica. Strabonis lapsus. Circi vestigia.

Inscriptiones veteres. Vno linoque nobilis.

30 **N**obilissima est Hispaniæ Citerioris vrbs *Tarracon*, à quâ & vniuersa prouincia *Tarraconensis* vocata: de cuius primordiis, & conditore variè sentiunt Hispanicarum rerum scriptores. Annius Viterbiensis, aliq; triuiales ex opinione Berosi, à Tubale, filio Iaphet, conditam fuisse asseuerant, & lingua Aramea dictam fuisse *Tharacoam* quod pastorum congregationem illis significat: quorum ego opinionem nauci non fecerim, cum apud doctiores adulterina esse Berosi scripta hæc in confesso sit, & nugatoris Annii supposititium partum, vt Ioannes Goropius Becanus in Hispaniis, & in Originibus non semel ostendit. Gaspar etiam Barrerius, peculiari libello, Berosum, Manethonem, Metasthenem, ceterosq; eius farinae, quibus Annius tantopere innititur, ita excussit, vt imposturam, & laruam cuius detractam ostenderit. Franciscus Tarapha Ægyptios, duce quodam *Tarracone*, in Hispanias venisse, atq; ibi urbem in illius memoriam condidisse refert. Episcopus verò Gerundensis ad Herculem eius originem refert, atq; à Phoeniciæ populis, quos *Aconitas* vocat (qui nuspiã sunt) conditam, dictamque *Tarraconem*, quali *terram Acon*; sed mittamus hos nugivendulos, & secundioris fama Scriptoribus innitatur,

40 *Quis meliore luto finxit præcordia Phæbus.*

Plinius itaq; Solinus, & Martianus Capella, vnanimi voce, Scipionum opus esse *Tarraconem*, sicut Carthaginem Pœnorum asserunt, non quòd prima vrbs fundamenta iecerint. Constat enim ante Scipionum aduentum ex T. Liuiò urbem fuisse, sed quod ex obscura in clarissimam ciuitatem illorum opera euaserit: nam de primis eius initiis apud fide dignos auctores altum silentium. Colonia igitur fuit Scipionum *Tarraco*, cognominata *Iulia victrix Tyrrenica*, vt ostendit doctissimus Ant. Augustinus, Antiquitatum dialogo VII. ex antiquis inscriptionibus tum *Tarracone*, tum *Barcinone* repertis. *Tarraconensis* huiusmodi est:

GENIO.

COL. I. V. T. TARRAC.

L. MVNATIVS. APRONIANVS.

II. VIR.

Q. Q. TESTAMENTO.

EX. ARG. LIB. XV.

PONI. IVS. IT.

Barcinone verò pluribus in locis hæc conspicitur inscriptio:

IIIIII. VIR. AVG.

COL. I. V. T. TARRACON.

ET. COL. F. I. A. BARCIN.

Id est. *Seuir Augustalis Colonia Iulia victricis Tyrrhenica Tarraconis, & Colonia Faventie Iulie Auguste Barcinonis*. Scio nonnullos legere *Colonia Iulia Vlpie Traiana*, vel *rogata*, sed ἀπεροδωάνου est, præsertim cum & Aufonio Tyrrhenica dicatur. Epistola est apud Paulinum:

Cæsarea Augustæque domus, Tyrrhenica propter Tarraco.

Pomponius Mela opulentissimam esse dicit, inter illius oræ maritimas vrbes, quam *Thulcis modicus amnis super, ingens Iberus deorsum attingit*. quam Strabo ad principum peregrinationes excipiendas commodissimam, & natam esse, sitamque in sinu quodam maris, sed portu carere. reclamatur tamen E. Liuius, qui lib. XXII. Scipionem in magna classe portum *Tarraconis* ex alto tenuisse, militemque ibi exposuisse scribit. Hodierna certè die multa indicia antiquitus portum fuisse ostendunt. rudera enim non pauca obiectæ molis, quo à ventis tutiores essent naues, visuntur; & hoc æuo, non raro triremes hinc soluere compertum est.

Locus hic est (quem incolæ *placa de la fuente* vocant) amplitudine, & latitudine insignis, qui ex non obscuris vestigiis Circus olim fuisse creditur: quod vt facilius credam faciunt binæ inscriptiones antiquæ, Aurigis nobilioribus dedicatæ, quarum prior in templo D. Virginis dictæ *del Milagro* conspicitur: quas lubet attexere.

D. M.

*Factionis Venetæ Fusco sacrauimus aram
De nostro: certe studiosi, & bene amantes.*

20

*Vt scirent cuncti monumentum & pignus amoris,
Integra fama tibi, laudem cursus meruisti,
Certa sti multis, nullum pauper timuisti,
Inuidiam passus, semper fortis tacuisti,
Pulchrè vixisti, fato mortalis obisti.*

*Quisquis homo es, querens talem subsiste viator,
Perlege si memor es, si nosti quis fuerit vir.*

Fortunam metuant omnes, dices tamen vnum:

Fuscus habet titulos, mortis habet tumulam.

30

Contegit ossa lapis, bene habet, fortuna valebis.

Fundimus in fontem lacrymas, nunc vina precamur,

Vt iaceas placidè nemo tui similis.

Τὸς σὺς ἀγῶνας αἰῶν λαλήσει.

Id est: *Tua certamina æuum loquetur.*

Altera inscripta est statuæ, quæ sinistra manu palmam, in victoriæ signum continet, quæ in hortis exstat doctissimi Ant. Augustini Archiepiscopi Tarraconensis:

D. M.

EVTYCHETI. AVRIGÆ. ANN.

XXII. FL. RVFINVS. ET. SEMP.

40

DIOFANS. SERVO. B. M. F.

Hoc rudis aurigæ requiescunt ossa sepulcro,

Nec tamen ignari flectere lora manu.

Im qui quadriugos auderem scandere currus,

Et tamen à biugis non remouerer equis.

Inuidere meis annis crudelia fata,

Fata quibus nequeas opposuisse manus.

Nec mihi concessa est morituro gloria circi,

Donaret lacrymas ne pia turba mihi.

Vssere ardentes intus mea viscera morbi,

Vincere quos medicæ non valuerat manus.

50

Sparge precor flores super mea busta, viator,

Fauisti vino forsitan ipse mihi.

Et ne quid urbanis deliciis splendorique deesset, Theatrum olim egregii operis habuit, vt ruinæ testantur, eo loci, vbi nunc templum est D. virginis dictæ *del Milagro* licet nunc deforme, & incultum sit: siquidem in templi structuram pulcerrimi lapides sunt ablati, eratque ab vna parte in viua rupe excisum, vnde & fedilia, & gradus. Suburbanus ager frumenti, olei, pecorisque abundans admodum, vini laudatissimi ferax, vt testis Silius Italicus lib. III. belli Punici:

dat

— dat Tarraco urbem
Vitifera, & Latio tantum cessura Lyæo.

Et Martialis etiam lib. XIII. Epigr. XVIII.

Tarraco Campano tantum cessura Lyæo,
Hæc genuit Thuscis æmula vina cadis.

Laudatissimi etiam lini ager est patiens, cui torrens, qui Tarraconem alluit, eximium splendorem conciliat, teste Plinio lib. XIX. cap. I. *Et Citerior Hispania habet splendorem lini præcipuum torrentis, in quo politur, natura, qui Tarraconem alluit, & tenuitas mira: ibi primum carbasis repertis.*

10 Archiepiscopatum habet hæc vrbs percelebrem, & vetustum, & si Gerundensi Episcopo fides habenda, Toletano prior est. Illud certè non minimum est, non agnovisse vnquam huius vrbs Præfules, Toletanum Archiepiscopum pro superiore, & primatè: vt ceteræ omnes Hispaniæ vrbes, & ab illius se iurisdictione semper exemisse, vt nec iter facienti Toletano Præfuli per diœcesin suam, erectam ferre crucem permiserint.

Augusto Cæsari olim dedita fuit, ob beneficia multa illi collata, dum bellum in Cantabros pararet. cuius memoriam & post mortem ita profecuti sunt, vt teste Corn. Tacito, à Tiberio Cæsare obtinuerint, vt Tarracone templum illi exstruerent. Plurimis hæc vrbs SS. Martyribus abundat, inter ceteros verò habuit S. Fructuosum, Augustinum, & Eulogium Episcopum Tarraconensem, quorum abunde meminit Poeta Prudentius, hymno illis dedicato:

Felix Tarraco, Fructuose, vestris
Attollit caput ignibus coruscans.

Hac præterea vrbe oriundus fuit Paulus Orosius, D. Augustini discipulus, doctrina & eloquentia singulari, qui ab orbe condito Chronicon ab sua vsq; tempora eleganti filo contexuit.

30 C A P. XXCVI.

EMPORIAE HODIE AMPURIAS. A PHOCENSIBUS CONDITA. INCOLE DIVERSI. INSCRIPTIO VETUS.

M Aritima est Indigetorum vrbs, inter Tarraconem & Pyrenæos montes sita. Portu commodo ornata. Clari olim nominis fuisse præter historias, testantur non spernendæ ruinæ. A Phocensibus Græciæ populis condita, vt nonnullæ aliæ illo in tractu: vnde Silius Italicus lib. III. vocat *Phocæicas*:

Phocæica dant Emporia, dat Tarraco urbem.

Stephanus *Empurias* *καλιχην πόλιν*, esse dicit, contra omnem rationem. nam et si 40 Massilienses, qui illam condiderant, in Celtica seu Gallia erant, non tamen Celtas fuisse dicendum. Ptolomæus *Empurias* inter duo flumina collocat, Sambrocam videlicet, & Clodianum. Pomponius Mela Clodiani tantum meminit: Plinius vero lib. 3. cap. 3. pro Clodiano flumen Albam refert. Prius tamen exiguam insulam vrbi oppositam, teste Strabone lib. 3. incolere, quam *Πελαγίον* vocat, hanc Gerundensis Episc. nunc *Medam* vocari auctor est. Qua tandem relicta in continentem traiecere.

Vrbs ipsa primò in duas partes diuisa, & duo oppida, quorū vnum Græci, alterum indigenæ Hispani habitant; post deuictos verò Pompeii liberos, deductis Romanis Colonis à Iulio Cæsare, triplex effectum est. quæ quia disertè & graphicè à T. Liuiolib. XXXIV. descripta sunt, lubuit hic verba eius inferere; loquitur autem de Catonis 50 in Hispaniam aduentu: *Iam tunc Emporia, duo oppida erant, muro diuisa, vnum Græci habebant à Phocæa, vnde & Massilienses oriundi, alterum Hispani: sed Græcum oppidum, in mare expositum, totum orbem muri, minus CCC. passus patentem habebat. Hispanis retractior à mari, trium M. P. in circuitu murus erat. Tertium genus, Romani Coloni ab Diuo Iulio post deuictos Pompeii liberos adiecti, nunc in corpus vnum confusi omnes, Hispanis prius, postremo Græcis in ciuitatem Romanam ascitis, miraretur quis cum cerneret aperto mari, ab altera parte, ab altera Hispanis tam fere & bellicosa genti obiectos, quæ res eos tutaretur. Disciplina erat custos infirmitatis, quam inter validiores optimè timor continet, partem muri versam in agros egregiè munitam habebant. Vna tantum in eam regionem porta imposita, cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. Nocte pars tertia ciuitum in muris excubebat, neque moris tantum aut legis*

caussa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant vigilias, & circumibant cura. Hispanum neminem in urbem recipiebant, ne ipsi quidem temerè vrbe excedebant: ad mare patebat omnibus exitus. Porta ad Hispanorum oppidum versa, nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte vigilia in muris fuerant, egrediebantur. Causa exeundi hæc erat, commercio eorum Hispani imprudens maris gaudebant, mercarique & ipsi ea, quæ externa nauibus inueherentur, & agrorum exhibere fructus volebant: huius mutui vsus desiderium, vt Hispana vrbs Græcis pateret faciebat. erant etiam eò tutiores quòd sub umbra Romanae amicitiae latebant, quam sicut minoribus viribus quàm Massilienses, ita pari colebant fide. Haftenus Liuius.

Inter antiquas verò Emporitianorum ruinas cippus repertus non inelegans, qui docet Græcos, nec Hispanorum moribus linguaque pollutos, in Romanorum tantum ditionem cessisse: quam inscriptionem Ambrosio Morales de Hispania optimè merito acceptam fero.

EMPORITANI. POPVLI. GRÆCI.
HOC. TEMPLVM. SVB. NOMINE. DIANÆ. EPHESIÆ. EO.
SÆCVLO. CONDIDERE. QVO.
NEC. RELICTA. GRÆCORVM.
LINGVA. NEC. IDIOMATE.
PATRIÆ. IBERÆ. RECEPTO.
IN. MORES. IN. LINGVAM.
IN. IVRA. IN. DITIONEM:
CESSERE. ROMANAM.

M. CETHEGO.

ET. L. APRONIO. COSS.

Non procul ab Emporiis M. Cato Hispanos pugna memorabili deuicit, cæsis quadraginta hostium millibus. Cuius abunde Appianus & T. Liuius meminere. Incolæ, teste Strabone, colligendo lino opus agebant: interior ager sparti erat ferax, inutilior verò agri pars iuncum producit, qua de causa *Iuncarium campum* vocant, à quo crediderim oppido *Iuncaria* nomen inditum. Hac in vrbe olim Episcopalis sedes fuit, nunc verò Getundensi paret.

C A P. XXCVII.

MONTIS SERRATI DESCRIPTIO. QVANDO D. Virgini hic exstructum templum.

CVM non inter postrema naturæ miracula, hunc montem reponi putem; non omitterem, quin situra eius tenui colore, pro ingenii mei captu adumbrem. Nam si exactè graphiceque eum describerem, nec naturæ maiestati satisfacerem, nec infantia mea permitteret, & licet mons hic crebris vndique rupibus ambiatur, ipse tamen longè super omnes eminent, vt procul visentibus egregiè turratæ arcis, monti impositæ speciem præbeat: talique ordine rupes hæc dispositæ videntur, vt natura religioso quodam horrore intuentium oculos in se conuertere videatur. Ambitu suo IV. leucas cõplectitur, nubibusque se condere ob eximiam altitudinem creditur: vertice eius despectantibus vicini montes camporum imaginem præbent: raræ hic conualles, plerunque solidæ rupes, & immensæ altitudinis aspreta: atque vbi in rupis verticem magno labore te euasisse putas, statim se offert alia multo altior, in quam vbi per ligneos gradus enixus es, crescere adhuc rupis altitudo videtur. Interdum in vastæ magnitudinis murum excurrunt, variis hinc inde quasi castellis prominentibus, interdum seorsum collocatæ, ceterisque auulsæ montibus, turris imaginem præbent: & licet horrendæ procul appareant, frequenti tamen, & viridante arbore confitæ Thestala referunt: & cum prorsus inaccessible videantur, humanæ tamen industriæ hic natura victa cessit. Nam inuis in locis, summa arte subliceas scalas durissimis scopulis affixe, quæ cum multa fronde sunt tectæ, aduenis gratissimas umbras aduersus solis estum præbent. aiunt à montis iugo, sudo cælo, Baleares insulas (vulgò *Mallorca* & *Menorca*) quæ sexaginta hinc leucis distant, posse conspici. Montis radices alluit amnis, vulgò dictus *Lobregat*; Ptolemæo verò *Rubricatum*: quòd sanè nomen potiori ratione illi impositum fuisse puto, quam Arabico sinui, Mare rubrum. Fluctus enim toto anni tempore

pore maximè rubent, colorem ab arenis, quas pertransit, mutuatur: amnis est inglorius nulliusque pœnè utilitatis: nam hybernis aquis summopere exæstuat, æstate verò agris inutilis, & arescente penè alueo, iners voluitur. Restat vt paucis D. Virginis Cœnobii, illis in locis extructi originem referam. Quò tempore Barcinonæ Guifrius Pilofus cognomine, III. Comes imperabat anno D. CCC. LXXX. opiliones qui his in rupibus gregem pascebant, frequenter animaduenterunt diebus sabathi, post meridiem, in rupem vnã frequens lumen cœlo descendere, vnã cum iucundissimo musices concentu. Hoc ostentum vbi parentibus retulerunt, & re ipsa illis compertum esset, villæ illius parocho, & Episcopo Manresæ rem totam significarunt: qui cum eadem oculis vidissent, frequenti clero, supplicatione indicta, deducendo eos insolito quodam & fragranti odore, ad rupem peruenere, vbi D. Virginis imago, in antro re-
 10° perta fuit (nunc in cœnobio visitur) quam Episcopus vnã cum clero, Manresam versus magno honore deferebant. Cum vix eò loci ventum, vbi nunc Cœnobium est, non potuere imaginem loco mouere, sed ibi fixa permansit: quo conspecto Episcopus ibi ædem vouit Diuæ Virgini, dedicauitque. Cœnobium in medio montis situm est, sub inaccessa rupe, vt è propinquo spectantibus, ruinam minari videatur: nec immeritò. Nam ante paucos annos, pars præcipitis scopuli diuisa decidit, vt nosocomium protruerit multosque in illo ægros affligerit. templum est exiguum & obscurius paulo, frequentibus vndique votiuis tabellis ornatum. Spectantur supra XC. argenteæ lam-
 20° pades: imago D. Virginis colore est subfusco, & intuentium oculos cœlesti quadam maiestate præstinguens. His in rupibus XII. sunt anachoretarum casæ: nec admiratione caret, videre inter confragosas, & asperrimas rupes, domunculam quandam, tanquam hirundinis nidum, scopulo affixam, & quia pensiles sunt, videntur quouis vento casum minitari: & quod captum pœnè omnem superat, vbi eo perueneris; videas vnò in tuguriolo conclaue, triclinium, musæum, sacrarium, atrium, hortum, & quidquid demum concinnis ædibus conuenit, omnia affabrè facta: nec modicis impensis his in locis casula vna exstrui potest. Multa de hoc monte dicenda supersunt, quæ vt orationis satietatem effugiam silentio inuoluo, si hoc vnũ instar colophonis addidero. Montem hunc natum videri ad solitariam vitam degendam. nullæ hic tur-
 30° bæ, nulli importuni strepitus, qui mentem à diuina contemplatione possint auocare, solum hic audire est iucundos auicularum garritus, ipsasque aues videre Anachoretarum manibus intrepidè alludere, & cibum capere. Miraculorum seriem enarrare non est huius instituti, neque paucis ea complecti possem.

CAP. XXCVIII.

BARCINO.

40° DE BARCINONIS ORIGINE REIECTÆ FABULÆ. A
 Carthaginensibus condita. Barcinus & Barcelona dicta. Fauentia Iulia
 Augusta cognominata. Urbis descriptio.

DE nobilissimæ huius vrbis exordiis varia, incertaque, & magna ex parte fabulosa circumferuntur, quibus barbarorum scriptorum libri ad nauseam vsque referti sunt. Nonnulli enim quibus gnarum, Iberos, Persas, & Phœnices relicta Asia in Hispaniam commigrasse, cum legissent in maculato codice, esse in Cæria urbem *Barcillam* (quæ Plinio *Barzyla*, Ptolemæo verò *Parzylia* vocatur) calidè nimis, & incallidè, nec ratione, nec auctoritate vlla adhibita, à *Barcilla* illa *Barcilonam* originem dixerunt trahere. alii nescio quas duodecim cymbas (vulgò *Barcas* vocant) sibi finxerunt, ex
 50° quibus nonam cymbam, quia illa Hercules aduectus fuerat, vrbi nomen dedisse. Quæ in re non vulgus solum, sed etiam Rex Alphonsus, *Prudens* licet cognomento, imprudenter lapsus fuit, in suis Hispaniæ Annalibus. tantumque hæc putida fabella apud rudem bonarum artium populum valuit, vt publicis vrbis nummis ridicula hæc inscriptio adderetur, BARCA NONA, in Herculis æternam memoriam. Mihi de vrbis initiis hætenus nihil certi liquet, nisi illam Carthaginensibus debere primordia, vt testatur Ausonius ad Paulinum his versibus:

*Quid queror? Eoque infector crimina monstri,
 Occidui me ripa Tagi, me Punica ledit
 Barcino, me bimaris iuga ninguida Pyrenæi.*

Non absurde quidam hariolantur Hamilcarem Barchinum, Hannibalis fratrem exstruxisse *Barcinonem*, cui rei aliquantulū fauere videtur Martianus Capella, his verbis lib. VI. *Nam Pæni qui fundauere Charthaginem, conditas ubicumque vrbes, amico sibi nomine præsignarunt.* Hæc sufficiant de *Barcinonis* origine in tam spissa caligine, exiguo coniecturæ lumine detexisse. Vocatur etiam *Barcinus* à Paulino Epistola ad Aufonium hoc versu.

Cæsarea est Augusta tui Barcinus amœna.

Paulus Orosius lib. I. cap. III. & Æthicus *Barcilonam* vocant. Eandem verò Romanorum Coloniam fuisse, testis est Plinius lib. III. his verbis: *In ora autem Colonia est Barcino, cognominata Fauentia.*

Florianus Occampius, non parum hic lapsus, dum ait Romanos, *Barcinonis* nomen in *Fauentiam* mutasse, nescius cognomen non abolere nomē, sed potius adaugere. Ant. Augustinus Dialogo VII. è nummis antiquis, dicit vocari *Coloniam Fauentiam Iuliam Augustam Barcinonem*: hoc pacto COL. F. I. A. BAR. Vrbs hæc Pomponii Melæ ætate exigui nominis aut famæ fuit: *Inde, inquit, ad Tarraconē parua sunt oppida, Blanda, Illuro, Bertullo, Barcino.* Hodie vero ex totius Hispaniæ nobilissimis vrbibus est, & rerum gestarum magnitudine nullis inferior, paucis æqualis. Omnibus enim bellis, quæ in Sicilia, & Italia late per Aragoniæ Reges, feliciter gesta sunt. naualibus maxime præliis, magnis copiis interfuere Barcinonenses. Quin etiam cum ceteris Catalanis (quorum Metropolis *Barcino* est) felices in Africam & Orientem expeditiones aliquot fecere, & cum terrore Catalanorū ibi vulgatum nomē. Comites habuit, à tempore Caroli Magni, qui Maurorū illam iugo exemit, circa annū 801. cōstituto Bernardo quodam Comite, quo extincto suffectus à Ludouico Pio Imp. Iamfredus (alii *Guifrium* vocant) à quo series continua Comitum fluxit, donec an. MCLXII. Aragoniæ regno Barcinonensis Comitatus coniunctus fuit. Sita autem est in agro Laetano, qua mediterranea respicit, loco campestri, multis hinc inde villis conspicua, quæ amœnissimum oculis prospectum præbent, ideoque merito à Festo Auieno *amœna* vocatur:

Et Barcinonum amœnas sedes ditium:

Nam pandit illic tuta portus brachia

Vuetque semper dulcibus tellus aquis.

Muro cingitur ex laterculo coctili quem turres opportunis locis dispositæ interfingunt: fossam habet latam & profundam. Domus sunt passim ex viuo saxo exstructæ, quas hortorum amœnitas egregie exornat. horti ipsi, frequenti myrto, & lauro ornati, iasminio, citreisque intercurrentibus. Plateas habet latas & apertas, & quod in Hispania rarum est, cloacarum beneficio mundas. Tempa affabre exstructa, picturis & altaribus exculpta. Mercimoniis in primis floret, & opificum industria. vitri conflandi adeo periti, vt Venetis vix cedant. Bellica olim laude, dum sub Comitibus fuit, egregie floruit. Vini, leguminum, & horariorum fructuum ferax admodum; frumenti, oleique indiga, sed defectum vicini abunde suppleat. inter geminos amnes sita est, qui sub incolarum pene oculis, se infundunt: ab Oriente est Berullo, à Mela sic vocatus, hodie truncata voce *Besons* dicitur, ab Occidua parte Rubricatum. Non procul ab vrbe mons se extollit prærupte altus, vulgo *Monjui*, ab antiquis vero, auctore Gaspare Barriero, *Mons tonis*, quo in loco (quod C. Plinius inter Italiæ miracula recenset) inexhausta & perennis est lapicidina, licet ad vrbis muros, & ad complures nobilium dom^o, assiduo hinc materia petatur, adimplet tamen liberalis natura montis illa vlcera, & cicatricem obducit, vt tot annorum decursu, nihil pœne excisum videatur. Hac in vrbe palmam martyrii adeptus est sanctus *Cucufas*, natione Arabs, attestante Prudentio his verbis:

Barcinon claro Cucufate freta.

Sublatus est hic per insidias, Gohorum Rex Ataulphus, vna cum sex filiis, teste 50 Paulo Orosio, cuius adhuc aliqua sepulcri vestigia exstant, vna cum hoc Epitaphio: licet imperitiæ plebi vel Herculis, vel Regis Hispani esse persuasum sit:

Bellipotens valida natus de gente Gothorum

Hic cum sex natis, Rex Ataulphe iaces.

Ausus es Hispanas primus descendere in oras,

Quem comitabantur millia multa virum.

Gens tua tunc natos, & te inuidiosa peremit,

Quem post amplexa est Barcino magna gemens.

C A P. XXXIX.

DE GERVNDÆ ORIGINE PARIÆ. HODIE GIRONA
dicta. Situs eius & descriptio.

10 QVam vulgo *Gironam* vocant, Plinio, Ptolemæo, Antonino, & Prudentio *Gerunda* est; Florianus Occampius, aliique apud me sublestæ fidei Annalium confarcinatores, à Geryone exstructam credunt, ab eo scilicet primum *Geryonam*, & mutato leuiter nomine *Gironam* dictam esse. Decepti procul dubio à Geryone, qui olim aliquo Beticæ in angulo imperavit: interim meridiana in luce cecutientes, non vident corruptum esse à *Gerunda*, nec apud vllum spectatæ fidei scriptorem antiquum hoc legi, nisi forsitan Annales aliqui Hispaniarum nuper nati hoc prodant, vt & Franciscus Tarapha: quorum apud me diluta nimium est auctoritas; nec dubito quin Florianus ex Ioanne Annio Viterbiensi hæc hauserit, qui mihi instar alterius Palephati est, ita meras nugas & gerras Siculas blaterat. Is Cōmentariis in Berosum *Gerundam* à Geryone conditam fuisse contendit: qua auctoritate innixus, ignoro: nisi, vt passim solet, nudo similitudinis præstigio allectus, neglectis interim peritissimorum Geographorum rationibus. Assur-

20 git *Gerunda* leui tumulo, antiquo muro circumdata, triquetra forma; quod in Geryonis memoriam factum esse fabulantur. Gerundensis ait in vnoquoque angulo arcem fuisse singulis fratribus attributam: sed quis est tam ἀγέλας, cui hæc non moueant risum? quasi vero ab Herculis aut Geryonis ætate, non dicam vrbs aliqua, sed murorum ruderata aliqua, in hodiernam diem exstare potuissent, in Hispania præsertim, tot bellis lacerata, & barbarorū inundationib⁹ vastata: quod si Romanorū opera, multis seculis Geryone posteriora, quæ architecturæ peritia, & materiæ firmitate, aduersus quasvis æui iniurias firmissima videbantur, ita vt nec ipsa

Posses diruere, aut innumerabilis

Annorum series, & fuga temporum:

30 funditus pene perierunt; & citra historias ex hominum memoria sublata essent, quid de antiquioribus dicemus? Hanc urbem Ptolemæus, inter Tarraconensis provinciæ populos *Autetanos* collocat. alluitur flumine *Vnda* vocato, vulgo vero *Onhar*: immiscet se alteri flumini ab incolis vocato *Ter*, cuius etymologiam deducunt etiam à trigemino Geryone. Mihi videtur hic esse amnis, qui Pomponio Melæ *Thicis* dicitur, à quo corrupte *Ter* nunc dicitur. Cuius verba sunt: *Aceruaria est proxima rupes, que in altum Pyrenæum extrudit, dein Thicis flumen ad Rhodam, Clodianum ad Emporias.* Et licet vrbs parua sit, opificum tamen, mercatorumque numero est locuples: spectatur hic in Cathedrali ecclesia altare, vna cum imagine ex argento fusili, variis vtriusque testamenti emblematis insculptis: frontispicium vero lateraque altaris auro, multisque

40 gemmis coruscant. D. Felicis corpus hac in vrbe spectatur, vt testatur Prudentius:

Parua Felicis decus exhibebit

Artibus sacris locuplex Gerunda.

D. etiam Narcissi martyrishic reliquæ seruantur: in cuius honorem plurima miracula Deus fecit. sufficiet vnum, sed memorabile, adduxisse. Quo tempore Petrus IX. Aragonum Rex, & Cataloniæ Comes rerum potiebatur, Galli, auspiciis Philippi III. Regis (Marineus Siculus lib. 11. sub Carolo Siciliæ Rege hoc accidisse refert) Gerundã vt occupant, qua victoria elati, humana pariter & diuina spernentes, eo impietatis venerant, vt templum stabuli loco ducerent. Qua de causa, Deo vindice, magna copia muscarum ex viridi candicantibus alis, ex sepulcro D. Narcissi erupit, quæ lethali aculeo Gallos, multo celerius ipsa peste necabat. Quamobrem amissa magna copiarum parte, coacti fuere urbem deserere. Rex ipse æger Emporis diem clausit, alii verò Perpiniani obiisse tradunt. Sedem habet Episcopalem, cui olim præfuit Ioannes Margarinus, vnde passim Gerundensis Episcopus vocatur. Anno Domini DXVII. celebratum hic Concilium VII. Episcoporum, sub illius vrbis Præsule Fortuniano, vt auctor est Ioannes Vassus in Chronico:

CAP. XXC.

PIRENAEI MONTES. DE ETYMO VARIA.

Galliam ab Hispania Pyrenæi montes dirimunt, geminis promontoriis, in duo maria procurrentibus: in mediterraneum quidem *Templo Veneris*, priscis Geographis vocato, vulgo *Cabo de Creus*: in oceanum vero Gallicum *Olearsone*, hodie corrupto nomine *Oiarco*: frequentes hinc inde, in Hispaniam & Galliam montes hi ramos spargunt; inter utrumque mare LXXX. circiter leucarum spatium occupant. Hac in parte Hispania seipsa angustior est multo, hinc vero, quo magis in septentrionem, & occidentem, ad oceanum & à meridie in mediterraneum mare excurrit, eo latior euadit; insultante hinc inde pelago, præterquam qua Pyrenæi Hispaniam claudunt. qua de causa Paulo Orosio *Peninsula* vocatur, Straboni vero quam optime bubulo corio assimilatur, ita ut qua Pyrenæos spectat caput referat, reliqua vero corpus, qua se inter duo maria exporrigit. nonnulli, inter quos Beuterus, opinati sunt hanc montium feriem vniuersam non deberi Pyrenæos appellari, sed diuidi in Antipyrenæos, & Pyrenæos; sed non ita facile à recepta priscorum Geographorum opinione recedendū. Nomen autem Pyrenæi à Græco nomine πῦρ videtur deriuatum, quod olim iniecto ibi ab armentariis igne conflagrarunt, teste Diodoro Siculo lib. V. aliisque Geographis, & Aristotele, libro de mirandis auscultationibus: *In Iberia*, inquit, *combustis aliquando à pastoribus siluis, calenteque ignibus terra, manifestum argentum defluxisse, cumque postmodum terræ motus superuenisset, eruptis hiatus, magnam copiam argenti collectam, atque inde Massiliensibus prouentus non vulgares obrigisse.* Alii vero dicunt nomen fluxisse à Pyrena virgine, ab Hercule vitiata, cuius ita meminit Silius Italicus:

*Pyrene celsa nimboſa verticis arce
Diuiſos Celtis, late proſpectat Iberos;
Atque æterna tenet magnis diuortia terris:
Hoſpitis Alcide crimen; qui ſorte laborem
Geryonis peteret cum longa tricoloris arma,
Poſſeſſus Baccho, ſæua Babrycis in aula
Lugendam formæ ſine virginitate reliquit
Pyrenem.
Deſletumque tenent montes per ſecula nomen.*

Sed hoc à Plinio pro fabuloſo reiicitur: ridiculum vero eſt, quod Annales Regis Alphonſi circa Pyrenæi nomenclaturam adducunt. Aiunt enim à *Pyrrho* Hispaniarum rege Pyrenæos vocatos fuiſſe, cum primo *Cerubales* à Tubale vocarentur. ſed præ vetuſtate putida eſt hæc opinio, proinde nugatoribus hanc relinquamus, quibus ne mica quidē falis eſt, ut hanc conſeruent. Iſidorus Orig. lib. XIV. cap. VIII. Pyrenæum dicit nuncupatum à crebris fulminum ignibus: quòd ferè celsi montes fulgure petantur: vnde & aptiſſime Claudianus lib. de laudibus Serenæ:

*— Pyrenæique ſub antris,
Ignea fulmineis legere Ceraunia nympha.*

Aiunt enim & naturæ ſagaciores indagatores gemmam Cerauniam, locis fulmine iſtis tantum reperiri (quales Pyrenæi montes feruntur) vnde & illi nomen. hinc Marbodeus lib. De gemmis.

*Illis quippe locis, quos conſtat fulmine tactos,
Iſte lapis tantum reperiri poſſe putatur.
Vnde Κεραύνιον eſt Græco ſermone vocatus.*

Refert Strabo lib. III. Pyrenes latus, quod in Hispaniam vergit frequentibus arboribus conſitum eſſe, quod vero Galliam ſpectat, nudum pene aridumque ſpectari. 50

CAP. XCI.

RHUSCINO OLIM GALLIAE ANNEXA. PERPINIANVM VETERIBUS IGNOTUM. Opinio Annii Viterbienſis exploſa. Deſcriptio eius.

Qui Hispaniæ terminus, potuiſſet & operis mei eſſe Pyrenæus: quidquid enim terrarum eſt citra illum; Galliis olim annumerabatur. Sed quia Rhufcinonentis comitatu,

mitatus, ab aliquot seculis Hispaniæ annexus, & non ignobilis est: iure videbor extra ordinem pauca de illo dicere. Functo Gerardo Comite Rhuscinonensi, absque herede anno M.C.LXVIII. ad Alphonsum Nonum Aragoniæ regem deuolutus est. Cœpitque tum primum in publicis monumentis vocari Rex Aragoniæ, Rhuscinonis Comes, & Prouinciæ Marchio. Sed Ioan. II. Arag. Rex ærarii inopia compulsus, Ludouico XI. Gallorum Regi trecentis aureorum millibus hunc comitatum oppignorauit: quem Carolus VIII. anno M.CCCC.XCIV. Ferdinando Regi iterum restituit. Nomen autem illi dedit antiqua Romanorum Colonia, quæ *Rhuscino Latinorum* vocabatur, quam Athenæus, & Geographi, in Gallia Narbonensi collocant, licet nunc à multis seculis

1° Cataloniæ sit annexa: Pomponius Mela describens Gallias à flumine Rheno ad Pyrenæos vsque, hæc de Rhuscinone prædicat: *Inde est ora Sardonum, & parua flumina Thelis & Thicis; ubi accreuerè persæna: Colonia Rhuscino, vicus Illiberis, magna quondam vrbs, & magnarum opum tenue vestigium.* Strabo pene eadem, mutatis verbis: *E Pyrene quidem Rhuscino & Illiberis amnes exeunt, è quibus vterque eiusdem nominis urbem habet.*

Solebat hæc vrbs esse, vbi nunc Castellum quoddam est, media leuca à Perpiniano, circa quod, multa rùdera, & ædium priscarum passim dissecta vestigia videre est. Vnde & hodierno æuo arx Rhuscinonensis vocatur. Incolæ etiam opinantur, eo loci quondam non incelebrem urbem fuisse, in cuius locum *Perpinianum* successisse putant. Nomen recens, nec penes Geographos celebratum; quæ res nonnullos mouit (inter quos

2° Pet. Oliuarius Valentinus) *Perpinianum* olim *Rhuscinonem* fuisse. Ioanni vero Margarino Gerundensi Episcopo, longè aliter visum: quippe cum nomen *Perpiniani* nusquam apud exploratæ fidei Geographum reperisset, in eum impegit scopulum, vt *Perpinianum* credat urbem esse, quam in Itinerario Antoninus *Stabulum* vocat, ego sanè crediderim eum, dum hæc scriberet, aliud egisse Antonini locum legendo, nulla scilicet distantie habitatione: siquidem is numerat à Salsulis *Stabulum* vsq; XXXVIII. M. P. qui XII. leucas conficiunt, cum Salsulis *Perpinianum* tres tantum sint. Castellum vero eo loci esse vbi olim *Rhuscino*, docet manifeste Antoninus: siquidem Narbone *Rhuscinonem* XL. M. P. numerat, qui X. leucæ sunt, quot Narbone ad *Rhuscinonis* Castellum numeramus. Refert P. Ioannes Mariana lib. IX. an. M. LXVIII. opera Guinardi Ruscinonensis

3° Comitibus, conditum esse *Perpinianum*.

Vrbs hæc tribus leucis trans Pyrenæos montes sita est loco plano, nisi quod Meridiem versus in cliuum leuiter assurgat, cui arx imminet. Alluitur amne Theli, cuius pars intra muros recepta est. Post vltimam Gallorum obsidionem, anno Cl. Ic. XLIII. muros egregie communierunt incolæ additis nonnullis propugnaculis. Lanificii hic frequentes opifices: vrbs ipsa citra iniuriam inter amœnissimas totius Hispaniæ reponenda; licet aura minima de causa maximas mutationes patiatur, & vt vniuersa Narbonensis prouincia, sæuis ventorum turbinibus obnoxia. Magna in veneratione hic habentur D. Honorati Episcopi Arelatensis reliquiæ, in Carmelitarum monasterio repositæ, tum etiam corpora SS. Iuliani & Basilisæ. Hoc in comitatu Episcopalis est vnica vrbs *Helna* nomine, Diuo Hieronymo vero in appendice ad Chronicon Eusebii Cæsariensis, *Helena* vocatur: vbi de Imperatore Constante loquitur: *Constantis non longe ab Hispania, in Castro, cui Helena nomen est, interficitur.* Eutropio etiam eodem nomine appellatur, his verbis: *Obiit Constantis, non longe ab Hispaniis, in castro, cui Helena nomen est, anno imperii XVII. Aetatis vero suæ XXX.* Episc. idem Gerundensis putat reginam Helenam, Magni Constantini matrem hanc urbem exstruxisse, aut nepotem eius Constantem in eius memoriam; sed vt solet, sine auctore id asserit.

4° Ad *Perpinianum* redeo. Beuterus ita dictum putat à *πῦρ* incendio scilicet in Pyrenæis montibus à pastoribus excitato, ductus in errorem à Ioanne Antio Viterbiensi, qui incendium illud auspiciatum fuisse ab illa parte fingit; sed inuabit eius nugas in me-

5° dium adducere: *Regio*, inquit, *proxima his montibus, corrupta nunc Perpiniana dicitur, cum scribenda sit & dicenda Pyrepiniana, id est, incendii & conflagrationis ostium, quia ibi cœpere pastores ignem arboribus iniicere. nam πῦρ ignis; Pini vero, os originis dicunt etiam Phenices, vt testantur Talmudistæ: quin etiam hoc addunt, vt Pi, os & origo dicatur, Ni vero & No, magni nominis & fama interpretetur. hinc Pyripini, combustionis origo magni nominis, à quo Pyrepiniana regio scribi debet, nisi forsan quod vñtatisimum est in compositione illa, per syneresim & synocopam Elittera abiiciatur, & dicatur recte Pyripiniana.* Hactenus ille, dum deliramenta sua vult rata esse, Phœnices, Hebræos, & Græcos in subsidium non solum vocat; sed inuitos obtorto collo trahit, vt scilicet

Desinat in piscem mulier formosa superne.

Auctor est L. Marineus Siculus, dum Ludouicus XII. Gallia Rex, *Perpinianum* obsidione premeret arctissima, ciues ad extremam compulso penuriam, consumtis etiam immundis animalibus, primo hostium corporibus, tandem & suorum pro dapibus vfos esse. quid illis, si acerbiter casus intuearis, miserius? si constantiam respicias, fidelius? qui ne à Rege suo desciscerent, extrema pati voluerunt potius quam honestè se victori tradere.

C A P. XCH.

10

SALSULAE HODIE SALSAS. FONTIS IBI DESCRIPTIO. De piscibus fossilibus multa.

ARX hæc hodierno die *Salsas*, antiquitus *Salsula* vocabatur: meminit eius in Itinerario Antoninus, is siquidem Narbone *Salsulas* XXX. M. P. numerat, qui septem magnis leucis respondent, quæ hodie numerantur. Pomponius Mela in Gallia Narbonensis descriptione fontis meminit, quem *Salsulas* vocat, qui leuca tantum ab hac arce distat: prisca scriptoribus non incelebris, nostris vero recentioribus omnino præteritus, & quia res est admiratione digna, nollem etiam mihi obliuionis notam, ut ceteris, inuri: proinde fusius paulo de illo in præsentiarum agam. De eo sic Pomponius Mela: *Vltra Leocata litoris nomen, & Salsula fons, non dulcibus, sed salioribus, quam marina sint aquis defluens, iuxta campus minuta arundine gracilique peruiridis, ceterum stagno subeunte suspensus, id manifestat media pars eius qua abscissa proximis, velut insula natat, pellique se atque attrahi patitur, quin & ex iis qua ad imum perfossa sunt, suffusum mare ostenditur, unde Græcis nostrisque auctoribus, veri ne ignorantia, an prudentibus etiã, mendacij libidine visum est tradere posteris, in ea regione piscem è terra penitus erui, qui vbi ex alto hucusque penetrauerit, per eius foramina ictu capientium interfectus extrahitur.* Athenæus vero lib. VIII. ex Polybii opinione eadem pene refert, licet aliis verbis: *Polybius, inquit, XXXIV. Historiarum libro, vltra Pyrenem ad Narbonem fluuium, campum pertinere ait, quem Illiberis, & Rhuscino intersecant eiusdem nominis vrbes præterfluentes, quas incolunt Celta, in hoc campo pisces eos, qui fossiles vocantur, erui tradit. Campus ipse exilis parumque facundus est, multo tamen gramine letus, subius verò cum arena duorum vel trium cubitorum altitudine ea terra sit, ex proximis fluminibus aqua influit, cuius tortuosos atque multiplices cursus cum pisces cibi gratia sectentur (avidissime enim graminis radices dicuntur appetere) effecerunt, ut vniuersus ille ager, subterraneis piscibus sit referendus.* Aristoteles vero his omnibus antiquior, libro de mirandis auscultationibus, circa locum, vbi fons hic erumpit, non solum longe à vero deuiavit, sed alia etiam de hac piscatura diuersa tradit: *In sinibus Massiliensium, inquit, circa Ligusticam lacus esse fertur, qui ebulliens effususque piscium multitudinem immensam, verique fidem superantem eiiciat; ceterum flantibus Etesis, tantum puluerem concitari, ut coaceruata in lacum humo sicca, superficiem oblegat, in formamque area redigat, unde indigenis licet, pertusa siccitate, in triuuis quoscumque pisces citra negotium eximere.* Strabo etiam lib. IV. idem manifeste asserit, his verbis: *Iuxta Ruscinonem, inquit, lacus est & ager quem alluit paulum supra mare refertus salinis; habet & effossiles Cestrias pisces. nam si quis duos aut tres fodiat pedes, & in limosam aquam fusciam demiserit, piscem eximia magnitudinis fixum penetrat.* Quod ne cui forte mirum videatur; non vno id loco accidere testatur Theophrastus libello De piscibus. refert enim circa Heracleam, & alibi in Ponto & circa Tium Ponti, Milesiorum Coloniam, fossiles reperiri pisces. nascuntur vero illi circa fluuios & aquosa loca, quæ cum siccantur paulatim, pisces subinde humorem sectando terram subeunt. Quod vero in Paphlagonia contingit, peculiarem & abditam rationem habet. Illic enim multos & bonos pisces effodiunt, cum neque restagnent iis in locis amnes; miraturque & ipse gigni sine coitu. Eadem pene ex Theophrasto narrat Plinius lib. IX. cap. LVII. Lepide hac de re Seneca lib. III. Quest. Nat. ad Lucilium: *Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis erui. Multa hoc in loco tibi in mentem venire, qua urbane in re incredibili fabulosaque dicas; non cum retibus aliquem aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Expecta ut aliquis in mari versetur, quid est autem quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? T. Liuius prodigij loco narrat lib. LII. in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub existentibus glebis emerisse pisces. Iuuenalis idem ut valde rarum, & instar portentij Satyra XIII. esse dicit:*

— miranti iam sub aratro

Piscibus inuentis, & feta compare mula.

Sed

Sed nihil æque mirandum duco quam quod Appuleius Apologia pro se prima dicat, in Getuliæ mediterraneis montibus pisces, per Deucalionis Diluuiâ reperriri. Fossiles vero pisces & hoc æuo quandoque inueniri referunt Rondeletius lib. de piscibus, & Georgius Agricola lib. de animantibus subterraneis. sed ad carceres redeo.

Fontem hunc à *Salsulis* non tota leuca distare, oculatus testis refert Gaspar Barrerius: cuius aqua falsa est, hyberno tempore percalida, æstiuo vero gelida; adiacet huic fonti campus multa humiliq; arundine & aquaticis herbis frequens (vt notauit Mela) & continua aquarum ex hoc fonte emanantium illuue vdius, hinc vero per canales quosdam in vicinum lacum aqua omnis se exonerat. Fons vero piscosus admodum est. nam & hyberno tempore aquæ calore, æstiuo vero grato eius frigore allecti, gregatim huc pisces confluunt. Arx vero loco campestri sita est, egregie munita, & propugnaculis instructa, vt hostiles impetus, contemnere videatur. Tali vero arte propugnacula hæc disposita sunt, vt non vna, sed plures arces videantur. Subliciiis enim pontibus ita sunt distincta, vt vno capto nihil damni hinc reliqua percipiant.

CAP. XCIII.

INSVLÆ HISP.

CASSITERIDES STANNO NOBILES. DE SITV ILLARUM DISQUISITIO. Plinii lectio controuersa. Oestrymnides Festo. Hesperides Dionysio Alex. dicta. Festus Auienus correctus. Vbi nam hodie sint.

Illustrata hæc Hispaniæ continentis potissima pars: nunc æquum est, inter fluentes emergentes terras, (quæ quod *in salo* sunt, *insule* vocantur) illustrare; sed cum delictu, & nobiliores tantum, quas præterire iniquum esset. *Cassiterides*, vnde & illis nomen (*κασσίτερος* enim *stannum* est.) Cl. Ptolemæus in occiduo illas Oceano statuit, numero decem. Plinius vero lib. IV. cap. XXII. *Ex aduerso*, inquit, *Celtiberia*, complures sunt *insule*, *Cassiterides* *Græcis* dicta, à fertilitate plumbi. Sed quo pacto ex aduerso Celtiberiæ? si illa non solum mediterranea est, sed etiam in orientem porrecta, nimis diuerso situ à Ptolemæi mente. Vero propior Pomponii Melæ opinio, lib. III. cap. VI. *In Celticis*, inquit, *aliquot sunt insule*, quas, quia plumbo abundant, vno omnes nomine, *Cassiterides* appellant.

Celtici enim populi cognomine Nerix, vel auctore Plinio lib. IV. cap. XX. circa promontorium *Celticum* habitant, quod *Artabrum* & *Nerium* dictum, & in occiduum Oceanum præcurrit: vnde Ferdinandus Nonius Pintianus, non *Celtiberia*, sed *Celticorum Neriarum* apud Pliniû legendû monet. Sed cum Iulius Solinus Plinio ad stipuletur, qui has insulas aduersus Celtiberiæ latus spectare dicat, nihil contra fidem omnium librorum innouare ausim: nisi quis dicat vtrobique mendum esse. Præsertim cum & Diodorus Siculus lib. VI. cap. IX. à Ptolemæo & Mela parum dissentiat: *Supra*, inquit, *Lusitaniam plurimum stannum effoditur in insulis Oceani Iberiæ proximis, quæ à stanno Cassiterides nominantur*. Adde Strabonem lib. II. & III. qui has insulas Artabris opponi scribit, nemo vero Celtiberiæ. Insulæ hæc à festo Auieno *Oestrymnides* vocantur, vt etiam suspicatur Ortelius, quas stanni plumbique diuites facit his versibus:

In quo insule sese exerunt Oestrymnides
Laxe iacentes, & metallo diuites
Stanni, atque plumbi, multa vis hic gentis est,
Superbus animus, efficax solertia,
Negotandi cura iugis omnibus.
Nolusque cumbis; turbidum late fretum
Et belluosi gurgitem Oceani secant.
Non hi carinas quippe pinu texere
Facere morem, non abiecte vt usus est
Curuant faselo. Sed rei ad miraculum
Nauigra iunctis semper aptant pellibus,
Corioque vastum sepe percurrunt salum.

Sed vnde dictæ *Oestrymnides* hæc insulæ, mihi æque ignotum, ac pleraque alia nomina, quæ solus hic Poeta vsurpat. Sed emaculatus mihi hic obiter est: vbi enim habet, *Nolusque cumbis*, legendum

Nullisque cymbis turbidum late fretum.

Nam quod Guilhelmus Camdenus legit

Non usque nauibus,

& præter auctoris mentem est: & nimis violenta; & à vero aliena est lectio. Poeta enim innuit, illos omnes esse negotiandi studiosos, nec nauibus uti, quæ hac Camdeni lectione tolluntur. Emendandus etiam videtur, ubi habet:

*Non hi carinas quippe pinu texere
Facere morem, non abiete ut usus est
Curuant faselo.*

Atque ita legendum puto:

*Non hi carinas quippe pinu texere
Acereve norunt, non abiete ut usus est
Curuant faselos.*

Innuit enim illos ignorare naues ex pinu, acere, aut abiete texere, seu faselum curiare, sed ex pellibus aptare nauigia. Vnde nec Camdeni lectio probari potest, quæ habet:

Fecere remos, non abiete ut usus est.

Siquidem *pinu texere*, & *fecere remos* incongruum sensum efficere, cuius erudito patere putem. De coriaciis vero nauigiis loquitur Plinius lib. VII. cap. LVI. his verbis: *Etiam nunc in Britannico Oceano vitiles naues torio circumfusa sunt.*

Dionysius Alex. in *ἠπειρώται* has insulas vocat *Hesperidas*, quas statuit non procul à promontorio sacro; ab aliquibus vocato *caput Europa*:

Νήσος δ' ἑσπερίδας τοῦ κραιτέρου γενέθλη

Ἀφνειοὶ γαίμων ἀγούων παῖδες ἰβήρων.

Subter ἑσπερίδων στάννι felicibus oris

Magnanimi dites nati dominantur Iberum.

Eustathius certe Scholiastes confirmat has esse insulas *Cassiteridas*; à Poeta vocatas *Hesperidas*, stanno fertiles. Soli olim Phœnices has nouerant, teste Strabone, ceteros mortales celabant, lucri causa, quod ex stanno plumboque illis veniebat: vnde cum Romani summo studio illarum notitiam indagarent, cursum naucleri cuiusdam obseruarunt, qui, ne insulas detegeret, nauem in limosa loca & breuia sponte impedit, ubi & Romani naufragium fecerunt, ipse vero incolumis enatauit, & ex publico a rario amissi oneris pretium illi solutum fuit. Sed frequenti tandem navigatione insulas adiere. Missusque aduersus incolas P. Crassus, sed cum miti illos ingenio, paci;q; deditos reperisset, effodiendi ipsis metalla industriam apertuit. Plinius lib. VII. cap. LVII. refert Midacritum quendam, primum ex Cassiteride insula plumbum asportasse. Strabo sub finem lib. III. & in Dionysium Alex. Eustathius, incolas esse *μελαχλάνας* aiunt, indutos talaribus tunicis, cum baculis ambulantes, persimiles tragicarum furiarum, & Nomadum instar, ex armentis victum quærere. Sed iubet inquirere, quo loco nostra tempestate *Cassiterides* sint, præsertim cum de hoc egregie variant auctorum sententiæ. Abrahamus Ortelius suspicatur esse *Pritanias*, plumbo stannoque hodie nobiles. Sed non placet vel eo nomine quod *Cassiterides*, inter Britanniam & Hispaniam auctores pene omnes statuant, & ipse Dionysius Alex. statim post *Cassiterides* fuse profequitur Britannię descriptionem: adde non decem has esse, ut ait Ptolemæus, sed geminas tantum. Guilhelmus Camdenus credit esse insulas *Sylly*, quas & nauarum vulgus vocat *Sorlinges*, tum quod Artabris, seu Gallæciæ sint oppositæ, vergantque in Aquilonem; tum quod stanni venis abundant, quæ ut omnia *Cassiteridibus* congruunt, ita etiam numerus negat illas esse. refert enim illas esse CXL. numero, cum Cassiterides decem tantum sint, ex quibus etiam incultæ aliquot, teste Strabone, præterquam quod *Sylly* insulæ propiores multo sint Britannię quam Hispanię. Ego hac in re, lubens Ortelii opinioni subscribam, qui insulas *Sylly* esse Iulii Solini *Silurum* insulas affirmat: quarum & Corn. Tacitus Iulii Agricolæ vita sic meminit: *Silurum colorati vultus & torti plerumque crines, & positu contra Hispaniam, Iberos veteres traiecisse, easque sedes occupasse fidem faciunt.* Gemma vero Frisius mari obrutas laterè credidit *Cassiterides*, & nomen tantum posteris transmissum, sed quia facilius est singulorum opiniones conuellerè, quam quid certi, in re tam ancipiti statuere, dicam cum Herodoto in Thalia; mihi *Cassiterides* ignotas esse, vel illas esse, quæ non procul à Flauio Brigantio, seu *la Crunna* distant, quarum præcipua *Cizarga* vocatur, teste Ioanne Oliuatio in Pomponium Melam, quæ hodie incultæ & neglectæ iacent, vel quod stanni vena defecit, vel quod copia tot ditissimarum insularum, ab Hispanis ut viliores spernantur.

CAP. XCIV.

PITYVSÆ INSVLAE, EBVSVS ET OPHIUSA. SER-
 pentibus infesta Ebusus: Eiusdem nominis vrbs. Colonia Carthagenensium. Isido-
 rus emendatus. Plinii lectio defensa contra Suritam.

10 **M**editerraneum mare intrantibus, geminæ se offerunt insulæ, à frequenti pineo
 frutice dictæ *Pityusæ*, postea *Ebusus* vtraque vocata: dehinc vna vocata est *Ebusus*,
 altera verò *Ophiusa*, quæ & *Colubraria*. Distant à Balearibus CCC. stadiis, vt Antonini
 fert Itinerarium, vt vero Plinius lib. III. cap. V. septingentis: subiacet verò *Ebusus* Ma-
 iori insulæ Balearidum, vt refert in Cosmographia sua *Æthicus*. De vtraque verò in-
 sula sic Strabo lib. III. *Pityusæ*, inquit, *longius in pelago existentes quàm Gymnesia, declinan-*
tur in occasum, è quibus vna quidem vocatur Ebusus, urbem eiusdem nominis continens, circui-
tus insule stadiorum CCCC. latitudo in equalis, vti & longitudo: prope iacet insula Ophiusa lon-
gè minor & deserta. Cur verò deserta sit, serpentum facit copia, adeuntibus perniciosa,
 nisi, vt Mela sub finem lib. III. *ingressus eam, intra id spatium, quod Ebusitana humo circum-*
signauerunt, sine pernicie tuta est; isdem illis serpentibus, qui solent obuios appetere, aspectum e-
 20 *ius pulueris, aliudue, quod verius, procul & cum pauore fugientibus.* Vnde & Plinius lib. III.
 cap. V. *Ebusi terra serpentes fugat, Colubraria parit: ideo infesta omnibus, nisi Ebusitanam ter-*
ram inferentibus. Vocatur autem hodie *Moucolobrer*, vt auctor est Ambrosius Mora-
 les, qui ait illos falli, qui vicinam illi insulam *Dragoniram Ophiusam* credunt. *Ebusus* ve-
 rò, interfluente tantum freto, ab *Ophiusa* separata; quæ à Dionysio Alexandrino, & ab
 Eustathio eius Commentatore *Βοδωρ* vocatur, prorsus contrariis dotibus exornata:
 siquidem teste Pomponio Mela citato loco, *Fruementis tantum non fecunda, ad alia largior,*
& omnium quæ nocent animalium adeo experts, vt nec ea quidem, quæ de agrestibus mitia fiunt,
aut generet, aut si inuecta sunt sustineat.

30 Plinius etiam, *Nec cuniculos*, inquit, *Ebusus gignit populantes Balearium messes.* idem
 asserit lib. VIII. cap. LVIII. Diodorus verò Siculus lib. VI. cap. V. vites ibi & lanam
 prouenire; palmisque fertilem esse refert: Plinius autem & ficus ferre lib. XV. cap.
 XIX. dicit: *Honos laudatas seruat [ficus] in capsis, in Ebuso insula præstantissimas amplissi-*
masque, mox in Marrucinis.

Saccarum etiam, rarum olim felicitatis donum tulisse innuit Statius Papinius Sil-
 tiarum lib. I. hoc Hendecasyllabo:

Quodramis pia germinat Damascus
Et quas præcoquit Ebusia cannas
Largis gratuitum cadit rapinis.

40 Nihil enim moror illos, qui contra omnium librorum consensum, *Hypasita*, sub-
 stituunt. Compascuam verò pecori etiam fuisse; ostendit Festus Auienus in sua orbis
 terrarum descriptione:

Ac dilecta vago pecori consurgit Ebusus.

Vrbem habuit cognominem, & Carthagenensium Coloniam, quæ CLX. annis
 post conditam Carthaginem, teste Diodoro Siculo deducta fuit; vnde Silius Italicus
 lib. III. *Phænissam* vocat:

Iamque Ebusus Phænissa mouet, mouet Artabrus arma.

50 Liuius etiam lib. XXVIII. Magonem tota Hispania pulsum, *Ebusam*, vt ad sociam vr-
 bem traiecisse dicit: *Inde nauibus ad Pityusam insulam, centum millia fermè à continenti (Pæ-*
ni tunc eam incolebant) traiecit, itaque classis bona cum pace accepta est: nec commeatus modo be-
nigne præbiti, sed in classis supplementum, iuuentus, armaq. data. Firmam autem & validam
 fuisse urbem idem asserit lib. XXII. Plinius verò fœderatam ciuitatem fuisse auctor
 est. Distat autem à Dianio Ebusus, teste Plinio D. CC. stadiis, licet Hieronymus Su-
 rita, ex Isidoro lib. XIV. Originum cap. VI. septuaginta vult substituere, nixus etiam
 m. Plinii exemplari, sed à vero deuiare palam est. Nam præterquam quòd Iulius So-
 linus XXVI. Plinio subscribat, accedit T. Liuius, qui lib. XXVIII. dicit fermè cen-
 tum millia passuum à continenti distare: & bene, nam huic numero explendo cen-
 tum tantum stadia desunt. Adde his Diodorum Siculum, qui diei vnus tantum nauig-
 atione ab Iberia abesse dicit. quare retinendam puto Plinianam lectionem, & Isidori
 locum emendandum, & *Septingenta* stadia, pro *LXX.* substituendū. nam cum *LXX.*

stadia vix X. M. P. expleat, ipse visus longius à continenti distare iudicabit. Proinde ita legendum censeo in Ilidoro: *Ebusus insula Hispanie dicta, quod à Dianio non procul sit quasi Ebozos, nam septingentis stadiis ab eo distat.* Sed quid sibi vult etymon illud quasi Ebozos? Delio opus habet naratore: nisi placeat legere, quasi *Ἰβίοσι*, quod videlicet Dianium statim excipiat & subsequatur, nam Græcam vocem ætatis lapsu corruptam esse: & in *Ebozos*, aut, ut alii Codices præferunt, *Abozos*, migrasse, nihil certius est. Sed lectorum iudicio coniecturam hanc expono. Insula hæc hodie *Tuiza* vocatur, clara in exhausta & perenni salis copia, quæ non solum Hispaniæ, sed & vicinis prouinciis sufficit. Hac in insula antiqua hæc reperta est inscriptio:

IMP. CÆS.

M. AVRELIO. CARO.

PIO. FELICI. INVICTO. AVG.

PONT. MAX. TRIB. POT.

P. P. COS. II. PROCOS.

ORDO. EBVSII.

D. N. MER.

C A P. XCV.

BALEARES IN SVLAE CYRGYMNESIAE DICTAE. ANTONINI
*lectio stabilita contra Smilerum. Vnde nomen. Funditores optimi. Laticlauo primi
 vsi. Mores & ritus.*

IN Mediterraneo mari, inter Tarraconis & Sucronis maritima, geminæ iacent insulæ *Baleares*, vel *Balearides* olim dictæ, nunc *Mallorca* & *Menorca*, à Græcis vero *γυμνησια* vocatæ. Vel quod ætate nudi incederent incolæ; vel quod factò naufragio Bæotorum aliqui nudi huc appulerint, ut Tzetzes in Lycophronem, & Eustathius in Dionysium Alexandrinum innuunt. Harum vna *Maior* altera *Minor* dicebatur. Illa teste Plinio lib III. cap. V. C. M. P. longitudine, circuitu vero CCC. LXXX. patebat: oppida habebat *Cinium Romanorum*, *Palmam* & *Pollentiam*, *Latina*, *Cinium* & *Cunici*, & *fœderatum* *Bochri* fuit, ab ea XXX. M. P. distat minor, longitudine LX. circuitu vero CL. M. P. ciuitates habet *Iamnonem*, *Ianiferam*, *Magonem*. Hactenus Plinius: à quo tamen diuersi sunt Ptolemæus, Strabo & Pomponius Melalib. I. qui tantum in *Maiori* insula, *Palmam* & *Pollentiam*, in *Minori*, *Iamnam* & *Magonem* collocant. Antonini Itinerarium, cur *Maiorem* *Balearium* *Columbam* vocet, *Minorem* vero *Nyram*, me fugit. Vnde & Smilerum in Annotationibus suis credo reiecit præscam lectionem, & velle legere *Insula Colubraria*, & postea separatim, *Insula Balearis Maior*, sed non persuadet, debuisset enim hoc pacto etiam emendasse sequentia: *Insula Nura Balearis Minor*. Adde in Smileri lectione deesse stadiorum numerum, quem nefas est in Itinerario præterisse, quare retinendam veterem lectionem puto. T. Liuius lib. XXVIII. auctor est maiorem *Balearidum* armis virisque copiosorem, Strabo vero magnitudine tantum à se mutuo differre, virtute autem incolarum, & soli bonitate equales esse; portus habet capaces & satis tutos, nisi breuia aliqua ostiis vicina essent, seu, ut auctoris verbo vtar, *χειρῶδες* essent. Vnde & Lycophronem *χειρῶδες* vocasse has insulas crediderim. Vocatæ autem sunt *Baleares* vel à *Baleo* Herculis comite, ut auctor est L. Florus *Linianæ* Epitomes lib. LX. vel potius à *Βάλλειν*, id est, *Iacere*, quod optimi funditores ab omni auro fuerint, adeo ut Vegetius lib. I. cap. XVI. *Primos illos fundis vsos fuisse* scribat. Strabo tamen à Phœnicibus hanc artem edoctos scribit, cum insularum potiti essent, qui teste Plinio lib. VII. cap. LVI. *funda primi inuenere. Certos esse quis miretur ictus?* (inquit Florus lib. III.) *cum hæc sola genti arma sint, & unum ab infantia studium. Cibum puer à matre non accipit, nisi quam ipsa monstrante percussit.* Quod & Lycophron in *Cassandra* his versibus explicat:

Οὐ γὰρ τις αὐτὸν ψίστην πύρον γνάθῳ,

Περὶ αὐτὸν κατῆσει νασὸν εὐσάχῳ λίθῳ

Ἴπερ τελέφῃος, σῆμα κείμενον σκεπῶ.

Non enim aliquis illorum edet panem maxilla,

Priusquam obtineat panem bene iaculato lapide

Super lignum, signam iacentis scopi.

Incolarum vero originem Strabo lib. XIV. secundum plurimorum opinionem, à *Rhodiis* fluxisse dicit, qui euerfa *Troia* huc nauigarunt. Silius vero *Italicus* lib. III. ad *Tlepolemum*, & ad *Lindum Rhodiorum* urbem refert:

*Iam cui Tlepolemus sator, & cui Lindus origo,
Feruida bella ferens Balearis, & alite plumbo.*

Ifacius verò Tzetzes in Lycophronem refert Tlepolemi socios in Cretam, expugnato Ilio venisse: deinde ventis pulsos, in Ibericas peruenisse insulas, ibique habitasse. Vtraque insula egregiè felix, & fecunda est, & omnis generis armenta ferens. Generosi etiam vini, olim feraces fuisse refert Plinius lib. XIV. cap. VI. *Balearica*, inquit, [vina] ex Insulis conferuntur Italia primis. Oleo carebant olim, quare teste Aristotele lib. de mirandis auditionibus, oleum ex terebintho parabant; sed mitescente solo assidua cultura hodie eo abundant: præter agrum fertilem, non facile his in locis est reperire
 10 noxium vllum animal; immò refert Plinius lib. XXXV. cap. XIX. terram Balearem non secus ac Ebusitanam serpentes necare. Nec cuniculos quidem indigenas fuisse multi asserunt, sed ex vicina insula masculum & femellam aduectos, tanta sobole succreuisse, vt populatis messibus, fame periclitati fuerint, & ab Augusto Cæsare militare præsidium aduersus illos coacti petere, teste Plinio lib. VIII. cap. LV. Auro nec argento olim vsos fuisse testatur Diodorus Siculus lib. VI. & Aristoteles lib. de mirandis auditionibus, nec in insulam inferri passos fuisse, memores, Geryonem Chrysaoris filium, ob diuitias ab Hercule interfectum. Cumque olim Carthaginensibus militassent ex stipendio debito, vinum & mulieres, quarum impensè cupidi, secum attulere; rati sese omnes vitæ insidias facile euasuros, si auro argentoq; caruissent. Memorat
 20 & Strabo lib. III. primos omnium mortalium Baleares, Laticlauum induisse, quod & ab Eustathio in Dionysium Alexandrinum, notatum video: mirorq; apud rudes & incultos homines, senatoriæ dignitatis ornamentum primò repertum fuisse. num verò hinc ad Romanos tunica laticlauia peruenerit, nulla mihi ratio suadet vt credam: præsertim cum Plinius lib. IX. cap. XXXIX. refert latiore clauo Tullum Hostilium primum è regibus, deuictis Hetruscis, vsus fuisse, multis annis priusquam Baleares P.R. noti essent. Cl. Iustus Lipsius vnicum rei litterariæ (heu quondam) decus, suis ad me litteris credit Baleares *πλατυσέμοις χιτῶσι* vsos primum; quas Romani paulò aliter vsurparunt, in lino nempe illi, non in lana: à quibus & Hispani ita vicini sumserunt. de quibus Lilius lib. XXI. *Hispani linteis prætextis purpura tunicis constiterant.* Idem
 30 dixerat Polybius, *χιτωνίσκος περιποφύρος* gestare. Non erat forsan purpura ea in clauos distincta, nec tam Augusta vt Senatorum laticlauus.

Ad prælia erumpunt inermes, tribus tantum præcincti fundis circa caput, teste Strabone. Diodorus verò Siculus paulo aliter, vt vna funda caput, altera ventrem cingant, tertia manu gesterur, quibus ita peritè & tanta vi, lapides iactabant, teste Flauio Vegetio lib. I. cap. XVI. *Vt saepe aduersus bellatores, cassidibus & cataphractis, loriceisque munitos, teretes lapides de funda, vel sustibalo destinati sagittis sint omnibus grauiores, cum membris integris lethale tamen vulnus importent, & sine inuidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat.* Primus autem Romanorum hos deuicit Metellus, teste L. Floro lib. II. vnde & *Balearici* illi cognomen. Ridiculum est quod Diodorus Siculus lib. VI. de nuptiali Balearidum ritu prodit: finitis enim epulis, qui altioris inter amicos est ætatis, sponsam imminuit, ceterique prout ætas quemque magis honestat, illi accubat. Omnium vltimò sponso patet accessus. Has insulas Iacobus Aragonum Rex anno M. CC. XXX. deuictis Mauris, Hispaniæ restituit. Nostro æuo omnium rerum copia præsertim vini, oleique egregiè sunt felices. Ex *Maiore Balearidum* ortus *Raymundus Lullus*, ingenii acuminè & varia doctrina conspicuus, quem populares sui tanto honore prosequuntur, vt in vicem Aristotelis, iuuentuti illum exponant. qui cum omnium literarum esset expertus, ac ne Latinè sciret quidem, multa patrio sermone euulgauit, vbi non tantum Philosophiæ, quam rerum diuinarum cognitionem inducit, ita tamen obscure, vt doctissimi licèt, pauci admodum ea capiant. Variè posteritas de his iudicauit, & vt cuius
 40 suus captus, alii ea laudare, alii culpate. Illud constat supra quingentos in Religionem Christianam errores, ex his decerptos, Gregorii XI. Pont.

Max. iussu Auenione anathematis ignominia
notatos.

NOBILIORES

HISPANIAE
FLUVII.

A N A S.

IN TER Hispaniæ præcipuos amnes iure censeatur *Anas*, qui corruptè hodie *Guadiana* dictus, tum quòd notissimus inter Bæticam & Lusitaniam limes, tum quòd magnitudine sua conspicuus sit. Oritur autem, teste Plinio, Laminitano in agro Citerioris Hispaniæ (quem alii *Mancha de Aragon*, alii *Campo de Montiel* vocant) modò se in stagna fundens, modo in angustias reforescens, aut in totum cuniculis condens, & sæpiùs nasci gaudens in Atlanticum Oceanum effunditur. nam quum procul ab ortu suo ex hominum conspectu se eripiat, per cæcos, & subterraneos meatus, ad septem milliaria lucifugus fluit; donec prope *Villabarta* (loci id nomen est) iterum in lucem erumpat, maiori vi & latiori alueo. Video tamen has *Ana* latebras controuerti, & vt fabulosas à plerisque elimi- 20 nari. Sed Plinio & receptæ passim opinioni suffragantur Hieron. Giraua, & Hieron. Paul. & Gaspar Barrerius doctissimi Hispani, qui in re tam aperta non passi essent palpū sibi obtrudi. Iactitet se nunc fabuloso suo *Alphæo* Græcia, quæ ferūt in Peloponeso Pisas transire, & in Mediterraneum mare influere, nec adulterari pelagi falsugine, sed sub ima maria, hospitales suas aquas seruare, & in Arethusam fontem propè Syracusas refundere: hoc tamen vno, *Alphæo Ana* inferior, quòd Græcorum præconiis caruerit. amnis huius latebræ incolis iocandi materiam præbuere, dum patrio sermone ferunt, pontem esse in Hispania, vbi perpetuò plurima armentorum millia pascantur. Ausonius, vbi de Emerita loquitur, vocat *Anam equoreum*. Prudentius verò hymno in S. Eulaliam (loquitur de Emerita:)

*Quam memorabilis amnis Ana
Præterit, & viridanter apax
Mœnia pulcra alluit.*

Festus Auienus in Iambis dicit per Cynetæ populos fluere:

*Ana amnis illic per Cynetæ effluit,
Sulcatque glebam.*

Sed si Ortelio fides aliqua, hallucinatur egregiè Auienus. nam cum *Cyneta* circa promontorium Sacrum sint, multis millibus passuum inferius fluere *Ana* in comperto est.

B A E T I S.

NOBILISSIMUM Hispaniæ flumen *Bætis*, à quo & prouinciæ nomen inditum, Tugien- 40 si saltu exoritur, teste Plinio. Strabo verò & Stephanus Byzantinus ex argenteo monte, quem Festus Auienus *Argentarium* vocat, prope Castulonem, dicunt erumpere. Sed idem Strabo ex Orospe da monte oriri auctor est. Aristoteles verò æui sui ignorantiam secutus, lib. 1. Meteorum, vnà cum Danubio ex Pyrenæis montibus putat fluere. Polybius verò vnà cum Ana ex Celtiberia credidit oriri, qui tamen amnes nongentis inter se distant stadiis, auctore Strabone. Modicus autem primo impetu fertur *Bætis*, sed multis stipatus fluuiis, quibus aquas, famamque ingratus aufert, non procul à mari grandem lacum efficit (qui Festo Auieno *Ligusticus* vocatur: meminit & Suidas *Ligustici* in Hispania; sed quid esset non expressit) atque hinc tanquam vno fonte, ge- 50 minis exoritur, quantusque vnico alueo venerat, tantus singulis se mari miscet: licet temporis iniuria, alterum eius ostium quod ad meridiem vergebat, oblimatum nunc sit. Dissentit tamen à passim recepta hac opinione Cl. V. Ioannes Genesius Sepulveda, & geminis ostiis in mare adhuc hodierno æuo dicit erumpere: infra enim Hispalim constat, quatuor insulas ab hoc amne effici, sed duas esse præcipuas; alteram XVI. alteram XXVIII. circiter M. P. longitudine patere. *Minor* illa, hæc *Maïor*, ab indigenis dicitur, quarum inferiorem Bætis quasi duobus brachiis complexus alluit: donec Oceano, breui sinu terras vsq; ad insulam intranti occurrat; quæ duo brachia, Oceanū dextra læuaque influentia, veteres duo Bætis ostia esse dixerunt. Hinc Strabo: *Bætis bisariam*

bisariam partitus, in Oceanum exit; inter cuius ostia intercepta insula, centum, vel (vt quidam tradunt) amplius stadiis à littore distat. Festus verò Auienus triplici se ostio mari quondam infudisse auctor est:

— *sed insulam*

*Tartessus amnis ex Ligustico lacu
Per aperta fusus undique adlapsu ligat.
Neque iste tractu simplici prouoluitur,
Vnusve sulcat subiacentem cespitem.
Tria ora quippe parte Eoi luminis
Infert in agros, ore bis gemino quoque
Meridiana ciuitatis alluit.*

10

Vulgo Guadalquivir, id est *Fluvius magnus* vocatur, olim verò ab incolis *Cirtium* appellatum, auctor est T. Livijs lib. XXVIII. *Martius*, inquit, *superato Bati, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates sine certamine in deditiõnem accepit.* Stephanus verò Byzantinus ab incolis *περσικῶν* scribit vocari, sed perperam utrobique, vt in Epistolicis quæstionibus obseruauit Cl. I. Lipsius, & *Certim* ex manuscripto Livijs substituit. Fuit etiam *Tartessus* antiquis dictus, vt ex Stefichoro ostendit Strabo, quomodo etiam Aristoteli citatq; loco dicitur: quibus Stephanus suffragatur, *qui Tartessi amnis prope urbem Tartessum meminit, vnde & Festus Auienus in lambis suis:*

20

— *Tartessus*

*Ager his adheret, adluitque cespitem
Tartessus amnis.*

Isidorus Originum lib. XIII. *Batis* etymon à *Bathu* deducit, quod scilicet per humilia loca fluat. Sed pace tanti viri, insulsa nimis est etymologia. Et si longinquo non pigeat petere, melius forsan noster Becanus, à Belgica dictione *Baet*, quod vtilitatem designat, *Batis* nomen deriuat, quia illius aquis commodissimè lanæ inficiuntur, cuius causa maximè commendantur ab antiquis. Vnde Martialis:

*Batis oliuifera crinem redimite corona,
Aurea qui nitidis velleræ tingis aquis.*

30

Huc etiam allusisse videtur Iuuenalis Satyra XII.

— *generosi graminis ipsum
Infecit natura pecus, sed & egregius fons
Viribus occultis, & Baticus adiuvat aer.*

Refert Philostratus lib. V. cap. II. Vitæ Apollonii Tyanæi, *Batim* Oceani quasi naturam præ se ferre: siquidem crescente Oceani æstu, versus fontes agi, spiritu quodam ipsum à mari impellente, vnde & Statius Papintus Sil. lib. II.

*Attollat refluos in astra fontes
Graio nobilior Melite Batis.*

C I N G A.

40

Rapidus potius, quam magnus inter Illergetes Citerioris Hispaniæ populos, est fluvius *Cinga*, à Pyrenæis montibus decurrens, Gallicam Flauiam urbem, nunc *Fragua* dictam pertransit, & Ibero sociales vndas defert. Meminit huius Iulius Cæsar lib. I. de bello ciuili, qui magno suo periculo eius violentiam expertus fuit. Lucanus lib. IV. graphicè eius mentionem facit:

— *camposque coerces.*

*Cinga rapax, vetitus fluctus & littora cursu
Oceani pepulisse suo. nam gurgite mixto
Qui præstat terris, aufert tibi nomen Iberus.*

50

Eiusdem etiam nominis in Gallia recenset fluvium idem Poeta lib. I.

— *quæ Cinga pererrat*

*Gurgite: quæ Rhodanus raptum velocibus vndis
In mare fert Ararim.*

C O G E D U S.

Nisi potissima instituti mei pars esset, loca illa Hispaniæ detegere, quorum apud classicos auctores mentio, *Cogedum* amnem præterire in animo erat. nam & tenuis & obscuri nominis est; sed quia apud Martialē eius est memoria, aliqd illi dandū cēsui. Oritur hic prope montem Caunū non procul à Bilbili, & Vobertam prælabitur, quæ

nunc *Bouierca* dicitur, & Saloni se immiscet, hodie adhuc prisco nomine gaudet; licet Benedictio Arizæ Montano apud Orteliū, *Rio de Codes* dicatur. Martial. lib. I. Epigram. mat. ad Licinianum de Hispaniæ locis eius meminit his versibus:

*Tepidi innatabis lene Cogedi vadum
Mollesque nympharum lacus.*

Gaspar Barrerius vocat hunc amnem *Cogedum*, & versum hunc Martialis hoc modo censet legendum:

Tepida natabis lene Cogedi vada

Sed perperam: nam otiosa esset dictio *Lene*.

DURIUS.

10

DURIUS ex maximis Hispaniæ amnibus, ortus in Pelendonibus, teste Plinio, & iuxta Numantiam fluens, dein per Arreuacos, & Vaccæos lapsus, determinat ab Austria Vettones, & à Lusitania Gallæcos: in Oceanum Atlanticum multis fluminibus auctus procurrit. Straboni *δωριος*; Ptolemæo vero *δωρις*; Appiano in Ibericis *δωριος* vocatur, nostra vero ætate incolis *Duero* dictus. Isidorus lib. XIII. cap. XXI. *Durium* à Græcis, quasi *Doricum* cognominatum dicit. Amnis est egregie piscosus, & optimas alosas, & lampetras (quas *muranas flumiatiles* nonnulli vocant) & salares, magna frequentia fundit, Sed præcipue clarus olim ob auriferas arenas, quod & Silius Italicus cecinit lib. I.

10

Hinc certant Pactole tibi, Duriusque Tagusque.

Licet nostro æuo ob accolarum inertiam admodum raro inueniantur.

IBERUS.

Placulum pene esset *Iberum* præterire nobilissimum Hispaniæ amnem; quippe qui toti prouinciæ, *Iberia* nomen dedit, vt multis placuit, qui teste Plinio lib. III. cap. III. *Nauigabili commercio diues, oritur in Cantabris, haud procul oppido Iuliobriga. CCCC. L. M. P. fluens, nauium per CC. L. M. P. à Varia oppido capax.* Idem tamen exactius lib. IV. cap. XX. à portu Victoriæ Iuliobrigensium fontes Iberi XL. M. P. abesse scribit: Florianus vero Occampius pensiculatus eius exortum rimatus, dicit non procul ab *Aguilar del campo* (loco id nomen est) Iberum binis fontibus scaturire, & ab incolis locum indigetari *Fontible*, quasi Iberi fontes dicas. multis hic stipatus fluminibus, à septentrione in austrum fertur, cum cæteri Hispaniæ fluuii ab ortu in occasum delabantur. in caussa est *Iubeda* mons, à quo in occasum ire prohibetur, vnde in austrum necesse se flectit, multas & illustres præteriens vrbes, infra Dertosam, indignanti similis, mari se infundit, tanto quidem impetu vt ultra quinquaginta passus Mediterranei maris salas vndas edulcoret. Nobilitatus etiam Luctatii Catuli fœdere, quo inter potentissimos populos, Romanos & Carthaginenses, vtriusque imperii terminus est statutus: vnde prima Hispaniæ diuisio, *Vltra Iberum & Cis Iberum* manauit. Sed & præter hunc Iberum amnem, alterius in eadem Hispania meminisse videtur Fest. Auicenus, & in Bætica statuete. nam cum multa de Tarellis dixisset, subdit:

40

*Iberus inde manat amnis, & locos
Fecundas vnda: plurimi ab ipsa ferunt
Dictos Iberos, non ab illo flumine
Quod inquietos Vascones praelabitur.*

Vnde forsan Florianus Occampius Bæticæ fluuiolum *Rio Tinto*, vocatum olim fuisse dicit *Iberum*.

LETHE.

NON tam aquarum gloria, quam priscorum fabulis celebratus est *Letia* Lusitaniæ amnis, Græcis *ληθη*, vt & Silio Italico *Lethe* vocatus; Pomponio Melæ & Plinio *Obluionis flumen* dictum: Francisco Taraphe, & Hieronymo Paulo libello de fluminibus Hispaniæ, *Eunemius* vocatur; sed parum exacte, cum secundum Plinium lib. IV. cap. XXII. *AEminius* sit dicendus, cuius hæc sunt verba: *A Minio, quem supra diximus CC. M. P. (vt auctor est Varro) abest AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limeam vocant, Obluionis antiquis dictus, multumque fabulosus.* Strabo ex Celtiberis & Vacceis dicit *Limeam* fluere, sed ab Andrea Resendio erroris conuincitur, qui refert ex palustribus quibusdam locis, inter Aquis, Caldensem urbem & oppidum Monteregium erumpere, cuius

50

cuius accolas olim *Limicos* ex veruſto lapide docet vocatos. Sed vnde fabularum origo, & *Obluionis* nomen? refert Strabo, Celticos Luſitanos & Turdulos, cum ſociis armis adhuc loca perueniſſent, traiecto Limea exorta ſeditione ducem amiſiſſe; quare palantes & vagos, proximas amnis ripas occupafſe, obliſosque expeditionis ſufcepta & iniuriarum, amni nomen *Obluionis* indidiſſe. Vanum hoc nomen, vanior deinde religio auxit, cum paſſim percrebuiſſet his aquis epotis obluionem incurri, adeo vt Decius Brutus, omnium ore ferretur, quod primus tantopere formidatum militibus flumen traieciſſet, vt teſtantur Appianus lib. de bello Iberico, L. Florus lib. II. cap. XVIII. & Plutarchus in. Quæſtionibus Romanis. Auri etiam grumulos, vt pleraque Hiſpaniæ flumina ſuis vndis, commixtos deſert. Vnde Silius Italicus lib. II.

*Quique ſuper Granios lucentes voluit arenas,
Inferna populis referens obliuia Lethæ.*

In Bætica etiam fluuiolus eſt, *Guadalete* dictus, quem Florianus Ocampius nuda nominis ſimilitudine allectus, *Lethem* etiam indigerat, quaſi flumen *Lethem* dixeris.

M I N I V S.

Maximum eſſe Luſitaniæ flumen Minium, auctor eſt Strabo; Plinio vero, & Melæ Tarraconenſis eſt prouinciæ, & per Bracaros fluit. Poſidonius hunc e Cantabris oriri dicit, inſulamque ante eius oſtium vna cum binis ſcopulis refert procumbere: ſed nullum huiuſce rei hodie veſtigium exiſtare ferunt. Strabo etiam *Banum* ait vocatum, ſeu vt Hermolao Barbaro placet, *Nabim*. Pomponius tamen Melæ, *Nabium à Minio* diuerſum ſtatuit. miror ego vbi *Æthico* mens fuerit, dum Minium prope Pyrenæum naſci, & in orbem verti ait, vt Brigantium maritimam urbem includere aſſerat, cum multis millibus à Pyrenæis oriatur, nec Brigantium, quod inter Callaicos Lucentes eſt, vlla ex parte attingat. Iuſtinus libro vltimo à *Minii*, venis, & colore ita dictum amnem credit, vt & Iſidorus lib. XIII. Etymol. & cum paucorum fluminum aquas recipiat, natiuis tamen vndis ita diues, vt IV. M. P. ore ſpacioſus in Oceanum influat, teſte Plinio. amnis eſt egregiè piſcoſus, præcipue vero prægrandes aſturiões nutrit.

M V N D A.

Inter Durium & Tagum non inglorius fertur *Munda*, æquis ab Vtroque ſpaciis diſtans qui & *Mulidas* Straboni vocatur, hoc æuo *Mondego* indigenis dictus; nec ipſe auriferæ arenæ gloria caret; licet incolarum inertia, raro admodum nunc inueniantur. Conimbricam, ſacram Muſis urbem, lato alueo prætereſt, & ponte firmi & egregii admodum operis tranſiit, nec procul ab ipſa urbe mari commiſcetur; agris non inutilis & piſcoſus aſſatim, ſed vbi vel largiori imbre, vel hybernis niuibus augetur, ad infaniam vſque excreſcit, & late per adiacentes campos magna cum ſtrage.

*Sternit agros, ſternit ſata lata, boumque labores
Præcipiteſque trahit ſiluas.*

S A L O.

Inter Hiſpaniæ amnes, claris admodum eſt *Salò*, qui licet nec lato alueo tumeat, nec auriferis arenis ſuperbiat; nulli tamen cedit ferri gloria: omni enim ferro ipſius aqua eſt violentior. Aquæ enim temperamento, ferrum acrius robur, & miram durtiem acquirit: vnde Martialis, vbi de Congedo amne egit, ſubdit:

*Quibus remiſſam corpus aſtringens breni
Salone qui ferrum gelat.*

Et libro V. Epigr. VI. vbi de Bilbili:

*Quam fluctu tenui ſed inquieto
Armorum Salò temperator ambit.*

Num vero hic ſit idem amnis qui Iuſtino libro vltimo *Bilbilis* vocatur, vel vt manuſcripti aliqui *Byrbilis*, non abhorret animus vt credam, præſertim cum illi maximam ferri temperiem adſcribat, adeo vt nullum apud eos telum probetur, inquit, quod non aut *Bilbili flumine*, aut *Chalybe intingatur*; que certe *Saloni* noſtro in primis quadrant. nullus enim præter *Salonem* ferri gloria in Hiſpania notior eſt, nec ea de cauſſa magis celebris. Potuit enim ab adiacente urbe *Bilbilis* vocari. Vnde mihi nata ſuſpicio non incommodum apud Iuſtinum legi poſſe: *Quod non aut Bilbilis flumine*, vt nomen fluminis prætereat, urbem vero oſtendat. Sed Lectori hoc diſpiciendum relinquo.

SICORIS.

Ilargetum est amnis *Sicoris*, inter Ceretanos ortus, & Ilerdam, nobilem & validam urbem præterfluit: notissimus bello, quod inter Cæsarem, & Pompeii duces, Petreium & Afranium, circa illum gestum fuit, vnde Lucanus:

*Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis
Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu
Hybernas passurus aquas.*

Vocatum fuisse & *Sicanum* quondam hunc amnem, non obscure conicias, vnde & accolæ *Sicani* dicti, qui Siciliae olim *Sicania* nomen indiderunt, vt testatur Dionysius Halicarnassæus lib. I. & Thucydides lib. VI. *Veritas*, inquit, *Sicanos arguit Iberos esse, oriundos à flumine Sicano, quod in Iberia est; à Ligys eiectos, & ab his tunc dictam Sicaniam insulam prius Trinacriam nominatam.* Idem sentit etiam Silius Italicus lib. XIV.

*Vomere verterunt primum noua rura Sicano.
Pyrene misit populos. qui nomen ab amne
Ascitum patrio, terra imposuere vacanti.*

Quæ omnia de *Sicori* dicta eius facilius crediderim, quod nullus in Hispania locus sit, cui magis hæc aptari possint. Vocatur hodie incolis *Segre*, & auratas etiam arenas Oceano deferre, testantur Franciscus Tarapha, & Lucius Marineus.

SUCRO.

Inter Cõtestanos Citerioris Hispaniæ populos non procul à Valentia *Sucro* amnis labitur, ex Orospedanis montibus originem trahens, hodie *Xucar* vocatur. Silius Italicus inter Sedetanos videtur ponere, cum ait lib. III.

Sedetana cohors, quam Sucro rigentibus undis.

Sed nulla re clarior, quam Sertorii circa illum clade, vbi & castris à Pompeio exutus fuit. Vt testatur Sallustius in Epistolæ fragmento à Pompeio ad Senatum missæ. Ab hoc etiam amne *Sinum Sucronensem* dictum testatur Pomponius Mela: eiusdem etiam nominis oppidum eodem in tractu commemorat cum Strabone T. Liuius.

TURIA.

Non procul à Valentia Edetanorum, Turia amnis labitur, amœnissimos eius agros irrigans, & omni deliciarum genere fecundans. Vnde merito à Claudiano lib. de laudibus Serenæ *formosus* dicitur:

— & roseis formosus Turia ripis.

In eius nomine variant Scriptores. Pomponius enim Mela lib. II. *Duriam* vocat: sic etiam Cicero in oratione pro Cornelio Balbo, *Acerrimis*, inquit, *illis præliis, Sucronensi & Duriensi interfuit Balbus.* Plinii vero exemplaria variant, nunc *Turium*, interdum *Turiam* vocant. Potior tamen scriptorum pars *Turiam* vocat: ita enim in fragmentis historiarum Sallustius, & Plutarchus in Sertorio. Amnem hunc eundem esse cum *Turuli* Ptolomæi, non male coniciunt Hermolaus Barbarus, & Iosephus Moletius: & situs suadet. Hieronymus Paulus ita dictum ex quorundam opinione dicit, à Phœnicibus, qui tempestate amnis huius ostiis appulsi, multitudinem bouum conspicati, *Turiam* vocarunt, quod illis patrio sermone *Turbos* esset: alii vero à dictione *ἄρως* dictum putant, quæ celerem & impetuofum denotat.

TAGVS.

TAm apud Græcos quam Latinos scriptores *Tagi* nomen illustre fuit, adeo vt cum Marone dicere liceat,

Cui non dictus Hylas?

Oritur autem nobilissimus hic amnis in Celtiberis, teste Strabone, & per Vettones, & Carpetanos lapsus Toletum, præpotentem urbem pene circuit, tandem Lusitaniam mediam secans, pleno alueo sub Olisiponensium mœnibus Atlantico pelago infunditur. Quid in mentem Isidoro lib. XIII. venerit, de *Tagi* etymo, lubet potius admirari, quam inscitiam illum arguere: *Tagum*, inquit, *fluumium Carthago Hispaniæ nuncupauit, ex qua ortus procedit, arenis auriferis copiosus, & ob hoc ceteris fluuiis prælatius.*

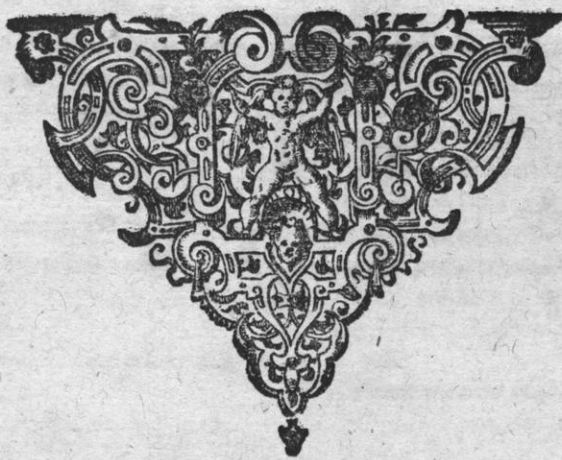
Sed

Sed vnde *Tagi* etymon à *Carthagine* deducit, aut quidnam *Tago* cum *Carthagine* commercii? nam procul admodum à noua *Carthagine*, oriri ex *Strabone* iam dictum. fama illi præcipua ex auri arenis, grumulisque, quos tanquam telluris spolia Oceano defert. Vnde *Iuuenalis*:

Omnia arena Tagi, quodque in mare voluitur aurum.

ceterique passim Poëtæ, quos recensere operosum esset. Mela verò non aurum solum, sed & gemmas illi ascribit, lib. III. cap. I. his verbis. *In altero [sinu] Olyssipone & Tagi ostium, amnis aurum gemmasque generantis.* Mirantur multi, celebris illius & passim vulgatæ auri famæ rara ad eò exstare vestigia. Causam refert *Andreas Resendius*. Lege cautum id scrutari, ne commotis arenis, depressiores frumentarii agri aquarum illuuiem patiantur, in fidem tamen vetustæ gloriæ, *Lusitanorum Regum* sceptrum ex *Tagano* auro confiatum, quo purius nullum reperiri possit.

F I N I S.

I N D E X

RERVM MEMORABILIVM, QV AE
CONTINENTVR IN HOC IV. TOMO
rerum Hispanicarum.

A

<i>Abelis vocabuli notatio</i>	5
<i>Abensuth Rex Barbarorum, expellit ab Hispania Almo- phades 144 in pralio sauciatius gravissime, aufugit</i>	ibid.
<i>Abenhabel Barbarus</i>	107
<i>Abimelech Hebraeorum Pontifex Maximus.</i>	15
<i>Abobahit Dux & Proconsul Hispania numeratis ceterum mil- libus solidorum, liberatur</i>	79
<i>Abobahya Rex Caesar Augustanus subdit se Ramiro Gotho- rum Regi</i>	83
<i>Abominanda Machometis perversitas</i>	311
<i>Abraham Chaldeorum igne surreptus diuinitus</i>	9
<i>Abubacar Rex Arabum</i>	54
<i>Abundius Presbyter & Martyr</i>	301
<i>Ab Octaviano Augusto Romani Imperatores dicti Au- gusti</i>	24
<i>Acephalorum haeresis: acephalici cur sic dicti</i>	38
<i>Aciscili & Zoili sanctorum corpora</i>	334
<i>Acta urbs Graecia post Athenam dicta condita à Cecrope</i>	11
<i>Adulteri à Bamba Rege Gothico, puniuntur supplicio haud inconuenienti</i>	61
<i>Adam centum annis à toro coniugali abstinet</i>	6
<i>Adolphus Episcopus Legionensis</i>	56
<i>Adefonsi Regis trucidator, manibus, oculis & altero pede priuatur</i>	93
<i>Adefonsi Regis Milites delicati</i>	102
<i>Adefonsus Catholicus Petri Cantabriensis ducis filius</i>	73
<i>Eligitur in Regem</i>	ibid.
<i>Adefonsus propter caloris feruorem nimium leniter indutus ab aduersario quopiam Saraceno lethaliter vulneratus, occubuit</i>	90
<i>Adefonsus Rex Gothorum regno pellitur</i>	74
<i>Adefonsus Regno Gothico restituitur, multa praecleara erigit aedificia 74 à duobus Angelis crux aurea extruitur, quam solemni ritu, Saluatori consecrat</i>	75
<i>Adella Rex Toletanus Adefonsi Regis sororem volens co- gnoscere reluctantem, ab Angelo, ut illa praedixerat, quam- primum percussus interiit</i>	89
<i>Ad pradandam Italiam Gothi in diuersas partes diuiduntur</i>	45
<i>Adolphus & Iohannes Martyres</i>	502
<i>Adolphus Episcopus S. Iacobi ab incurstante Tauro, sibi supplicii loco destinato, seruetur, ipsius vero derisores ab eo- dem Tauro occiduntur 86 Mortuus mille hominum ma- nibus loca moueri non potuit</i>	ibid.

<i>Actius dux Romana militia</i>	46
<i>Aegyptus, à Cambyse denuo deuastata, qui Cambyse in Da- masco paulo post vitam cum morte commutauit</i>	20
<i>Aegyptus ab Aethiopibus Memphin usque deuastatur</i>	11
<i>Aegyptus à Nabuchodonosore subueritur, Iudaei ibidem reperi in Babylonem deducti captiui</i>	18
<i>Aeli Pertinacis victoria gloriosissima</i>	34
<i>Aenea Antecessores nominat in recensentur</i>	13
<i>Aeneas, ob regnandi Nobilitatem, dictus primus Rex La- tinorum</i>	46
<i>Aes Corinthium</i>	14
<i>Africa a Scipione victa</i>	23
<i>Agila Rex Gothorum impius punitur</i>	49
<i>Agnus in Graecia locutus</i>	15
<i>Ajax natione Galata Apostata</i>	42
<i>Alamundarus Rex Saracenorum</i>	336
<i>Alanus fluuius</i>	40
<i>Alani Gothorum vigore extincti</i>	43
<i>Alaricus Eurici Gothorum Principis filius parentis in re- gno successor 417 pralio victus interficitur</i>	ibid.
<i>Alaricus Rex Gothorum constituitur</i>	45
<i>Alba ciuitas condita ab Ascanio Aenea, primi Regis La- tinorum, filio</i>	13
<i>Albimor Mahumeti discipulus 54 Mahumetum veneno tollit</i>	ibid.
<i>Alcantara, pons Hispania super Tagum</i>	34
<i>Alcantara urbs Saracenorum obsessa ab Adefonso Rege ca- pita</i>	112
<i>Alcharatz Castrum Saracenicum</i>	112
<i>Alemo Rex Toletanus, Fernando Regi maximis dari mu- neribus, humiliter sese subicit</i>	94
<i>Alexander Aristoboli filius magna collecta manu Iudaeam deuastando inuadit</i>	25
<i>Alexander & Aristobolus, Herodis Hostes acerrimi</i>	27
<i>Alexander Hyrcani filius, in Senes Obiurgatores inhumano prorsus more, crudelissimus</i>	25
<i>Alexander Macedo Hierusalem statuens euertere in somno à Deo dehortatur 21 Iudaeis postmodum multa tribuit, tum demum sumpto veneno exspirauit</i>	12
<i>Alexander Moguncia occisus</i>	394
<i>Alexandra Hyrcani Coniunx disertissima regit populum, sed à filio carceri includitur</i>	25
<i>Aliquot Barbarorum Oppida à Christianis diripiuntur</i>	111
<i>Alexandria ab Antiocho obsessa, attamen Romanorum i- teruentu, liberata</i>	23
<i>Almanzor à destructione si pulchri B. Iacobi fulguratio e- quapiam deterretur 87 vertitur in fugam 88 moritur ibid</i>	87
<i>Almanzor Rex Agaricus, cognita sororum clade ac solo in terram profugit</i>	81
<i>Almenon Adefonso struit insidias</i>	99
<i>Almirans Cordubensis captus & victus Legionē perductus est</i>	81
<i>Almorabides sine Aimophades Gentes Transmarina</i>	101
<i>Aluitus Episcopus Legionensis, vir mira sanctitatis</i>	95
<i>Amalaricus ab exercitu iugulatur</i>	48
<i>Amenophis Rex Aegypti crudelis in Hebraeos</i>	10
<i>Ananellos vicus</i>	30

I N D E X

<i>Anastasio Imperatoris mors & sepultura ignominiosa</i>		<i>Imperatore in Hispaniam aduehitur</i>	68
336		<i>Ardon & Coianca castra</i>	108
<i>Anastasio Gifaleicus</i>	47	<i>Arelatum & Massilia, Enrici Imperio subiiciuntur</i>	
<i>Annibale combustum</i>	14	47	
<i>Annulus memoria & obliuionis</i>	11	<i>Argebaudus Antistes Narbonensis</i>	60
<i>Anteus palastra artis inuentor, ab Hercule in palastra vincitur</i>	13	<i>Argebaudus Episcopus Narbonensis à Bamba Gothorum Rege recipitur in gratiam</i>	64
<i>Anteborus Dux Militia Romana multis cum copiis prosternitur</i>	42	<i>Argentei nummi primum Romae cusi</i>	23
<i>Antigonus adiuuante Pacoro Parthorum Rege Hierusalem expugnat & demum Regno restituitur</i>	26	<i>Argimirus Monachus & Martyr</i>	301
<i>Antigonus catena aerea ad Antonium deductus securi percussitur</i>	27	<i>Argiuorum regnum finitum & in Missenas translatum est</i>	12
<i>Antiochi Epiphaniis mors miserrima & foedissima</i>	24	<i>Ariminum & Beneuentum à Romanis conditum</i>	22
<i>Antiochus Epiphanes obses Romanorum, aufugit spoliatis Templum Hierosolymitanum 23 prophancuit sanctuarium</i>	ibid.	<i>Arion à Delphino in Tenarum deportatus fertur</i>	16
<i>Antiochus Epiphanes primo mitissimus ac omnibus benignus, post adeptum uero sibi Imperium, crudelis ac in Deum impius</i>	22	<i>Aristarchus, Aristophanes, Sotades scriptores Tragici</i>	21
<i>Antiochus in Perside occisus in phano Nanea & membratim à sacerdotibus eiectus</i>	23	<i>Aristobolus & Hyrcanus in gratiam redeunt ac reconciliantur certo tamen pacto</i>	23
<i>Antiochus Pontius Rex Syria, ab obsidione Hierusalem, pecunia Hyrcano placatus, desit</i>	25	<i>Aristobolus in matrem crudelis</i>	23
<i>Antipater alienigena adeo Gabinio factus familiaris, ut ei Cypri Regis Arabum uxor matrimonio iungeretur</i>	25 & 26	<i>Aristobolus Iudaus ac Peripateticus philosophus, edit commentarios in Moysen</i>	22
<i>Antipater ope Iulii Caesaris fit Cuius Romanus</i>	26	<i>Aristobolus Roma clapsus, sed iterum Alexandriam dum muro recingeret, ab Antonio captiuus Romam deductus est</i>	26
<i>Antiqua Ecclesia Hispania abrogantur & illarum loco multo insigniores reedificantur</i>	110	<i>Aristoteles philosophorum princeps natione Hispanus</i>	3
<i>Antiquus Hispanorum in deosculandis manibus mos & consuetudo</i>	275	<i>Armeni fidem suscipiunt</i>	38
<i>Antonius Cleopatram ducit in uxorem</i>	27	<i>Artaxerxes dictus Longimanus</i>	21
<i>Antonius Cleopatram ducit in uxorem</i>	27	<i>Artes liberales contra diluuium munita asseruantur</i>	8
<i>Antoninus Caracalla impatiens libidinis nouercam in uxorem ducit</i>	33	<i>Ascanius, Aenea filius, secundus Rex Latinorum</i>	13
<i>Antoninus de Persis nobiliter triumphat</i>	34	<i>Asinarius & Eblus comites</i>	335
<i>Antoninus Monachus, ab hoc primum Monasteria condita</i>	35	<i>Aspides & Crocodili, oratione Hieremia fugantur ex Aegypto</i>	18
<i>Antoninus Pius, pater patria</i>	34	<i>Astolica, Ventosa & Conimbria ab inimicis urbes obfesse Regno ac dominis Gothorum subiugantur</i>	79
<i>Apis ab Aegyptiis deificatur & Serapis nominatur</i>	10	<i>Astures & Vascones in Cantabria finibus crebro domantur</i>	55
<i>Appius Claudius cecus, Roma aquas Claudias induxit & c.</i>	22	<i>Ataulfus à Gothis Italia praeficitur</i>	45
<i>Apollo inuentor Medicinae</i>	12	<i>Athanasius Agilanus, Gothorum Regis, in regno successor 49 moritur Toleti</i>	ibid.
<i>Apollodorus praeceptor Augusti</i>	24	<i>Athenienses à pena pueri minotauro obyciendi, liberantur</i>	13
<i>Apostoli Iacobi protomartyris corpus asseruatur in Hispania</i>	2	<i>Athenienses à Sylla vastantur</i>	24
<i>Apparitio B. Mariae virginis Muse puella cuidam facta & c.</i>	119	<i>Athenienses viginti quatuor litteris uti incipiunt cum tamen antea sedecim solummodo usurparint</i>	21
<i>Apparitio B. Iacobi Apostoli facta Ramiro Regi Gothorum</i>	76	<i>Athilius Abbas Cellensis</i>	331
<i>Apparitio Mixerna</i>	10	<i>Atlas, in Astrologia praedecessores suos superat</i>	10
<i>Apparitio S. Isidori</i>	104	<i>Attila mors</i>	46
<i>Aqueductus Cordubensis stupendus</i>	281	<i>Auarca & Baraliones quid</i>	90
<i>Aquilera Oppidum</i>	94	<i>Audacia pietissima duxi Eulogij</i>	316
<i>Arabes duo aquis submersi</i>	160	<i>Aues Dadali Metallina</i>	13
<i>Aragus Fluius</i>	333	<i>Aurea Virgo & Martyr</i>	302
<i>Aratus Astrologus</i>	23	<i>Aurelius Gothorum Rex seruilem impetum contra proprios dominos, restinguit</i>	74
<i>Arca Noe quadripartita 7 quanto temporis intervallo exstructa</i>	ibid.	<i>Augusti decretum ut censeretur totus orbis</i>	28
<i>Arca testamenti mirabiliter ab Hieremia reservata</i>	17		
<i>Archelaus Herodis filius & Regni successor 9000 Iudeorum interfecit 30 patre multo sit crudelior</i>	ibid.		
<i>Archipiscopus Toletanus Rodericus nomine, populos data prius remissione omnium peccatorum, ad defendendam Religionem, exhortatur</i>	110		
<i>Arcus Alexandri Triumphales in Lybia</i>	22		
<i>Ardebasus quidam ex Nobilitate Graecorum expulsus à suo</i>			

B

<i>Bamba Regis Gothorum exhortatio, contra Paulum Regnum occupare conantem</i>	60
<i>Bamba Rex Gothorum Monasterium ingreditur in quo adhuc 12 annis uixit</i>	63
<i>Babylonia urbis fundatio & descriptio</i>	19
<i>Babylonia cadente, Roma surrexit</i>	20
<i>Babylonia capta</i>	19
<i>Baecia & multa Maurorum Castellula destruantur</i>	104
<i>Balthasar uidens noctu manuum in pariete scribentem, eadem nocte à Chaldeis interficitur</i>	19

I N D E X

Coponius primus Iudae Provinciae procurator	30	Demosthenes primus Orator	21
Constantinus patricius Romanus	46	De Moysè & captivitate Iudeorum	360
Constantinopolis à Constantino extructa	36	De prisco Tartessino	393
Consiliarij Hispanici natura prudentes	3	De Romulo & Remo	386
Conimbric occupatio pradicitur	94	De Sancta Eugenia Martyre Cordubensi	345
Constantinus per Sylvestrum Papam conversus, Persas domuit & c.	35. & 36	Descriptio secunda ubertatis Hispania	2
Congiarium quid?	16	De seditione Provinciarum	294
Concilium Cordubense	291	De semine Abraham	368
Concilia duo Corduba congregata	220	Desiderius Dux Francorum	357
Constantinus ad sectam Arrianam se convertit	36	Destructio Basilicarum	294
Corduba à Christianis recuperatur	116	Destructionis Hierosolymytanae descriptio	33
Corduba Regis Sarracenorum sedes	313	De vastatio Hispania	324
Corinthus quando condita	12	Diabolus in specie Moysis apparens, multos Iudaeos circumducendo necavit	37
Corpora Abacuc & Michea divinitus revelantur	37	Diabolus Sarracenorum deiectionem plangit voce duplici	88
Corporis sancti Salomonis Martyris inventio	316	Didacus Comitum Vela filius & Garsia susceptor, ipsum Garsiam susceptorem manu propria enecavit	90
Corpus S. Isidori ad Legionensem civitatem, ipso tamen hoc iubente, transfertur	95	Sylvestro salutem quarit	ibid.
Cosdroas Rex impius	39	Diluvium sub Rege Deucalione in Thessalia	12
Corpus Iulij Caesaris à Romanis combustum & super columnam, in pomo deaurato, tumulatum	26	Diluvium, sub Rege Ogyge, in Achaia	16
Crassus Praeses Syriae, ad domandos Parthos Romanis imminentes, mittitur	26	Diploma Veremundi Secundi, Regis	353
Cruditudo in Martyrum cadavera	243	Discordia inter Regis Fernandi filios gravissima	97
Cruce sancta reperta	36	Discrimen inter transmigrationem & captivitatem Iudae	17
Cosma & Damiani Sanctorum Basilica	317	Dissensio Romana inter curiam, milites & populum quomodo tandem per Modestum Agrippam composita	32
Cuteclarense Monasterium	302	Dissidium inter Romanos pro Pompeio & Iulio Caesare	26
Curetes & Corybantes quo pacto, modulatam saltationem invenerint	12	Dissentibus Gothis, Gundaredus Rex Normannorum centum classibus in Gothorum regnum irrumpit, ubi multis locis vastatis, Episcopum S. Jacobi Sisnandum gladio peremit	86
Cyrus Rex Persarum cum Dario, Rege Medorum, aunculo suo de regno contendit	19	Diversimoda Laudes Hispaniae	384
Cyprianus Archipresbyter Cordubensis	215	Diversorum priorum à Bamba Gothorum Rege gestorum, enumeratio specifica	62. & 63
Cyprianus S. coronatus Martyrio	35	Divitiarum Hispanicarum meminit Liber Machabaeorum	3
Cyrene civitas Libya	12	Donatus Epiri Episcopus	37
Crillus Episcopus Alexandria	37	Dadali fuga	13
D		Dolus cuiusdam Iudae, fingentis se Alexandrum Herodis filium, detectus & c.	30
D acius Episcopus Mediolanensis	340	Dominicus & Antonius Sanctorum Hispanorum sanctissimi	2
Damascus urbs ab Alexandro capta	21	Domitianus Christianorum persecutor maximus Iohannem Apostolum misit in exilium	33
Danaus per 50 filias filios Egisti fratris, uno solummodo superstite, interfecit	12	Dosis coniux Herodis ignobilis	36
Daniel pro Nabuchodonozore apud Dominum intercedit & auxilium impetrat	19	Draco, signo crucis necatur	37
Daniel una cum Anania, Azaria & Misaele obsides ad Nabuchodonosorum ducuntur in Babylonem	17	Duodecimus Rex Latinorum Sylvius Aemilius	15
Dardani nuncupati à Dardano	12	Duorum Magnatum conspirantium adversus Regem suum Ramirum, ab eodem trahuntur ad supplicium	77
Darius astitit, per Equi sui primum hinnitum, regnum adipiscit	20	Duo talentorum millia è templo sustulit, sed male cessit: aurum, n. liquefactum haurire a Cassio coactus est	26
Darius bello, ab Alexandro, victus ubi capta mater eius uxor una cum filiis	21	Dulcia & Sancia Regis Adefonsi filia	115
Darius Cyrum constituit Monarcham	20	Dulcidius Episcopus Salmanticensis & Ermogius Episcopus Tudensis Cordubam captivi deducti si qui postmodum à Rege Ordonio revocati	ibid.
David inter triginta fortes, tres fortiores & tres fortissimos; fortissimus	14	E	
David marmor a, ferrum aurum & argentum collegit, ut & as Corinthium ad extruendum Templum; illud quod absoluit sapientissimorum sapientissimus Salomo Davidis filius	14	E cclisia B. Mariae de Naiara	93
Davides Viola, Nabli, Psalterij aliorumve instrumentorum Musicorum auctor & inventor	14	Ecclesia Lucensis à Regibus Vandalorum magnis ditatur muneribus	55
Decem & septem millia hominum pro Christo Martyrium subeunt	36	Ecclesia Ovetensis Archiepiscopali dignitate insignitur permittente id Leone Tertio, Romano Antistite	75
De Fandila Martyre	295	Ecclesia Africa tempore D. Eulogij afflictissima	274
De Francis	385		
De Germanis, Thurbis, gente Hebraeorum, regno Latinorum & c.	ibid.		
De Insultatione Procerum contra Martyres	295		
Delirantia Machometis scripta	312		

I N D E X

<i>Imundar & Alcatonetel Agarenorum Duces</i>	79	<i>Iulij Caesaris Turris mirabilis in Pharo Galliecia</i>	26
<i>Index S. Iohannis incorruptus, & post diurnam mortem, re-</i>		<i>Iuliorum Familia unde traxerit originem</i>	13
<i>pertus</i>	36	<i>Iulius Caesar, primus Romanorum Monarcha & inter mor-</i>	
<i>Ingens in occisos Sanctos Savitia</i>	316	<i>tales victoriosissimus</i>	24
<i>In hymnum & Epitaphium B. Eulogy Scholia</i>	234. & 235	<i>Iuris Ordo quomodo seruetur</i>	1
<i>Initium Regni Mahomad Regis</i>	293	<i>Iusta Sancta virgo & Martyr</i>	95
<i>Insignes Isidori Archiepiscopi Hispanensis laudes atque pra-</i>		<i>Iusti & Pastoris Sancta corpora</i>	334
<i>conia pulcherrima</i>	52	L	
<i>Initium captivitatis decem tribulum Israeliticorum</i>	16	<i>Lamech etiam contra Dei institutum, autor Bigamia</i>	6
<i>Interitus Azary miserrimus</i>	260	<i>Lapitha & Centaure Nobiles, Thessaloru, Miites</i>	13
<i>Inter Pompeium & Iul. Casarem bellum gravissimum, quo</i>		<i>Lapides & jacula contra Christianos emissa, repercussione</i>	
<i>tamen Pompeius victus & a Rege Egypti trucidatus in-</i>		<i>quapiam in ipsos Sarracens sagittas emittentes, retor-</i>	
<i>terijt</i>	26	<i>quentur</i>	27
<i>Inventio Sanctorum Corporum</i>	316	<i>Lapis forma Caprine in Mare aeguum caelo decidisse</i>	
<i>Inventor Musica Tubal</i>	6	<i>visus est</i>	21
<i>Ioachim trucidatus extra moenia inhumatus proycitur</i>	17	<i>Latinorum Rex nonus Sylvius Carpe-tus</i>	15
<i>Joachim filius substituitur qui demum omni cum familia</i>		<i>Latrones oculoru evulsione a Ramiro Gothoru Rege puniti</i>	77
<i>in Babylonem captivus deducitur</i>	ibid.	<i>Laurentius & Vincentius Hispani, Martyr.</i>	2
<i>Iohannes Anachoreta</i>	37	<i>Laurentius Sarius Monachus Carthusiensis</i>	290
<i>Iohannes Monachus Antiochenus, Mahometi assecla</i>	53	<i>Laus Hieronymi Curata</i>	334
<i>Iohannes Rex Hierosolymitanus Gener Regis Adafonsi</i>	109	<i>Leandez Archiepiscopus Hispanensis revocatur ab exilio</i>	50
<i>Iohannes Baptista decollatio, eiusdemq; sepultura bipartita</i>	31	<i>Legatoru Romanoru in liberanda, ab obsessione, efficacia</i>	23
<i>Iohannes Hyrcanus sic cur dicitur</i>	24	<i>Legerense Monasterium</i>	312
<i>aperit Davidis sepul-</i>		<i>Legio Vrbs Hispania</i>	2
<i>chrum</i>	ibid.	<i>Legio vrbs condita a Romanis legionibus perpetua gaudet</i>	
<i>Iohannes prepositus</i>	329	<i>liberate</i>	56
<i>Iohannis Episcopi Alexandrini Mors</i>	336	<i>Legio Vrbs denud capta</i>	92
<i>Iohannes Baptista, Magnus Christi Praeco nascitur</i>	27	<i>Legiones Portugales vincunt in loco Portella de Valdener</i>	112
<i>Ionatha Duce & Pontifice Iudeorum interfecto frater ipsius</i>	24	<i>Legionenses ob Adafonsi Regis adventum magno applausu</i>	
<i>Simon substituitur</i>	24	<i>exsultant</i>	99
<i>Iosepho cum Puerulo (Christo) in Egyptum ingresse omnia</i>		<i>Leovildus Rex Gothorum</i>	38
<i>simulachra Egyptiorum sponte sua corruerunt</i>	29	<i>Leuvigildus armis regnum amplificat 49 fit crudelissimus ib.</i>	
<i>Iosippus, dimicans contra Antigonum a Papi Principe An-</i>		<i>Liberi patris, Sepulchrum, apud Delphos aureum</i>	12
<i>tygioni Exercitus interficitur</i>	27	<i>Lignum salutis 15 Creditum lignum crucis Dominica</i>	ibid.
<i>Ionas eversionem Ninivea predicat, quod vaticinium postmo-</i>		<i>Liliosa Felicis vxor</i>	269
<i>dum impletur</i>	16	<i>Linus & Amphion Musici Graci</i>	12
<i>Iovinianus una cum exercitu Christianismum amplexus est,</i>		<i>Lycurgus Legislator Apollinis apud Gracos insignis</i>	15
<i>idolorum autem templa claudi precepit</i>	36	<i>Lyra mirabile inventum</i>	12
<i>Irenaeus Episcopus Lugdunensis</i>	34	<i>Litorius Ductor Romani Exercitus 46 cum Gothis impru-</i>	
<i>Isaacus Monachus ac Martyr</i>	261	<i>denter bellum gerit ubi occiditur</i>	ibid.
<i>Isidorus Doctissimus natione Hispanus</i>	3	<i>Liuvva Reccaredi Regis filius, in regno Parenti demeruo suc-</i>	
<i>Isidorus Doctor & Hispaniarum Legislator obdormit som-</i>		<i>cedit 51 fit degener multa in Regno illicita faciendo</i>	51
<i>no dulcissimo</i>	52	<i>Locorum quorundam Hispanicorum divisiones Bamba Go-</i>	
<i>Isidorus in recensione Chronici sui imitatus 70 interpretes</i>	4	<i>thorum Regis</i>	58
<i>Isis Phoronei Regis Soror, Aegyptios de agricultura docuit 10</i>		<i>Longobardi in Italiam introducuntur</i>	38
<i>post mortem in Deorum relata numerum</i>	ibid.	<i>Lucanus Poeta Hispanus</i>	3
<i>Ismaelita postea Agareni, postremo vero Sarraceni dicti</i>	9	<i>Luca Tudensis Episcopi adversus sui temporis hereticos, Al-</i>	
<i>Italica situs disquisitio</i>	399	<i>bigenes, disputatio tribus distincta libris</i>	117
<i>Iudea redacta in Provinciam</i>	30	<i>Lucius Quirinus</i>	16
<i>Iudea a Nabuchodonosore capta, fit tributaria</i>	17	<i>Lucius & Aurelius Commodus</i>	393
<i>Iudei adificantes templum a vicinis Samaritis impediuntur</i>	22	<i>Ludovicus Rex Francorum</i>	105
<i>Iudei, tamquam hostes veritatis, quadam de ritibus Legis pra-</i>		<i>Luna, etiam contra Eclipsim naturalem obscurata cõspecta</i>	46
<i>sciderunt</i>	27	<i>Lupus, Muzae filius, cognita Clade Parentis se suosq; omnes in</i>	
<i>Iudeorum supplicatio ad Casarem Roman.</i>	30	<i>Ordonij Gothorum Regis Clientelam tradit</i>	78
<i>Iudeos Nobiliores, cur post mortem Herodis trucidatos esse ipse</i>		<i>Lupus Nobilis Dux Francia salutem sibi & exercitui quarit</i>	
<i>Herodes voluerit</i>	29	<i>pedibus</i>	66
<i>Index Aurea Virginis Nobilis Consanguineus</i>	304	<i>Lusitania depraedatur</i>	42
<i>Indices Hebraoru, non dominium exercuerunt in populo Israel</i>		M	
<i>sed tempore tribulationis consiliu & auxiliu salte praebuerunt 12</i>		<i>Mahometi Origo</i>	53
<i>Jugurta contra Romanos dimicans a Sylla & Mario captus</i>		<i>Mahometus Cordubæ Erroris sui sectam extendit</i>	54
<i>est</i>	25	<i>premovente Damone aufugit</i>	ibid.
<i>Iulianus vir sagax & astutus</i>	70	<i>Machomet Mauritenfis, permisso Adafonsi Regis Gothorum</i>	
<i>Iulianus, ex Clerico Imperator, Apostata & immaniissimis</i>		<i>toto cum exercitu Gallieciae fines inhabitat 75 fit peri-</i>	
<i>Bestis non dissimilis, procedens contra Persas, saculo inter-</i>		<i>rius, ob id truncatur capite, amissis Quinquaginta Milli-</i>	
<i>mitur</i>	36	<i>bis Barbarorum</i>	76
<i>Iulianus Episcopus Toleranus mittitur in exilium, in cuius lo-</i>		<i>Macrinus Martianus seditione militari interficitur</i>	35
<i>cum surrogatus Offa</i>	9		
<i>Iulius Africanus primus ex Hispanis breuem temporum an-</i>			
<i>notationem elicit</i>	4		

I N D E X

<i>Madian civitas circa mare rubrum</i>	11	<i>Monasterium S. Facundi</i>	95
<i>Magna Hispaniarum clades</i>	40	<i>Moses cur fuerit impeditioris lingua 11</i>	<i>qualem in uxorem duxerit &c.</i>
<i>Magna Gothorum multitudo submersa perijt</i>	45	<i>Moses a Pharaone adoptatus in filium 11</i>	<i>Moses parvulus Coronam impositam deiciendo frangit &c.</i>
<i>Magnus Annus annos quot sub se contineat</i>	3	<i>Mons Aveninus & Ianiculus Roma adiectus ab</i>	<i>Anco Martio Quarto Rege Romanorum</i>
<i>Maiorianus à Recimiro fraude circumventus occiditur</i>	41	<i>Mentor Castrum fortissimum</i>	103
<i>Malchus Monachus</i>	322	<i>Mora villa in Confinitio Barbarorum cur destructa</i>	110
<i>Malicus Hyrcani amicus veneno amicum appetere attentat: prius tamen sustulit Antipatrum</i>	26	<i>Mors Mahometis</i>	312
<i>Manahem Rex Israëliticus</i>	16	<i>Mortui Beli imago vivis Reis portus & asylum</i>	8
<i>Manasses in Monte Garicion templum exstruxit ad formam Templi Hierosolomytani</i>	21	<i>Morum Militum Hispanicorum descriptio</i>	3
<i>Manicheorum Heresis quando exorta</i>	35	<i>Multa signa in Natiuitate ipsa Christi conspecta, quorum in sacro Codice nulla sit mentio</i>	29
<i>Manlius Torquatus Romanorum Consul filium naturalem virgis casum securi percussit &c.</i>	21	<i>Muradal portus</i>	105
<i>Manricus Comes.</i>	106	<i>Muri ciuitatis Roma restaurantur</i>	48
<i>Marcellus Centurio Nona eius uxor duodecim filij centuriones omnes Maxyres</i>	2	<i>Museus Orphei discipulus, & Linus Hercules Magister quo tempore claruerint</i>	13
<i>Marcus Aurelius Antonini filius propter morum & vite obsecnitatem, tumultu militari perimitur</i>	35	<i>Muxa, ob ingentis victoriae gloriam, tertius Hispanorum Rex a suis honorari cupit 78 ab Ordonio tamen cū ingenti hominum magnificorum iactura postmodū victus & superatus est</i>	<i>ibid.</i>
<i>Marianus uxor Herodis, suspitione adulterij à marito intericitur, de cuius morte postea adeo doluit ut quandoque in demeritiam redigeretur</i>	27	N	
<i>Martinus Braccarensis, Episcopus Dumienfis</i>	38	<i>N Abuchodonosoris transmutatio</i>	18
<i>Martinus Abbas</i>	295	<i>Naves de Tolosa locus Hispania in quo Hispani et ibore felicissimi evaserunt</i>	111
<i>Martinus Episcopus Tironorum Gallia Civitatis diues miraculis</i>	37	<i>Narbona Theudericō tradita</i>	47
<i>Martinus presbyter Legionensis in expositione scripturarum primis adequatur Doctores</i>	3	<i>Naribus Episcopus Hierosolymitanus</i>	34
<i>Martyrium sanctorum Amatoris Petri & Hludovici</i>	301	<i>Nemus iudaei immanissima & prorsus horrenda 33 occisus tandem à feris dilaniatus est</i>	<i>ibid.</i>
<i>Martos Oppidum</i>	289	<i>Nehrisa cur cognominata Veneria</i>	396
<i>Masdra Rex ingulatur</i>	42	<i>Nehemias Dux Israel muros Hierusalem restaurat</i>	21
<i>Matrimonium inter virum & uxore alterius Religionis</i>	269	<i>Nepotianus quibus Palatii Comes propter tyrannidem luit penas meritis, capius enim duobus priuatur oculis</i>	76
<i>Mauritius Episcopus Legionensis, Ecclesia eiusdē fundator</i>	110	<i>Nesarium de Christo seruatore Mahometis iudicium</i>	313
<i>Miranda Rapes</i>	306	<i>Nicenum Concilium, ad damnandam sectam Arrianorum à Constantino congregatum</i>	36
<i>Maurorum Tempia</i>	313	<i>Niola & Anullo Sorores</i>	329
<i>Mauri Masculi à Fernando Rege trucidantur</i>	94	<i>Nicolaus Episcopus Myrrhea florens Miraculis</i>	36
<i>Mauri fugantur, multis suorum millibus prostratis</i>	115	<i>Ninive subuerso</i>	16
<i>Maximianus Christianis insensus</i>	35	<i>Nissa in India à Dionysio condita</i>	12
<i>Miro princeps Sueuorum</i>	42	<i>Nympha Carmentis Latinas litteras repperit</i>	13
<i>Melagon Castrum Barbarorum à Christianis occupatum</i>	111	<i>Nobiles Castellani seditiosi</i>	83
<i>Melcinus inventor Syringarum ut & Lyra</i>	17	<i>Nobiliores Baeticae populi</i>	388
<i>Memoriale D. Eulogy</i>	237. & seqq.	<i>Nomina Martyrum Cordubensium</i>	331
<i>Mercurij Triplices</i>	13	<i>Normanni amissis ac combustis septuaginta navibus à Ramiro Rege Gothorum vincuntur</i>	77
<i>Mercurius Atlantis Filius in Deorum relatus numerum</i>	10	<i>Novatus Novatiana secta auctor</i>	31
<i>Milites Hispanici strenui ac fortissimi</i>	3	<i>Numa Pompilius Romuli in regno, successor 16 primus dedit militibus congrarium</i>	16
<i>Minerva cur Pallas dicta</i>	10	<i>Numerus Olympiadum quando à Graecis inceptus</i>	13
<i>Minos filius Europa Creta Dominator</i>	12	<i>Nummus aureus Regis Ruderici</i>	318
<i>Minotaurus à Theseo occiditur 13 cur Minois Taurus nuncupatus</i>	<i>ibid.</i>	<i>Nunus Rex capitur</i>	106
<i>Miseria Ecclesia persecutio</i>	323	O	
<i>Miseria Christianorum sub Sarracenis</i>	247	<i>O Biectionum quarumdam refutatio</i>	306
<i>Mirabilis vitreorum conditura flexibilis & ductilis à Lucio illo quopiam excogitata, ob quod à Romano Cesare, decollatus est</i>	31	<i>Octaviani Augusti mors</i>	30
<i>Miraculum in Baptismo Arriani cuiusdam conspectum</i>	38	<i>Octavius Caesar multa in Imperio praelarè gessit ac ter praeclarè triumphavit</i>	27
<i>Miraculum inter Baptisum Barba conspectum</i>	338	<i>Odoacrus Rex Ostrogothorum</i>	48
<i>Miraculum in Bamba, Gothorum Rege conspectum eiusque Eucleatio</i>	55	<i>Odoarius Abbas</i>	319
<i>Miracula initio nascentis fidei necessaria</i>	310	<i>Ocles Castrum</i>	102
<i>Miramamolius Rex Almophadum</i>	101	<i>Olisbona occupatur</i>	42
<i>Mors Alarici Regis Gothorum</i>	45	<i>Ologithis Gothorum Civitas</i>	51
<i>Monachi & Clerici Theudisclo Gothorū principi odiosi</i>	48	<i>Olympias quid 16 unde dicta</i>	<i>ibid.</i>
<i>Monarchia Assyriorum ad Medos transfertur</i>	15	<i>Olympus quidam Arrianus, blasphemans Trinitatem diuinis combustus est</i>	38
<i>Monasterium sancti Saluatoris</i>	295	<i>Oppa Sarracenorum Afflecta à Pelagio, capitur, Alcamam vero cum viginti millibus Sarracenorum, interficitur</i>	72
<i>Monasterio B. Dionysij à Ludouico Rege Francorum obfertur Smaragdus</i>	105		
<i>Monasterium S. Sabba</i>	290		
<i>Monasterium Sancti Genesis</i>	316		
<i>Monasterium S. Mariae in Olgis Ciuitatis Burgenfis</i>	109		

I N D E X

<i>Opiniones varia de Herculis Columnis</i>	391	<i>Pythagoras inuentor & Arithmetica</i>	20
<i>Oraculi Dodonai primus usus in Graecia</i>	16	<i>Pyrrha Normannorum omnem Hispania Maritimam</i>	78
<i>Oratio Pelagij, obsessi a Barbaris, Christianissima</i>	72	<i>gladio & igne devastant</i>	108
<i>Oratio S. Eulogij ad virgines</i>	327	<i>Placencia, Beiaras, Moia, &c. populantur</i>	46
<i>Ordo D. Benedicti quando in Hispania primo fit exortus</i>	287	<i>Placidia Theodosij Imperatoris filia coniux Ataulfi</i>	338
<i>Ordonius Ramiri filius parentis fit in Regno Gothico successor</i>	77	<i>Plurima Ciuitates Regni Hispania ab Adefonso populantur</i>	110
<i>Ordonius Antistes Astoricensis</i>	95	<i>Pompa virgo & Martyr</i>	300
<i>Origenis scripta errorerefertur</i>	35	<i>Pompelo Christiana diuisionis facta</i>	330
<i>Origo gentis Iulia</i>	15	<i>Pompeius capite Hierosolymam, sancta sanctorum irreverenter intravit, &c.</i>	24
<i>Origo urbis Corduba, situs ac antiquitas 359 & sequentibus aliquot paginis</i>	10	<i>Pompeius Hierosolymam obsidet, detruso Aristobolo in carcerem, prophanatoq; templo fortunam sibi infestam reddidit</i>	25
<i>Ortus Mularum</i>	397	<i>Populus Ismaeliticus a Carolo M. Rege Francia & Imperatore Romano, funesta truncatione, trucidatur</i>	75
P		<i>Portenta mortem Iulij Caesaris antecedentia</i>	26
<i>Pallas Gigas a Minerva trucidatur</i>	10	<i>Portugalia Vrbs aliquot ab Adefonso Rege Legionensi capiuntur</i>	111
<i>Palma Oppidum</i>	301	<i>Portugalia fines a Barbaris devastantur</i>	87
<i>Pampilona & Caesar Augusta capiuntur</i>	47	<i>Portugaleses vincuntur</i>	107
<i>Phabionis incendium quando factum</i>	12	<i>Porus & Darius Reges ab Alexandro interfecti</i>	22
<i>Pantheon Templum Romanum</i>	39	<i>Pratum inter Augustum & Antonium, quo victus Antonius moritur</i>	27
<i>Partheni Tarentum condunt</i>	16	<i>Prælium commissum inter Regem Ordonium & Regem Abderaman</i>	81
<i>Papa Damasus Hispanus</i>	2	<i>Prima ætatis recensio</i>	5
<i>Papius uictus interficitur</i>	27	<i>Priamus Laomedontis successor in Troja</i>	13
<i>Pharao quid significet</i>	10	<i>Priscillianus hæreticus</i>	37
<i>Paris rapit Helenam</i>	13	<i>Priscillianus ab Idoario accusatus percutitur gladio</i>	37
<i>Paulus Samosatenus Hæresarcha</i>	35	<i>Procidus primus quadrigam iungit</i>	10
<i>Paulinus sanctus</i>	322	<i>Prometheus fabricator hominum et inuentor primus animalium</i>	10
<i>Paulus Dux Bamberici exercitus fit periturus</i>	59	<i>Prophetarum in Iudæa nomina</i>	15
<i>Paulus perfidus Gallie Tyrannus capitur a Bamba rege Gothorum</i>	55	<i>Provincia Hispalensis</i>	302
<i>Paulus multos e familia Neronis conuertit. 33. in catacumbis Roma decollatur</i>	282	<i>Provincia Italicensis</i>	301
<i>Paulus Diaconus Emeritensis</i>	282	<i>Psalterium & Nablum qualia instrumenta musica</i>	14
<i>Paulus Tyrannus bello uictus, una cum complicibus decollatur & Incedit corona picea coronatus</i>	66	<i>Phaselus illiso ad saxum capite, exspirabit</i>	27
<i>Pelagius Episcopus</i>	355	<i>Ptolomæus ingens ac crudelis Tyrannus</i>	24
<i>Pelagius a Concilio Carthaginensi condemnatur</i>	37	<i>Ptolomæus Philomator, ab Antiocho Magno Rege Syria uictus & Iudæam amisit, &c.</i>	23
<i>Pelagius comprehenditur & Cordubam ferro uinctus perducitur 71 ab Asturibus in Regem eligitur</i>	ibid	<i>Ptolemæi Philadelphi edicto, omnes sua ditiois Iudæi, obseruandi Legem Dei, congregati 22 eiusdem Eleazaro & proteramissis 72 interpretibus, tramissa munera ib. & 23</i>	22
<i>Pelagiolus Regis Veremundi Equus 91 propter nimiam uolocitatem hero mortem accelerat</i>	92	<i>Ptolemæus Soter sub specie Religionis, multos cepit Iudæos quos passim hinc inde uenditioni exposuit</i>	22
<i>Pelagius natione Hispanus, Episcopus Albanensis Cardinalis, Dux Cruce signatorum, Damiatam occupat, quam tamen Sarraceni paulo post recuperarunt</i>	113	<i>Puella Christiana Nobiles ac Ignobiles ex conditione, Sarracenis matrimonio iunguntur</i>	74
<i>Pelagius a Synodo Ephesina condemnatus</i>	37		
<i>Perse famis impatientes proprium sanguinem hauriunt</i>	47	Q	
<i>Persectus Sanctus Martyr</i>	301	<i>Quadraginta ferè millia Gallorum, a Romanis caesa</i>	23
<i>Perse cum Romanis pacis foederarumpunt</i>	355	<i>Quamplurima Hispania Ciuitates a Barbaris aliquandiu obsessas, Troia recuperat</i>	73
<i>Petrus ex carcere Herodis Agrippa liberatur diuinitus</i>	32	<i>Quando Christus passus sit</i>	391
<i>Petrus Rex Aragonum</i>	111	<i>Qui Euangeliorum scriptores recipiantur</i>	33
<i>Petrus Ansuri vir prudens ac lingua Arabice peritus</i>	99	<i>Qui status Christiana Religionis Corduba sub Arabum Imperio fuerit tempore D. Eulogij</i>	220
<i>Petrus, Rex Aragonum a Roderico Didaci capitur</i>	101	<i>Qui Hispani Rome facti Imperatores</i>	3
<i>Petrus & Paulus apparent seni cuidam presbytero</i>	119	<i>Quintralubel Castrum</i>	80
<i>Phidon Argiuus Inuentor Ponderum atque Mensurarum</i>	15	<i>Quinquaginta Saracenoꝝ Millia a Froylano trucidantur</i>	73
<i>Pilatus Hierusalem aqua penuria laboranti fert auxilium</i>	31	<i>Quiricus Archiepiscopus Toletanus</i>	58
<i>Philippus primus Christi Imperator efficitur</i>	35	R	
<i>Ponia Hispania flumen</i>	71	<i>Radagaisus Rex Gothorum Idololatra 45 captus interficitur</i>	ibid.
<i>Phocas homicida</i>	39	<i>Raguel Cordubensis</i>	351
<i>Phua filius sacerdotis Heliopoleos querit Moysen perdere</i>	11	<i>Ramirus Abbas</i>	59
<i>Pinna Mellaria</i>	295	<i>Ramirus Gothorum in regno Rex strenuus</i>	76
<i>Pilemellariense Conobium</i>	301		
<i>Pipinnus Caroli Magni filius</i>	333		

I N D E X

Ramirus Gothorum in regno rex strenuus	76	lium miscuntur	41
Ranosindus Dux Provinciae Tarraconensis	60	Sacerdotes Maurorum de curribus proclamantes	313
Ratio temporum in Hispanorum regum historia	281	Salamantica, à comite Raymundo populatur	101
Raymundus Comes Barchilonensis	103	Salomon Martyr	315
Rei caredi regis praeconia gloriosissima	50	Salomon undecimo etatis anno etiam contra natura cursum,	
Recesvintus litterarum divinarum ac humanarum amma-		genuit filium 14. ejusde aetas perfecta & series Imperii ibid.	
tor diligentissimus	55	Salomon & Rudericus Martyres	307
Reccarius rex Suev. 77 telo saucius fugiens capitur	ibid.	Salomonis gloria descriptio	15
Reccopolis urbs in Celtiberia a quo extructa	49	Salustius Historiographus quando natus	24
Regalis Iudaorum profapia libri omnes ab Herode combusti,		Saul primus rex Israeliticus	13
& id qua de causa	27	Salvaterra, ab Abeniacob Miramamolino rege Barbaro-	
Reges Latini a quo Sylvii denominati	13	rum obsidione cingitur 110. capitur	ibid.
Reges in Syria dicti Antiochi ab Antiocho Sotero	22	Samarita solo aequatur	25
Regibus Romanis expulsis, substituti consules ad Julium Casa-		Sampyrus Episcopus Asturicensis	351
rem usq.	20	Sancta Christina castrum	76
Regis notatio. i. ejusdemve requisita quinq.	ibid.	Sancta Columba ad Martyrium properat	299
Regnum Israel a Juda quando divisum. 15 quo tempore et-		Sanctarum virginum Flore & Mariae vita & passio	264
jam. aves convolarunt super Hierusalem	ibid.	Sancia Regina	95
Regnum Legionense contra Sarracenos defenditur	110	Sancio Comes Sancionis	334
Regnum Portugalia & Gallicia à Rege Adefonso obtinetur	100	Sancius Crassus rex	351
Regnum Suevorum deletur & ad Gothos transfertur	43	Sancius Comes perpetuo carceri includitur ob stupratam,	
Regno Orientis cadente, Occidentis regnum surrexit	20	Xemenam regis Adefonsi sororem	75
Regum Lacedaemoniorum defectus	15	Sancta Maria munitio occupatur	94
Reliquia sancti Zoily	329	Sancti Eulogii Epitaphium	231
Reliquia lignea arca Noe ubi ostendantur	7	Sanctorum quorundam sepulturae diversorum locorum	34
Remonundi regis Suevorum legatio ad Theudericum re-		Sanctorum aliquot Hispanorum numeratio	2
gem Gothorum	47	Sanctorum quorundam sepulturae diversimoda	95
Remus a Fabio, Duce Romuli, raistro Pastoralis occiditur	16	Santarem oppidum	107
Renarius, Ecclesia Romana legatus Papa factus	101	Sapho, Mulier, diverso poemate, apud Graecos insignis	17
Responsio Iboari acceptam <i>Epistola S. Polycarpi</i>	340 341	Sarraceni, nimio percussi terrore ob adventum regis Fernan-	
Rex Latinorum decimus <i>Sylvius Tiberinus</i>	15	di relictis pueris & mulierum agmine, aufugiunt.	94
Rex Legionensis Adefonsus improbis admodum terribilis 109		Sarracenos sexaginta millia flumine obruta, puniuntur	72
in bello nunquam victus sed semper victor existit. ibid.		Sardanus, ultimus, Assyriorum Monarcha ab Arba-	
Rex Hispanie nulli imperio temporali subditur	3.	ce vinetur 15. seipsum sponte concremat. ibidem.	
Rex Gothorum <i>Ordo morbo correptus palagrip animam</i>	76.	Saturninus, Archidiaconus	221
suam Oveti exhalat		Schemenus Abbas Igasensis	311
Rex Veremundus <i>palagria agritudine laborans Barbaro</i>		Schisma Donatistarum quando exortum	36
Legionem obsidenti nequit resistere	67	Schola Palentiana constituntur	109
Rixa & dissidia inter regem Fernandum & Regem Veremun-		Scholiam in divi Eulogii vitam	232
dum qua de causa exorta	91	233. & 234.	
Roderici & Letesma civitates	106	Scholiam in Apologeticum Sanctorum Martyrum	318
Rodericus Didaci miles victoriosissimus	98	Secunde etatis Genealogia.	7
Rogellus & Servius Martyres	277	Sedechas merore confectus diem suum in carcere obiit.	17
Roma quando & quo in loco à Romulo & Remo condita	16	Selencus in Syria Alexandri successor.	22
Roma, a Gothico exercitu, obsessa vincitur	45	Seme Regis David omne ab Athalia crudelissima exinctum	15
Roma cunctarum gentium domina subacta Gothis	43	Semiramis nubis proprio filio.	9
Roma adjectio monte Calio amplificata	16	Sena oppidum expugnatur, Barbari partim trucidati, partim	
Roma depraadata, incensa relinquitur	37	in servitutem redacti.	93
Romani, victos Gracos, liberos dimittunt.	23	Seneca Patria, Hispania.	3
Romani Triumphatis regionibus, quid ex eis fecerint	30	Septem primi Hispania Episcopi.	318
Romani à Carthaginensibus navali praelio victi Metello,		Septem Tribus & Israel captivati.	16
consule, in fugam verso	23	Serapis Rex Aegyptiorum in Deorum numero refertur	9
Romanorum in Italia bellum lachrymabile	356	Serius periurus, & Regicida voluntarius occiditur.	80
Romanorum Imperatorum series	394, 395, 396 & c.	Sernandus Consiliarius Regis Fernandi.	94
Romanum Imperium a qua gente nimium defatigatum	43	Barbaris est terribilis	ibid.
Romanum Imperium diminuitur, avaritiae causa	31	Seuerianus dux Carthaginensis.	2
Roma pars maxima à Gallis cremata	21	Seuerus Antiochensis Haeresis princeps.	338
Romulus Deus annumeratus est, & id qua de causa	16	Sexaginta milia Iudaorum corrueunt victi à Ptolomaeo	
Romulus & Remus gemelli à Lupa nutriti 16. ejusdem		Philopatore.	23
Lupa interpretatio	ibid.	Sextus Servius, Nobilis captiva filius, Rex Romanorum a	
Rustici rebellantes opprimuntur	355	Tarquino Superbo patris Tarquini filio occisus est.	17
Rusticus quidam in Galliae partibus contra Nobilem inju-		Sybilla Erophilla cur Samia dicta.	16
riantem, defenditur	104	Sigericus princeps pacificus cur a suis trucidatus	46
S		Sisus Gothorum Rex Galliciam rebellantem vincit in monte	
Sabba civitas regia	11	Ciperio	74
Sabba Regina, regia civitatis Aethiops Salomonis miratur		Silem quale instrumentum	13
prudentiam, offert eidem munera pretiosissima	15	Simon Cleophas Hierosolymorum episcopus crucifigitur	34
Sacerdotes antiquitus dicti Primates	11	Synodus Constantinopolitana	78
Sacerdotes & Clerici ob Arrianam detestatam haesim in exi-			

I N D E X

Synodi Chalcedonenſis deſenſores exilio damnantur	38	Theodoricus & Frigidarius Fratricida	47
Synodus Romana ſub Innocentio Papa Romano	113	Theodemundus Canonius	329
Sylvius Capus Rex Latinorum octavus	15	Theodora Augusta morbus & ſubſecuta mors	339
Sylvius Amulius Decimus Quartus Rex Latinorum	16	Theodoredus Rex Gothorum	42
Sylvius Poſtumus Aenea & Lavina filius tertius Rex Latinorum	13	Theodofcius Iſidori ſucceſſor, ſub ovina pelle lupus voraciſſimus 53 a dignitate Archiepiſcopali remouetur	ibid.
Sylvius Alba Syl ij Aenea filius ſextus Rex Latinorum	15	Theraſia habitu nona hali virginibus dedicari ſe diſociat, tandem Oneto mortua 12 monaſterio S. Pelagij humatur	89
Sylvius Athyſi e Aegyptus Rex Latinorum ſeptimus	15	Tuc i vrbs	29
Sirena, Meretrices cantu & pulchritudine navigantes ſeſſerunt	15	Thermut filia Regis Pharaonis, in repertum Hebraeorum miſericors	10
Syria in Romanorum poteſtatem ſubacta	24	Tertia aetatis genealogia	37
Syria & Meſopotamia a Mahumeto deſtaſtatur	54	Theſauri Eccleſiarum Hiſpanicarum funditus a Barbaris direpti	87
Socrates & Demetrius philoſophi	21	Theoderedus auxiliantibus Romanis & Aetio, Duce exercitus, Hunnorum victor exiſtit	46
Solon Athenienſibus praſcribit leges	17	Theoderedus Wallia Regis ſucceſſor Romanis infeſtus, Arelas nobiliſſimum Gallia oppidum occupat	46
Sollicita Ruderis & Salomonis humilitas	315	Tertius vicus	316
Sophocles & Euripides ſcriptores Tragediarum	21	Tertullianus Afer	34
Sifemundus Epifcopus	330	Theodefredus Dux Cordubeniſis a Ruyſa Rege Gothorum duobus prinatur oculis	69
Sifenandus Levita Martyr	262	Theodericus S. Eulalia oſtentis perterritus a prop ſuo depraedandi abſtinet 47 ab Emerico fratre ſuo interfectus eſt ibid.	
Silico Dux Romanorum ingentem Gothorum multitudinem circumluſam, fame necat	45	Theodofcius Gothorum praefectus 48 inter epulas necatur ibi.	
Struthionis in liberando ex vaſe vitreo pullo, mira & ingenioſa aſtutia	15	Texture auctrix	6
Studia primorum hominum quomodo & per quem aſſervata poſteritati?	7	Tiberis fluvius dictus a Sylvio Tiberino Rege Latinorum decimo.	15
Succeſſor Odonij Adefonſus, adiunctis Gallecia copiis, Saracenos igne ferroq; deſtaſtat	76	Tiberius Pilatum a Judaeis accuſatum mittit in exilium, ubi & ſcleratiſſima Pilati vitia recenſentur 31 mors Tiberij	ibid.
Suoni Gothis ſubiecti	38	Titus Veſpaſiani filij enudatio aliarum, praclariffimarum virtutum praeconia de eodem pulcherrima	33
Suoni fidei Catholicae reſtituuntur	42	Tyrus civitas tribus annis decem, inſuper menſibus obſeſſa, attamen capi non potuit	19
Suoni baptizati obtinent Galleciam	50	16. Toletana Civitas	24
Suonorum Regnum finitur, quod tamen paulo poſt reſtauratum	47	Toletanus Archiepiſcopus	2
Supplicium humani generis ac ſolacium	355	Toletum ab Adefonſo rege obſidione cingitur	100
Sumila Regis Gothorum praclara facinora	51	Tota Hiſpania Romano Imperio a Jul. Ceſ. aſ ſubingatur	26
T		Totila Rex Gothorum ſuperatur	38
Thalamus unde traxerit originem		Thracia ferro ignique deſtruitur	44
Talavera Agarenorum civitas		Trajanus quatuordecim militum legiones contra Occidentem	34
Thales Mileſius Aſtologia numerum primus inveſtigavit	17	Traſemundus Rex Vandalorum in Eccleſias Catholicas Tyrannus	38
Thauri vermiculus eiusq; ſanguinis efficacia	15	Tres regni Legionenſis, Nobiles ſapientiffimi	98
Tharaſio uxor Adefonſi repudiatur, & in eius locum Beneagaria prudentiſſima ſurrogatur 109. cuius liberi ſuſcepti recenſentur	109	Tres Iudaorum captivitatibus, productionis manifeſta, afflictionis & deſolationis	18
Tharbis filia Regis Aethiopum Moysi nupſit & propter Idololatriam a Moſe derelinquitur	11	Triplix Romanorum Imperatorum Caroli	79
Taraphei caſtrum	105	Triptolemus Agricultura Ampliator	10
Tarquinius Superbus Romanorum Rex ſeptimus qua de cauſa regno pulſus	20	Tros Rex, Ganymedis pater, ab hoc Troiani nomen acciperunt	12
Tarquinius Priſcus Rex Romanorum quintus 16 eius adificia	ibid.	Turba Martyrum Cordubeniſium	243
Tarſilla amita Gregory	119	Turbulentus Hiſpania ſtatu Regnante Unitiz	69
Tellio Palentia urbis Epifcopus Reuerendiſſimus	109	Tucitanum Oppidum	301
Telchines a Graecis victi, in exilio Rhodum condunt	10	Tudericus aſiaticae Impi accuſatur	314
Templum Hieroſolymitanum a Nabuchodonofore incenſum, cuius ornatuſ a terra hiatuſ abſorptus eſt	17	Thulga Rex mitis ac juſtus 54 Toleti moritur	ibid.
Tempore Abieni Iunioris C. ſ. jngens terra motus	335	T. Illo Hoſtius Rex Romanorum tertius primus uſus & faſibus & purpura 16 cenſum in Repub. exegit uſus	ibid.
Templum Pacis ipſo die Natiuitatis Chriſti funditus eſt euerſum	29	Thumitus quorundam in regno Legi nonſi	114
Templum Cordubeniſe	290	Thuror Rex Aegypti alius Polybus	13
Templum Delphicum quando conſtructum	12	Turgellum ſaluta Crux, Achange & quaedam alia caſtra a Fernando Rege acquiſita	116
Templa Chriſtianorum Corduba	220	Turrus Stratorum	29
Tempore Adefonſi Regis pax & tranquillitas maxima	180	Turrus Babylonis & altitudo	8
Templum Salomonis octavo anno abſolutum	14	Thurismundus Theoderedi Regis filius	46
Theodorus Epifcopus Cebarliſitanus	341		
Theodoruſ frater Heraciy, auſſa maxima parte exercitus, a Mahumeto interfectus	54		
Theodoſij imperatoris patria Hiſpania	3		

	beatissimi	223. 224 &c.
V alens Arriana Secta Affecla, in Gothicam gentem, ejusdem erroris virum transfert		44
Valens jaculo vulneratus, in villa quapiam comburitur		44
Valerianus, cum Galieno filio regnans, a Sapore Rege Persarum capitur, lumbibusq; orbatu in servitute miseritima convescit		35
Valerius Grachus avaritia deditissimus sacerdotii Principatum palam vendit		30
Vandali cognomine Silingi		40
Vandalorum clades		38
Valentinianus Sicilia depradata, Arriana inducit haresin		41
Valentinianus cum tota gente Gothorum factus Arrianus		36
Vallis Dei monasterium ordinis Cisterciensis		110
Varii Hispania Incola		382
Varro & Cicero nascuntur		24
Vasa aurea D. Petri a virgine quapiam Romana ac consecrata quomodo in tumultu bellico conservata		45
Vascones, datis obsequiis atq; tributis consuetis, a Bamba Gothorum Rege, pacem adipiscuntur		61
Vastones expeditione vastantur		51
Valentinus & Martion Heresiarcha		34
Vaticinium sacrorum Scriba, de e flumine egresso tauro, interitum Aegyptiis imitante		10
Venerius Episcopus		330
Vesgel Urbs Barbarorum opulentissima & fortissima obsidione capitur		80
Vellius Arnulfi Sancii Regis percussor		98
Venetorum & Prasinorum bellum civile		39
Ventidius & Sylo principes Herodem in regnum collocantes		27
Veremundus diaconus, filius Namarani in Gothorum regem eligitur		74
Veremundi Regis liberi		88. 89
Vespasianus, Galba successor, Miles strenuus cum Tito Hierusalem occupando funditus subvertit		33.
Victoriarum gloriosissimarum aliquot recensio obtentatum a Bamba Rege Gothorum		64.
Victor Episcopus Ecclesie Tunnenensis		4
Vicus Nymphianus & Colubris		317.
Vigilius Romanus Episcopus		339
Villa bona Veremundi Regis sepultura		89
Vimaranius venusta faciei & Miles strenuus		73
Vimirus Comes visus capitur		106
Vinea aurea in qua diversi generis gemmae pro racemis pendentes		21
Vinum & Mulierum effectus nocentissimus		1
Virgilius nascitur Mantua, scribit Poemata de Christo prophetantia		24
Virginum sanctarum Translatio		286
Virgatum vestalium prima institutio		16
Vita & passio Eulogii, presbyteri & Doctoris, Martyrisq;		
Vita & passio B. Pelagii		348
Virellius a Vespasiani ducibus interfectus, & in Tiberim coniectus est		33
Ulisbona civitas Hispania ab Ulyse condita		13
Uldila condemnatur exilio		357
Vit Rex Barbarorum fortissimus 70. magnam militum copiam mittit in Hispaniam ad eam devastandam		ibid.
Vndecimus Rex Latinorum Sylvius Agrippa		15
Vocabuli Hispania derivatio		3
Vocabuli Cain notatio 6. Cain avarus		6
Vrraca, exulando, poenas persolvit		85
Vrraca Regina liberalis munificentissima erga Ecclesiam D. Iacobi Apostoli		77
Vrraca consilio & probitate pollet		99
Vrraca filia Regis Portugalia		106
Vrbicus, fluvius		47
Vrbicus sanctus		334
Vxores Regis Adefonsi		100
W		
Walla Sigerici successor pacem inquit cum Honorio Romanorum Imperatore		46
Wistremiri Archiepiscopi Toletani laudes		330
Wiesindus Martyr		301
Wuitiz, Fajlam (bindasvindi Regis filium ac Ducem, iussu uxoris clava percutit.		96
X		
Xerophanes Scripator Comediarum		20
Xeres cur olim dicta Astaregia		396
Xeusis Victor		21
Xerxes Dari filius parenti demortuus, succedit, & ob pietatem, multa gloriosa praclare gerit		24
Z		
Zacharias una cum filio, excepto duntaxat uno posthumo, obrutus lapidibus		15
Zacharia S. Monasterium		329
Zadon, Cadon & Ansilon falsi, Adulphi Episcopi accusatores 86 qui post excommunicantur		ibid.
Zapadola Rex		105
Zepherinus Episcopus		35
Zemoza a Sarracenis destructa, denuo readificatur		95
Zeno Philadelphe Tyrannus, dictus Coryla		24
Zoroastes auctor artis & Magicae		8
Zorobabel, Dario familiarissimus, templi exstructionem imperat.		20
Zoyli sancti Monasterium		305

F I N I S .

CHARTARVM SERIES ET ORDO.

(?) A B C D E F G H I K K₃ L M N O P Q R S T V X Y Z
 Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss.
 (?) N O P Q R duerniones
 cetera omnes terniones.

Error in numeris non te turbare debet dum a pag. 124 ad 135, et a 142 ad 153, & a 160 ad 185, fit saltus, Contigit id nobis inuitis: operi vero nihil deest.

ITALIANIAE
ILLUSTRATAE

TOMO III

F. A.
084